ROBERT D. KAPLAN

BUTOIUL CU PULBERE AL ASIEI

Marea Chinei de Sud
și sfârșitul stabilității în Pacific

cpt

ROBERT D. KAPLAN

BUTOIUL CU PULBERE AL ASIEI

Marea Chinei de Sud
și sfârșitul stabilității în Pacific

Carte
Pentru
Toți

Robert D. Kaplan este autorul a 16 cărți de politică externă și călătorii, traduse în numeroase limbi, printre care: *In Europe's Shadow: Two Cold Wars and a Thirty-Year Journey Through Romania and Beyond* (2016), *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate* (2013; trad. rom. *Răzbunarea geografiei*, Editura Litera, 2014), *Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power* (2010), *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos* (2002) și *Balkan Ghosts: A Journey through History* (1993). În ٢٠١١, *Foreign Policy* l-a desemnat printre „Primii 100 de gânditori ai lumii". Este editor al publicației *The Atlantic*, în care articolele sale apar de trei decenii, și *senior fellow* în cadrul Centrului pentru o Nouă Securitate Americană din Washington. A fost analist geopolitic principal la Stratfor, iar din 2009 până în 2011 a fost membru al Comitetului de Politici de Apărare condus de secretarul american al Apărării, Robert Gates. Din 2006 până în 2008, a fost *visiting professor* de securitate națională al Promoției 1960 din cadrul Academiei Navale a Statelor Unite, Annapolis.
www.RobertDKaplan.com

ROBERT D. KAPLAN

BUTOIUL CU PULBERE AL ASIEI

Marea Chinei de Sud
și sfârșitul stabilității în Pacific

Traducere din limba engleză
MIHNEA GAFIȚA

LITERA
București
2020

Asia's Cauldron.
The South China Sea and the End of a Stable Pacific
Robert D. Kaplan
Copyright © 2014 Robert D. Kaplan
Copyright hărți © 2014 David Lindroth Inc.
Capitolul 6, „Povara colonială a Americii", conține texte dintr-o carte a aceluiași autor, Imperial Grunts (Random House, New York, 2005).
Ediție publicată prin înțelegere cu autorul
Toate drepturile rezervate

carte Pentru Toți este parte
a Grupului Editorial Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Butoiul cu pulbere al Asiei
Marea Chinei de Sud şi sfârşitul stabilității în Pacific
Robert D. Kaplan

Copyright © 2020
Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză: Mihnea Gafița
Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Mariana Petcu, Mihaela Moroșanu
Corectori: Valeria Radu, Olimpia Băloi
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Kaplan, D. Robert
Butoiul cu pulbere al Asiei. Marea Chinei de Sud și sfârșitul stabilității în Pacific/ Robert D. Kaplan
trad.: Mihnea Gafița; – București: Litera, 2020
ISBN 978-606-33-6732-8
ISBN EPUB 978-606-33-6814-1
I. Gafița, Mihnea (trad.)
II. Robert D. Kaplan
821.111-31=135.1

Oricine este capabil să scrie despre marele număr și nesfârșirea de insule ce se află de la strâmtoarea Kampar până la Banda și de la strâmtoarea Singapore până la insulele Japoniei, care sunt dincolo de China – și între această insulă și Banda, trebuie să fie o suprafață de mai bine de două sau de trei mii de leghe de jur împrejur –, oricine e capabil să vorbească despre ea. Și este sigur că multe dintre acele insule merită să se vorbească despre ele, pentru că multe au, dintre ele, aur, numai c-ar fi plictisitor și fără capăt. Eu mă voi rezuma să vorbesc doar despre cele câteva, din această mare abundență, cu care Malacca se află în comunicare acum sau a fost în trecut, iar despre altele voi spune câte ceva numai în treacăt, pentru ca lucrarea mea să poată ajunge la bun sfârșit; iar dacă lucrarea mea nu va dovedi suficientă greutate, să fiu iertat.

Din *Suma oriental*, de Tomé Pires, o prezentare a Estului, de la Marea Roșie până în China, scrisă la Malacca și în India în anii 1512–1515

Căci nu se îndoiește nimeni că o teamă justificată de o iminentă primejdie, chiar dacă nu există o lovitură dată, este un motiv îndreptățit de război.

Francis Bacon, *Of Empire* (*Despre imperiu*), 1612

Prolog. Ruinele Champei

Urmez niște poteci prin junglă, în liniștea copleșită de căldură. Movile de cărămidă roșie,

înnegrite, zac în vegetația sufocantă, la poalele unor munți devorați de norii de ploaie. Mă găsesc la My Son, în centrul Vietnamului, la 65 de kilometri în interiorul uscatului, față de țărmul Mării Chinei de Sud. Flori și iarbă cresc din toate suprafețele neverticale, de la orice monument ale cărui altare, lămpi și reprezentări ale lui Șiva – *linga* – de odinioară musteau de tămâie și camfor. Statui pe jumătate distruse, care amintesc de India în străfundurile Asiei de Sud-Est, sunt prinse între coloane, în pereți, și împestrițate albastru cu alb, din cauza lichenilor. Sunt zeități fără capete și personaje care dansează, măcinate de timp și oribil de năpădite astăzi de insecte. Cărămizile desprinse parcă ar fi niște dinți lipsă: monumentele sunt atât de știrbite și de ruinate, încât rămășițele lor amintesc de formele abstracte ale sculpturii moderniste. Învelit în licheni, un *linga*, simbolul falic al bărbăției lui Șiva, a rămas ca o santinelă stingheră să lupte cu vremurile.

Dimensiunile și abundența templelor din grupurile B și C susțin perspectiva unui Angkor Wat vietnamez, dar, odată ce dau peste celelalte grupuri de temple, îmi dau seama că mai nimic n-a rămas din cele nouă secole de viață religioasă de aici, care s-a întins din Antichitatea târzie până în toiul Evului Mediu. Grupul A e numai o moviliță de dărâmături, mărturie a distrugerilor aduse de elicopterele americane, într-un război de mai puțină relevanță pentru viitorul Asiei de Sud-Est decât au aceste ruine și ceea ce reprezintă ele.

Cele mai aprige naționalisme se nasc adesea din ceea ce, în terminologia freudiană, se numește narcisismul micilor diferențe. Moștenirile sale khmeră și indiană salvează Vietnamul din situația de a fi o simplă redută meridională a culturii chineze, iar acest lucru favorizează existența unei mixturi unice, mai asemănătoare ca niciodată și, totuși, mai diferită ca niciodată de civilizația Chinei. Invocarea Champei din perioada secolelor al IV-lea–al XIII-lea scoate la iveală minciuna din studiile pe marginea Războiului Rece, de care Washingtonul rămâne pasionat și care plasează ferm Asia de Sud-Est în sfera Asiei de Est și a Pacificului, când realitatea este că această regiune face parte dintr-un tot organic, pe care e mai potrivit să-l numim indo-pacific și al cărui nucleu maritim este Marea Chinei de Sud – pentru că Champa reprezintă un neam de navigatori și de pirați. Prinsă la mijloc între platourile înalte și mare, având la dispoziție o mulțime de râuri și porturi naturale și mărfuri de comercializat – lemn, mirodenii, țesături, miere, ceară și metale –, populația *cham* era bine plasată pentru a beneficia de comerțul dintre Oceanul Indian și Pacificul de Vest. Francezii au avut dreptate să desemneze această regiune cu denumirea nu de Asia de Sud-Est, ci de Indochina.

Dovadă imperiul medieval Chola, întemeiat de tamilii hinduși din sudul Indiei, care și-a trimis flotele peste tot prin acest bazin maritim, spre nord, ajungând până în China, concomitent cu faptul că vase chinezești de ceramică străveche au fost descoperite până departe spre sud, în Java, și că nave chinezești din vremea dinastiilor medievale Tang și Yuan s-au aventurat până tocmai la Odisha, în nord-estul Indiei. Cu mult înaintea Vietnamurilor de Nord și de Sud ale epocii Războiului Rece, au existat Vietnamuri nordic și sudic, de-o parte și de cealaltă a respectivei linii de demarcație între civilizații și peste abisul secolelor care au despărțit vremurile antice de cele moderne. Dai Viet a fost, în nord, un regat tânăr și nesigur, după ce fusese, timp de o mie de ani, o provincie a Imperiului Chinez, în timp ce, la sud, se întindeau Imperiul Khmer și Champa. Inamicul Dai Viet-ului a fost mai cu seamă Champa, stăvilindu-i aceluia expansiunea către sud, până când Champa însăși a fost, în cele din urmă, făcută aproape una cu pământul de majoritatea *kinh* din nord, inducând astfel un sentiment subiacent al vinovăției resimțit în Vietnamul nordic față de Vietnamul sudic, de atunci până acum. Champa, ca reprezentare istorică și culturală a Vietnamului sudic, a fost întotdeauna mai îndeaproape conectată la lumile khmeră și malaeză decât la Dai Viet-ul sinicizat dinspre nord.

În secolele al XVII-lea–al XVIII-lea, au existat iarăși, efectiv, două Vietnamuri: Tonkin spre nord, peste care domnea dinastia Le, și Cochin-China spre sud, peste care domnea dinastia Nguyen. Toate acestea, în ultimă instanță, pentru că zona de coastă lungă de aproape 1 600 de

kilometri a Vietnamului se întindea peste două mari civilizații: ale Indiei și Chinei.

*

Am devenit conștient de Champa prin intermediul unei cărți ilustrate, peste care am dat într-o librărie din Hanoi, cu ani în urmă: *Arta din Champa* de Jean-François Hubert. Dată fiind frumusețea cărții, din primul moment mi-am dorit s-o am și eu. Champa, scria Hubert, există „în ciuda timpului", moștenirea ei fiind recuperată, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, de arheologii francezi de la École Française d'Extrême-Orient, care au făcut studii și excavații la My Son și în alte situri, furnizând probe concrete pentru ceea ce este prezentat numai în scris în Analele Dinastiilor Chinezești și în rapoartele ambasadelor. Textul hubertian, la fel de elegant ca imagistica însoțitoare, mi-a deschis ochii în privința culturii sanscrite, cu deliciosul ei sincretism hindu-budist (chiar dacă hinduismul trage mult mai greu în balanță). „În secolul al VIII-lea – afirmă Hubert –, Champa se întindea de la Poarta lui Annam, în nord, până la bazinul fluviului Dong Nai, în sud", adică din nordul fostei Zone Demilitarizate spre sud, până la Saigon. Așa se face că harta medievală a lui Hubert trimitea la cea din perioada Războiului Rece. După o serie groaznică de războaie și invazii, reversul medaliei de a fi situat pe o linie de despărțire între civilizații, Champa hindusă a dispărut, în cele din urmă, în umbra vietnamezilor.* Așa s-a creat Vietnamul pe care-l cunoaștem, deși moștenirea acestei lumi hinduse cucerite este cea care-i furnizează Vietnamului identitatea culturală esențialmente nechineză.

Cartea lui Hubert m-a dus la Da Nang, aproape de vechea Zonă Demilitarizată, cea mai aglomerată bază aeriană din timpul Războiului din Vietnam. Acea lume a murit și zace îngropată sub realitatea comunităților împrejmuite în stil american, a terenurilor de golf cărora le fac reclamă celebritățile și a stațiunilor și complexelor de cazinouri de cinci stele, terminate doar pe jumătate, care au drapele americane arborate la intrările aliniate de-a lungul Plajei de Porțelan**, la sud față de oraș. Sunt și eco-refugii. Jungla-iad a vechilor soldați a devenit paradisul excursioniștilor – țara care a simbolizat războiul pentru o generație întreagă știe acum să zâmbească și are un ritm al ei propriu, îmbătător.

În centrul Da Nang-ului, se află Muzeul Sculpturii Cham, o clădire colonială franceză din 1915, de culoare galben-mușchi, unde sute de sculpturi dezgropate de arheologii Henri Parmentier și Charles Carpeaux în timpul campaniilor de excavații din anii 1903 și 1904, de la My Son și din alte locuri, stau depozitate și îngrămădite, în condiții de proastă iluminare și zăpușeală, cu ferestrele deschise către zgura și traficul de afară. Obsesia mea legată de Champa străveche s-a adâncit aici. Pe lângă sculpturi, erau și fotografii în sepia, făcute de aceiași doi arheologi, reprezentând subiectele lor mai bine decât ar fi putut orice fotografie color.*** Pentru că sculpturile propriu-zise se prezintă în acele nuanțe nedefinite de cenușiu-lăptos în unele cazuri, de ocru pal în altele, care sunt mai frumoase decât orice culoare primară și redate cel mai bine într-un contrast de lut iluminat, cu fondul întunecat din jur. Fiecare statuie a prins viață pentru mine, de parcă i-ar fi pozat unui fotograf în studioul său. Lumea indiană divinizează dansul și multe dintre acele piese păreau încremenite în câte un stop-cadru.

Era, de pildă, Gajasimha cel încălecat de Șiva, cu cap de elefant și trup de leu, întruchiparea inteligenței zeilor și a forței regilor. Și zeul Șiva însuși, având un cap gigantic, al cărui nas era cu totul zdrobit, iar ochii parcă revedeau din plin toate creațiile și distrugerile universului. Era și un mic Vișnu, Protectorul, cu trăsăturile atât de șterse de timp, încât puteai numai să bănuiești existența unui ochi care, totuși, avea o privire fixă înfricoșătoare. Brahma, zeul creației, avea trei capete în loc de cele patru obișnuite, reprezentând direcțiile diferite ale universului, și cu cele patru brațe ale sale ținea diversele volume ale *Vedelor*. Spiritul naturii, Yaksa; avatarul lui Vișnu, Balarama; Kala, un zeu al morții – întregul panteon hindus era prezent aici, la Da Nang, un loc

unde zeii aceia indieni domniseră timp de aproape o mie de ani. Cele mai strălucite basoreliefuri dintr-un templu de la My Son, mutate aici de francezi, evocau celebra viziune a intelectualului german evreu Walter Benjamin asupra istoriei ca fiind un imens morman de resturi de la incidente și evenimente, care se adună întruna, din ce în ce mai multe și mai înalte, spre infinit, progresul neînsemnând altceva decât că și mai multe resturi sunt așteptate să se îngrămădească.

Nu mi-a fost de ajuns. Muzeul de Istorie din Sai-gon, unde se afla o sală ticsită de sculpturi din Champa, se cerea și el vizitat. Aici, printre diorame și alte exponate care înfățișau devastările din perioadele Song, Yuan și Ming – cu alte cuvinte, lupta împotriva Chinei ca nucleu tematic al istoriei vietnameze –, am descoperit urme ale populației *cham* tocmai din secolul al II-lea, până nici mai mult, nici mai puțin decât în secolul al XVII-lea: noi dovezi ale felului în care, dincolo de asemănările culturale copleșitoare dintre el și China, Vietnamul era totuși distinct. Iar asta se datora, într-o măsură semnificativă, influenței indiene. Altfel spus, fără subcontinentul Indian, Vietnamul n-ar fi putut exista într-un sens oarecare cultural sau estetic. Îmi întorc privirile după niște divinități dansatoare, din piatră de culoarea cafelei cu lapte, cu câte patru brațe, cu piepturi generoase și talii înguste, dar cărnoase – perfect asemănătoare cu sculpturile pe care le-am văzut cândva în peșterile de la Ellora, la est de Mumbai. Lakșmi, o statuie din secolul al X-lea, o invitație la bogăție și senzualitate; un Șiva din secolul al XV-lea, de-o stilizare iconică mai presus de realism, așa încât abstracțiunea artistică predomină. Chiar dacă respectivul Șiva e doar pe jumătate cioplit, o asemenea tărie de caracter țâșnește din piatră!

Compar sculpturile populației *cham* cu cele khmere din secolul al XII-lea dintr-o sală alăturată, acestea din urmă, amestecuri de stiluri budist-brahmaniste. Chipurile khmere bej-maronii prind viață cu aerul lor de acceptare mistică a sorții – nimic din ce-am văzut vreodată nu sugerează în asemenea măsură liniștea sufletească –, frunțile joase, nasurile turtite, buzele pline și late, ochii deschiși, chiar dacă par închiși. Arta khmeră, ca și cea din Champa, este o altă variantă a confluenței dintre civilizațiile indiană și chineză. Și totuși, uneori, atât de aproape de o anume civilizație găsești o piesă care dezvăluie cealaltă civilizație în întregimea ei: de exemplu, o Devi din secolul al X-lea – formă feminină a Stăpânului Suprem – de la Huong Que, în centrul Vietnamului, cu trăsături ariene dintre cele mai pronunțate, modelate într-un oranj ciocolatiu izbitor. O asemenea statuie ține strict de India. Este singura căreia i se potrivește culoarea, mai degrabă decât o înfățișare în alb și negru.

*

Cât de ciudat este să-mi încep studiul geopolitic asupra Mării Chinei de Sud cu moștenirea mitică delectabilă a Indiei. Dar tocmai asta e problema. Champa este lecția pe care trebuie s-o țin mereu în minte, în cursul acestei relatări despre influența crescândă a Chinei. Descrierea făcută de mine artei din Champa e necesarmente generoasă, pentru că nu trebuie să pierd niciodată din vedere prezența însuflețită a Indiei în această parte a lumii, într-un moment în care privirea Chinei pare atât de împovărătoare. Da, chiar în timp ce scriu, prezența progresivă a Chinei continuă să fie chestiunea prevalentă în zona Mării Chinei de Sud, stând mărturie ponderii demografice și economice a Chinei. Dacă nu mă refer la ascensiunea Chinei, dacă nu mă refer la tendințele marcante din ultimele decenii, atunci observațiile mele nu pot avea relevanță. De vreme ce viitorul nu poate fi cunoscut, singurul lucru pe care-l poți face este să scrii despre timpul prezent. Dar, dacă viitorul nu poate fi cunoscut înseamnă și că e deschis oricăror posibilități – cum ar fi, eventual, slăbirea dramatică sau chiar prăbușirea Partidului Comunist (și a Chinei), din cauza presiunilor interne economice și sociale. Astfel, Champa oferă o lecție de modestie: conștiința faptului că, prezentul fiind efemer, chiar și în cel mai bun caz, analiza mea nu poate constitui decât o contribuție vremelnică. Deși nu mă voi referi decât rareori la Champa de-aici înainte, sper că aluziile mele la ea, scurte, dar intense, vor scuti cele ce urmează de un

caracter de strictă actualitate. Champa reprezintă viziunea pe termen lung, pentru că, mergând înapoi în timp, de fapt privim înainte, peste linia orizontului. Umbra Chinei se prevede foarte mare în prezent, dar, dacă s-ar întâmpla ca, în curând, China să eşueze dramatic în proiectele ei, atunci Marea Chinei de Sud şi-ar putea justifica din nou denumirea de *Indochina*, din perioada colonială franceză, China intrând în competiţie de pe o poziţie de egalitate, mai degrabă decât de dominaţie, cu India şi cu alte puteri şi civilizaţii.

Mai mult decât atât, deşi studiul meu subliniază o rivalitate militară între Statele Unite şi China, viitorul – în termeni deopotrivă militari şi economici – poate fi unul cu precădere multipolar, în care o ţară precum Vietnamul – sau, dacă nu el, atunci Malaysia, Australia sau Singapore – să monteze mai multe puteri unele împotriva altora. Statele Unite au luptat împotriva perspectivei unui Vietnam unificat de Nordul comunist. Dar, odată acea unificare devenită fapt istoric, noul stat vietnamez mărit a devenit o ameninţare mult mai mare pentru China comunistă decât Statele Unite. Există asemenea ironii ale istoriei. Pentru că mărturiseşte centralitatea unei puteri într-o vreme în care o alta este încă în ascensiune, Champa devine un simbol pentru surprizele şi posibilităţile deocamdată ascunse analistului convenţional.

Saigonul soldaţilor americani, cu baruri zgomotoase şi cluburi de striptease, a dispărut, îngropat în memorie, dincolo de faţadele strălucitoare, luminate cu spoturi, ale firmelor Gucci, Lacoste, Versace. Dar acele statui minunat-enigmatice din depozitele prăfoase ale unui muzeu trăiesc mai departe.

Hubert, 2005, pp. 7–8, 17–18, 20, 22–23, 28–29, 31–32

În timpul războiului, americanii denumeau astfel o porţiune de 30 de kilometri de plajă cu un nisip foarte fin şi alb. (n.trad.)

Arhivele fotografice integrale ale străvechii regiuni Champa sunt găzduite la Muzeul Guimet din Paris.

Pagasa (I. Thitu)
Irreconcilable Bancoul (Amy-Douglas)
Reefnol Reed
Reefnol Subi
Sand Cay
Nu Ahe
INSULELE SPRATLY
Sin Cowe
Bancoul Sabina
Reefnol Mischief
PALAWAN
Bancoul Maia-Masa
Reefnol Swallow
CHINA
FUJIAN
Liuzhou
Xiamen
Taipei
TAIWAN
INSULELE RYUKYU (Japonia)
Guangzhou
Shantou
Nanning
Zhuhai
Macau
Hong Kong
VIETNAM
Hanoi
Haiphong
LAOS
GOLFUL TONKIN
Vientiane
MAREA CHINEI DE SUD
MAREA FILIPINELOR
INSULA HAINAN
INSULELE PARACEL
LUZON
Da Nang
THAILANDA
Bangkok
Golful Lingayen
Manila
Golful Manila
Peninsula Bataan
FILIPINE
Marea Sibuyan
INSULELE VISAYA
Cebu
Golful Leyte
MYANMAR
Rayong
CAMBODGIA
Phnom Penh
Ho Si Min (Saigon)
MAREA ANDAMAN
GOLFUL THAILANDEI
INSULELE SPRATLY (vezi harta de detaliu)
PALAWAN
Marea Bohol
MINDANAO
MAREA SULU
Linii maritime
1 Linia de revendicare maritimă stabilită
2 Revendicarea platoului continental al Bruneiului
Chinez (şi taiwanez)
3 Limita platoului continental trasată din 1979
5 Filipinez (Kalayaan)
6 Linia echidistanţă ipotetică
7 Propunerea sudică a Comisiei Reunite Malaezo-Vietnameze asupra Limitelor Platoului Continental
8 Limita de 200 de mile nautice se măsoară de la teritoriile nedisputate
9 Linia de 12 mile nautice
10 Linia de 12 mile nautice a Insulelor Spratly
11 Linia dreaptă de referinţă şi punctele nodale
0 km 200
KEDAH
PENANG
PERAK
MALAYA
SELANGOR
PAHANG
Kuala Lumpur
NEGERI SEMBILAN
MALAYSIA
SINGAPORE
Singapore
Strâmtoarea Malacca
BRUNEI
Bandar Seri Begawan
SABAH
SARAWAK
BORNEO
Kuching
Arhipelagul Sulu
MAREA CELEBES
SUMATRA
INDONEZIA
KALIMANTAN
SULAWESI
Strâmtoarea Makassar
MAREA MOLUCCA
Golful Kamboja

Capitolul 1. Dilema umanistă

Europa este un peisaj terestru prin excelenţă, Asia de Est, un peisaj marin. Aici rezidă o diferenţă crucială între secolele XX şi XXI. Cele mai contestate regiuni ale globului, în secolul trecut, se aflau pe uscat, în Europa, mai cu seamă în acea zonă plată care făcea ca frontierele estică şi vestică ale Germaniei să fie unele artificiale şi, deci, expuse deplasărilor de armate înainte şi înapoi. Dar, începând cu faza ultimă a Războiului Rece, axa demografică, economică şi militară a Pământului s-a mutat, într-o măsură calculabilă, către celălalt capăt al Eurasiei, unde spaţiile care despart principalele nuclee de populaţie sunt preponderent maritime. Prin maritim, înţeleg spaţiul naval, aerian şi cosmic, deoarece, încă de la apariţia portavioanelor, în prima jumătate a secolului XX, formaţiunile de luptă navale şi aeriene au devenit din ce în ce mai mult de nedespărţit, spaţiul cosmic venind, în prezent, să se adauge combinaţiei, datorită sprijinului navigaţional şi de alte naturi furnizat vapoarelor şi avioanelor de către sateliţi. De aceea, *naval* a devenit un termen-valiză pentru mai multe dimensiuni ale activităţii militare. Şi, cu siguranţă, *naval* este şi termenul operativ. Datorită felului în care geografia scoate la lumină şi fixează priorităţile, contururile fizice ale Asiei de Est pledează pentru un secol naval, posibilitatea îndepărtată a unui război terestru în peninsula Coreea rămânând o excepţie notabilă.

Asia de Est e vastă, o întindere uriaşă de teritorii care ajung până în regiunile arctice şi în cele antarctice – de la insulele Kurile spre nord până la Noua Zeelandă spre sud – şi se caracterizează printr-o multitudine fărâmiţată de linii de coastă şi arhipelaguri, şi acestea despărţite de mări şi distanţe considerabile. Chiar şi având în vedere modul în care tehnologia comprimă azi distanţele, prin rachete de croazieră şi avioane supersonice de luptă – acestea din urmă fiind lesne realimentate în aer –, făcând ca orice geografie să pară închisă şi claustrofobă, marea tot acţionează ca o barieră care descurajează agresiunea, fie şi în măsura în care uscatul nu reuşeşte. Marea, spre deosebire de uscat, creează frontiere clar delimitate şi, deci, are capacitatea să reducă starea de conflict. Şi mai este, apoi, şi viteza de avut în vedere. Chiar şi cele mai rapide nave de luptă se deplasează relativ lent – de pildă, cu 35 de noduri**** –, reducând posibilitatea unor calcule greşite şi dându-le astfel diplomaţilor mai multe ore la dispoziţie, dacă nu chiar zile, în care să-şi revizuiască deciziile. Mai mult decât atât, flotele navale şi aeriene militare pur şi simplu nu ocupă teritoriul, aşa cum procedează armatele. Datorită mărilor care înconjoară Asia de Est, secolul XXI are o şansă mai bună decât secolul XX să evite marile conflagraţii militare.

Desigur, Asia de Est a cunoscut mari conflagraţii militare în secolul XX, pe care prezenţa mărilor nu le-a împiedicat: Războiul Ruso-Japonez (1904–1905); aproape o jumătate de secol de război civil în China, care a urmat prăbuşirii dinastiei Qing (în Manciuria); cuceririle Japoniei imperiale şi al Doilea Război Mondial în regiunea Pacificului, care a decurs din ele; Războiul Coreei (1950–1953); războaiele din Cambodgia şi Laos şi cele două războaie din Vietnam, în care au fost implicaţi francezii şi americanii din anii 1950 până la mijlocul deceniului 1970. Elementul care unifică toate aceste conflicte este acela că fiecare dintre ele a jucat un rol organic fie în formarea unui stat sau imperiu, fie, dimpotrivă, în procesul decolonizării. Unele dintre aceste conflicte au fost interne şi au implicat forţe terestre atât convenţionale, cât şi neconvenţionale, forţele navale îndeplinind misiuni extrem de limitate. Faptul că măreaţa geografie a Asiei de Est e preponderent maritimă nu a influenţat decât în mică măsură aceste războaie în esenţă domestice. (Includ Coreea în această categorie, pentru că războiul dintre Nord

și Sud a fost purtat în principal pe uscat și a fost unul hotărâtor pentru formarea celor două state separate, după îndelungata ocupație japoneză din anii 1910–1945.) Dar acum, vremea consolidării naționale de-a lungul și de-a latul Asiei de Est a rămas în urmă. Cercurile militare din Asia de Est, mai degrabă decât să se concentreze înspre interior, cu armate slab dotate din punct de vedere tehnologic, se concentrează înspre exterior, cu flote navale și aeriene de înaltă tehnologie. Totuși, așa cum voi demonstra, este puțin probabil să fie reeditate, ca scară de anvergură, conflictele navale din Războiul Ruso-Japonez și din al Doilea Război Mondial – zona Pacificului.

Războiul Ruso-Japonez și teatrul din Pacific, în al Doilea Război Mondial, au fost, într-o măsură semnificativă, repercusiuni ale militarismului japonez, în fața căruia marea nu oferea câtuși de puțin protecție; de fapt, mările au fost esențiale pentru expansiunea unei națiuni insulare, ale cărei necesități în materie de rezerve de petrol provenit de pe țărmuri îndepărtate erau din ce în ce mai mari, pentru forțele ei armate, care se mișcau nebunește în toate direcțiile. Dar China, care este acum puterea militară în ascensiune din zona Pacificului, demonstrează mult mai puțină agresivitate, față de Japonia imperială de după restaurația Meiji*****: chiar dacă forțele militare chineze (mai cu seamă cele navale) se extind, un fascism precum cel japonez aproape cert nu se întrevede la orizont în Regatul de Mijloc******. În ceea ce privește comparația între China și Germania imperială dinainte de Primul Război Mondial, pe care mulți o fac, pe când Germania era preponderent o putere terestră, dată fiind geografia Europei, China va fi preponderent o putere navală, dată fiind geografia Asiei de Est. Această geografie, repet, este cea care va stimula dezvoltarea forțelor navale, care, deși o tendință îngrijorătoare în sine, tot nu este la fel de îngrijorătoare ca dezvoltarea forțelor terestre la începutul secolului trecut, în Europa continentală.

Într-adevăr, puterea militară se mută către Asia, dar ceea ce a fost mai rău în secolul XX poate fi evitat, mulțumită, în general, „puterii opritoare a apei“*******, după cum se exprima John J. Mearsheimer, specialist în științe politice al Universității din Chicago. Apa, explică Mearsheimer, este o piedică în calea invaziei, pentru că, deși un stat își poate construi o forță navală cu care să-și transporte o armată peste mare, acelui stat îi va fi mult mai dificil să-și debarce armata pe un țărm ostil, după care s-o facă să avanseze în interiorul uscatului, pentru a supune definitiv o populație adversă.

De exemplu, strâmtoarea Taiwan are o lățime de numai o sută de mile marine, fiind una dintre cele mai înguste căi de navigație din Pacificul de Vest, dar este, chiar și așa, de aproape patru ori mai lată decât Canalul Mânecii, peste care a venit invazia forțelor aliate în al Doilea Război Mondial. China s-ar putea dovedi capabilă, peste un deceniu și ceva, să învingă Taiwanul într-un război, cu toată asistența militară pe care Statele Unite o acordă acestuia. Dar ocuparea Taiwanului s-ar dovedi mult mai dificilă, drept care este puțin probabil să fie încercată vreodată. Nu la fel ar sta lucrurile dacă Taiwanul n-ar fi o insulă despărțită de continent printr-un culoar de apă lat de o sută de mile marine. Aceeași este situația în cazul distanțelor maritime dintre Japonia și Coreea, dintre Coreea de Sud și China, dintre insulele japoneze Ryukyu și China, dintre insula chineză Hainan și Vietnam și așa mai departe. Cum războaie postcoloniale, de bună seamă, nu se mai întrevăd la orizont, China, oricât de agresivă ar fi, nu este Japonia imperială, iar geografia maritimă a Asiei de Est susține competiția navală, totodată militând împotriva unor debarcări de vehicule-amfibii în zone intens populate.

Cum ar urma să arate această competiție pur navală? Ca să ne dăm seama, va trebui să examinăm geografia Asiei de Est mai îndeaproape.

*

Asia de Est poate fi împărțită în două zone mari: Asia de Nord-Est, dominată de peninsula

Coreea, și Asia de Sud-Est, dominată de Marea Chinei de Sud. Asia de Nord-Est pivotează în jurul Coreei de Nord, un stat izolat și totalitar, care combină comunismul cu fascismul național. Un asemenea stat are perspective sumbre într-o lume dominată de capitalismul excesiv și de comunicarea electronică. Dacă ar surveni colapsul Coreei de Nord, forțele terestre chineze, americane și sud-coreene ar putea converge în jumătatea de nord a peninsulei, într-o intervenție umanitară cum nu s-a mai văzut, chiar dacă și-ar smulge bucăți întregi de teritoriu pentru ele însele, în decursul acțiunii de a-i hrăni pe înfometați. Abordările navale ar deveni secundare, în mod clar. În schimb, o eventuală reunificare a Coreei ar aduce intervențiile navale în prim-plan, Coreea Mare, China și Japonia găsindu-se într-un echilibru fragil așa cum ar fi ele, despărțite de Marea Japoniei și de mările Galbenă și Bohai. Pe scurt, de vreme ce Coreea de Nord încă mai există, faza de război rece a istoriei Asiei de Nord-Est nu s-a sfârșit încă, motiv pentru care puterea terestră va mai domina multă vreme titlurile ziarelor din zonă, înainte să ajungă să le domine puterea navală.

Prin comparație, Asia de Sud-Est e deja cufundată adânc într-o fază post-război rece a istoriei. De aceea și este, într-o asemenea măsură, o fază critică. Vietnamul domină țărmul vestic al Mării Chinei de Sud. Odinioară simbolul extern prin excelență al tumultului intern american, Vietnamul a fost – cel puțin până în ultimii ani – o forță capitalistă în căutarea unor legături militare mai strânse cu Statele Unite, pentru a ține la respect China. Consolidată ca stat dinastic de către Mao Zedong, după decenii întregi de haos, și transformată în cea mai dinamică economie a lumii prin liberalizările lui Deng Xiaoping, acum China se revarsă în afară, prin forțele ei navale, către Primul Lanț de Insule din Pacificul de Vest. Mai este, apoi, și monstrul demografic musulman al Indoneziei, care, după ce a suportat interminabile decenii de guvernare autoritară atât de dreapta, cât și de stânga, în timpul Războiului Rece, s-ar putea transforma într-o a doua „Indie", adică o democrație viguroasă și stabilă, cu capacitatea de a-și proiecta puterea prin economia în continuă creștere. Între timp, statul Singapore și Malaysia înaintează din punct de vedere economic, urmând modelul stat-metropolă și stat comercial, prin diverse amestecuri de democrație și autoritarism. De aceea, imaginea compozită este a unui ciorchine de state care, după ce au lăsat în urmă aproape cu totul problemele de legitimare internă și de structură statală, sunt pregătite să-și împingă drepturile teritoriale percepute până dincolo de propriile țărmuri. Această presiune colectivă exercitată spre exterior se manifestă în ringul demografic al globului: aici, în Asia de Est, cu cele aproape șase sute de milioane de locuitori ai săi, China cu 1,3 miliarde converge cu Subcontinentul Indian, care are 1,5 miliarde. Iar locul geografic de întâlnire a tuturor acestor state este unul maritim, și anume Marea Chinei de Sud.

Marea Chinei de Sud funcționează precum *gâtlejul* Pacificului de Vest și al Oceanului Indian – o masă de țesut economic de conexiuni, unde se reunesc rutele maritime globale. Aici se află inima zonei de coastă navigabile a Eurasiei, cu noduri în strâmtorile Malacca, Sunda, Lombok și Makassar. Peste jumătate din tonajul flotei comerciale globale trece anual prin aceste puncte de gâtuire, precum și o treime din tot ce înseamnă trafic maritim la nivel mondial.******** Petrolul transportat prin strâmtoarea Malacca din Oceanul Indian, în direcția Asiei de Est, prin Marea Chinei de Sud, e de trei ori mai mult, cantitativ, decât cel care trece prin Canalul de Suez și de cincisprezece ori mai mult decât cel care tranzitează Canalul Panama. În jur de două treimi din aprovizionările cu energie ale Coreei de Sud, aproape 60% din aprovizionările cu energie ale Japoniei și Taiwanului și 80% din importurile de țiței ale Chinei trec prin Marea Chinei de Sud.******** Iar dacă prin Golful Persic nu se transportă decât energie, prin Marea Chinei de Sud trec energie, produse finite și materii prime.

Pe lângă amplasarea ei centrală, Marea Chinei de Sud a demonstrat că deține rezerve de petrol de șapte miliarde de barili și, estimativ, rezerve de gaze naturale de peste 25 de bilioane de metri cubi. Dacă sunt corecte calculele chinezilor că Marea Chinei de Sud va putea furniza, în

ultimă instanţă, 130 de miliarde de barili de ţiţei (există anumite dubii foarte serioase în privinţa unor asemenea estimări), atunci Marea Chinei de Sud posedă mai mult ţiţei decât oricare altă zonă a globului, cu excepţia Arabiei Saudite. Unii observatori chinezi au numit Marea Chinei de Sud „al doilea Golf Persic"********. Dacă, într-adevăr, există atât de mult petrol în Marea Chinei de Sud, atunci China îşi va fi rezolvat fie şi parţial „dilema legată de Malacca", şi anume dependenţa ei de îngusta şi vulnerabila strâmtoare Malacca, pentru o parte atât de importantă a energiei sale, pe care o primeşte din Orientul Mijlociu. Iar China National Offshore Oil Corporation [Corporaţia Naţională pentru Ţiţeiul din Largul Mării a Chinei] a investit 20 de miliarde de dolari în convingerea că asemenea cantităţi de petrol există cu adevărat în Marea Chinei de Sud.******** China caută cu disperare noi resurse de energie. Rezervele de petrol chinezeşti se ridică la numai 1,1% din totalul mondial, în timp ce China consumă peste 10% din producţia mondială de ţiţei şi peste 20% din totalul energiei consumate pe planetă.********

Nu numai amplasarea ei şi rezervele de energie promit să-i atribuie Mării Chinei de Sud o importanţă geostrategică esenţială, ci şi disputele teritoriale purtate în jurul acestor ape, unde se află peste două sute de insuliţe, stânci şi recife de corali, dintre care numai vreo patruzeci se află în permanenţă deasupra nivelului mării. Totuşi, aceste fărâme de uscat măturate de taifunuri sunt valoroase, în principal datorită ţiţeiului şi gazelor naturale care s-ar putea afla în apropierea lor, în straturile de rocă amestecate şi neregulate subacvatice. Bruneiul ridică pretenţii asupra recifului sudic din insulele Spratly. Malaysia revendică trei insule din acelaşi arhipelag. Filipinele revendică opt insule Spratly şi porţiuni semnificative din însăşi Marea Chinei de Sud. Vietnamul, Taiwanul şi China revendică, fiecare, câte o importantă parte din Marea Chinei de Sud şi grupurile de insule Spratly şi Paracel în întregime. La mijlocul anului 2010, s-a iscat o adevărată vâlvă când s-a spus despre China c-ar fi numit „de interes major" pentru ea însăşi Marea Chinei de Sud. S-a dovedit că oficialii chinezi n-au afirmat niciodată aşa ceva – n-a contat. Hărţile chinezeşti asta demonstrează. Beijingul pretinde că-i aparţine ceea ce numeşte „limita istorică", şi anume grosul întregii Mări a Chinei de Sud, într-o uriaşă buclă – poreclită „limba vacii" – care include aceste grupuri de insule, de la insula chinezească Hainan, la circa 1 200 de mile marine spre sud, până aproape de Singapore şi Malaysia. Rezultatul este că toate statele acestea litorale sunt mai mult sau mai puţin grupate împotriva Chinei şi dependente, în privinţa diplomaţiei şi a sprijinului militar, de Statele Unite. Vietnamul şi Malaysia, de exemplu, caută să împartă tot ce înseamnă fundul mării şi resursele subterane din partea sudică a Mării Chinei de Sud între Asia de Sud-Est continentală şi partea Malaysiană a insulei Borneo: acest lucru a generat o replică diplomatică furioasă din partea Chinei.******** Asemenea revendicări conflictuale sunt susceptibile de a se acutiza, în măsura în care consumul de energie din ţările asiatice în curs de dezvoltare este aşteptat să se dubleze până în anul 2030, Chinei înseşi revenindu-i jumătate din această creştere.********

„Paradoxal, dacă epoca postmodernă e dominată de globalizare – afirma expertul naval britanic Geoffrey Till –, atunci tot ce sprijină" globalizarea, cum ar fi rutele comerciale şi rezervele de energie, devine sfâşiat de rivalităţi. Şi, când vine vorba despre cele dintâi, rutele comerciale, 90% din toate mărfurile transportate de pe un continent pe altul călătoresc pe mare. Această preocupare maritimă crescândă, care este un produs al globalizării, survine într-un moment în care o multitudine de state relativ noi şi independente din Asia de Sud-Est, care abia de puţin timp au la îndemână toate cele necesare pentru a-şi încorda muşchii pe mare, au început să emită pretenţii teritoriale unele împotriva altora, problemă care nu exista pe vremea Imperiului Britanic, datorită supremaţiei globale a Coroanei şi accentului pus de britanici pe comerţul liber şi pe libertatea de a naviga.******** Această încordare a muşchilor ia forma unor înfruntări pe mare, devenite deja „de rutină", între nave de război ale diferitelor naţiuni, ceea ce creează un risc embrionic de conflict armat.********

Un oficial de rang înalt al unui stat de coastă de la Marea Chinei de Sud mi-a spus de-a dreptul, fără menajamente, într-o discuţie neoficială pe care am purtat-o cu el în 2011: „Chinezii nu oferă niciodată justificări pentru pretenţiile cu care vin. Au o mentalitate ca de Regat de Mijloc şi nici nu vor s-audă că asemenea chestiuni ar putea fi rezolvate la tribunal. China – dezvăluia respectivul – nu ne recunoaşte dreptul de a avea propriul nostru platou continental. Dar noi n-o să ne lăsăm trataţi precum Tibetul sau Xinjiangul". Acelaşi oficial mai spunea despre China că se poartă la fel de dur cu o ţară ca Filipinele cum se poartă cu Vietnamul, fiindcă acesta din urmă este angrenat, din punct de vedere istoric şi geografic, într-o competiţie acerbă cu China, pe când Filipinele nu sunt altceva decât un stat slab, care poate fi intimidat. „Pur şi simplu, sunt prea mulţi cei care vin cu pretenţii în legătură cu apele din Marea Chinei de Sud. Complexitatea rivalităţilor pălește în faţa unei soluţii globale, drept care China nu face nimic altceva decât să aştepte să devină şi mai puternică. Din punct de vedere economic, toate aceste ţări vor ajunge să fie dominate de China" – sublinia oficialul respectiv –, cu excepţia, bineînţeles, a cazului în care însăşi economia chineză ar da greş. Odată ce se va încheia construcţia bazei subterane chineze de submarine de pe insula Hainan, „China va fi mai capabilă să-şi îndeplinească scopurile". Până atunci, mai multe nave militare americane patrulează în zonă, „aşa că disputele se internaţionalizează". Fiindcă nu există o soluţie politică sau juridică, „suportăm statu-quoul". „Şi dacă, la un moment dat, nu va mai funcţiona, care este Planul B în relaţiile cu China?", l-am întrebat. „Planul B este Comandamentul din Pacific al Marinei Militare americane. Dar noi ne vom păstra neutralitatea în orice dispută dintre Statele Unite şi China". După care, pentru a fi sigur că i-am înţeles mesajul, oficialul respectiv mi-a spus: „Avem nevoie de o prezenţă militară americană, pentru a contracara China, dar nu vom afirma cu voce tare acest lucru". Eventuala retragere fie şi a unui singur portavion american, cu grupul său de luptă, din Pacificul de Vest ar fi de natură să „schimbe jocul".

Deocamdată, Marea Chinei de Sud a devenit o zonă de înarmare, chiar dacă disputele în privinţa recifelor sunt aproape încheiate. Douăsprezece elemente geografice au fost confiscate de China, unul de Taiwan, 21 de Vietnam, cinci de Malaysia şi nouă de Filipine. Cu alte cuvinte, realitatea s-a creat deja, direct pe teren. Poate că se mai pot face încă unele aranjamente de împărţire a rezervelor de ţiţei şi gaze naturale. Dar şi aici, nu e limpede la ce înţelegeri ar putea să ajungă, de exemplu, ţări cu pretenţii contencioase dublate de relaţii diplomatice deosebit de tensionate, cum sunt Vietnamul şi China.

Să luăm insulele Spratly, care deţin rezerve semnificative de ţiţei şi gaze naturale şi care sunt revendicate pe de-a întregul de China, Taiwan şi Vietnam şi parţial de Malaysia, Filipine şi Brunei. China şi-a construit heliporturi din beton şi structuri militare pe şapte recife şi atoluri. Pe reciful Mischief (sau Meiji), ocupat de China chiar sub nasul marinei militare filipineze în anii 1990, chinezii au construit o clădire cu trei niveluri şi cinci structuri octogonale din beton, toate cu destinaţie militară. Pe reciful Johnson, tot chinezii au instalat o structură dotată cu mitraliere de mare putere. Taiwanul a ocupat insula Itu Aba, pe care a construit zeci de clădiri de uz militar, protejate de sute de soldaţi şi de douăzeci de tunuri de coastă. Vietnamul a ocupat 21 de insule, pe care a construit piste de aterizare, pontoane, cazărmi, tancuri de stocare şi baterii de artilerie. Malaysia şi Filipinele, cum spuneam, au cinci, respectiv nouă situri pe care le-au ocupat cu detaşamente navale.******** Oricine face speculaţii că, în condiţiile globalizării, frontierele teritoriale şi luptele pentru teritoriu şi-au pierdut rostul ar trebui să privească situaţia din Marea Chinei de Sud.

Poziţia Chinei faţă de Marea Chinei de Sud e similară cu poziţia pe care America se situa faţă de Marea Caraibilor în secolul al XIX-lea şi la începutul secolu-lui XX. Statele Unite recunoşteau prezenţa şi pretenţiile puterilor europene în Caraibe, dar tot insistau să domine regiunea. Războiul Hispano-American din anul 1898, purtat pentru Cuba în primul rând, precum şi

construirea Canalului Panama între anii 1904 și 1914 au fost semnalele ridicării Statelor Unite la rangul de putere mondială. Această evoluție a urmat – fără să fie câtuși de puțin o coincidență – definitivării frontierelor americane, ultima bătălie importantă din războaiele cu indienii fiind purtată în 1890. Mai mult decât atât, faptul de a deține controlul asupra bazinului lărgit al Mării Caraibilor le-a conferit Statelor Unite statutul dominant asupra emisferei de vest, ceea ce, pe cale de consecință, le-a îngăduit să influențeze echilibrul de putere din cea de est. Poate că la fel se va întâmpla și cu China în secolul XXI.

Prin intermediul celor 1 500 de rachete balistice cu rază scurtă de acțiune, pe care le are îndreptate asupra Taiwanului, și al celor 270 de zboruri comerciale pe săptămână, pe care le întreprinde către Taiwan, China va putea să prindă ca într-un lasou suveranitatea taiwaneză, fără să trebuiască să supună insula printr-o invazie navală. Așa cum s-a întâmplat cu definitivarea frontierelor americane, capturarea efectivă a Taiwanului de către China, într-un viitor apropiat, le va permite strategilor navali chinezi să-și concentreze, în cele din urmă, energiile asupra Mării Chinei de Sud în ansamblu, ca o antecameră a Oceanului Indian, unde China își dorește în egală măsură o prezență navală, pentru a-și proteja sursele de energie din Orientul Mijlociu. Dacă s-ar întâmpla vreodată ca Marina Militară americană să fie înlocuită de cea chineză ca putere dominantă în Marea Chinei de Sud – sau chiar să existe o paritate de forțe între cele două –, acest lucru i-ar oferi Chinei oportunități geostrategice comparabile cu ceea ce a reușit America, odată devenită o forță predominantă în Caraibe.

Cu siguranță, Marea Chinei de Sud nu este Marea Caraibilor. De fapt, e mai importantă. Caraibele se aflau la mare distanță de principalele rute maritime de comunicare, în timp ce Marea Chinei de Sud este chiar în mijlocul lor.

*

Pentru că Marea Chinei de Sud este locul în care converg liniile de comunicare dintre Cornul Africii și Marea Japoniei, statul care o va domina va fi mult mai avansat în sensul dominării întregii coaste navigabile a emisferei estice. Desigur, cel mai probabil este să se întâmple opusul: să nu existe un stat anume, care să domine Marea Chinei de Sud. Iată și un alt motiv pentru care este atât de importantă această mare: e pe cale de a deveni cea mai contestată suprafață de apă din lume.

Marina Militară americană domină în prezent Marea Chinei de Sud. Dar această situație se va schimba. Dimensiunile Marinei Militare a Statelor Unite au scăzut, de la aproape șase sute de nave de război în epoca lui Reagan, trecând prin cele trei sute și jumătate din epoca lui Clinton, la sub trei sute acum. Ar putea scădea și mai mult până la începutul anilor 2020, din cauza retragerii din folosință a claselor actuale de submarine și nave de război de suprafață, a depășirii costurilor și a tăierilor bugetare viitoare, acestea fiind rezultatele unor deficite fiscale masive. Între timp, forțele navale chineze, a doua marină militară din lume ca putere, se află într-o creștere dramatică. Decât să achiziționeze nave de război din străinătate, China își dezvoltă capacități de nișă în materie de război subacvatic și de tehnologie a rachetelor balistice (racheta DF-21) proiectate să lovească ținte care se mișcă pe mare, cum ar fi un portavion american. Dacă-și va extinde flota de submarine la 78 până în 2020, așa cum este planificat, China va ajunge la paritate cantitativă cu flota de submarine a Marinei Militare americane.******** Chiar dacă submarinele din flota Statelor Unite sunt în totalitate cu propulsie nucleară, ele au și nevoie să fie astfel, în primul rând pentru a putea naviga până de cealaltă parte a planetei și să ajungă în Asia de Est, pe când submarinele diesel-electrice ale Chinei sunt perfect silențioase și se pot ascunde mai bine, prin urmare, pe litoralul atât de congestionat al Asiei de Est. La un moment dat, China va deveni capabilă să oprească, efectiv, accesul neîngrădit al navelor militare americane în anumite părți ale Mării Chinei de Sud.

Astfel, pe măsură ce flota militară a Chinei devine mai puternică, economia chineză permiţându-i acest lucru şi pretenţiile chinezeşti asupra Mării Chinei de Sud – aşa cum demonstrează hărţile – contrazicând revendicările altor state litorale, aceste alte state vor fi obligate să-şi dezvolte mai departe propriile capacităţi navale şi să echilibreze balanţa cu China, bazându-se din ce în ce mai mult pe forţele navale americane, o marină militară al cărei vârf de tărie a fost atins, probabil, în termeni relativi, chiar dacă ea se vede nevoită să-şi direcţioneze resurse deloc de neglijat către Orientul Mijlociu. Multipolaritatea la nivel mondial este o trăsătură a diplomaţiei şi economiei încă de pe-acum, dar Marea Chinei de Sud se află în postura ideală de a ne arăta ce înseamnă, de fapt, multipolaritatea în sens militar. La fel cum teritoriul german a constituit linia militară a frontului în Războiul Rece, apele Mării Chinei de Sud ar putea constitui linia militară a frontului în deceniile următoare.

Această nouă linie a frontului nu are nimic romantic. În timp ce al Doilea Război Mondial a reprezentat o luptă morală împotriva fascismului, Războiul Rece – o luptă morală împotriva comunismului, perioada post-Război Rece – o luptă morală împotriva genocidului din Balcani, din Africa şi din Levant, precum şi o luptă morală împotriva terorismului şi în sprijinul democraţiei, Marea Chinei de Sud ne arată o lume a secolului XXI rămasă fără lupte morale, plus fără toată fascinaţia care le însoţeşte, pentru intelectuali şi umanişti. Excepţie făcând tirania comunistă din Coreea de Nord, o relicvă a Războiului Rece, Asia de Est în întregime le oferă, pur şi simplu, prea puţin umaniştilor. Pentru că aici nu există vreun inamic filosofic pe care să-l înfrunte. Adevărul este că, în Asia de Est, nu contează decât comerţul şi *afacerile*. Până şi China, lăsându-i la o parte pe disidenţii ei care suferă atât, efectiv nu se califică drept un obiect al furiei morale.

Regimul chinez întruchipează o variantă de autoritarism hipocaloric, într-o economie capitalistă cu prea puţină ideologie de guvernare despre care să se vorbească. Mai mult decât atât, China va deveni, probabil, o societate mai deschisă, şi nu mai închisă, în anii următori. Conducătorii Chinei sunt ingineri competenţi şi guvernatori de regiuni, care s-au dedicat creării unei economii din ce în ce mai avansate şi mai echilibrate şi care se supun unor vârste de pensionare obligatorii. Nu sunt la fel ca liderii decadenţi, calcifiaţi din lumea arabă, care au fost răsturnaţi de la putere. Mai degrabă decât de fascism sau de militarism, China, la fel ca oricare alt stat din Asia de Est, este caracterizată din ce în ce mai mult de persistenţa, ba chiar de consolidarea naţionalismului de modă veche – fără îndoială, o idee care nu i-a mai atras, de la mijlocul secolului al XIX-lea încoace, pe umaniştii liberali.

Naţionalismul din Europa, din perioada anilor 1800, denota o comunitate morală ostilă dominaţiei imperiale. Comunitatea morală de acum, la care aspiră intelectualii şi jurnaliştii, este universală, înglobând totalitatea omenirii, drept care naţionalismul, a cărui umanitate se limitează la un grup anume, este privit ca fiind aproape reacţionar. (Acesta e motivul, în parte, pentru care mass-media s-a simţit atrasă, în cursul deceniilor, de organizaţii cu caracter internaţional, indiferent că a fost vorba de Naţiunile Unite, Uniunea Europeană sau NATO – pentru că acestea oferă o cale de urmat mai presus de suveranitatea naţională.) Şi totuşi, în ciuda existenţei unor grupări pan-naţionale, precum ASEAN (Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est), naţionalismul tradiţional este cel după care se conduce politica în Asia – şi la fel se va întâmpla şi în continuare. Iar naţionalismul respectiv conduce la modernizarea forţelor armate, mai ales a flotelor maritime şi aeriene, pentru apărarea suveranităţii, pe temeiul căreia să poată fi ridicate pretenţii în privinţa resurselor maritime disputate.

Nu există chestiuni filosofice la care să se poată cugeta în acest peisaj nou şi oarecum steril al secolului XXI. E vorba doar despre putere; despre echilibrul puterii, mai exact. În timp ce limbajul folosit la întâlnirile la nivel înalt din Asia rămâne unul soft, desfăşurarea de nave de război în mările aflate în dispută rămâne una hard. Angajările militare terestre presupun ocuparea unor zone cu populaţie civilă, iar acest lucru conduce adeseori la violări ale drepturilor

omului, drept care politica externă devine o ramură a studiilor despre Holocaust. Dar utilizarea forţei navale este o problemă strict militară. Dacă nu se bombardează ţărmuri, atunci morţii sunt, de regulă, numai în uniforme militare, drept care nu există victime *per se*. În prima parte a secolului XXI, Marea Chinei de Sud va continua să se afle în miezul geopoliticii, reamintind de Europa Centrală din secolul XX. Dar, spre deosebire de Europa Centrală, ea nu va stârni pasiunile intelectualilor sau ale jurnaliştilor.

Separarea geopoliticii de chestiunile care ţin de drepturile omului, îmbinate în Europa secolului XX, plus gradul de abstractizare care înconjoară domeniul naval în orice situaţie vor contribui la a face din Marea Chinei de Sud un tărâm al analiştilor politici şi al celor din domeniul apărării, mai degrabă decât al elitelor intelectuale şi jurnalistice. Realismul va triumfa, prin urmare, fiindcă el este în mod conştient amoral şi concentrat pe interese, mai degrabă decât pe valori. Iată cum va ajunge Marea Chinei de Sud să simbolizeze o dilemă umanistă.

Marea excepţie de care se ciocneşte această direcţie argumentativă este mediul înconjurător. Tsunamiul care a lovit Oceanul Indian în decembrie 2004******** s-a manifestat în vecinătatea Mării Chinei de Sud şi a făcut mai multe victime decât Războiul din Irak. Până şi în absenţa încălzirii globale, variaţiile normale de activitate climatică şi seismică din zonele cu un mediu înconjurător fragil, combinate cu creşterile numerice neîntrerupte ale populaţiilor costiere, vor garanta practic apariţia ocazională a unor dezastre umanitare în jurul Mării Chinei de Sud, în deceniile următoare. Forţele navale vor fi obligate să răspundă. Reacţionând într-o manieră grandioasă la tsunamiul din Oceanul Indian, militarii Statelor Unite, sub conducerea grupului de luptă al unui portavion, au aplicat puterea soft într-un mod care le-a sporit puterea hard. Mai exact, acordarea de asistenţă umanitară Indoneziei a condus la reluarea unor legături cu cercurile militare indoneziene, de care Statele Unite nu se mai bucuraseră de mulţi ani. Prezentarea la ştiri a tsunamiului din Oceanul Indian a arătat cum se poate ca Marea Chinei de Sud să fie privită de lumea întreagă prin prisma distorsionantă a mass-mediei. Experţii urmează în mod regulat mişcările navale din regiune, pe când cercurile mediatice îşi îndreaptă atenţia cu generozitate şi la ore de maximă audienţă asupra ei, dar numai în cazul unor catastrofe naturale. Chiar şi în toiul unor asemenea catastrofe, prin comparaţie cu Europa secolului XX, perspectiva drepturilor omului are toate şansele să rămână mută, pentru că, deşi vor exista victime, nu vor exista personaje negative, în afară, bineînţeles, de mama-natură. Iar fără personaje negative, opţiunea morală care deosebeşte binele de rău este inoperantă, ceea ce înseamnă că, filosofic vorbind, caracterul dramatic rămâne unul relativ modest.

Drama de ordin moral care se va manifesta va lua forma unei politici de putere profund austere, de genul celei care-i amorţeşte pe mulţi intelectuali şi jurnalişti. Să ne imaginăm dialogul cu melienii, din Cartea V a lui Tucidide, însă fără masacrarea bărbaţilor de pe insula Melos şi reducerea la statutul de sclavi a femeilor şi copiilor, care au urmat şi au constituit esenţa tragediei, înainte de orice. În acest dialog melian revizuit pentru secolul XXI, atenienii, reprezentând puterea maritimă dominantă din Grecia, le spun melienilor că Atena e puternică, iar insula Melos e slabă, prin urmare trebuie să se supună. Citându-l pe Tucidide, „Cei puternici fac tot ce au de făcut, iar cei slabi suportă ce trebuie să suporte“********. Astfel că melienii se supun, fără violenţă. Aceasta va fi strategia nedeclarată a Chinei, şi ţările mai slabe decât ea din Asia de Sud-Est ar face bine să sară în barca Statelor Unite, pentru a scăpa de soarta melienilor: altfel spus, o politică de putere aproape matematică în abstracţiunile ei, pentru a evita războiul.

Excepţie făcând Războiul Rece, în Marea Chinei de Sud se prevede o formă de conflict cu totul diferită faţă de cele cu care ne-am obişnuit, de la Primul Război Mondial până la războaiele din Irak şi Siria. De la începutul secolului XX, cu toţii am fost traumatizaţi de angajări terestre masive şi convenţionale, pe de-o parte, şi de războaie mai mici, neregulate, murdare********, pe de altă parte. De vreme ce ambele situaţii au produs pierderi de vieţi omeneşti civile colosale,

războiul, cum am spus, a devenit subiectul de discuţie al umaniştilor la fel de mult cum era şi al generalilor. În viitor însă, este foarte posibil să vedem o formă de conflict mai pură (în Asia de Est, cel puţin), limitată la domeniul naval, despre care gazetele intelectuale, formatoare de opinie, vor avea prea puţin de rumegat – cum ar fi lupta dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică, dar fără perspectiva unui război terestru. Acesta e un scenariu pozitiv. Pentru că starea de conflict nu poate fi eliminată din condiţia umană. O teză expusă de Machiavelli în *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* este aceea că starea de conflict, dacă este controlată corespunzător, este mai susceptibilă să genereze un progres uman, decât o stabilitate rigidă. O mare ticsită de nave de război nu e de natură să împiedice o epocă de mare progres uman în Asia.

*

Dar poate conflictul din Marea Chinei de Sud să fie controlat corespunzător? La urma urmei, până acum, această argumentaţie presupune că un război major nu va izbucni în zonă, ci că naţiunile de aici se vor mulţumi să joace un fel de şah cu navele de război în largul mării, concomitent lansând pretenţii concurenţiale în privinţa resurselor naturale din regiune, ba chiar ajungând, poate, prin negocieri la înţelegeri pentru o distribuţie a lor echitabilă. Dar dacă, împotriva tuturor tendinţelor care sunt de ordinul evidenţei, China s-ar apuca să invadeze Taiwanul? Dacă, de exemplu, China şi Vietnamul – a căror intensă rivalitate merge până departe înapoi în timp – ar trece la război, cum au făcut în 1979, de astă dată cu armamente mult mai letale? Pentru că nu numai China îşi îmbunătăţeşte capacităţile militare: la fel procedează, în general, ţările din Asia de Sud-Est. Bugetele lor pentru apărare au sporit cam cu o treime în ultimul deceniu, în timp ce bugetele de apărare europene au scăzut. Importurile de armament ale Indoneziei, statului Singapore şi Malaysiei au crescut, respectiv, cu 84%, 146% şi 722%, din anul 2000 încoace. Cheltuielile vizează, în principal, platforme navale şi aeriene: nave de război de suprafaţă, submarine cu sisteme avansate de lansare de rachete, avioane de luptă supersonice cu rază lungă de acţiune. Vietnamul a cheltuit recent două miliarde de dolari pentru şase submarine ruseşti de ultimă generaţie din clasa Kilo şi un miliard pentru avioane de luptă ruseşti. Malaysia şi-a inaugurat recent o bază de submarine pe insula Borneo, în acelaşi timp în care China îşi dezvoltă, pe insula Hainan, la celălalt capăt al Mării Chinei de Sud, o bază subterană pentru douăzeci de submarine cu propulsie nucleară.******** În timp ce Statelor Unite le-a fost distrasă atenţia de războaiele terestre din Orientul Mijlociu lărgit, puterea militară s-a mutat în linişte din Europa spre Asia, unde se construiesc adevărate complexe militaro-civile postindustriale, cu accentul pus pe forţele navale.

Geopolitica din Marea Chinei de Sud e simplă din cel puţin un motiv. Aici nu este o lume de alianţe imperiale complexe, multipolare, schimbătoare, în aceeaşi măsură în care era Europa înaintea Primului Război Mondial. Există o singură mare putere aşa-zis indigenă, care ameninţă aceste ape: China, care, prin hărţile ei, îşi demonstrează dorinţa de a exercita un control în regiune, de tipul celui american asupra Mării Caraibilor. Dar obsesia chinezilor legată de teritorialitate nu este una iraţională, date fiind situaţia geografică proprie şi istoria Chinei în secolele al XIX-lea şi XX.

Întregul ţărm de nord al Mării Chinei de Sud este format de partea continentală a Chinei. Într-adevăr, linia de coastă a Chinei de la Marea Chinei de Sud, de la frontiera cu Vietnamul spre vest, până la strâmtoarea Taiwan spre est, cuprinde unul dintre principalele nuclee demografice şi economice ale Chinei, provincia Guangdong şi metropola Guangzhou (Canton), în apropiere de Hong Kong. Apoi, există insula chineză Hainan, care constituie cea mai mare zonă economică specială a Chinei şi care, de asemenea, domină golful Tonkin, deţinător de bogate resurse energetice, împiedicând astfel accesul părţii de nord a Vietnamului la apele principale ale Mării Chinei de Sud.

O hartă a Chinei arată că mai mult de jumătate din linia ei de coastă este orientată spre sud, către Marea Chinei de Sud, iar cealaltă parte este orientată spre est, către mările Bohai, Galbenă și a Chinei de Est. Așadar, China privește către sud și către un bazin de ape format, în sensul acelor ceasornicului, de Taiwan, Filipine, insula Borneo împărțită între Malaysia și Indonezia, peninsula Malaya împărțită între Malaysia și Thailanda și linia de coastă prelungă, șerpuită, a Vietnamului – toate, state slabe în comparație cu China. La fel ca Marea Caraibilor, împânzită de mici state insulare și împresurată de o națiune de dimensiunile unui continent, precum Statele Unite, Marea Chinei de Sud este și ea, în mod evident, o arenă pentru proiecția de putere a unei națiuni de dimensiunile unui continent, care de asemenea o învăluie, într-o măsură semnificativă. Și, în timp ce oferă o configurație spațială perfectă pentru expansiunea chineză, Marea Chinei de Sud reprezintă, în termeni obiectivi, și o zonă importantă de preocupare pentru China, de vreme ce o majoritate covârșitoare a importurilor energetice chinezești sosesc tocmai pe aceste ape dinspre Orientul Mijlociu, prin multitudinea de strâmtori indoneziene. Într-adevăr, unind Oceanul Indian cu Pacificul de Vest, Marea Chinei de Sud funcționează ca o poartă a Chinei către tot ce înseamnă arcul islamic, de la deșertul saharian până la insulele arhipelagului indonezian; la fel, și Marea Caraibilor i-a furnizat coastei de est a Statelor Unite acces către Pacific, odată cu construirea Canalului Panama, echivalentul strâmtorii Malacca. Iar această poartă este amenințată întru câtva de piraterie și terorism, având legătură cu state slabe precum Filipinele și Indonezia, cu populațiile lor islamice considerabile. Geografia dictează o puternică prezență navală chineză în Marea Chinei de Sud, perfect de înțeles. Dominația funcțională pe care o exercită asupra Mării Chinei de Sud îi facilitează Chinei obținerea unui statut de țară cu o flotă efectiv bi-oceanică – a Pacificului de Vest *și* a Oceanului Indian. China se vede nevoită să se concentreze asupra Taiwanului și a peninsulei Coreea, dar acestea sunt numai niște provocări de moment, iar Marea Chinei de Sud se anunță a fi cheia viitorului geostrategic al marii națiuni chineze.

Totuși, există ceva mai profund care împinge China în față în Marea Chinei de Sud și în afară, către Primul Lanț de Insule din Oceanul Pacific, și anume scindarea ei parțială de către puterile occidentale în trecutul recent, după ce, timp de secole și milenii, a fost o mare putere și o civilizație de nivel mondial. Nu se cuvine minimalizat ceea ce s-a petrecut în China în ultimii 150 de ani. Cine nu e profund conștient de această experiență istorică a Chinei nu poate pricepe motivația de astăzi a chinezilor în Marea Chinei de Sud.

În secolul al XIX-lea, când dinastia Qing a devenit „omul bolnav"******** al Asiei de Est, China și-a pierdut o mare parte a teritoriului: statele tributare Nepal și Birmania, în favoarea Marii Britanii; Indochina, în favoarea Franței; Taiwanul și tributarele Coreea și Sahalin, în favoarea Japoniei; iar Mongolia, Amuria și Ussuria, în favoarea Rusiei.********* În secolul XX, au intervenit ocupațiile sângeroase ale Japoniei în peninsula Shandong și Manciuria, în inima Chinei. Toate acestea s-au adăugat umilințelor care le-au fost impuse chinezilor de acordurile de extrateritorialitate din secolul al XIX-lea și prima parte a secolului XX, prin care națiunile occidentale își impuneau controlul asupra unor părți din marile orașe chinezești – așa-numitul Tratat al Porturilor. Până în 1938 – ne spune Jonathan D. Spence, istoric la Universitatea Yale, în cartea sa *În căutarea Chinei moderne*, din cauza tuturor acestor jafuri, precum și a războiului civil dintre comuniști și Guomindang*********-ul naționalist –, „uriașul teritoriu care fusese odinioară un imperiu unitar, sub dinastia Qing, ajunsese fragmentat în zece unități separate". Exista o temere latentă, potrivit căreia „China urma să fie dezmembrată, că ar fi încetat să existe ca națiune și că istoria ei documentată de patru mii de ani ar fi luat sfârșit brusc". O groază auxiliară era și aceasta: China s-ar fi întors la situația prevalentă în perioada Statelor Războinice din secolul al III-lea î.Hr.; sau la „tiparele schimbătoare de autoritate și alianțe, caracteristice pentru istoria Chinei" între secolele al III-lea și al VI-lea d.Hr. și iarăși între secolele al X-lea și al XIII-

lea.******** După ce a supraviețuit acelui coșmar și a atins un zenit al puterii terestre și al stabilității teritoriale, nemaivăzut de pe vremea dinastiei Ming din secolul al XVI-lea și apoi a dinastiei Qing de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, China este acum pregătită să se reverse în afară, pe mare, pentru a-și proteja liniile de comunicare maritimă cu Orientul Mijlociu și, astfel, a garanta bunăstarea economică a numeroasei sale populații. Însuși elanul Chinei de a ocupa un spațiu strategic extins echivalează cu o declarație potrivit căreia nici nu mai vrea să audă să-i lase pe străini să profite de ea, cum s-a întâmplat în cele două secole trecute.

*

Ca să putem înțelege mai bine ascensiunea chineză în Asia de Sud-Est, indicat ar fi să avem în vedere și Războiul din Vietnam. Războiul din Vietnam a fost comparat de multe ori cu expediția de rău augur a atenienilor în Sicilia, de la sfârșitul secolului al V-lea î.Hr., descrisă de Tucidide în Cartea VII a *Războiului Peloponesiac*. Paisprezece ani au trecut de la prima incursiune în Sicilia întreprinsă de Atena până la înfrângerea ei dezastruoasă de acolo; același număr de ani ca între prima incursiune a administrației John F. Kennedy în Vietnam și retragerea finală, ordonată de președintele Gerald Ford. Statele Unite au fost atrase pe partea cealaltă a globului de aliații lor vietnamezi, asediați de forțele comuniste, la fel cum atenienii au fost atrași în Sicilia de aliații lor de acolo, amenințați de alte orașe-stat siciliene loiale Siracuzei, rivala Atenei și, la rându-i, aliata Spartei. La fel cum administrația Kennedy a început cu desfășurarea limitată a unor forțe operaționale speciale în Vietnam, angajare sporită de administrația Lyndon Johnson până la mai mult de o jumătate de milion de membri ai trupelor regulate, intervenția ateniană în Sicilia a început cu douăzeci de vase care să-i sprijine pe aliații antisiracuzani ai Atenei și a crescut până la o sută de trireme, numeroase alte vase de transport și cinci mii de hopliți, de parcă prestigiul întregului imperiu maritim al Atenei ar fi depins de o victorie militară în îndepărtata Sicilie. Atena nu se mai oprea din trimiterea de trupe. Expediția siciliană s-a încheiat cu anihilarea a patruzeci de mii de soldați atenieni, dintre care șase mii au supraviețuit, ca să trudească în carierele Siracuzei și să fie vânduți ca sclavi. Intervenția americană în Vietnam s-a încheiat cu cotropirea Sudului de către Nordul comunist, ultimii americani fugind cu elicopterul de pe acoperișul ambasadei americane din Saigon.

A durat o vreme până când Atena, paralizată de pesimism și reciproce învinuiri, s-a hotărât să reia în mod serios conflictul bipolar cu Sparta. La fel a suferit și America o gravă criză de încredere în sine, ca urmare a rușinoasei înfrângeri din Vietnam, și a rămas în expectativă câtă vreme Uniunea Sovietică și aliații ei îi amenințau pe aliații americanilor și răsturnau guvernele din Nicaragua, Angola, Etiopia și Afghanistan. Acum, Vietnamul se încrucișează iarăși cu destinul Statelor Unite. O dată în plus, vietnamezii apelează la sprijin american. De astă dată, pledoariile sunt mai subtile și tăcute, și nu se cer trupe terestre. De astă dată, vietnamezii nu le cer americanilor să lupte într-un război: nu vor de la ei decât să mențină echilibrul de putere. Vor ca prezența navală și aeriană americană din Marea Chinei de Sud să rămână la fel de masivă și în următoarele decenii. Vietnamul și destinul său, ca stat aflat fie într-o relație aproape de vasalitate față de China, fie în ipostaza unei rezistențe obstinate față de hegemonia chineză, oferă o elocventă ilustrare a ceea ce reprezintă America pentru lumea periclitată, în situația în care Statele Unite ar intra în declin, sau dacă vreodată ar decide să se retragă într-un cvasi-izolaționism, sau dacă atenția le-ar fi distrasă în altă parte.

Economia chineză întâmpină dificultăți, asta știm. Dar posibilitatea unui declin al Statelor Unite sau, cel puțin, a unei retrageri militare parțiale din lume trebuie, și acestea, luate în considerare. Economia americană se reface după cea mai gravă situație de criză de la Marea Criză Economică din anii 1929–1933 încoace. Între timp, costul platformelor aeriene și navale devine prohibitiv. Prețul unui nou portavion din clasa *Gerald R. Ford* se ridică la 12 miliarde de

dolari, fără avioane sau alte echipamente la bord. Preţul unui distrugător din clasa *Zumwalt,* de ultimă generaţie, se apropie de 4 miliarde de dolari. Un avion F-22 Raptor costă 200 de milioane de dolari bucata, iar un avion de luptă F-35 Joint Strike [„Lovitură comună"] – 135 de milioane de dolari. În plus faţă de costurile desfăşurării forţelor aeriene şi navale peste tot în lume, în special în Asia de Est, mai este şi epuizarea imperială foarte concretă, resimţită de publicul american şi de anumite cercuri foarte influente din elitele apărării şi politicii externe de la Washington, ca urmare a costurilor catastrofale în vieţi omeneşti, prestigiu diplomatic şi cheltuieli propriu-zise ale războaielor din Afghanistan şi Irak. Războiul din Irak, o aventură militară la mare depărtare, la fel ca în Vietnam, chiar dacă nu s-a sfârşit cu o înfrângere umilitoare şi nu a înregistrat costuri similare în vieţi omeneşti, poate fi şi el comparat, în anumite privinţe, cu expediţia siciliană a atenienilor. Oare îşi vor pierde Statele Unite curajul de astă dată în Asia, cum li s-a întâmplat după Vietnam şi cum s-a întâmplat cu Atena după nenorocirea din Sicilia?

După Războiul din Vietnam, Războiul Rece şi ameninţarea din partea Uniunii Sovietice, venită odată cu el, au menţinut Statele Unite angajate în lume. Dar acum, ameninţarea este mult mai ambiguă. Să luăm, de exemplu, China, cea mai primejdioasă putere din Marea Chinei de Sud. Cu toate că secolul de umilinţe îndurate din partea puterilor occidentale „este o perioadă gravată cu acid în paginile manualelor de astăzi ale elevilor din China – după cum scrie istoricul Piers Brendon de la Universitatea Cambridge –, chinezii nu sunt în mod necesar prizonierii propriului trecut şi au motive copleşitoare de ordin economic de a-şi dori un *modus vivendi* politic în relaţiile cu America"********. Dar chestiunea nu-i chiar aşa de simplă. Cea mai bună respingere a tezei lui Brendon este oferită, în *Tragedia politicii de forţă,* de către John Mearsheimer, care susţine că, sistemul relaţiilor internaţionale fiind unul anarhic şi neţinând nimeni în mână frâiele – nu există un paznic de noapte –, ca să impună regulile, puţine sunt, de fapt, puterile care să respecte un statu-quo: pentru că scopul fiecărui stat mare – democratic sau nu, caracterul său intern nu contează – „este acela de a-şi maximiza propria felie de putere mondială", drept care „mai cu seamă statele puternice urmăresc, de obicei, hegemonia regională"********. Implicaţia este: China va urmări hegemonia regională în mod firesc, indiferent dacă sistemul ei politic va deveni sau nu mai deschis. Iar o economie şovăielnică n-ar putea s-o facă decât să fie şi mai naţionalistă.

Adevărul este că atât Brendon, cât şi Mearsheimer pot avea dreptate. China e susceptibilă să-şi dorească un *modus vivendi* politic în relaţiile cu Statele Unite, chiar dacă se află în căutarea hegemoniei regionale. China va continua să-şi construiască o flotă militară oceanică, dublată de capacităţi aeriene şi de rachete. Aceste atuuri se vor concentra, din punct de vedere geografic, asupra Mării Chinei de Sud, care, dacă este controlată, permite realizarea unei hegemonii regionale. Concomitent, Beijingul va lucra neobosit în sensul asigurării unei economii prospere şi al menţinerii unor bune relaţii politice cu Washingtonul. Acesta din urmă, la rându-i, va rezista mutărilor Beijingului pe tabla creării unei hegemonii regionale, concomitent lucrând împreună cu Beijingul asupra cât mai multor chestiuni cu putinţă. Marea Chinei de Sud, în aceeaşi măsură ca şi Marea Chinei de Est şi peninsula Coreea, va reprezenta scena principală a unei relaţii tensionate şi contradictorii de felul acesta. Căci calea către hegemonia chinezească în peninsula Coreea – din cauza incertitudinilor legate de viitorul Coreei de Nord – e mai puţin clară şi presărată cu nenumărate dificultăţi faţă de calea către hegemonia chinezească în Marea Chinei de Sud, unde China se confruntă numai cu un sortiment de state relativ slabe şi divizate, dintre care cel mai puternic este Vietnamul. De aceea, Marea Chinei de Sud, mai mult decât oricare altă parte a lumii, ilustrează cel mai bine, o dată în plus, care ar fi costurile unui declin al Statelor Unite sau chiar ale unei retrageri parţiale a lor din bazele militare avansate. Ca atare, Marea Chinei de Sud arată ce anume oferă Statele Unite lumii aflate acum într-o situaţie de risc

și, concomitent, care sunt relele ce pândesc lumea întreagă, dacă s-ar întâmpla ca ea să devină cu adevărat multipolară în sens aerian și naval.

Pentru că domină emisfera vestică și au suficientă forță pentru a echilibra balanța de putere în cea estică, Statele Unite nu numai că mențin pacea globală (excepție făcând mici războaie care izbucnesc ici și colo), dar păzesc și populația globală, în sensul căilor de comunicație maritimă, care permit desfășurarea comerțului internațional. Fără Marina Militară și Forțele Aeriene americane, globalizarea s-ar dovedi cu neputință în forma pe care o cunoaștem. Faptul că Rusia încă mai e stăvilită în tentativele ei de a submina în mod grav suveranitatea statelor din Europa Centrală și Răsăriteană; faptul că deocamdată a fost măcar evitat un fel de holocaust interstatal în Orientul Mijlociu; faptul că India și Pakistanul nu s-au angajat într-un război adevărat în ultimele decenii și nu și-au folosit arsenalele nucleare; faptul că, până acum, Coreea de Nord n-a făcut decât să amenințe Coreea de Sud și Japonia cu o agresiune militară de anvergură și nu a declanșat-o propriu-zis – toate acestea se datorează, în mare măsură, umbrelei de securitate globală desfășurate de Statele Unite. Faptul că națiunile mici și belicoase, indiferent că e vorba de Israel sau de Georgia, pot să existe chiar se datorează sprijinului militar oferit de Statele Unite. Într-adevăr, desfășurarea de platforme aeriene și navale americane peste tot în lume îi conferă diplomației americane o bună parte din ponderea ei esențială, de care aceasta se folosește apoi pentru a susține democrația și societățile ceva mai libere de pretutindeni. Dacă prezența militară americană s-ar diminua substanțial, atunci lumea – și mai ales Marea Chinei de Sud – s-ar înfățișa substanțial diferit.

Statele Unite mențin China pe linia onestității, limitându-i agresiunea mai ales la hărțile ei, în așa fel încât diplomația și marina militară chineze să acționeze în limite raționale. Ceea ce nu înseamnă că Statele Unite sunt pure în acțiunile lor, făcând automat din China personajul negativ. De exemplu, Statele Unite întreprind în mod regulat acțiuni de recunoaștere secrete împotriva Chinei în Pacificul de Vest, pe care cu greu le-ar tolera, dacă ar fi îndreptate împotriva propriilor ape vecine de către o mare putere rivală.******** Ceea ce le oferă Statele Unite națiunilor din zona Mării Chinei de Sud este mai puțin realitatea propriilor virtuți democratice, cât realitatea puterii lor brute, care o contrabalansează pe cea a Chinei. Echilibrul de putere dintre Statele Unite și China menține în libertate, la urma urmei, Taiwanul, Vietnamul, Malaysia, Filipinele, Indonezia și statul Singapore, capabile să provoace o mare putere la înfruntare cu cealaltă. Iar în limitele acelui spațiu de libertate, regionalismul reușește să se manifeste ca o putere în sine, sub forma grupării ASEAN. Cu toate acestea, o asemenea libertate nu trebuie considerată de la sine înțeleasă. Pentru că respectul tensionat aflat în curs între Statele Unite și China – în care urmează impasul într-o pletoră de chestiuni complexe, care merg de la războiul cibernetic la comerț, la reforma valutară, la reciproca supraveghere a capacităților militare – ar putea să încline totuși balanța în favoarea Chinei, datorită creșterii brute absolute a economiei chineze (chiar dacă ritmul acestei creșteri tinde să se reducă), ajutată de poziția centrală din punct de vedere geografic a Chinei în Asia de Est și Pacificul de Vest.

Andrew F. Krepinevich, președinte al Centrului pentru Estimări Strategice și Bugetare din Washington, D.C., crede că națiunile din zona Pacificului de Vest sunt „finlandizate" încetul cu încetul de China, în sensul că-și vor păstra independența nominală, dar, în cele din urmă, vor ajunge să respecte regulile de politică externă stabilite de China. El subliniază că Armata Populară de Eliberare a Chinei vede rețelele de luptă ale americanilor – „care depind aproape integral de sateliți și de internet, ca să identifice țintele, să coordoneze atacurile, să ghideze «bombele inteligente» și alte lucruri" – ca pe un „călcâi al lui Ahile" pentru aceștia. Chinezii, mai spune Krepinevich, au testat o rachetă antisatelit în 2007, au folosit lasere, pare-se, pentru a orbi temporar sateliții americani și lansează de ani de zile atacuri cibernetice asupra forțelor militare americane. Toate acestea, în plus față de marele număr de rachete balistice și de croazieră și de

alte arme antiacces și/sau de închidere a unei zone, pe care chinezii le-au pus în funcțiune, pentru a submina bazele avansate ale Statelor Unite din Asia.******** Potrivit lui Mark Helprin, membru titular al Institutului Claremont din California, „China este pe punctul" de a fi capabilă să folosească sateliți convenționali și roiuri de sateliți în miniatură, ca și „rețele de semnalizare de suprafață, subacvatică și aeriană, pentru ghidarea finală, în timp real, prin care să-și trimită cele 1 500 de rachete balistice cu rază scurtă de acțiune" să lovească portavioanele Statelor Unite.******** Scopul nu este acela de a porni un război, ci de ajustare a dispoziției forțelor în așa fel încât, precum în cazul Taiwanului, dar amplificat la nivelul Pacificului de Vest, forțele armate americane să-și piardă credibilitatea din ce în ce mai mult, în legătură cu obiectivele pe care sunt capabile să le atingă. Iar o asemenea pierdere de credibilitate ar avea drept consecință slăbirea alianțelor din zona Pacificului ale Americii. Cert este că finlandizarea Asiei de Sud-Est ar putea indica latura sumbră a unei lumi care a devenit militară și multipolară.

Adevărata multipolaritate militară este în beneficiul statului plasat cel mai central din punct de vedere geografic în regiunea disputată – și anume China în Asia de Est. Acest lucru se întâmplă pentru că, în situație de egalitate militară, geografia și demografia creează avantajul. Cu alte cuvinte, o Asie multipolară în termeni militari urmează a fi o Asie dominată de chinezi. Iar dominația chineză ar urma să fie foarte diferită de dominația americană. De vreme ce China se află nu de cealaltă parte a lumii față de regiunea în discuție, ci constituie, de fapt, principiul organizator geografic, demografic și economic al regiunii, dominația chineză ar urma să fie în mod firesc mai copleșitoare decât varianta ei americană. În această ecuație, nu intră nicicum sistemul autoritar al Chinei înseși, care, deși nu chiar atât de dur cum sunt multe alte dictaturi – și de departe mai competent decât cele mai multe –, rămâne, totuși, mai puțin înțelegător decât modelul american de guvernare, la rândul său determinant, fie și în parte, pentru stilul de imperiu cum este cel american.

Dar multipolaritatea militară nu trebuie confundată cu echilibrul de putere. Pentru că echilibrul de putere din Asia reclamă superioritatea militară americană, dacă e vorba să fie contracarate avantajele geografic, demografic și economic ale Chinei. Și nu e vorba neapărat de superioritatea zdrobitoare a Statelor Unite din ultimele decenii. De fapt, poziția militară americană din Asia își poate permite să slăbească vizibil, să țină cont de viitoarele reduceri bugetare, atâta vreme cât forțele armate americane își păstrează un avantaj bine definit, în zone-cheie, asupra forțelor armate chineze. Acest avantaj este cel care va menține echilibrul de putere.

Multipolaritatea este foarte bună în sens diplomatic și economic. În mod clar, poziția Statelor Unite în Asia va depinde, în ultimă instanță și într-o măsură considerabilă, de dorința lor de a stabili noi relații de liber-schimb și de a se alătura „din tot sufletul" aranjamentelor economice multilaterale din regiune, Asia de Est rămânând o zonă principală de creștere pentru economia mondială.******** Numai dacă se vor implica și mai departe în comerțul din regiune, Statele Unite se vor menține suficient de interesate pentru a continua să păzească rutele maritime de comunicație din Pacificul de Vest. Dar o multipolaritate completă în toate sferele ar conduce la o situație în care Marea Chinei de Sud ar deveni o Mare a Caraibilor pentru China, iar acest lucru, la rândul său, va pune China în postura de a domina și Pacificul de Vest, și Oceanul Indian. Într-un sistem comercial eurasiatic preponderent maritim, este foarte bine pentru China să rămână prima între mai mulți egali, cu condiția, o dată în plus, ca Marina Militară americană să fie prezentă ca forță de echilibru.

*

Rezumatul cel mai cuprinzător al noului peisaj geopolitic asiatic nu de la Washington sau Beijing vine, ci de la Canberra. Într-un articol de 71 de pagini, intitulat „Deplasarea de putere. Viitorul Australiei, între Washington și Beijing", Hugh White, profesor de Studii Strategice la

Universitatea Națională Australiană și fost analist de informații al guvernului australian, își descrie propria țară ca fiind o putere a statu-quoului prin excelență, în sensul că Australia vrea cu disperare ca situația din Asia să rămână exact cea care este, China continuând să crească, pentru ca ea să poată face din ce în ce mai mult comerț cu chinezii, iar America să rămână „cea mai tare putere din Asia", ca să fie „protectorul suprem" al Australiei. Dar, cum spune White, problema este că nu pot continua să existe ambele situații. Asia nu poate continua să se schimbe din punct de vedere economic, fără să se schimbe și politic, și strategic. Mai precis, în cazul în care China își va continua creșterea economică (iar acest lucru probabil că se va întâmpla, chiar dacă într-un ritm considerabil mai lent), ea va depăși America în postura de cea mai bogată țară din lume (deși nu pe o bază *per capita*) și, bineînțeles, nu va fi mulțumită de primatul militar american din Asia.********

White notează că „o lecție remarcabilă de diplomație strategică", imaginată de președintele Richard Nixon și de consilierul său pentru securitate națională, Henry Kissinger, a fost responsabilă pentru situația fericită care a durat decenii întregi în Asia și pe care cu toții am luat-o ca și cum ar fi fost de la sine înțeleasă. Nixon și Kissinger s-au dus la Beijing, în 1972, și au încheiat o înțelegere cu liderul chinez Mao Zedong, în virtutea căreia „Statele Unite încetau să mai afirme că regimul naționalist din Taiwan era guvernul legitim al Chinei […] În schimb, China înceta să mai conteste poziția Statelor Unite din Asia și să sprijine insurgențele comuniste de prin toată regiunea [în egală măsură, cel puțin]". China obținea și protecția Statelor Unite împotriva Uniunii Sovietice, și o asigurare împotriva Japoniei renăscute din punct de vedere economic. Aceste lucruri aveau să-i ofere Chinei, după numai câțiva ani, suficientă siguranță pentru a-și liberaliza economia, spre marele avantaj al întregii regiuni. Pacea era la îndemână, și acum, „lăsate în voia lor", țările din Asia de Sud-Est urmau să-și ia un avânt fantastic.********

Repudierea de către chinezi a economiei marxiste, începută sub Deng Xiaoping în 1979, a fost cea care i-a permis Chinei să se alăture, în sfârșit, economiei globale, cu o întârziere de un secol față de țările occidentale. Odată făcut acest pas, imensitatea populației sale a propulsat China printre cele mai puternice economii ale lumii, ceea ce a condus la o situație de securitate, în Asia, diferită de cea pașnică, imaginată de Nixon și Kissinger.********

Ce vrea China în prezent? White susține că ea și-ar putea dori în Asia genul de imperiu de stil nou pe care și l-a construit America în emisfera vestică, după ce Washingtonul a ajuns într-o poziție dominantă în bazinul caraibian (așa cum consideră China c-ar trebui să domine și ea Marea Chinei de Sud). Acest imperiu de stil nou din emisfera vestică înseamnă, pentru a-l cita pe White, că vecinii Americii erau „mai mult sau mai puțin liberi să-și conducă propriile țări", deși Washingtonul insista ca punctelor sale de vedere să li se dea o „atenție deplină" și ca ele să aibă prioritate față de ale „oricui din afara emisferei". Problema, în acest model, este Japonia, care probabil că n-ar accepta hegemonia chineză, oricât de neagresivă ar fi. Acest lucru duce la abandonarea modelului Europei consensuale din secolul al XIX-lea, în care China, Statele Unite, Japonia, India și poate încă unul sau două alte state s-ar așeza la masa puterii în Asia, ca egali. Și acum, întrebarea care se pune este dacă Statele Unite ar accepta un asemenea rol modest, după ce au asociat prosperitatea și stabilitatea în Asia cu propria întâietate. White sugerează că primatul Americii ar putea produce instabilitate în Asia, în condițiile creșterii continue a puterii Chinei. Americanii își motivează dominația cu presupunerea că, de vreme ce regimul chinez este autoritar în interior, China se va „comporta inacceptabil în exterior". Dar acest lucru, susține White, ar putea să nu fie chiar așa.********

Cu alte cuvinte, America, nu China, ar putea fi problema în viitor. Poate că noi, mai ales cercurile noastre intelectuale și jurnalistice, suntem prea mult preocupați de natura internă a regimului chinez. Dar acesta s-ar putea comporta foarte ușor detestabil pe plan intern și responsabil pe plan extern – un alt motiv pentru care dezvoltarea Asiei i-ar putea face ostili pe

umaniștii de toate felurile. Așa cum spuneam, scopul Americii ar trebui să fie echilibrul, nu dominația. În tot cazul, de vreme ce următoarele patru decenii vor fi, probabil, mai puțin sigure decât ultimele patru, White sugerează că Australia s-ar putea vedea nevoită „să cheltuiască mult mai mult pe apărare și să-și creeze forțe armate mult mai capabile"********. Același lucru este valabil, aproape cu siguranță, pentru toate națiunile din Asia. Mările vor deveni mult mai aglomerate cu arme de tot felul.

*

La ce bun puterea navală? Marea Chinei de Sud ar putea răspunde la această întrebare pentru cetățenii americani în prima jumătate a secolului XXI. Marina Militară americană se luptă deja de ceva timp să-și explice misiunea către publicul larg: să explice de ce are nevoie de sute de miliarde de dolari pentru sute de nave de luptă, pe care americanul mediu nu le vede niciodată – decât dacă locuiește în apropierea unei baze navale – și despre care nici măcar nu citește prea mult pe fluxurile de știri. Desigur, în ultimul deceniu, primele pagini ale ziarelor au fost dominate de știri despre forțele de infanterie implicate în războaie terestre de uzură în Irak și Afghanistan. Încercările și tribulațiile Armatei au ajuns obsesia mass-mediei; la fel și ale Pușcașilor Marini, care, deși constituie o forță navală destinată debarcărilor cu vehicule amfibii, au devenit, în esență, o altă forță terestră implicată în cele două războaie din Orientul Mijlociu. Dar acest lucru se poate schimba, pe măsură ce războaiele de felul respectiv se încheie pentru Statele Unite, iar ascensiunea continuă a Chinei conduce la un sistem de securitate diferit și mai puțin stabil în Asia de Est. Și, fiindcă Asia este o sferă maritimă în primul rând, Marinei Militare a Statelor Unite i se oferă o definiție atractivă a misiunii care-i revine, definiție care se pare că-i lipsea. Dar întrebarea este: i se va defini misiunea la timp, așa încât statele din zona Mării Chinei de Sud – nucleul Asiei de Est maritime – să nu ajungă să se finlandizeze? John Morgan, un viceamiral în rezervă al Marinei Militare americane, se teme că America, în condițiile unor tăieri previzibile de cheltuieli din bugetele de apărare, riscă să comită o mare „greșeală maritimă", ciuntind bugetul propriei Marine Militare tocmai într-un moment istoric în care lumea întreagă are cea mai mare nevoie de ea, pentru a menține echilibrul de putere și, astfel, pentru a păstra în libertate țări precum Taiwanul și Vietnamul. Apărarea militară a Vietnamului ar putea părea ultimul punct de interes pe agenda publicului american, mai ales în condițiile relațiilor din secolul XX ale Americii cu această țară. Dar libertatea pe care o țară ca Vietnamul ar putea să ajungă totuși s-o simbolizeze va conta mult în viitorul Americii înseși. O dată în plus, nu numai valorile noastre contează, ci și puterea militară pe care ele se sprijină.

Cert este că, în treburile internaționale, în spatele oricăror probleme de moralitate, se află probleme de putere. Intervenția umanitară în Balcani, din anii 1990, a fost posibilă numai pentru că regimul din Serbia nu era o mare putere deținătoare de arme nucleare, spre deosebire de regimul din Rusia, care, în aceeași perioadă, comitea niște atrocități de anvergură similară în Cecenia, împotriva cărora Occidentul nu a făcut nimic; după cum n-a făcut mare lucru nici împotriva epurărilor etnice din Caucaz, pentru că și aceea era o sferă de influență rusească. În zona Pacificului de Vest, în deceniile următoare, moralitatea s-ar putea referi la faptul că vom renunța, de dragul stabilității, la unele dintre idealurile noastre cele mai apreciate. Cum altfel am putea să-i facem loc unei Chine cvasi-autoritare, ale cărei capacități militare se extind? (Și capacitățile militare ale Chinei vor continua să se extindă, împiedicând un eventual colaps socio-economic pe plan intern.) Pentru că echilibrul de putere în sine este adesea cel mai bun păstrător al libertății, chiar mai mult decât valorile democratice ale Occidentului. Și aceasta va fi o lecție dată de Marea Chinei de Sud în secolul XXI – una în plus, pe care umaniștii nu vor s-o audă.

Este o realitate dură, dar adevărată: prosperitatea capitalistă conduce la cheltuieli militare. Statele aflate într-o dezvoltare în ritm rapid fac mai mult comerţ cu lumea din afară şi, prin urmare, îşi dezvoltă interese globale care necesită protecţie prin intermediul puterii coercitive. Ascensiunea economică pe care a cunoscut-o America după Războiul Civil, în a doua parte a secolului al XIX-lea, a condus la construirea unei flote grandioase. Punctul culminant al dezvoltării industriale din Europa, de la începutul secolului XX, a fost o cursă a înarmărilor care a contribuit la izbucnirea Primului Război Mondial. Declinul relativ al puterii militare a Europei în epoca noastră este posibil numai fiindcă Europa navighează liber pe căile de comunicaţie maritime protejate de Marina Militară şi Forţele Aeriene ale Statelor Unite. Deşi China şi alte state asiatice se folosesc şi ele tot aşa, liber, de serviciile poliţieneşti furnizate de marinarii şi aviatorii americani, situaţia lor este radical diferită de cea a statelor din Europa secolului XXI. Statele asiatice au pretenţii conflictuale de suveranitate şi le lipsesc mecanismele integratoare ale organizaţiilor precum NATO şi Uniunea Europeană. De asemenea, cum am văzut în capitolul anterior, ele se coagulează, în multe cazuri pentru prima oară în istoria lor, ca structuri politice cu putere şi coeziune şi se simt, prin urmare, dacă pot spune aşa, mari şi tari. Stabilitatea lor pe uscat, pe care au atins-o pentru prima oară după secole şi decenii, le îngăduie să emită pretenţii teritoriale pe mare. Într-adevăr, sunt nou-venite, când e vorba de naţionalismul modern, şi nu sătule şi plictisite de el, cum erau statele europene în primele decenii de după al Doilea Război Mondial. Drept care politica de putere domneşte în Asia. Nu pentru idei, ci pentru spaţiu pe hartă luptă asiaticii.

Ascensiunea economică foarte abruptă a ţărilor din Asia (mai cu seamă a Chinei, până de curând) din anii 1970 până în primul deceniu al secolului XXI îi determină pe conducătorii lor să se bată cu pumnii în piept, militar vorbind. În timp ce Marii Britanii i-au trebuit aproape şase decenii ca să-şi dubleze venitul *per capita* în timpul Revoluţiei Industriale, care a început în ultima parte a secolului al XVIII-lea, iar Americii i-au trebuit cinci decenii ca să realizeze acelaşi lucru în urma Războiului Civil, China şi-a dublat venitul *per capita* încă din primul deceniu după ce a decolat, la sfârşitul secolului XX. În total, venitul *per capita* din Asia s-a mărit de şapte ori în mai puţin de şase decenii, începând cu anii 1950, după cum relatează expertul în probleme asiatice Bill Emmott, fost redactor-şef al ziarului *The Economist*.********

Ascensiunea militară a ţărilor din Asia s-a produs în tandem cu ascensiunea lor economică. Desmond Ball, profesor la Centrul de Studii Strategice şi de Apărare al Universităţii Naţionale din Australia, relatează că, de la sfârşitul anilor 1980 până la sfârşitul anilor 1990, investiţiile în domeniul apărării au crescut atât de dramatic, încât cota-parte care-i revine Asiei din cheltuielile militare la nivel global aproape că s-a dublat, de la 11% ajungând la 20%. Cota-parte care-i revine Asiei din importurile de armament a crescut de la 15 la 41% din totalul mondial. Economia Chinei nefiind afectată de criza economică din anii 1997–1998, bugetul ei pentru apărare s-a mărit cu procente de câte două cifre aproape an de an, începând cu 1988, ceea ce a condus la o creştere de opt ori, ca volum al cheltuielilor de apărare, în ultimele două decenii.********* În 2011, bugetul de apărare al Chinei a crescut cu încă 12,7%, la aproape 100 de miliarde de dolari. Deşi bugetul de apărare al Statelor Unite se ridică la 708 miliarde de dolari, „cele două sunt orientate în direcţii opuse“**********. Mai mult decât atât, cheltuielile totale cu destinaţie militară ale Chinei erau estimate la Pentagon, în 2009, la 150 de miliarde de dolari şi cu siguranţă au mai crescut de atunci.********** China se află acum pe locul al doilea în lume la capitolul cheltuieli de înarmare şi, alături de Japonia, depăşeşte cu mult Germania şi Rusia, când vine vorba de cheltuieli în scop militar.**********

Ball observă cum au trecut cheltuielile de apărare ale ţărilor asiatice de la nivelul

reconstrucțiilor și modernizărilor cu caracter general, „neamenințătoare", la faza de „acțiune-reacțiune", în care diversele state de coastă sunt angajate într-o cursă febrilă a înarmărilor, mai ales privind navele de război de suprafață și subacvatice, rachetele balistice și de croazieră și sistemele de apărare antirachetă, precum și toate aspectele războaielor electronic și cibernetic. Așa se definește naționalismul postmodern.

Și mai rău este, notează Ball, că noua cursă a înarmărilor, cea din Asia, și dinamica de securitate regională asociată cu ea se vor dovedi „mult mai complexe" decât situația la care s-a ajuns în epoca bipolară a Războiului Rece, cu mai multe puncte de interacțiune și, prin urmare, cu mai mare probabilitate de a se face calcule greșite și să urmeze instabilitatea.********

Demnă de remarcat este achiziționarea febrilă de submarine, pe măsură ce vasele de război de suprafață devin din ce în ce mai vulnerabile în fața rachetelor ofensive. „Submarinele sunt noul obiect la modă, toată lumea le vrea", mi-a spus Bernard Loo Fook Weng, de la Școala pentru Studii Internaționale „S. Rajaratnam", din Singapore. Să notăm că submarinele sunt niște fabrici mișcătoare subacvatice de colectare de informații. Spre deosebire de portavioane, de pildă, care în și prin sine constituie simboluri ale prestigiului național, submarinele simbolizează, pur și simplu, agresiunea, chiar dacă adunarea de informații în care sunt angajate ar putea servi unui scop stabilizator, furnizându-i unui stat cunoștințe despre intențiile și capacitățile unui alt stat. Pe de altă parte, achizițiile de submarine introduc o nesiguranță periculoasă în ecuația militară, de vreme ce, odată scufundate, nimeni nu mai știe precis unde se află. Submarinele pot să patruleze în moduri foarte intruzive, fără să-și anunțe prezența.

China posedă peste șaizeci de submarine și va avea în jur de 75 în următorii câțiva ani, ceva mai multe decât Statele Unite. China „bate Statele Unite la capitolul submarine noi în proporție de patru la unu" începând cu anul 2000 și de „opt la unu" începând cu anul 2005, în același timp în care forțele de luptă antisubmarin ale Marinei Militare americane s-au diminuat, scriu James C. Bussert, de la Centrul de Război Naval de Suprafață al Statelor Unite, și Bruce A. Elleman, de la Colegiul de Război Naval din Statele Unite.******** În timp ce multe dintre submarinele Chinei sunt diesel-electrice și toate cele americane sunt cu propulsie nucleară, cele mai recente din clasa Yuan diesel-electrice sunt mai silențioase decât cele cu propulsie nucleară și, fiindcă Pacificul de Vest constituie ape de casă ale Chinei, submarinele chineze nu sunt nevoite să traverseze o jumătate de lume ca să ajungă în teatrul militar asiatic, așa cum trebuie să facă submarinele americane. Dezvoltarea de neoprit a forței militare a Chinei înseamnă, paradoxal, că această țară poate aștepta și adopta o politică externă de expectativă deocamdată, pentru că timpul e de partea ei. Până spre sfârșitul anilor 2020, în ritmul actual de achiziții și dezafectări, China va deține mai multe nave de război în Pacificul de Vest decât Flota din Pacific a Statelor Unite.

E de așteptat ca India, Coreea de Sud și Vietnamul să achiziționeze fiecare câte șase submarine până la sfârșitul acestui deceniu, în timp ce Australia va achiziționa douăsprezece submarine noi în următorii douăzeci de ani, cu toate că recentele restricții bugetare ar putea afecta în scădere această previziune statistică. Singapore, Malaysia și Indonezia vor achiziționa câte două submarine fiecare în perioada imediat următoare. Cheltuielile de apărare ale Malaysiei au crescut de mai bine de două ori din anul 2000, livrările de armament convențional crescând la nivel de 722% între anii 2005 și 2009, în comparație cu prima jumătate a deceniului. (Malaysia s-a gândit inițial, încă din anii 1980, să achiziționeze submarine pentru a contracara Vietnamul, care tocmai anexase insula Amboyna Cay din arhipelagul Spratly, dar, cum puterea chineză este cea care amenință în prezent, le găsește o nouă utilizare.) Singapore, un mic oraș-stat de la extremitatea sudică a Mării Chinei de Sud, se numără în prezent printre primii zece importatori de arme din lume. Între timp, era de așteptat ca Australia să cheltuiască o sumă amețitoare, de 279 de miliarde de dolari în următoarele două decenii, pentru noi submarine, distrugătoare și avioane de luptă – o dată în plus, cu condiția ca fondurile disponibile să-i permită. În total, date

fiind programele de modernizare militară aflate în desfășurare în Coreea de Sud și Japonia, e de așteptat ca națiunile asiatice să achiziționeze până la 111 submarine până în 2030, potrivit organizației AMI International, care le furnizează cercetări de piață guvernelor și constructorilor de nave.********

Coreea de Sud ar putea oferi cel mai bun exemplu pentru această nebunie din regiunea Asia-Pacific în materie de apărare (mai cu seamă navală). În 2006, Coreea de Sud a luat decizia de a-și spori de peste două ori cheltuielile de apărare până în 2015, la 1,24 de trilioane de dolari. Ea investește – pe lângă alte lucruri, precum submarine și fregate pentru războiul antisubmarin – în șase noi distrugătoare din clasa Sejong, fiecare purtând câte 128 de rachete ghidate printr-un sistem Aegis avansat. Mai sunt, apoi, achizițiile de avioane de luptă F-15K *Slam Eagle* pentru superioritate aeriană, patru avioane Boeing 737 AWACS și, probabil, avioane de luptă F-35 *Joint Strike*. La sfârșitul anului 2009, Japonia s-a lansat în construirea unei întregi noi generații de portelicoptere mari, acele 22DDH vitale pentru războiul antisubmarin.******** Cursa înarmărilor din Asia reprezintă, poate, una dintre cele mai puțin relatate povești din mass-media de elită, din ultimele decenii.

Toate aceste flote militare asiatice sunt pitice în comparație cu cea a Statelor Unite, numai că, în timp ce fiecare dintre ele crește în dimensiuni, numărul de nave de război americane va scădea în cursul deceniilor. Multipolaritatea militară, așa cum arătam în capitolul anterior, va veni să se adauge, în ultimă instanță, multipolarității economice și diplomatice. Această multipolaritate militară este semnul unei lumi ceva mai liberalizate și mai juste, în care statele indigene își controlează propriile resurse, mai degrabă decât imperiile occidentale. De exemplu, China și-a lansat recent pe mare primul portavion, care este, într-un anumit sens, o „cutie de conserve" ruso-ucraineană reuzinată și mai degrabă o navă amfibie de asalt, decât un portavion de dimensiunile celor americane.******** Pe ofițerii de marină americani nu-i îngrijorează, și nici n-ar trebui. Echipajele chinezești vor avea nevoie de ani întregi, poate chiar de decenii de antrenamente pentru a utiliza cum se cuvine grupurile de luptă ale unor portavioane. Dar, dacă va fi capabilă să mențină ritmul modernizării și al extinderii – un mare „dar" – până în anul 2050, China ar putea deține nouă portavioane concentrate în Pacificul de Vest și Oceanul Indian, în timp ce Statele Unite ar deține cam tot atâtea, cu care să facă poliție la nivel global.

Proiecțiile asupra viitorului sunt periculoase, desigur, din cauza erorii de a gândi liniar: tendințele actuale rareori continuă în același sens ca în trecut. Totuși, dat fiind modul în care China a constituit o mare civilizație a lumii și a trecut prin etapele unor mari imperii de-a lungul unei părți covârșitoare din istoria ei, care se întinde pe mii de ani în trecut, este rațional să vedem în ultimii 150 de ani de slăbiciune o aberație pe cale de a fi corectată în prezent. Acest lucru e plauzibil, în ciuda ritmului în declin al creșterii economice a Chinei și în ciuda tensiunii acumulate pe plan intern. Mai mult decât atât, simplul gest de a lansa un portavion indică ambiția Chinei de a-și transforma propria marină militară dintr-una de tip „închiderea mărilor" – pentru a-și proteja linia de coastă – într-una mai descurajantă, de tipul „controlul mărilor", care prevestește o forță oceanică de larg.******** De fapt, în 2012, China și-a lansat cea de-a patra din cele opt proiectate noi nave amfibii de debarcare model 071, care pot să transporte, fiecare, până la opt sute de soldați, vehicule pe pernă de aer și blindate și elicoptere de capacitate medie. „Deținerea unei flote semnificative de vehicule-amfibii de asalt de mare capacitate sugerează în mod clar dorința de proiectare a puterii", spune Christian Le Mière, cercetător la Institutul Internațional de Studii Strategice din Londra. (China și-a mai lansat și o linie de fregate de luptă costieră nedetectabile, model 056.) Mai mult decât atât, China i-a luat-o înainte Coreei de Sud în 2010 și a devenit cel mai mare constructor naval din lume, iar submarinele și vasele ei de război de suprafață sunt dotate acum cu armament avansat de apărare antiaeriană și rachete antinavă cu rază lungă de acțiune.********

China încă nu și-a dezvoltat suficient și nu a exersat așa-numitul sistem de sisteme, necesar pentru operațiile flotei, cu toate că-și accelerează antrenamentele și desfășurările susținute, pentru a câștiga o asemenea experiență, spune Rodger Baker, vicepreședinte și analist pentru Asia de Est în cadrul firmei private Stratfor, care se ocupă de informații la nivel global. Dar în mările vecine (Marea Chinei de Sud și Marea Chinei de Est), continuă el, China nu trebuie neapărat să se angajeze în activități navale coordonate, pentru a furniza descurajare și apărare – de exemplu, poate să se bazeze pe tacticile de tip roi, sprijinite de instalații antiaeriene și de rachete amplasate pe uscat. China se mai poate folosi de ceea ce chinezii numesc „lovituri în combinație". La sfârșitul lui 2012, contestând administrarea de facto de către Japonia a insulelor Diaoyu/Senkaku din Marea Chinei de Est, China „a lansat acțiuni de luptă combinate ale marinei sale militare, forțelor aeriene și corpului de rachete strategice", în plus amenințând să aplice represalii economice, boicotând o conferință economică importantă ținută la Tokio și încurajând protestele interne antijaponeze.******** O flotă nu trebuie neapărat să lupte bine, dacă poate fi folosită coroborat cu instituții diplomatice și de altă natură ale statului, pentru a pune presiune pe adversari. (Iată, de exemplu, accentul pus de China pe o multitudine de forțe maritime civile, cum ar fi paza de coastă, care poate intimida statele vecine în Marea Chinei de Sud și Marea Chinei de Est, fără să provoace o reacție proporțională din partea Statelor Unite, pentru că paza de coastă americană lipsește din acea zonă.) Trebuie reținut: China cheltuiește numai în jur de 2% din PIB-ul ei pentru apărare, în timp ce Statele Unite cheltuiesc 4,7%.********* Așadar, China se află într-o situație mai bună, când vine vorba să-și sporească în continuare bugetele militare. (În mod similar, creșterea dramatică a economiilor naționale în toată Asia de Est, în ultimele decenii, a permis toate aceste acumulări militare, fără să fie prea mult afectate bugetele de apărare, ca procente din PIB-uri.)

Pentru că puterea navală și puterea aeriană, în termeni strategici, nu pot fi disociate, este cu precădere simbolic faptul că, pe 11 ianuarie 2011, cu doar câteva ore înainte ca Secretarul american al Apărării de atunci, Robert Gates, să fie primit la Beijing de președintele chinez Hu Jintao, China și-a testat un prototip al avionului de luptă nedetectabil J-20, proiectat să rivalizeze cu modelul F-22 *Raptor* al americanilor, în acel moment singurul avion de luptă nedetectabil, care era operațional. „Fiind mai mare decât F-22 și având rezervoare de combustibil mai mari, va zbura mai sus, mai rapid și cu mai puține șanse de a fi localizat."********* China și-a sporit numărul de avioane moderne, de generația a patra, de la cincizeci la cinci sute din anul 2000 până acum, în același timp în care și-a redus dimensiunile forțelor aeriene în general de la trei mii la două mii de avioane de luptă.********** Avem aici o perfectă ilustrare a lecției potrivit căreia modernizarea militară se referă la structuri mai reduse ca dimensiuni, dar mai aduse la zi. Da, națiunile asiatice achiziționează o mulțime de nave și avioane; însă mai important este că achiziționează aparate de ultimă generație, care vor face joncțiunea cu viitoarele lor sisteme de recunoaștere prin satelit, cu sistemele lor de rachete existente și cu capacitățile lor de a purta război electronic și cibernetic.

China în mod special, potrivit Departamentului Apărării al Statelor Unite, „are cel mai activ program de rachete balistice și de croazieră care funcționează de pe uscat"**********. Noile rachete balistice antinavă, cu amplasare pe uscat, ale Chinei – care folosesc informații de la sisteme de urmărire cu amplasare în spațiu – pot amenința navele de război americane de suprafață, mai ales portavioanele. Cu toate că Statele Unite își mențin puterea masivă de răspuns, ideea însăși că portavioanele, crucișătoarele, distrugătoarele și fregatele lor nu mai sunt chiar atât de inatacabile, cum erau mai demult, este de natură să afecteze tiparele de desfășurare ale grupurilor de luptă ale portavioanelor americane. Iar influențarea comportamentului celui cu care te afli în competiție reprezintă esența puterii.

Potrivit lui Paul Bracken, profesor de management și științe politice de la Universitatea Yale, China își construiește nu atât o flotă militară convențională, cât o flotă militară „antiflotă",

menită să țină forțele navale și aeriene ale Statelor Unite la distanță de linia de coastă a Asiei de Est. Dronele chinezești, care-și ațintesc laserele spre navele de război americane, ecourile de sonar ale submarinelor chinezești, activarea zgomotoasă a minelor inteligente chinezești – toate acestea sunt concepute pentru a le semnala navelor de război americane că la Beijing li se cunosc mișcările și că Statele Unite riscă să declanșeze o criză, dacă respectivele nave de război se apropie prea mult de apele teritoriale chineze. Fiindcă „relațiile cu China sunt mult prea importante, pentru a fi periclitate printr-o confruntare militară", această strategie antiacces are un efect politic semnificativ asupra Washingtonului. „Impactul strategic al agilității chinezilor nu este, în principal, acela de a înclina balanța militară înspre ei, în defavoarea Statelor Unite. Mai degrabă – continuă Bracken –, introduce riscuri noi în calculele după care se iau deciziile în America."********

Planificatorilor militari americani nu le scapă nici una dintre aceste evoluții. Pentru că, în ciuda paginilor întâi ale ziarelor din Africa de Nord și din Orientul Mijlociu, Statele Unite își mențin forțele navale preponderent în oceanele Pacific, Indian și Arctic – toate în Asia ori aproape de ea. Dintre cele unsprezece grupuri de luptă ale unor portavioane americane, care există în prezent, șase sunt concentrate, de obicei, în Oceanul Pacific și Oceanul Indian. Infanteria Marină din Pacific a Flotei Militare a Statelor Unite este cel mai mare dintre comandamentele operative ale Corpului Pușcașilor Marini. Forțele Aeriene din Pacific sunt cel mai mare dintre comandamentele Forțelor Aeriene ale Statelor Unite. Dacă, din punct de vedere tehnic, toate aceste forțe navale și aeriene americane acoperă peste 50% din suprafața globului, de fapt, ele se concentrează în primul rând pe realizarea unui echilibru de putere cu China. Pentru că, pe lângă submarine și avioane de luptă, China mai deține, în arsenalul ei, 75 de nave importante de război de suprafață, plus portavionul nou-vechi, și plănuiește să achiziționeze suplimentar patru până la șase portavioane într-un viitor apropiat și pe termen mediu.********

Strategia de desfășurare *împotriva* Chinei (chiar dacă Pentagonul dezminte în public o asemenea caracterizare) este o realitate concretă în Pacific, nu atât din cauza numărului mai mare sau mai mic de submarine, vase de război de suprafață sau avioane de luptă ale chinezilor, ci, pur și simplu, pentru că „dimensiunile [în termeni geografici, demografici și economici] și prezența Chinei în chiar mijlocul Asiei fac din ea o posibilă amenințare pentru toți vecinii ei", scrie profesorul Aaron L. Friedberg de la Universitatea Princeton. În același timp, continuă el, „spre deosebire de cazul Statelor Unite, nu există, pentru China, opțiunea de a se retrage din regiune. Fie și numai acest fapt nu poate să nu fie o stavilă în calea oricărei națiuni mai mici, care și-ar propune să sfideze voința Beijingului".******** Cert este că, în ciuda „implicării ei globale aflate în continuă expansiune", China învăluie Asia.******** Sau, cum se exprimă profesorul Andrew S. Erickson, de la Colegiul Naval de Război din Statele Unite, în vreme ce Marina Militară și Forțele Aeriene ale Statelor Unite sunt răspândite pe toată planeta, „China se bucură în mod inerent de concentrarea teatrului de acțiune"********. Acest lucru este adevărat din punct de vedere nu numai militar, ci și economic. Fie și în condițiile în care bugetul de apărare al Chinei și-a luat avânt, comerțul bilateral dintre China și țările membre ale Asociației Națiunilor din Asia de Sud-Est a sărit în sus cu 640% în primul deceniu al secolului XXI.******** Cu alte cuvinte, ca să evite finlandizarea, țările din zona Mării Chinei de Sud se văd obligate să se bazeze fie pe continuitatea prezenței navale și aeriene americane într-o epocă de scădere a bugetelor de apărare ale Statelor Unite, fie pe eventualitatea ca securitatea economică și cea internă ale Chinei să se deterioreze brusc la un moment dat, în așa măsură, încât să afecteze negativ creșterea bugetului de apărare al Beijingului. Trebuie clarificat însă: nu forțele aeriene și navale în sine, aflate în plină înflorire, ale Chinei, nici schemele comerciale în sine cu țările asiatice, aflate și ele în plină înflorire, ale Chinei, ci combinația dintre acestea este cea care amenință independența de facto a celorlalte state asiatice, în special a celor din zona Mării Chinei de Sud.

*

Dacă în Asia de Nord-Est există un echilibru de putere aproximativ între China, Japonia și Coreea de Sud (ultimele două sprijinindu-se pe prezența militară a Statelor Unite), în Marea Chinei de Sud, China reprezintă o mult mai gravă amenințare, pentru că, în această epocă a noastră de rapidă militarizare, cercurile militare și politice din Statele Unite pur și simplu nu manifestă același atașament față de state precum Vietnamul, Malaysia și Filipinele, cum au față de Japonia și Coreea de Sud. În vreme ce în trecut Statele Unite au purtat războaie în Vietnam și Filipine, în prezent au zeci de mii de militari staționați în Japonia și Coreea de Sud. Iar Japonia și Coreea de Sud au, ele însele, teribile instalații militar-industriale proprii, cu mult superioare arsenalelor incipiente ale națiunilor mai slabe dinspre sud. Iată de ce Marea Chinei de Sud va înregistra, într-un mod dintre cele mai frapante din punct de vedere politic și moral, orice restrângere viitoare a protecției americane. În această parte a lumii, toți se înarmează până-n dinți, în timp ce forțele armate chineze o iau din ce în ce mai tare înaintea oricărei alte națiuni din regiune.

Marea Chinei de Sud, pentru a utiliza o definiție geografică alternativă față de cea folosită în capitolul anterior, face conexiunea între strâmtoarea Malacca, în partea de sud-vest, și canalele Bashi și Balintang și strâmtoarea Taiwan, în părțile de nord și nord-est; altfel spus, face legătura între lumea maritimă a Orientului Mijlociu și a subcontinentului indian și cea din Asia de Nord-Est. Pentru Asia are aceeași importanță pe care o are Marea Mediterană pentru Europa. Dacă plecăm de la premisa că Golful Persic și Asia de Nord-Est sunt cele două zone critice ale lumii neoccidentale, pe care Statele Unite n-ar trebui să le lase niciodată să fie dominate de o altă mare putere, să avem în vedere Marea Chinei de Sud, bogată în rezerve de energie, care se situează între cele două, ca fiind a treia. De fapt, în termeni geopolitici, este în mod plauzibil cea mai critică zonă de joncțiune geografică din lumea neoccidentală, iar motivul va deveni vizibil imediat.

În primul rând, să avem în vedere felul în care Marea Chinei de Sud este eminamente crucială pentru China. După cum scrie analistul Mingjiang Li, este un „scut natural" pentru securitatea Chinei înspre sud, partea cea mai dens populată și mai dezvoltată a Chinei. Un „avanpost puternic" în Marea Chinei de Sud îi oferă Chinei un „hinterland" strategic de peste o mie de mile marine, care se întinde până în Indonezia și, prin urmare, acționează ca un „factor de respingere" pentru Flota a Șaptea a Marinei Militare a Statelor Unite, care tranzitează oceanele Pacific și Indian. Un avanpost puternic în Marea Chinei de Sud ajută, în plus, marina militară chineză când vrea să scuture cămașa de forță a Primului Lanț de Insule din Pacificul de Vest, dominat de americani. Mai mult decât atât, observatorii chinezi se plâng de faptul că alte state, concurente, au săpat peste o mie de puțuri de petrol în Marea Chinei de Sud, ceea ce depășește producția de țiței din rezervele maritime ale Chinei înseși de mai multe ori.******** Dacă ar controla rezervele de petrol și gaze naturale din Marea Chinei de Sud, China și-ar permite să fie ceva mai puțin dependentă de resursele de energie din Orientul Mijlociu.********

China își declară „suveranitatea indiscutabilă" asupra Mării Chinei de Sud. „Cum v-ați simți dacă eu v-aș tăia brațele și picioarele?", a întrebat comandantul Wu Shengli, din Marina Militară chineză, la un forum ținut la Singapore. „Așa privește China Marea Chinei de Sud" – pe care oficialii chinezi o desemnează drept „teritoriu albastru național"********.

Pretențiile Chinei față de Marea Chinei de Sud, așa cum chinezii înșiși se exprimă, sunt istorice. Analiștii chinezi afirmă că strămoșii lor au descoperit insulele din Marea Chinei de Sud în vremea dinastiei Han din secolul al II-lea î.Hr. Spun că, în secolul al III-lea d.Hr., o misiune chineză în Cambodgia a relatat despre insulele Paracel și Spratly; că, între secolele al X-lea și al XIV-lea, o serie de relatări oficiale și neoficiale chineze din vremea dinastiilor Song și Yuan indicau faptul că Marea Chinei de Sud se înscria în granițele de stat ale Chinei; că, în secolele al

XV-lea și al XIX-lea, diversele hărți ale dinastiilor Ming și Qing includeau insulele Spratly în teritoriul chinez; și că, la începutul secolului XX, în vremea ultimei dinastii Qing, guvernul chinez a întreprins acțiuni pentru a-și exercita jurisdicția în insulele Paracel. Toate acestea însă nu spun nimic despre drepturile de facto de care s-au bucurat pescarii chinezi timp de secole în Marea Chinei de Sud, nici despre evidențele amănunțite ale insulelor, insuliţelor și bancurilor de nisip pe care le-au întocmit aceia.********

Pe urmă, au fost diversele hărţi oficiale întoc-mite de guvernul naţionalist al Guomindang-ului înainte de și după al Doilea Război Mondial, care încorporau în teritoriul chinez diversele formaţiuni de uscat din Marea Chinei de Sud. Acele hărţi înfăţișau și „limba vacii", în formă de U, linia punctată istorică formată din nouă liniuţe, care, afirmă analiștii chinezi, a precedat interpretările din legislaţia internaţională contemporană, așa cum sunt ele stipulate în Convenţia Naţiunilor Unite asupra Dreptului Mării. Chiar și așa, după cum subliniază analistul Mingjiang Li, mulţi experţi chinezi recunosc faptul că linia punctată istorică de nouă liniuţe „nu se traduce prin suveranitate deplină asupra întregii Mări a Chinei de Sud". O ilustrare a disponibilităţii Chinei de a face compromisuri este acordul ei cu Vietnamul, din 2004, asupra frontierelor maritime din golful Tonkin, prin care China este îndreptăţită la 46,77% din golf, iar Vietnamul – la 53,23%.******** Totuși, golful Tonkin reprezintă un caz geografic special: este un apendice semiînchis al Mării Chinei de Sud, unde Vietnamul și China se află într-o proximitate atât de dătătoare de claustrofobie, încât pare un lucru rezonabil din partea Chinei să accepte compromisuri în această chestiune, fără să renunţe la pretenţiile asupra largului mării. Deși China caută să domine, nu trebuie presupus că se va dovedi nerezonabilă. Pe de altă parte, la „limba vacii" nu se poate renunţa prea uşor, de teama unui derapaj naţionalist în interior.

China își subliniază pretenţiile istorice cu mișcări militare. Ea și-a relocat noile submarine de atac nuclear SSN și submarinele cu rachete balistice nucleare SSBN din Qingbao spre nord, în partea cealaltă a Mării Galbene faţă de Coreea de Sud, la Yulin, pe insula Hainan, în inima Mării Chinei de Sud, acolo unde submarinele chineze pot cutreiera liniștite încă din anii 1990.******** Chinezii deţin trupe ale Armatei Populare de Eliberare staţionate pe multe dintre insulele și atolii disputaţi din regiune, acolo unde China și-a construit staţii de semnalizare complicate.******** Mai ales pe insula Hainan este amplasată o vastă infrastructură militară electronică. Stabilindu-le celor mai noi submarine ale ei portul de bază în Hainan, unde se află și o vastă infrastructură de comunicaţii și de culegere de informaţii, scriu Bussert și Elleman, China „își exercită controlul maritim regional puţin câte puţin"********. În realitate, China își folosește uscatul pentru a controla marea.******** Iată însă că, și în largul mării, China este ambiţioasă – dovadă că-și dezvoltă programul de realimentare în aer, pentru a-și proiecta puterea militară navală peste tot în Marea Chinei de Sud.******** Ba chiar, cu toate că flota din Marea Chinei de Sud este, din punct de vedere istoric, ultima dintre flotele Chinei care se modernizează, acest lucru se modifică rapid, în ultimul deceniu trimiţându-și cele mai noi nave de luptă maritimă și avioane în această regiune. Insula Hainan, care se întinde către Vietnam, îi îngăduie Chinei cel mai avansat loc de observaţie asupra Mării Chinei de Sud. Noua bază navală de la golful Yalong „se răsfiră peste o porţiune vastă de uscat", având cheiuri de câte o mie de metri lungime pentru navele de război de suprafaţă și de câte 230 de metri lungime pentru submarine, urmând să fie dotată și cu un tunel subacvatic special, care să evite supravegherea din aer. Chiar dacă ţările din Asia de Sud-Est își modernizează forţele proprii navale și aeriene, mai ales Malaysia – cu noile sale avioane de luptă F-15 SG, submarinele din clasa *Archer* și fregatele din clasa *Formidable* –, ele rămân în continuare în urma Chinei.********

*

De fapt, nu e nimic neobișnuit de agresiv în ceea ce face China. Este o mare putere

demografică și economică, având geografia unui continent vast, cu un litoral lung, situat în zonele tropicală și temperată, de care se folosește. Faptul că ea caută să domine o mare alăturată ei, unde se aglomerează puteri mai mici și mult mai slabe și unde este posibil să existe din abundență petrol și gaze naturale, iarăși este în întregime firesc. Dacă n-ar fi, politica de mare putere din ultimele câteva milenii sigur că n-ar fi fost așa cum a fost. John Mearsheimer, specialist în științe politice de la Universitatea din Chicago, vine cu această afirmație îndrăzneață: „O Chină din ce în ce mai puternică este susceptibilă să încerce să alunge Statele Unite din Asia, cam tot așa cum Statele Unite au alungat puterile europene din emisfera vestică. De ce ne-am aștepta, din partea Chinei, să acționeze altfel decât au acționat Statele Unite? Au chinezii mai multe principii decât avem noi? Sunt ei mai etici decât noi? Mai puțin naționaliști?“******** Pe scurt, cu excepția cazului în care China va fi oprită sau încetinită pe calea pe care și-a ales-o, printr-o răsturnare socio-economică internă, cercurile militare din Statele Unite vor fi obligate să se acomodeze în mod foarte serios cu o putere militară chineză în ascensiune, ceea ce va avea ramificații politice complexe pentru statele din regiune.

Care ar fi efectul strategic major, în cazul în care China ar deveni puterea militară dominantă în Marea Chinei de Sud? Cu alte cuvinte, reprezintă Marea Chinei de Sud ceva esențial pentru existența Regatului de Mijloc? În această etapă a discuției, se cuvine analizată mai profund experiența Statelor Unite din Marea Caraibilor, pentru a furniza contextul istoric al desfășurării tuturor acestor submarine, avioane de luptă și așa mai departe. Istoria Mării Caraibilor adaugă o dimensiune suplimentară tensiunilor actuale din Marea Chinei de Sud.

*

Putem numi Marea Caraibilor, care se întinde din Florida până în Venezuela, împreună cu Golful Mexicului Caraibele Mari. Aceste Caraibe Mari, care unesc America de Nord și pe cea de Sud într-un sistem geopolitic unic și coerent, au aproximativ aceleași dimensiuni ca și Marea Chinei de Sud – o mie cinci sute de mile marine pe o axă și o mie pe cealaltă axă. Dar cele două mări produc efecte vizuale diferite pe hartă: în timp ce Marea Chinei de Sud e definită de masele continentală și insulare din jurul ei, Marea Caraibilor e definită de mănunchiul de insule, mai mari sau mai mici, din chiar centrul ei. Dar, așa cum știm, harta induce în eroare, dacă nu e privită de foarte aproape: pentru că Marea Chinei de Sud este, într-adevăr, plină de unități geografice, oricât de microscopice ar fi ele, care pot să dețină cheia unor resurse semnificative de energie.

Revoluția zahărului deține cheia istoriei Caraibelor, provocând o creștere a comerțului de mărfuri și de sclavi. Până în anul 1770, orice porțiune din Marea Caraibilor devenise deja posesiunea colonială a câte unui stat european. Dar, pe măsură ce comerțul cu sclavi a intrat în declin, iar interesul s-a mutat către zonele temperate ale celor două Americi, de Nord și de Sud, entuziasmul europenilor în legătură cu Marea Caraibilor s-a risipit și el. În această perioadă s-au afirmat Statele Unite ca forță imperială. Răspândirea Statelor Unite prin toată zona temperată din America de Nord a fost la fel de „rapace“ ca orice acțiune, de exemplu, în care s-a angajat China, în timp ce-și împlinea propriul destin continental.******** Ba chiar, când se aflau într-o fază mai timpurie a dezvoltării lor moderne, decât se află China în prezent – mai cu seamă în termenii consolidării politice a propriului cămin-continent –, Statele Unite căutau deja să domine Caraibele Mari, pe care le considerau în mod firesc situate în sfera lor de interes geopolitic. Iată la ce se referea, în principal, Doctrina Monroe din 1823. Până în prima parte a secolului al XIX-lea, America Latină scăpase, în linii mari, de stăpânirea europeană, iar președintele James Monroe și Secretarul său de Stat, John Quincy Adams, nici nu voiau să audă că puterea europenilor ar fi putut reveni sub forma unor state clientelare. Cei doi voiau „să înghețe statu-quoul“, după cum s-a exprimat profesorul James R. Holmes, de la Colegiul Naval de Război. Dominația exercitată

asupra Caraibelor Mari de America nu însemna nici izolaţionism, nici subjugarea populaţiilor din zonă şi nici respingerea cooperării internaţionale. Ba chiar, când a fost promulgată Doctrina Monroe, Statele Unite lucrau conjugat cu Marina Regală Militară a Marii Britanii şi patrulau Marea Caraibilor, în efortul comun de a pune capăt comerţului cu sclavi.******** În loc să încerce să ţină forţele navale europene la distanţă de Marea Caraibilor, preşedintele Monroe nu a încercat decât să le împiedice să-şi restabilească avanposturi terestre în zonă. Doctrina Monroe a fost mult mai subtilă decât au crezut-o mulţi.

Factorul-cheie geografic, legat de Marea Caraibilor, este că se află aproape de America şi era departe de marile puteri europene ale vremii, la fel cum Marea Chinei de Sud este aproape de China, dar departe de America şi de alte puteri occidentale. Dintre toate puterile europene, Marea Britanie, având cea mai mare flotă militară din lume şi baze în Jamaica, Trinidad, Guyana Britanică, Hondurasul Britanic şi Antilele Mici, era, la fel ca Marina Militară a Statelor Unite în Marea Chinei de Sud astăzi, cel mai bine plasată să conteste supremaţia Statelor Unite în zona Caraibelor, la începutul secolului XX. Dar britanicii nu i-au provocat pe americani, pentru că ştiau că aceştia din urmă ar fi luptat cu toate forţele să-şi apere prelungirea maritimă a continentului lor nord-american. (Din acelaşi motiv, Statele Unite trebuie să aibă grijă acum şi să nu provoace pe faţă China în Marea Chinei de Sud.) Mai mult decât atât, cu toate că britanicii reprezentau un factor-cheie, din punct de vedere economic şi militar, în zona Caraibelor, înainte de 1917, influenţa economică a Statelor Unite asupra întregului bazin caraibian, izvorâtă din proximitatea geografică şi dintr-o economie americană înfloritoare, o depăşea totuşi pe cea britanică – la fel cum a reuşit China să depăşească influenţa Statelor Unite în Asia. „Mediterana americană", i s-a spus de atunci Mării Caraibilor.********

La începutul secolului XX, scrie istoricul Richard H. Collin, „confluenţa complexă a ceea ce numim, în general, modernism – transporturi, comunicare şi tehnologie industrială – a transformat lumea"********. Iar modernismul a condus la toate formele de diplomaţie bazată pe canonieră, pentru protejarea noilor interese economice, la fel cum postmodernismul conduce astăzi la o escaladare a războiului aerian, naval, electronic şi cibernetic în Asia. Modernismul a condus şi la proiectul american de construire a unui canal istmic, aşezat de-a curmezişul Americii Centrale, care să lege Caraibele Mari de Oceanul Pacific.

Epoca modernă a început în forţă, în emisfera vestică, odată cu izbucnirea, în 1898, a războiului hispano-american în Cuba stăpânită de spanioli, ceea ce a condus, pe cale de consecinţă, la înfrângerea spaniolilor de către americani în Filipine, în Marea Chinei de Sud. Istoricul Collin afirmă: „Statele Unite şi-au demonstrat lor înseşi şi Europei că erau capabile să poarte şi să câştige un război în străinătate. Foştii confederaţi luptând alături de foştii unionişti, unificarea militară a cimentat reunirea între politic şi economic, din care şi-au luat redutabila putere Statele Unite în perioada de după Războiul Civil".******** Războiul hispano-american, care s-a datorat, în parte, nevoii de a controla căile navigabile din Marea Caraibilor, a însemnat moartea excepţionalismului nehegemonic al Americii, care a căpătat şi ea un fel de imperiu. Theodore Roosevelt, care în 1898 îşi conducea Călăreţii Duri******** într-un asalt asupra Colinei San José din Cuba, avea să fie după un deceniu, ca preşedinte aflat la cel de-al doilea mandat, conducătorul fostelor colonii ale Spaniei din Marea Caraibilor şi din Pacific, plus constructorul Canalului Panama, câştigătorul Premiului Nobel pentru Pace, pentru încheierea războiului dintre Rusia şi Japonia, şi comandantul unei flote de 22 de nave de război. Tot aşa, dacă viziunea benignă şi ne-hegemonică despre sine a Chinei devine tot mai greu sustenabilă, marea putere asiatică nu va face decât să calce pe urmele Americii. Collin scrie: „Eliminarea Europei din Lumea Nouă a reprezentat punctul forte al politicii externe a lui Theodore Roosevelt"********. Oare la fel China, potrivit lui Mearsheimer, are ca scop al strategiei sale măreţe, de termen lung, să elimine America din Asia?

Corolarul Roosevelt la Doctrina Monroe, apărut în 1904, afirma că Statele Unite „aveau să interfereze cu ele [cu popoarele din Caraibele Mari] numai într-o situaţie de ultimă instanţă şi, chiar şi atunci, numai dacă devine clar că lipsa lor de capacitate sau de voinţă de a se comporta cum se cuvine în interior sau în exterior încalcă drepturile Statelor Unite sau invită la o agresiune străină, în detrimentul întregului corp al naţiunilor americane". Secretarul de Război al lui Roosevelt, Elihu Root, a respins fără echivoc politica fostei administraţii Grover Cleveland, care afirma că Statele Unite sunt „practic suverane" în Caraibele Mari. Root spunea: „Ne arogăm nu suveranitatea […] ci numai dreptul de a proteja". El avea în vedere crizele din Republica Dominicană şi Venezuela, în care nişte regimuri falimentare şi nelegitime erau ameninţate cu intervenţii de creditorii europeni, care ar fi putut apoi transforma clădirile vămilor în baze navale. Roosevelt, oricât s-ar fi zbârlit la regimurile respective, nu avea de gând să-i lase pe europeni să profite de situaţie. Lovituri de stat sau schimbări de guvern au condus, de asemenea, la intervenţii pe scară mică sau mare în Panama şi Cuba, în acelaşi timp în care Columbia şi statele central-americane erau stăpânite de crize politice, multe dintre acestea riscând, în măsuri diferite, să atragă intervenţii ale europenilor. Mai mult decât atât, Roosevelt voia să evite ca „o Germanie puternică să înlocuiască o Spanie slabă" în Marea Caraibilor, *Kaiser*-ul Wilhelm II construindu-şi o forţă navală puternică în deceniul premergător Primului Război Mondial.******** Marea Caraibilor, în măsura în care era prelungirea maritimă firească a Statelor Unite continentale, era şi partea cea mai vulnerabilă din sistemul de securitate american la atacurile europene. În cele din urmă, mediul politic a trebuit influenţat, în vedera construirii Canalului Panama.

Desfăşurările militare americane erau însoţite de hegemonia economică, prin garantarea împrumuturilor – ceea ce s-a numit „diplomaţia dolarului" – şi prin regularizarea valutelor din regiune, împingând cât mai multe state cu putinţă să adopte standardul aurului şi să-şi facă monedele direct convertibile faţă de dolarul american.******** Mai târziu, producţia de ţiţei pe scară largă în Trinidad şi Cuba urma să adauge o nouă motivaţie implicării americane.******** În final, anii administraţiei Theodore Roosevelt au marcat punctul culminant al dominaţiei americane asupra Caraibelor Mari, care avea să continue decenii întregi cu şi mai multe intervenţii militare şi economice americane, cum ar fi ocuparea timp de nouăsprezece ani a statului Haiti de către americani, care a început cu o debarcare a Marinei Militare în 1915. Theodore Roosevelt a atins trei scopuri care ar putea fi relevante pentru ceea ce urmăreşte azi China în Marea Chinei de Sud: a respins Europa din Marea Caraibilor, în acelaşi timp în care se apropia de Europa din punct de vedere politic şi tempera setea de putere a Americii, ajutând-o să înţeleagă mai profund sensibilităţile popoarelor latinoamericane.******** Inspirându-se de la Roosevelt, marii strategi chinezi ar trebui să-şi propună să slăbească suficient de mult implicarea Statelor Unite în Marea Chinei de Sud, încât să-şi exercite ei hegemonia de facto asupra Mediteranei asiatice, totodată păstrând relaţii politice şi economice cordiale cu Washingtonul şi temperându-şi propria sete de putere printr-o mai profundă apreciere a problemelor şi popoarelor din Asia de Sud-Est.

Se înţelege de la sine că există mari diferenţe între cele două Mediterane, americană şi asiatică. Statele şi stătuleţele caraibiene de la începutul secolului XX erau şubrede, instabile şi volatile, spre deosebire de entităţile extraordinare din jurul Mării Chinei de Sud, care, cu excepţia Filipinelor şi a Indoneziei, sunt state puternice, iar, în cazul Vietnamului, o putere de un potenţial mediu, dacă reuşeşte să-şi pună ordine în economie. Şi chiar şi Filipinele şi Indonezia (aceasta din urmă la periferia Mării Chinei de Sud) sunt nişte state masive din punct de vedere demografic, ale căror structuri politice şi economice, oricât ar fi de slabe în comparaţie cu cele ale statelor vecine, rămân mult mai dezvoltate decât cele ale statelor caraibiene de la începutul secolului XX. Tulburările constante, cu intervenţiile pe care le provocau, erau o caracteristică a

vieții politice din Caraibele Mari, care abia dacă se regăsește în Marea Chinei de Sud.

Și totuși, există o similitudine mai mult decât vizibilă. Ambele sunt mări secundare, prelungiri ale unor națiuni de dimensiuni continentale: Statele Unite și China. Potrivit geostrategului olandezo-american de la mijlocul secolului XX, Nicholas J. Spykman, Statele Unite au devenit o putere mondială când au preluat controlul indiscutabil asupra Caraibelor Mari. Pentru că adevărul geografic fundamental din emisfera vestică, afirmă el, este acela că despărțirea nu este între America de Nord și America de Sud, ci între zona situată la nordul junglei ecuatoriale din bazinul Amazonului și zona situată la sudul ei. Columbia și Venezuela, ca și Guyanele, chiar dacă se află pe coasta de nord a Americii de Sud, fac parte, funcțional, din America de Nord și Mediterana americană. Odată ce au ajuns să domine Mediterana americană – altfel spus, Caraibele Mari – și fiind separate de conul sudic al Americii de Sud printr-o distanță enormă și printr-o centură lată de păduri tropicale, Statele Unite au rămas cu prea puțină concurență în propria emisferă. Astfel, dominând Caraibele Mari, observă Spykman, Statele Unite au ajuns să domine întreaga emisferă vestică, rămânându-le suficientă putere ca să influențeze echilibrul de putere în emisfera estică. Mai întâi Caraibele Mari, apoi lumea întreagă.

La fel se întâmplă cu China în Mediterana asiatică. Dominația exercitată asupra Mării Chinei de Sud va lăsa frâu liber, cu certitudine, unei influențe aeriene și navale determinante peste tot în zona de coastă navigabilă a Eurasiei – atât la Oceanul Indian, cât și la Pacific. Astfel, China va deveni hegemonul virtual din zona indo-pacifică. Nici așa ea nu va putea stabili o dominație proprie asupra emisferei estice, comparabilă cu dominația Statelor Unite asupra celei vestice, dar, în și prin sine, va putea parcurge mulți pași pe calea spre un statut mai avantajos decât acela de primă între puterile egale din emisfera estică, rămânându-i suficientă energie politică și economică pentru a influența state din emisfera vestică într-o măsură mai mare decât până acum, în conul sudic al Americii de Sud mai ales, dar și în Marea Caraibilor. Marea Chinei de Sud, cu alte cuvinte, este acum un nod principal în politica de putere la nivel global, esențial pentru păstrarea echilibrului de putere mondial. Deși controlul exercitat asupra ei poate că nu va deschide lumea pentru China, în aceeași măsură în care controlul exercitat asupra Caraibelor Mari a deschis lumea pentru America, totuși Marea Caraibilor, să nu uităm – chiar și cu Canalul Panama –, nu s-a aflat niciodată pe marile rute maritime comerciale și energetice, așa cum se află, în prezent, Marea Chinei de Sud.

*

Avem, deci, o Asie mai prosperă și în plin curs de militarizare, esența însăși a dinamismului capitalist, având Mediterana asiatică drept nucleu. În cursa înarmărilor din Marea Chinei de Sud, China se distanțează tot mai mult de vecinii săi și ar putea, cu timpul, ajunge să repete reușita Americii din Caraibele Mari. Dar o asemenea reușită reprezintă numai conturul bine definit al cartografiei politice, economice și culturale din regiunea Mării Chinei de Sud. Pentru a completa harta cu tușe groase de pensulă, trebuie coborât de la zece mii de metri altitudine până la nivelul solului în țările respective.

Capitolul 3. Soarta Vietnamului

Efectul Hanoiului este unul cerebral: procesul istoric însuși este ceea ce surprinde capitala

vietnameză ca într-un stop-cadru. Nu mă refer la istorie numai ca un pomelnic fatalist, determinat geografic, de dinastii și pustiiri succesive, ci și la istorie ca o însumare de acte individuale de bravură și de calcule exasperante. Hărțile, dioramele și stelele cenușii masive de la Muzeul de Istorie comemorează rezistența disperată a vietnamezilor în fața dinastiilor chineze Song, Ming și Qing, în secolele al XI-lea, al XV-lea, respectiv al XVIII-lea: pentru că, deși Vietnamul era integrat Chinei până în secolul al X-lea, identitatea sa politică separată de Regatul de Mijloc, de atunci încoace, a reprezentat un adevărat miracol, pentru care nu există vreo teorie a trecutului pe deplin lămuritoare.

Alte stele, înălțate la sfârșitul secolului al XV-lea în Templul Literaturii, reușesc să salveze de la uitare numele și contribuțiile a 82 de cărturari medievali. Cert este că există o anumită intensitate a imaginației istorice a vietnamezilor. Profunzimea și talmeș-balmeșul din templul Ngoc Son (care comemorează înfrângerea dinastiei chineze Yuan, în secolul al XIII-lea), cu statuia cu chipul din aramă a lui Buddha, învăluit în tămâie, frunză de aur și lemn stacojiu, la rândul său înconjurat de un lac plin de frunze, cu aspect de supă de mazăre, constituie o pregătire spirituală pentru mausoleul mai auster al însuși liderului Ho-Și-Min. Unul dintre marii oameni mărunți ai secolului XX și unul dintre marii pragmatiști ai istoriei, Ho-Și-Min a combinat marxismul, confucianismul și naționalismul și a obținut o armă împotriva chinezilor, francezilor și americanilor, punând astfel bazele rezistenței încununate de succes a vietnamezilor în fața celor trei imperii mondiale. Statui ale lui Ho-Și-Min aurite în maniera statuilor lui Buddha împodobesc multe săli de reuniune din capitala Vietnamului. Mausoleul său privește spre clădiri și biserici în stil european, vechi de un secol și dărăpănate, care au constituit odată centrul nervos politic al Indochinei franceze, o întreprindere îndoielnică, pe care Parisul s-a străduit curajos și tenace s-o prelungească și dincolo de al Doilea Război Mondial, impunând un război împotriva vietnamezilor, care a culminat cu acea colosală umilință pentru francezi – bătălia din 1954 de la Dien Bien Phu.

Indochina franceză cuprinsese și Laosul, și Cambodgia, dar, așa cum Hanoiul fusese capitala politică a regiunii, Saigonul îi fusese capitala comercială. Altfel spus, Vietnamul domina Indochina, iar forțele thailandeze și khmere, pentru a numi doar două, cooperau cu China periodic, pentru a opune rezistență puterii vietnameze. De fapt, cu toate că Statele Unite au luptat împotriva Nordului comunist, ca să păstreze Vietnamul de Sud independent, abia Vietnamul unificat, rămas în întregime sub controlul comuniștilor, avea să se dovedească o amenințare mult mai mare pentru China, decât s-ar fi arătat Statele Unite.******** Într-atât e de puternic dinamismul vietnamez în regiune.

Dincolo de aceste vechi edificii ridicate de francezi, vin cele mai recente lupte, de-a dreptul epice, împotriva destinului istoric: cartierul comercial strident, vibrant al Hanoiului, cu hoardele lui de motorete proprietate privată – ai căror oameni de la ghidon scriu mesaje pe telefoanele mobile în mijlocul ambuteiajelor – și fațadele ultramoderne, care invadează o babilonie de prăvălii altminteri mohorâte și respingătoare. Acesta e capitalismul care precedă lanțurile de magazine, cu cafenele peste tot – fiecare cu starea ei de spirit și cu aspectul exterior diferit de al celorlalte –, care oferă unele dintre cele mai bune cafele din lume, deși nu vezi nici strop de Starbucks. Hanoiul, cu toată istoria lui, nu este un muzeu în aer liber, cum sunt marile metropole din Europa. El se află deocamdată în procesul greoi de devenire și este încă mai aproape de haosul neglijent al Indiei decât de sterilitatea alienantă de la Singapore. Vietnamezii de azi bâjbâie să-și găsească drumul către Lumea Întâi, în interesul propriu și al familiilor lor, bineînțeles, dar și cu scopul de a-și păstra independența față de o Chină în egală măsură dinamică.

Hanoiul, așa cum a fost încă din Antichitate, rămâne un oraș al calculelor politice nervoase; acestea sunt riscurile din ziua de astăzi ale unei puteri potențiale de nivel mediu – a treisprezecea

țară a lumii după populație –, cu o linie lungă de coastă, la întretăierea căilor maritime cele mai importante și în apropierea unor depozite energetice aflate în largul mării. Vietnamul este „principalul protagonist“ al disputei în jurul Mării Chinei de Sud și-și afirmă asupra celor două arhipelaguri, Paracel și Spratly, suveranitatea „bazată pe o realitate istorică datând cel puțin din secolul al XVII-lea“, scriu istoricii Clive Schofield și Ian Storey.******** „Dacă reușesc să înfrângă rezistența Vietnamului, chinezii au câștigat Marea Chinei de Sud“, mi-a spus un oficial american. „Malaysia stă cuminte, Bruneiul și-a rezolvat problema cu China, Indonezia nu are o politică externă bine definită în această chestiune, Filipinele au prea puține cărți de jucat, în ciuda unei turbulențe ingenioase și a unor aserțiuni incendiare, Singapore e capabil, dar nu-i destul de mare.“

Altfel spus, numai de Vietnam depinde.

*

Vietnamul a ajuns treptat la această răscruce. Ngo Quang Xuan, vicepreședinte al Comisiei de Afaceri Externe din Adunarea Națională, mi-a spus că pentru Vietnamul contemporan anul critic nu a fost 1975, când Vietnamul de Sud a fost cotropit de Nordul comunist, ci 1995, când relațiile Vietnamului cu Statele Unite s-au normalizat, când țara a devenit membră a grupului ASEAN și când a încheiat un acord-„cadru“ cu Uniunea Europeană. „Ne-am alăturat lumii, cu alte cuvinte“, a zis el, admițând că, anterior acestor decizii, „am avut multe discuții dure între noi“. Pentru că adevărul este unul singur: în ciuda victoriilor succesive asupra francezilor și americanilor, comuniștii vietnamezi s-au simțit umiliți mereu de evenimentele care au urmat acelor victorii, după cum am primit explicații din partea oficialităților lor într-o serie de conversații, de-a lungul câtorva săptămâni.

Să ne gândim: Vietnamul invadase Cambodgia în 1978, eliberând țara de nebunia cu aspect de genocid a regimului Khmerilor Roșii condus de Pol Pot********. Deși a fost un act realist, făcut cu sânge-rece – de vreme ce Khmerii Roșii, aliați ai chinezilor, reprezentau o amenințare strategică la adresa Vietnamului –, invazia a avut și un efect umanitar vast, profund pozitiv. Și totuși, pentru acest act de compasiune fantastic, Vietnamului prosovietic i-a fost impus un embargou de către o coaliție prochineză care includea Statele Unite, acestea din urmă înclinând în favoarea Beijingului încă de la vizita președintelui Richard Nixon în China, din 1972. În 1979, China însăși a invadat Vietnamul, pentru a-l împiedica să treacă prin Cambodgia către Thailanda. Între timp, Uniunea Sovietică nu făcuse nimic pentru a-și ajuta statul-client de la Hanoi. Vietnamul era de-acum izolat din punct de vedere diplomatic, înfundat într-o mlaștină istovitoare în Cambodgia și împovărat de o sărăcie copleșitoare, în mare măsură cauzată de propriul militarism. După ce a vizitat Hanoiul în anii 1970, prim-ministrul de atunci al statului Singapore, Lee Kuan Yew, scria că-i găsise pe liderii vietnamezi „nesuferiți“, căci se făleau că ei ar fi fost „prusacii“ Asiei de Sud-Est.******** Dar această aroganță, mi-au povestit liderii vietnamezi, n-a durat mult. Odată cu penuria severă de alimente și cu prăbușirea imperiului sovietic în anii 1989–1991********, Vietnamul s-a văzut, în cele din urmă, silit să-și retragă trupele din Cambodgia. Vietnamezii erau de-acum totalmente lipsiți de prieteni, iar din victoria împotriva americanilor nu mai rămăsese decât o amintire îndepărtată. „Satisfacția victoriei din acel război a fost întotdeauna sugrumată de faptul că nu au existat niciodată dividende aduse de pace“, mi-a explicat un diplomat vietnamez.

„Vietnamezii nu suferă de amnezie în privința războiului cu Statele Unite din anii 1960–1970“, mi-a spus un diplomat occidental. „Mai curând, o generație de americani a rămas blocată într-o buclă temporală.“ Vietnamezii n-au uitat că o cincime din țara lor e de nelocuit, din cauza muniției americane rămase neexplodate; sau că, din cauza efectului defoliant al așa-numitului Agent Oranj, nimic nu va mai crește vreodată pe arii întinse ale teritoriului vietnamez. Atâta

doar că trei sferturi dintre toţi vietnamezii s-au născut după „războiul cu americanii“, cum îi spun ei, pentru a-l deosebi de toate celelalte pe care le-au purtat înainte de şi după acela. Iar un procent încă şi mai mare nu mai ţin minte mare lucru în legătură cu el.

Studenţii şi tinerii oficiali cu care m-am întâlnit la Academia Diplomatică din Vietnam, o ramură a Ministerului de Externe, sunt şi mai îndepărtaţi cronologic de războiul cu americanii decât sunt aşa-numiţii *baby-boomers*******· de al Doilea Război Mondial. Într-o consfătuire pe care am avut-o cu ei, de genul celor din sala primăriei, aceştia s-au arătat uneori critici la adresa Statelor Unite, dar din motive care nu aveau nimic de-a face cu acel război. Erau nemulţumiţi de faptul că America nu intervenise împotriva Chinei în anii 1990, când Beijingul a contestat posesiunea Filipinelor asupra recifului Mischief, parte a grupului insulelor Spratly din Marea Chinei de Sud; sau că America nu se angajase mai profund, economic şi diplomatic, de partea Birmaniei înainte de 2011, pentru ca respectiva ţară să nu devină un satelit al Beijingului. Unul dintre studenţi a punctat: „Puterea Statelor Unite este necesară pentru securitatea lumii“. Ba chiar, unul după altul, acei studenţi şi oficiali de la Academia Diplomatică au folosit sintagma „putere de menţinere a echilibrului [faţă de China]“, referindu-se la Statele Unite. „Chinezii sunt prea puternici, prea hotărâţi – a zis o tânără analistă –, motiv pentru care o *Pax Sinica*******· este foarte ameninţătoare pentru noi.“

Atât Vietnamul, cât şi Statele Unite „au interesul să împiedice China […] să domine rutele comerciale maritime şi să-şi impună pretenţiile teritoriale prin coerciţie“, scrie profesorul Carlyle A. Thayer, de la Academia Forţelor Defensive Australiene din Canberra. „Vietnamul vede în prezenţa Statelor Unite un obstacol în calea puterii militare crescânde a Chinei.“********

David Lamb, care a fost corespondent de război în deceniul 1960 şi a revenit în anii 1990, în calitate de corespondent al ziarului *Los Angeles Times* la Hanoi, scria: „Vietnamezii îi plăceau, pur şi simplu, pe americani […] Pierduseră trei milioane de cetăţeni [unul din zece omorât sau rănit], fuseseră potopiţi cu 15 milioane de tone de muniţie – de două ori mai multă decât tot ce a fost lansat asupra Europei şi Asiei în al Doilea Război Mondial – şi avuseseră de suportat un război care a lăsat în urmă şapte milioane de refugiaţi în Vietnamul de Sud şi a distrus industria şi infrastructura Vietnamului de Nord. Şi totuşi – continua el –, iată că trecuseră peste război într-un mod în care mulţi americani nu reuşiseră să treacă. Spitalele lor nu erau pline de veterani cu traume post-combat şi la ei nu se găseau monumente naţionale de comemorare, cum este Zidul Vietnamului de la Washington. Ei nu scriau cărţi despre război. Veteranii nu se adunau la o bere, ca să discute despre el. Şcolarii învăţau despre război numai ca fiind o pagină scurtă în istoria de 2 500 de ani a ţării lor“.********

Mai mult decât atât, cinismul şi exasperarea cu care mulţi europeni şi reprezentanţi ai stângii americane privesc dintotdeauna Statele Unite lipsesc în Vietnam cu desăvârşire. Punând în câteva cuvinte atitudinea generală din ţara sa, Nguyen Duc Hung, fost ambasador în Canada, mi-a spus: „La fel cum vietnamezii s-au răspândit spre sud în decursul secolelor, pentru a se autodefini ca naţiune, şi americanii s-au răspândit spre vest – şi asta nu pentru aurul din California, ci pentru libertate“.

Cu toate acestea, în timp ce America s-a dovedit cel mult marginală în trecutul Vietnamului, China s-a dovedit crucială. Însuşi termenul *Indochina* este lămuritor, în sensul că influenţa indiană este vizibilă în tot restul Asiei de Sud-Est, pe când influenţa chineză este concentrată mai ales în partea de nord a Vietnamului. Ar fi nevoie de acel „haos prelungit“ al perioadei târzii a dinastiei Tang şi de interludiul semihaotic ulterior, al celor Cinci Dinastii şi Zece Regate din secolul al X-lea chinez, pentru a-i îngădui unui stat vietnamez independent să capete contur.******** „Accentul copleşitor al istoriei oficiale vietnameze cade pe rezistenţă, aproape fără

excepție împotriva Chinei", scrie Robert Templer într-o carte deschizătoare de drumuri despre Vietnamul contemporan, intitulată: *Umbre și vânt. O viziune asupra Vietnamului modern*. „Teama să nu fie dominați a fost una constantă și a traversat orice gol ideologic, a creat sentimentul tensionat de anxietate și suspiciune caracteristic pentru identitatea vietnamezilor."******** Teama lor de China este profundă, tocmai pentru că Vietnamul nu are cum să scape de îmbrățișarea vecinului său gargantuesc de la nord, a cărui populație numără de cincisprezece ori mai mulți locuitori. Vietnamezii știu că geografia dictează termenii relației dintre ei și China: pot să câștige câte o bătălie, dar apoi trebuie să dea mereu fuga la Beijing, să-și plătească tributul. Este o situație străină unei națiuni practic insulare, cum este cea americană.

Un alt diplomat vietnamez explică: „De șaptesprezece ori Vietnamul a fost invadat de China. Statele Unite au invadat Mexicul o singură dată, și iată cât de sensibilizați sunt mexicanii în legătură cu asta. Noi creștem cu manuale pline de eroi naționali care s-au luptat cu China". Sau cum se exprima un expert occidental în materie de Vietnam: „Gândiți-vă la cât de iritabili sunt canadienii în legătură cu America și închipuiți-vă cum ar fi fost dacă America și-ar fi trimis trupele de nenumărate ori în Canada".

Adversitatea istorică a vietnamezilor față de China este, în parte, una construită artificial: vietnamezii de azi nu contenesc să sublinieze momentele de rezistență împotriva dominației chineze medievale și a celei de la începutul epocii moderne, preferând, în același timp, să nu vorbească despre numeroasele secole de „activă emulație" față de China și de relații foarte bune cu aceasta, care au servit necesitățile unei puternice identități statale.******** Chiar și așa, cu greu ar putea fi negată patima cu care-și exprimă vietnamezii îngrijorarea față de vecinul dinspre nord.

Identitatea vietnameză este unică, datorită faptului că s-a format „prin și în opoziție cu" influența chineză, după cum se spunea într-un reportaj de la BBC. Vietnamul însuși a pornit ca un avanpost sudic al culturii chineze. În anul 111 î.Hr., a devenit cu forța parte a imperiului chinez Han. De atunci încolo, a fost ocupat de China sau subjugat de ea și obligat să plătească tribut timp de aproape un mileniu, până când, așa cum spuneam, s-a eliberat, într-un târziu, către apusul dinastiei chineze Tang, în anul 939 d.Hr. După aceea, dinastii vietnameze, precum Ly, Tran și Le, au fost mărețe, tocmai datorită rezistenței opuse de ele față de controlul exercitat de chinezi dinspre nord, respingând valuri după valuri de armate superioare numeric, notează istoricul Neil L. Jamieson, de la Universitatea George Mason, în cartea sa, *Înțelegerea Vietnamului*********. Dar vietnamezii n-au avut succes întotdeauna: între anii 1407 și 1427, sub dinastia Ming, au fost ocupați de chinezi, dovadă că aceștia din urmă nici la sfârșitul Evului Mediu nu se resemnaseră cu independența Vietnamului. Motivul pentru care dinastia chineză Qing, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, și-a clarificat poziția de acceptare a unui Vietnam independent a fost insistența cartografilor francezi de a-și delimita propriul teritoriu al Indochinei de cel al Chinei.

„Contribuțiile chinezești la viața din Vietnam acoperă toate aspectele culturii, societății și guvernării, de la bețișoarele cu care mâncau țăranii la pensulele cu care scriau învățații și oficialitățile", scrie Keith Weller Taylor, expert în această zonă de la Universitatea Cornell, în cartea *Nașterea Vietnamului*********. Numele de familie, vocabularul și gramatica vietnameze, la fel și stilurile artistice și literare – toate reflectă profunde influențe chinezești.******** Ba chiar și literatura vietnameză a fost „impregnată" cu moștenirea confucianistă clasică a Chinei. În plus, chineza era limba culturii vietnameze, la fel cum latina era limba culturii în Europa, în ciuda faptului că limba vietnameză are nu numai origini chinezești, ci și mon-khmere și thailandeze. În general, cultura țărănească vietnameză și-a păstrat unicitatea într-o măsură mai mare decât cultura elitei vietnameze. În rândurile elitei respective, lămurește Victor Lieberman, expert în Asia de Sud-Est de la Universitatea Statului Michigan, normele administrative chinezești erau

„în așa măsură internalizate, încât originile lor străine au devenit irelevante“. Dorința feroce a tuturor vietnamezilor de a fi separați de China s-a văzut consolidată de contactul dintre ei și populațiile cham și khmeră dinspre sud, acestea, la rându-le, influențate de civilizații nechinezești, în principal de cea indiană. Tocmai pentru că există, între ei și chinezi, asemănări profunde, vietnamezii sunt împovărați – cum spuneam – de narcisismul micilor diferențe, care face ca evenimentele trecutului să li se pară mult mai vii.

Victoriile militare vietnameze asupra Chinei în partea de nord, de pildă cea de lângă Hanoi a împăratului Le Loi, din anul 1426, și împotriva chamilor și khmerilor în partea de sud, în anii 1471 și 1778 – toate au conlucrat la formarea unei identități naționale distincte, lucru sprijinit de faptul că, până în vremurile moderne, rareori China i-a lăsat în pace pe vietnamezi. În 1946, chinezii au complotat cu francezii pentru ca forțele de ocupație chineze din partea de nord a Vietnamului să fie înlocuite de forțele franceze. În 1979, cum se știe deja, la patru ani după ce Statele Unite au părăsit Vietnamul, 100 000 de soldați chinezi l-au invadat. Liderul chinez Deng Xiaoping „nu și-a pierdut niciodată ura viscerală față de vietnamezi“, afirmă Robert Templer, drept care a născocit o politică de „străpungere a Hanoiului până la os“, împingând Vietnamul într-un război de gherilă împotriva Cambodgiei.******** Acum, date fiind pretențiile conflictuale, în privința Mării Chinei de Sud, ale Vietnamului și Chinei, intruziunea Chinei în golful Tonkin și atitudinea acaparatoare a Chinei față de litoralul vietnamez în lungime de 3 000 de kilometri, care domină liniile maritime de comunicație dintre oceanele Indian și Pacific, tot ce le-a precedat devine istorie operativă, în timp ce războiul dintre vietnamezi și americani, pur și simplu, nu este așa ceva – cu excepția unui detaliu. Pentru că Vietnamul a înfrânt Statele Unite într-un război, vietnamezii se simt jumătatea avantajată în relațiile bilaterale: ei nu sunt arțăgoși, nu au interese ascunse, nu-și riscă imaginea în cazul unei alianțe militare de facto cu America. Vietnamezii au relativ puține sensibilități față de „războiul cu americanii“, pentru că l-au câștigat.

Războiul cu America, la fel ca invazia chineză care i-a urmat și ca invazia vietnamezilor înșiși în Cambodgia, care condusese la invazia chineză respectivă – toate fac parte dintr-o istorie similară, care aduce cu trecutul îndepărtat. Este vorba de o istorie a războaielor terestre izvorâte, fie și parțial, din decolonizarea occidentală. Iar acum, dacă problemele granițelor terestre ale țărilor au fost lămurite, competiția naționalistă s-a extins, într-o mare porțiune din Asia, la domeniul maritim – mai exact, la Marea Chinei de Sud. În Vietnam, de fapt, există un mit al creației, potrivit căruia țara s-a născut din unirea între Stăpânul-Dragon Lac Long Quan și zâna Au Co. Împreună, cei doi au dat naștere la o sută de fii, dintre care cincizeci au migrat cu mama lor către munți, iar ceilalți cincizeci au migrat cu tatăl lor către mare. Moștenirea tatălui pare să fie mai importantă acum pentru destinul Vietnamului, după decenii întregi de domnie a mamei.

„Chestiunile care au de-a face cu granițele terestre nu ni se mai par importante, în comparație cu Marea Chinei de Sud“, spune Nguyen Duy Chien, vicepreședinte al Comisiei Frontierelor Naționale. Chien mi-a oferit o manifestare tipic vietnameză, care mi-a readus în minte impresia lăsată de Lee Kuan Yew din anii 1970, că liderii vietnamezi nu glumeau câtuși de puțin și erau „confucianiști“********. Ne-am întâlnit într-un birou auster și umil. Chien purta un costum cenușiu. Întâlnirea noastră a început și s-a terminat exact la timp, iar el a umplut acea oră cu o prezentare în PowerPoint, necruțătoare în privința detaliilor, care ataca poziția chineză din orice punct de vedere imaginabil.

Chien a început făcându-mi un rezumat al situației graniței terestre: două sute de zone disputate cu China fuseseră stabilite pe parcursul a opt ani de negocieri în deceniul 1990, lucrările de demarcare fiind încheiate în 2008. „Față de cele 314 borne de frontieră de pe granița cu China dinastiei Qing [la începutul secolului XX], acum sunt 1 971. Problema nu e pe uscat, e maritimă.“ O treime din populația Vietnamului trăiește de-a lungul coastei, mi-a spus Chien, iar

din sectorul maritim provine în proporţie de 50% PIB-ul ţării. Vietnamul revendică o distanţă de două sute de mile marine înspre larg, din platoul său continental, în Marea Chinei de Sud (pe care vietnamezii o numesc „Marea de Est", nevrând să accepte cuvântul „China" în denumirea ei). Acest lucru este în acord cu zonele de excludere economică definite în Convenţia Naţiunilor Unite asupra Dreptului Mării. Dar, aşa cum Chien însuşi recunoştea, zona respectivă „se suprapune" cu porţiuni de mare pe care le revendică şi China, şi Malaysia, precum şi cu cele revendicate de Cambodgia şi Thailanda, în golful Thailandei adiacent. Deşi golful Tonkin este o zonă geografică spinoasă, pentru linia de coastă a Vietnamului de Nord accesul în largul mării fiind blocat de insula chineză Hainan, Chien mi-a explicat că rezolvarea problemei, găsită de Vietnam şi China, a fost să împartă acel golf bogat în resurse de energie în două jumătăţi; la intrarea golfului, a rămas, deocamdată, să se facă demarcaţia.

„Dar nu putem accepta limba vacii – linia punctată chinezească din Marea de Est. China spune că zona e disputată. Noi spunem că nu. Limba vacii încalcă pretenţiile a cinci ţări."

Pe urmă, Chien mi-a arătat o serie de hărţi pe calculatorul său şi mi-a relatat o lungă istorie. „În secolul al XV-lea, când împăraţii dinastiei Ming au ocupat pentru o vreme Vietnamul, nu au ocupat şi arhipelagurile Paracel şi Spratly. Dacă aceste două grupuri de insule aparţineau Chinei, de ce nu le-au inclus împăraţii dinastiei Ming pe hărţile lor? La începutul secolului XX – a continuat el –, de ce hărţile împăraţilor dinastiei Qing nu includeau şi arhipelagurile Paracel şi Spratly, dacă aparţineau Chinei?" În 1933, Franţa şi-a trimis trupele în cele două arhipelaguri, Paracel şi Spratly, mi-a spus Chien, vrând să arate că insulele, fiindcă erau părţi ale Indochinei franceze, aparţineau Vietnamului acum. În 1956 şi iarăşi în 1988, a adăugat el, China s-a folosit de „forţa militară" pentru a cuceri câteva stânci din arhipelagul Paracel. La final, mi-a pus pe monitor o imagine cu biserica Santa Maria del Monte, din Italia, unde se păstrează un manuscris geografic din 1850, cu o pagină şi jumătate de explicaţii despre cum insulele Paracel aparţin Vietnamului. Obsesia lui faţă de asemenea detalii avea un scop, fiindcă o altă hartă din prezentarea lui în PowerPoint arăta o bună parte din Marea Chinei de Sud, inclusiv arhipelagurile Paracel şi Spratly, împărţită în mici sectoare pătrate, reprezentând concesiuni petrolifere acordate companiilor internaţionale de către Vietnam, într-un viitor posibil.

Un oficial de la Ministerul de Externe spunea: „Când vine vorba de Marea de Est, atitudinea Chinei creează foarte mari îngrijorări, se află constant în minţile oamenilor noştri". Contraamiralul Nguyen Viet Nhien, comandantul adjunct al Flotei Militare a Poporului Vietnamez, considera că limba vacii este „nerezonabilă". La întâlnirea pe care am avut-o la Cartierul General naval din portul Haiphong – bombardat la greu de Statele Unite între anii 1965 şi 1972 –, amiralul Nhien mi-a făcut o altă demonstraţie de încăpăţânare vietnameză. Lângă el, am văzut un bust de mari dimensiuni al lui Ho-Şi-Min şi o ditamai harta care înfăţişa toate pretenţiile concurente faţă de Marea de Est, cum i-a spus el în repetate rânduri. Trei sferturi de oră a vorbit întruna, subliniind orice acţiune militară chineză din arhipelagurile Paracel şi Spratly, mai ales preluarea părţii de vest a insulelor Paracel de la guvernarea şubrezită de la Saigon. Despre „limba vacii", spunea că nu este atât o pretenţie de ordin juridic a chinezilor, cât un „vis istoric" al lor, un subiect de dezbatere în sine al cercurilor de putere de la Beijing, la care s-ar putea şi renunţa până la urmă, total sau parţial, în viitoarele negocieri. Chiar şi aşa, construindu-şi o flotă de larg şi ţinând frâiele economice în Asia de Est, chinezii ar putea, în continuare, să ajungă să domine Marea Chinei de Sud, aşa cum Statele Unite au ajuns să domine Marea Caraibilor în secolul al XIX-lea. Colonelul Dzung Kim Le mi-a explicat că simpla expansiune a economiei chineze – chiar şi încetinită – va conduce la o prezenţă navală mai pronunţată a Chinei în Marea Chinei de Sud, dublată de dorinţa de a exploata resursele de energie aflate acolo. Declarându-şi intenţia de a nu da înapoi în faţa evoluţiilor actuale, Vietnamul apelează la un naţionalism intens şi intolerant, care s-a manifestat ultima dată în epoca războaielor terestre din urmă cu câteva

decenii.

Vietnamezii mi-au spus în repetate rânduri că Marea Chinei de Sud înseamnă mai mult decât o sumă de dispute pe marginea unor teritorii: acolo se află răscrucile comerţului maritim global, vitale pentru nevoile de energie ale Coreei de Sud şi Japoniei, şi acolo ar putea China, într-o bună zi, să-şi măsoare puterile cu Statele Unite în Asia. Vietnamul se află, cu adevărat, în inima istorică şi culturală a ceea ce strategii politici ai Administraţiei Obama numesc, din ce în ce mai des, regiunea „indo-pacifică" – adică India plus Asia de Est.

*

Nimic nu ilustrează mai bine dorinţa vietnamezilor de a juca un rol major în zonă, decât achiziţionarea a şase submarine de ultimă generaţie, din clasa *Kilo,* de la ruşi. Un expert occidental în apărare mi-a spus că tranzacţia nu are sens. „Vietnamezii o să aibă şocul vieţii lor, atunci când o să descopere cât costă submarinele astea numai ca să le menţii în stare de funcţionare." Mai mult decât atât, vietnamezii vor fi nevoiţi să antreneze tot atâtea echipaje pentru ele, ceea ce va dura o generaţie. „Ca să contracareze submarinele chinezeşti, ar fi scăpat mai ieftin dacă se concentrau pe războiul antisubmarin şi pe apărarea de coastă." Evident, vietnamezii au cumpărat submarinele ca pe nişte mărci ale prestigiului, ca să demonstreze că „vorbim serios". Potrivit aceluiaşi expert în apărare, vietnamezii „s-au luat cu mâinile de cap", când a început construcţia unei baze subterane chinezeşti pentru submarine cu propulsie nucleară, pe insula Hainan din golful Tonkin.

Tranzacţia de multe miliarde de dolari, făcută cu Rusia pentru submarine, include o renovare de 200 de milioane de dolari a golfului Cam Ranh, unul dintre cele mai bune refugii de apă adâncă din toată Asia de Sud-Est, aflat pe rutele maritime din Marea Chinei de Sud şi care a reprezentat o bază importantă de operaţiuni a forţelor armate americane în timpul Războiului din Vietnam. Oficialităţile vietnameze au declarat că intenţia lor este să facă disponibil golful Cam Ranh pentru flotele militare străine. Ian Storey, colaborator al Institutului de Studii pentru Asia de Sud-Est, din Singapore, spune că dorinţa nedeclarată a vietnamezilor este ca reparaţiile capitale din golful Cam Ranh să „consolideze legăturile de apărare cu Statele Unite şi să faciliteze prezenţa militară americană în Asia de Sud-Est, ca o contrapondere la puterea în ascensiune a Chinei". Golful Cam Ranh se încadrează perfect în strategia „oaze, nu baze" a Pentagonului, prin care navele şi avioanele americane să poată în mod regulat să viziteze avanposturi militare străine pentru eventuale reparaţii şi realimentări, fără necesitatea unor aranjamente formale, sensibile din punct de vedere politic, de organizare a unor baze proprii. Platformele navale americane – portavioane, distrugătoare, nave de realimentare şi nave-spital – vizitează deja porturile vietnameze cu o anume periodicitate. Ngo Quang Xuan, vicepreşedintele Comisiei de Afaceri Externe, mi-a spus de-a dreptul: „Prezenţa militară a Statelor Unite este necesară pentru menţinerea unui climat de liberă circulaţie maritimă în Marea de Est".

Un parteneriat strategic de facto americano-vietnamez a fost, într-adevăr, anunţat încă din iulie 2010, la un Forum Regional organizat de asociaţia ASEAN la Hanoi, unde secretarul de stat de atunci, Hillary Clinton, a declarat că Statele Unite au un „interes naţional" în Marea Chinei de Sud, că sunt pregătite să participe la eforturile multilaterale de rezolvare a disputelor teritoriale din Marea Chinei de Sud şi că pretenţiile din domeniul maritim trebuie să se bazeze pe realităţile terestre, adică pe prelungirea platourilor continentale, concepţie încălcată de linia punctată istorică a Chinei, zisă şi limba vacii. Ministrul de Externe chinez, Yang Jiechi, a numit remarcile doamnei Clinton „practic, un atac împotriva Chinei". Oficialităţile americane, în esenţă, au ridicat din umeri la comentariile lui Yang. Probabil că nu a existat un semnal mai bun, pentru cât de mult s-au apropiat Statele Unite de Vietnam, decât iniţializarea, cu trei luni mai devreme, a unui program vizând producţia de energie nucleară în scopuri civile, care, teoretic, le va îngădui

firmelor americane să sprijine construirea unor centrale producătoare de energie atomică în Vietnam.

Adevărul este că nici una dintre ţări nu este la fel de ameninţată ca Vietnamul de ascensiunea Chinei. Să luăm, de exemplu, poziţia vietnameză în legătură cu ASEAN. Cu toate că le-ar plăcea o asociaţie ASEAN mai puternică, vietnamezii sunt realişti, din câte mi-au spus. Ei ştiu că însăşi forţa naţionalismului din Asia – spre deosebire de postnaţionalism, timp de multe decenii, în Europa – împiedică integrarea statelor membre ASEAN. Un oficial vietnamez mi-a spus: „ASEAN nu e nici măcar o uniune vamală, ceea ce face să fie, din punct de vedere comercial, un bloc de nivel foarte scăzut". În ambianţa elegantă, cu perne învelite în pluş roşu, a Ministerului de Externe vietnamez, cu serviciile lui de ceai sclipitoare şi decorul orientalo-francez, mi-a fost explicată în repetate rânduri marea strategie chineză, care constă, potrivit gazdelor mele vietnameze, în a tot amâna discuţiile multilaterale, în cadrul ASEAN, pe marginea disputelor din Marea Chinei de Sud, câtă vreme Beijingul îşi consolidează puterea militară, până atunci smulgând concesii de la fiecare naţiune din Asia de Sud-Est luată individual, prin negocieri bilaterale – adică dezbină şi cucereşte. Marina Militară chineză, mi-au spus oficialii vietnamezi din domeniul apărării, este mai mare încă de pe-acum faţă de flotele reunite ale tuturor ţărilor membre ale asociaţiei ASEAN.

Ceea ce nu înseamnă câtuşi de puţin că Vietnamul s-a înstrăinat cu totul de China şi s-a refugiat în braţele Statelor Unite. Vietnamul este mult prea dependent de China (şi, de asemenea, interconectat cu ea), ca să procedeze astfel. Expertul australian Carlyle Thayer afirmă că legăturile militare dintre vietnamezi şi chinezi s-au dezvoltat în paralel cu cele dintre vietnamezi şi americani.******** În vreme ce Statele Unite sunt cea mai mare piaţă de export pentru produsele vietnameze, Vietnamul importă din China mai multe bunuri decât din oricare altă ţară – bumbac, maşini, îngrăşăminte, pesticide, aparatură electronică, piele, o mulţime de bunuri de consum de tot felul. Economia vietnameză, pur şi simplu, n-ar putea funcţiona fără China, chiar dacă, inundând Vietnamul cu produse ieftine, aceasta împiedică, propriu-zis, dezvoltarea producţiei locale. Mai mult decât atât, oficialităţile vietnameze sunt impresionate de asimetria geografică a situaţiei lor şi spun că „o apă îndepărtată nu poate stinge un foc apropiat". Proximitatea Chinei şi faptul că Statele Unite se găsesc de partea cealaltă a planetei obligă Vietnamul să accepte o umilinţă de genul distrugerii mediului înconjurător provocate de exploatările chinezeşti de bauxită din Podişul Central vietnamez luxuriant, un proiect care, la fel ca şi altele de prin ţară, foloseşte muncitori chinezi, în loc de vietnamezi. „Nu putem să ne mutăm; statistic vorbind, suntem o provincie de-a Chinei", mi-a spus Nguyan Tam Chien, fost ministru-adjunct de Externe.

Din cauza faptului că Uniunea Sovietică a renunţat să mai ajute Vietnamul în 1979, vietnamezii nu vor mai avea niciodată încredere pe deplin într-o putere aflată la depărtare de ei. Lăsând la o parte geografia, vietnamezii, la un anumit nivel fundamental, nu au încredere în Statele Unite. Un oficial mi-a spus, pur şi simplu, că Statele Unite se află în declin, situaţie înrăutăţită, în opinia lui, de faptul că Washingtonul a făcut o fixaţie în privinţa Orientului Mijlociu, în loc să se preocupe de ascensiunea Chinei în Asia de Est. Cu toate că o asemenea analiză este subiectivă, se poate ca ea să fie totuşi adevărată – sau măcar în parte adevărată. Pe urmă, există şi temerea că Statele Unite ar putea vinde Vietnamul, de dragul unei relaţii mai calde cu China: Xuan, vicepreşedintele Comisiei pentru Relaţii Externe, mi-a pomenit în mod specific deschiderea lui Nixon faţă de China ca fiind răspunzătoare de contextul geostrategic în care Vietnamul a fost invadat de chinezi. „Se poate întâmpla din nou", a zis el, şi a scuturat din cap a frustrare. În mod paradoxal, vietnamezii şi-ar dori ca Statele Unite să se comporte ca un actor cu sânge-rece, realist, în relaţiile internaţionale, aşa cum sunt ei înşişi. „Elefantul din încăpere, din timpul discuţiilor noastre cu americanii, erau democraţia şi drepturile omului", mi-

a spus un oficial al guvernului comunist. Vietnamezii trăiesc temându-se că, din cauza Congresului, a mass-mediei și a diverselor grupuri de presiune de la Washington, americanii ar putea, într-o bună zi, să-i vândă pe ei, așa cum au mai procedat, în alte momente, cu alte națiuni autocrate și înclinate spre lovituri de stat, cum ar fi Thailanda, Uzbekistanul și Nepalul. Vietnamezii au în vedere fosta reținere a Statelor Unite, timp de câteva decenii, de a contracara China în Birmania, din cauza situației drepturilor omului și a duritățiі regimului de la Rangoon. „Accentul cel mai puternic ar trebui să cadă pe solidaritatea și pe independența națională. Națiunea, și nu individul, te face să fii liber", mi-a spus Le Chi Dzung, un director general adjunct din Ministerul de Externe vietnamez, încercând să-mi explice filosofia politică a țării sale.

De fapt, supraviețuirea conducerii comuniste în fața capitalismului nestăpânit din Vietnam este explicată parțial de reușitele naționaliste ale partidului, care a condus țara în timpul războaielor împotriva Franței, Statelor Unite și Chinei. Mai mult decât atât, așa cum s-a întâmplat și cu Tito******** în Iugoslavia, și cu Enver Hogea******** în Albania, Ho-Și-Min a fost un conducător crescut în țară, și nu impus de o armată invadatoare, spre deosebire de mulți alți lideri comuniști. În plus, comuniștii vietnamezi au subliniat întotdeauna similitudinile dintre gândirea lui Ho-Și-Min și confucianism, cu marele ei respect pentru familie și autoritate. „Naționalismul se naște din confucianism", zicea Le Chi Dzung, de la Ministerul de Externe. Neil Jamieson scrie despre „acea calitate comună vietnameză care este «absolutismul»", o prezumție că „există o anumită ordine subiacentă, determinantă din punct de vedere moral, în lume"********. Aceasta, la rândul ei, este legată de ideea de *chinh nghia,* care s-ar putea traduce, în linii mari, ca fiind obligația socială a cuiva către propria familie și către un grup de solidaritate mai larg.

Totuși, un alt motiv pentru care comunismul persistă în această țară este tocmai acela că însăși substanța lui se risipește, așa încât o revoltă nu e necesară deocamdată; deși se plătește un preț, bineînțeles, pentru o reformare insuficientă. Vietnamul se află într-o situație similară cu cea a Chinei: este guvernat de un partid comunist care aproape că a renunțat cu desăvârșire la comunism și are un contract social implicit cu populația, prin care partidul garantează niște niveluri de venit mai înalte sau măcar susținute, iar cetățenii sunt de acord să nu protesteze prea zgomotos. (Vietnamul nu se poate înstrăina de China, la urma urmei, pentru că amândouă țările sunt angajate într-unul și același unic experiment: să creeze avuții capitaliste în țări conduse de partide comuniste.)

Dacă ne gândim bine, avem de-a face cu o societate care a trecut de la cartelele de raționalizare la unul dintre cele mai mari surplusuri din lume la producția de orez, numai într-un sfert de secol. Vietnamul a promovat recent, în termeni statistici, la categoria țărilor cu venit mediu-scăzut, având un PIB *per capita* de 1 100 de dolari americani. În locul unei singure personalități pe care s-o urăști și a cărei figură să apară pe toate panourile, cum a fost cazul în Tunisia, Egipt, Siria și alte țări arabe, în Vietnam există un triumvirat de lideri fără chip – președintele partidului, președintele țării și prim-ministrul –, care a făcut posibil să existe o creștere medie a PIB-ului țării de 7% pe an între 2002 și 2012. Chiar și în toiul Marii Recesiuni din 2009, economia vietnameză tot a crescut cu 5,5%. „Este unul dintre cele mai impresionante recorduri în materie de combatere a sărăciei din istoria omenirii", afirma un diplomat occidental. „Au trecut de la biciclete la motociclete." Poate că asta e democrația la ei. Și, chiar dacă nu este, se poate spune că autocrații din China și din Vietnam nu și-au privat popoarele respective de o anumită demnitate, așa cum au făcut cei din Orientul Mijlociu. „Conducătorii din Orientul Mijlociu au rămas la putere prea mult și au menținut stările de urgență timp de zeci de ani, ceea ce nu s-a întâmplat la noi", mi-a spus un fost lider politic vietnamez de rang înalt. „În schimb, problemele de corupție, de uriașe găuri în venituri și de șomaj masiv în rândurile tinerilor, pe acestea le avem și noi, ca și țările din Orientul Mijlociu". Ceea ce înspăimântă partidul comunist

vietnamez nu este atât spectrul Primăverii Arabe, cât acela al revoltelor studenţeşti din 1989 din China, într-o vreme când inflaţia era la fel de mare în China cât a fost şi în Vietnam până de curând, şi când corupţia şi nepotismul erau percepute de populaţie ca fiind scăpate de sub orice control; o dată în plus, la fel ca în Vietnam. Şi totuşi, oficialii partidului se tem şi de faptul că reformele politice i-ar putea conduce şi pe ei pe calea pe care o luase la vale Vietnamul de Sud înainte de 1975, când guvernările slabe şi divizate în facţiuni s-au făcut vinovate integral de prăbuşirea statului; sau de cazul Chinei la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, când autoritatea centrală era slabă, ceea ce a condus la dominaţia străină. De aceea, oficialii vietnamezi admiră făţiş statul Singapore: un stat ca o companie privată, al unui partid unic dominant, care emană disciplină şi o guvernare curată, până la care mai este încă o cale lungă pentru regimul sfâşiat de corupţie din Vietnam.

*

Modelul singaporez mi-a devenit clar la Parcul Industrial Vietnam-Singapore, aflat la 30 de kilometri în afara metropolei Ho-Şi-Min City, fostul Saigon, cum îi spune în continuare toată lumea, cu excepţia oficialităţilor guvernamentale. Am avut ocazia să văd o lume futuristă, cu străzi în unghiuri drepte, perfect întreţinute şi curăţate, într-un mediu înconjurător controlat, în care 240 de firme producătoare din Singapore, Malaysia, Taiwan, Coreea de Sud, Europa şi Statele Unite furnizau crose de golf de lux, microcipuri, produse farmaceutice, încălţăminte de calitate, aparatură electronică pentru domeniul aerospaţial etc. În etapa următoare de dezvoltare, planul prevedea să fie construite la faţa locului apartamente de lux pentru muncitorii străini care aveau să locuiască şi să lucreze acolo. Un director de uzină american din acel parc mi-a spus că firma lui alesese Vietnamul pentru a-şi amplasa producţia de înaltă tehnologie, în urma unui proces de eliminare: „Aveam nevoie de costuri scăzute cu mâna de lucru. N-am vrut să ne ducem în Europa de Est sau în Africa [unde nu există o etică a muncii ca în Asia]. În China, salariile au început deja să crească. Indonezia şi Malaysia sunt musulmane, aşa că ne-am temut de ele. Thailanda este oarecum instabilă, în ultima vreme. Aşa că ne-a surâs Vietnamul: este precum China în urmă cu două decenii, se pregăteşte să explodeze". Apoi a mai spus: „Angajaţilor noştri vietnamezi le dăm să rezolve teste de inteligenţă standard. Obţin scoruri mai bune decât angajaţii noştri din Statele Unite".

Mai există alte trei Parcuri Industriale Vietnam–Singapore în restul ţării, al căror scop este acela de a importa modelul de dezvoltare singaporez, corporatist, perfect curat, controlat şi *verde,* din punctul de vedere al mediului înconjurător, în Vietnam. De-a lungul şi de-a latul Vietnamului, de la nord până la sud, există în jur de patru sute de parcuri industriale, care toate, într-o măsură mai mare sau mai mică, promovează aceleaşi valori ale dezvoltării şi eficienţei de tip occidental. Megalopolisurile existente, Saigonul şi coridorul Hanoi–Haiphong, nu pot renaşte întru totul, problemele lor nu pot fi rezolvate integral; viitorul este al unor noi oraşe, care să uşureze presiunea demografică exercitată asupra celor vechi. Adevărata modernitate înseamnă să dezvolţi zonele rurale în aşa fel încât din ce în ce mai puţini oameni să-şi dorească să migreze către marile oraşe. Aceste parcuri industriale, în care modelul de urmat este cel singaporez, sunt cele care vor contribui la schimbarea zonelor rurale vietnameze. De vreme ce scopul lor primordial este acela de a-şi fi suficiente lor însele, infrastructura de genul alimentării cu electricitate şi cu apă curentă le va urma, la fel ca marile magazine, de la care îşi vor face cumpărăturile firmele străine doritoare de autorizaţii guvernamentale.

Dacă Vietnamul s-a reunificat politic atunci când regimul comunist nord-vietnamez a cucerit Saigonul şi l-a redenumit Ho-Şi-Min City, în 1975, abia acum, prin aceste parcuri industriale şi alte asemenea mijloace de dezvoltare, Vietnamul ajunge să se unifice şi economic, şi cultural, standardele globale de producţie făcând conexiunea între Hanoi şi Saigon. Pentru că această

ultimă etapă a dezvoltării presupune inserţii directe din alte economii asiatice aflate în plin avânt, Vietnamul devine tot mai mult integrat întregii regiuni şi, deci, ajunge să se simtă mai puţin ameninţat de o parţială eroziune a suveranităţii, pe care i-ar putea-o provoca o viitoare asociaţie ASEAN mai robustă.

„Naţionalismul vietnamez este agresiv numai faţă de China, inamicul istoric, nu şi în relaţiile cu vreun alt stat din regiune", mi-a spus Dang Thanh Tam, un antreprenor de frunte din Saigon. Tam, aşezat la un birou gol şi manevrând aproape în acelaşi timp două telefoane inteligente, este întruchiparea noului Saigon, care, încetând să mai fie o capitală politică în 1975, s-a dedicat întru totul afacerilor, de atunci încoace. Dacă Hanoiul este Ankara Vietnamului, Saigonul este Istanbulul vietnamez. Grupul de Investiţii din Saigon al lui Tam reprezintă un capital de mai bine de un miliard de dolari americani investiţi în parcuri industriale, telecomunicaţii, producţie şi minerit. Tam a pus bazele a 25 de parcuri industriale de-a lungul întregului coridor nord-sud al ţării. „Viitorul – îmi spunea el – înseamnă descentralizare, combinată cu o guvernare mai flexibilă, în condiţiile unei rate a natalităţii care este în continuare înaltă faţă de cea a populaţiilor îmbătrânite din China, Japonia şi Coreea de Sud."

El mai spune: „Transparenţa şi responsabilitatea sunt soluţiile-cheie prin care Vietnamul va deveni o putere de nivel mediu", echivalentul maritim al Turciei şi Braziliei, după cum precizează. „Iar acest lucru, înainte de toate, înseamnă o îmbunătăţire dramatică a codului legislativ." (Într-adevăr, pentru ca Vietnamul să depăşească stagnarea economică prin care trece în ultima vreme – după decenii întregi de creştere –, este necesară o reformare dramatică la toate nivelurile.)

Dacă la Hanoi ţi se spune obsesiv cum speră Vietnamul să devină o putere la nivel regional şi un stat-pivot, la Saigon ţi se şi demonstrează aceste lucruri. Totul este la o scară mai mare decât la Hanoi: străzi mai late, pe care se aliniază magazinele de firmă cu vitrine strălucitoare, vânzătorii de maşini de lux, turnurile de oţel şi sticlă. Există vinării elegante şi baruri de fiţe, care păstrează acea vitalitate vag insolentă, de origine franceză, a vechiului oraş colonial francez. Hotelul Continental, decorul unei mari părţi a romanului din 1955 al lui Graham Greene, *Americanul liniştit*, şi un loc asiduu frecventat de corespondenţii de presă străini, în timpul „războiului cu americanii", este – cu toată aura lui de spaţiu vast pentru nunţile cu torturi albe şi coloanele lui neoclasice, care sugerează eleganţa şi evocă trecutul –, pur şi simplu, sufocat de hotelurile înalte, la care te orbesc reclamele şi te uimesc firmele de renume.

Saigonul soldaţilor americani din urmă cu aproape o jumătate de secol avea 2,5 milioane de locuitori şi un PIB *per capita* de 180 de dolari americani. În prezent, cu opt milioane de locuitori şi un PIB *per capita* de 2 900 de dolari, Saigonul deţine o treime din PIB-ul întregii ţări, la o populaţie de numai a noua parte. O sută de miliarde de dolari vor fi cheltuiţi aici în cele din urmă, pe un nou centru urban, proiectat de o firmă din Boston, care ar urma să aibă o clădire de o sută de etaje şi cinci noi poduri şi tuneluri. O firmă japoneză construieşte un sistem de metrou subteran cu şase linii. Oficialităţi de la Institutul de Studii pentru Dezvoltare din Saigon mi-au spus că susţin o dezvoltare „sustenabilă": un model „verde" înăuntrul unui sistem „global-regional". Urmează a se introduce o zonare strictă, precum şi limitări ale utilizării motoretelor şi maşinilor particulare în diversele centre urbane vechi şi noi. Şi totuşi, o dată în plus, este invocată firma Singapore, Inc. în discuţiile despre o metropolă „de clasă mondială", din punct de vedere estetic sterilă, cu un aeroport nou şi un nucleu al transportului aerian de mărfuri pentru Asia de Sud-Est, plus un port maritim de mai mare capacitate.

Când spui Hanoi, te gândeşti la pretenţii geopolitice şi militare; când spui Saigon, la prosperitatea capitalistă, fără de care pretenţiile respective n-ar putea fi niciodată înfăptuite. Saigonul Mare trebuie să devină o clonă a metropolei Singapore, pentru ca Vietnamul să-şi poată menţine poziţia faţă de China, rivala şi asupritoarea sa istorică. Acesta e mesajul desprins de aici.

*

Desigur, Saigonul Mare mai are încă un drum lung de parcurs, până să atingă un asemenea statut. Vietnamul se află, în prezent, în ghearele unei crize economice similare cu cea din China: deși ambele partide comuniste au creat, pentru popoarele respective, condiții de trai incomparabil mai bune în ultimele decenii, continuarea pe calea progresului necesită reforme profunde și, din punct de vedere politic, o liberalizare care va da naștere unor provocări mai mari ca niciodată.

Între timp, liderii comuniști vietnamezi se bazează pe prusianismul lor, pe politicile lor economice capitaliste nemiloase și pe controlul politic ferm, pentru a menține independența năbădăioasă a țării lor față de China. Ei știu că, spre deosebire de țările Primăverii Arabe, națiunea lor se confruntă cu un adversar extern autentic (deși înrudit ideologic), ceea ce i-ar putea ajuta să tempereze năzuințele politice ale poporului pe care-l conduc. Dar, la fel ca India, sunt refractari la ideea unui aranjament formal, stipulat într-un tratat, cu Statele Unite. Cu siguranță, dacă se va ivi vreodată necesitatea unui tratat de apărare cu Statele Unite, va însemna că situația de securitate din zona Mării Chinei de Sud e, de fapt, mult mai instabilă decât în prezent. În orice caz, soarta Vietnamului și abilitatea sa de a nu se lăsa finlandizat de China vor spune la fel de mult despre capacitatea Statelor Unite de a-și proiecta puterea în zona Pacificului în secolul XXI, pe cât a spus în secolul XX soarta Vietnamului.

Capitolul 4. Un concert de civilizații?

Un oraș de senzație, rezultat al veniturilor din petrol și gaze, țâșnește din verdeața comprimată; sticlă colorată și curbe îndrăznețe de oțel definesc niște clădiri care sunt, precum rampele de lansare ale rachetelor, situate în apropierea unor lacuri cu apele de culoarea algelor și-a mâlului. Sorb dintr-un cocteil roz, la marginea piscinei de pe un acoperiș, luminată strălucitor în toiul nopții – baloane incandescente plutesc pe oglinda apei –, și privesc de sus peisajul urban. Îmi vin în minte futurismul benzilor desenate cu Batman și metropola Gotham City. Palmierii se unesc peste pasajele rutiere. În ciuda nesfârșitelor grămezi de clădiri înalte, există o impresie de goliciune, o calitate gen „abia aștept să mă umplu", a peisajului cu munți ascuțiți, verzi-albaștri, și cu râuri șerpuitoare, acolo unde, cu o sută de ani în urmă, începea extracția de cauciuc și staniu în cantități mari. Aceea era o vreme în care capitala Kuala Lumpur nu depășise cu mult stadiul de „confluență noroioasă" de la care își trage numele. Un arhipelag de puncte comerciale și guri de râuri, se presupune că Malaysia – și lumea malaeză în general – evocă prozele scurte ale lui William Somerset Maugham. Nu le mai evocă. Marile întinderi de junglă nesfârșită, sufocantă ale lui Maugham, cu dramele lor de familie, intime și sfâșietoare, desfășurate pe cine-știe-ce plantație colonială, s-au dus de mult. Și totuși, există o fecunditate apăsătoare în tot ceea ce văd. Dar sunt alți autori acum, cei la care trebuie să mă refer, dată fiind panorama ultramodernă care mi se întinde în fața ochilor.

Într-adevăr, mallurile luxoase din Kuala Lumpur, dedicate fetișurilor și fanteziei, ridică de fapt consumerismul la statut de ideologie. Observând mulțimea care se înghesuie și exotismul dens al unui mall din incinta Turnurilor Petronas – femei malaeze musulmane, cu părul ascuns de *tudong*-uri în toate culorile primare, femei indiene în sariuri la fel de amețitoare, chinezoaice în ținute occidentale –, vârtejul de gânduri mă duce, unul după altul, la Thorstein Veblen, V.S.

Naipaul, Ernest Gellner, Clifford Geertz și Samuel P. Huntington, cu toții filosofi, chiar dacă nici unul dintre ei n-a fost catalogat astfel.

În cartea sa, *Teoria clasei de lux*, apărută în urmă cu mai bine de un secol, Veblen, unul dintre cei mai străluciți și neobișnuiți critici sociali din America, scria despre foamea consumeristă după produse inutile, denumiri de firme și stimă de sine prin cumpărături frenetice. Probabil că el a și formulat sintagma „consum strident", pe care a identificat-o cu locuitorii orașelor, pentru că oamenii aflați în contact strâns cu mase mari de alți oameni au tendința să consume mai mult, ca să-și afirme prestigiul.******** Mă gândeam că simplul fapt că malaezii musulmani contemporani se conformează generalizărilor lui Veblen, făcute la începutul secolului XX despre americani, demonstrează că musulmanii sunt oameni la fel ca toată lumea, cu nimic diferiți de noi, ceilalți. Nu există, cu alte cuvinte, o alteritate a civilizației islamice. Desigur, acest lucru vine în contradicție cu cele scrise de V.S. Naipaul, romancier și autor de relatări de călătorie, în cartea sa din 1981, *Printre credincioși. O călătorie în țări islamice*, în care nota „delăsarea malaezilor" și „energia chinezilor […] Diferența dintre cei vechi și cei noi era diferența dintre malaezi și chinezi".******** Poate să fie adevărat și astăzi, dar cu certitudine mult mai puțin acum decât pe vremea când a făcut Naipaul aceste observații (așa cum Naipaul însuși menționează în trecere, în urmarea din 1998 a cărții, *Dincolo de credință. Excursii în țări islamice, printre popoarele convertite*).******** Mai este și Ernest Gellner, antropologul social franco-ceh, care a studiat cultura musulmană ca la microscop. Gellner observă că islamul, spre deosebire de creștinism, nu s-a născut „în mijlocul unui imperiu", cel roman, ci „în exteriorul a două imperii, dintre care pe unul [Roma de Răsărit, adică Bizanțul] l-a cotropit îndată, iar pe celălalt [Persia sasanidă] a sfârșit prin a-l cuceri". Iar ca o civilizație, „completă și finală", islamul oferă – într-o măsură mult mai mare decât iudaismul și creștinismul – un proiect de ordine socială de necontrazis.******** Dar, dacă este adevărat și astăzi, cum se face că Veblen a venit cu aceleași observații despre americanii anilor 1890, pe care le făceam și eu acum despre musulmanii malaezi? Oare acea *alteritate* civilizațională nu cumva se manifesta într-un fel oarecare tocmai la mall? Ce se schimbase la toți malaezii de acolo? mă întrebam.

Am fost ajutat să-mi găsesc răspunsul de un pasaj din cartea răposatului antropolog american Clifford Geertz, *Interpretarea culturilor,* în care afirmă că realitatea unei culturi străine nu e doar o idee preconceptă venită din partea observatorului, ci, în același timp, există ceva ce se numește „unitate fundamentală a omenirii"********. Adică un accent exagerat pus pe cultură și civilizație ar putea eclipsa realitatea naturii umane înseși. Iar ceea ce vedeam eu la mallul acela era chiar natura umană dezlănțuită, sub forma unui materialism pur și dur.

Chiar și așa, în ciuda imagisticii sclipitoare, de lume aparte, a mallului, tot se întâlneau acolo civilizații și rase diferite. Geertz însuși observa că amestecul de civilizații din Malaysia conține populații care, cel puțin în trecutul recent, au fost mânate de „o suspiciune și o ostilitate [reciproce] care ar fi făcut ca până și Imperiul Habsburgic să pară un fel de Danemarca ori Australia"********. Acest lucru ar putea fi o exagerare, dar Malaysia chiar este un experiment – mai cu seamă în legătură cu acceptarea etnicilor chinezi în această țară predominant musulmană; un experiment care, dacă se dovedește reușit, ar putea constitui cel puțin o probă împotriva teoriei „ciocnirii civilizațiilor", a lui Samuel Huntington.******** Mallul, fie și la un nivel de bază, părea să risipească preocupările fostului profesor de la Harvard.

Desigur, nimeni nu putea ști la ce se gândeau cumpărătorii. Pentru că procesul însuși de modernizare, după cum au teoretizat Huntington și alții, poate conduce inclusiv la conflicte etnice, dacă anumite grupuri anterior izolate vin în contact unele cu altele, ca rezultat al urbanizării, consolidând rivalitățile dintre ele; și cu atât mai mult, dacă unele grupuri avansează mai rapid față de altele. De exemplu, în timp ce creșterea economică din Malaysia s-a ridicat la 25% între sfârșitul anilor 1950 și anul 1970, veniturile chinezilor și cele ale indienilor au crescut

mai mult decât ale malaezilor, unul dintre motivele răzmeriţelor intercomunitare din acea perioadă.********

Dar eu, care am fost prieten cu Huntington, ştiam cât de fascinat ar fi fost el de spectacolul acela. Pentru că simpla vedere a maselor de musulmani, chinezi şi indieni amestecate semnala poziţia Malaysiei „în inima reţelelor comerciale mondiale", între Orientul Mijlociu şi China, un loc unde, în secolul al XIX-lea, s-ar fi ajuns după trei zile de navigat din China şi după trei săptămâni de navigat din Arabia. Malaysia, care se întinde atât în peninsula Malaya, cât şi în partea de nord-vest a insulei Borneo, funcţionează ca o pâlnie pentru căile comerciale care duc dinspre Marea Chinei de Sud spre Oceanul Indian. Portul ei comercial Malacca, odinioară în plin avânt, se găseşte la confluenţa a două mari sisteme musonice: musonul de sud-vest aducea corăbiile din Orientul Mijlociu şi din subcontinentul indian către Orientul Îndepărtat, iar musonul de nord-est aducea corăbiile din Orientul Îndepărtat către Orientul Mijlociu şi subcontinentul indian.******** „Pâlnia" malaezã se găsea la punctul de întâlnire dintre aceste rute comerciale şi civilizaţiile indicate de ele.******** Ca atare, Malaysia este unul dintre puţinele locuri din lume în care ceramică din China, monede din lumea islamică şi bronzuri din India pot fi găsite în aceleaşi situri arheologice. Mallul era o demonstraţie de secol XXI a acestui fapt istoric, amplasarea Malaysiei în chiar centrul nervos al lumii aflate în dezvoltare. Aceasta era inima Asiei – şi a lumii, într-un anume fel. Mallul era manifestarea prosperităţii postindustriale, proaspăt câştigate, a fostei Lumi a Treia, care nu l-ar fi surprins câtuşi de puţin pe Huntington, de vreme ce el a scris că „schimbările fundamentale" din „echilibrul de putere dintre civilizaţii" însemnau că puterea Occidentului „continua să scadă" în termeni relativi.********

*

Malaysia, într-adevăr, este un microcosmos vibrant, demografic şi economic vorbind, al Asiei maritime, o succesoare meritorie a reginei antrepozitelor, Malacca medievală şi din prima parte a modernităţii, situată în sud-vestul peninsulei Malaya. Din cei 28 de milioane de locuitori ai Malaysiei, 60% sunt malaezi musulmani şi *bumiputras* (populaţii indigene, care nu sunt malaeze şi nu sunt musulmane, din partea malaezã a insulei Borneo, de exemplu ibani, muraţi şi kadazani). Etnicii chinezi, mai ales *hokkien* din Fujian şi alte părţi ale Chinei sud-estice, care au venit aici ca lucrători contractuali, se ridică la 23% din populaţie. Indienii, mai ales tamili din sud-estul Indiei, reprezintă alte 9 procente. Pe urmă, există câteva milioane de migranţi şi rezidenţi ilegali, care provin din zonele lovite de sărăcie ale Indoneziei şi Bangladesh-ului. Pentru că Malaysia este cel mai prosper stat mare din Asia de Sud-Est, potrivit Indicelui de Dezvoltare Umană al Organizaţiei Naţiunilor Unite pe 2011. Numai stătuleţe precum Singapore şi Brunei o depăşesc: primul este o enclavă dominată de chinezii de peste mări; al doilea, produsul bogăţiei petroliere.

Bogăţia se traduce în urbanizare şi *embourgeoisement*********, iar asta înseamnă, mai apoi, nu numai consumerism, ci şi o „tensiune bine stabilită" între grupurile etnice, afirmă Rita Sim, de la Centrul de Implicare Strategică din Kuala Lumpur. Goana către marile oraşe nu numai c-a adus aceste grupuri diferite la un loc, pe post de participante la o cultură globală materialistă unică, dar le-a şi făcut cunoscute fenomene precum globalizarea islamului, ceea ce-i deosebeşte pe malaezii musulmani de celelalte grupuri etnice. Mustrarea vizuală adusă lui Huntington, pe care am trăit-o la mall, a fost însă doar o primă impresie. Pe măsură ce mi-am petrecut câteva săptămâni în Malaysia, întâlnindu-mă cu oameni de cultură şi alţi experţi, aceştia mi-au dezvăluit o imagine mai complexă şi mai amestecată a relaţiilor intercomunitare, care, de fapt, confirma teza lui Huntington – cel puţin forma ei mai elaborată din cartea care a urmat celebrului articol******** din *Foreign Affairs*.

Proximitatea va fi adus o anumită măsură a reciprocei înţelegeri între comunităţi, dar nu

neapărat și armonia. Cu siguranță că naționalismul se poate naște dintr-un cosmopolitism multietnic, într-un spațiu geografic definit; dar Malaysia, după cum am aflat de la toți cei cu care m-am întâlnit acolo, nu a ajuns încă la nivelul respectiv, așa că diversele ei populații poate că nu vor ajunge niciodată să trăiască un adevărat patriotism. Poate că Malaysia s-a dovedit prea variată din punctul de vedere al geografiei și comunităților, pentru a prezenta o coeziune psihologică – altfel spus, pentru a constitui un singur grup de solidaritate. Au existat orașul-insulă Penang, dominat de chinezi, din partea de nord-vest a peninsulei, și Kelantan, un adevărat stat islamic, în partea de nord-est (care, date fiind obiceiurile sale neconforme, îngăduia jocurile de noroc și prostituția). Ca să nu mai vorbim de indigenii nemalaezi *bumiputras*, care trăiau în regiuni izolate, ca statele Sarawak și Sabah de pe insula Borneo. Adevărul este că tensiunile intercomunitare din această țară ambiguă, cu o geografie profund ambiguă și ea – formată din peninsula Malaya și partea de nord-vest a insulei Borneo –, au împiedicat evoluția unui naționalism malaez, ceea ce face, pur și simplu, ca resentimentele față de chinezi, foarte vizibile, de exemplu, în Vietnamul ultranaționalist și unietnic, să nu existe aici.

Atunci când își explică atitudinea relativ prietenoasă față de chinezi, de multe ori malaezii vorbesc despre acele relații apropiate care au existat între dinastia chineză Ming și portul Malacca, din Evul Mediu până la începuturile epocii moderne. Dar adevărul mai profund este că această țară e mult prea subsumată propriilor contradicții, ca să se concentreze pe o amenințare venită din afară, mai ales dacă e vorba de una destul de vagă. O Chină în ascensiune le convine malaezilor de origine chineză, la fel cum o Indie în ascensiune le convine celor de origine indiană. Între timp, cea mai mare parte a malaezilor, dată fiind o anumită nesiguranță legată de China în ascensiune, s-au orientat din ce în ce mai mult către o lume arabo-musulmană mai vastă. Cu alte cuvinte, au fugit de problema chineză.

Acest sentiment difuz, neconcentrat al identității naționale este ajutat de faptul că Malaysia peninsulară, lăsând la o parte provinciile Sabah și Sarawak din Borneo, n-a fost unită nici măcar sub dominația britanică. La sfârșitul secolului al XIX-lea, britanicii au stăpânit Statele Malaeze Federate Selangor, Perak, Sembilan și Pahang. În 1946, acestora li s-a adăugat Colonia Așezărilor Strâmtorilor: Malacca, Penang, Dinding și Singapore. Și cele nouă sultanate malaeze din arhipelag nici n-au intrat la socoteală aici. Fiecare punct geografic își avea propria ogradă, așa cum observa Chandra Muzaffar, șeful unei organizații neguvernamentale din Malaysia. Identitatea era centrată în jurul satelor și orașelor mici. Abia reacția militară britanică față de o gherilă insurgentă comunistă a făcut ca aparatul de stat să devină centralizat, în primele decenii de independență din perioada de început a Războiului Rece.

Dar miezul poveștii malaeze, aceea care este în prezent, îl constituie mutarea în orașele mari, mi-a spus un membru al Parlamentului, Liew Chin Tong. În anii 1950, diferitele comunități etnice ocupau zone rurale separate. Membrii unui grup rareori se întâlneau cu membrii altui grup. Politica le era delegată elitelor din sate și orașele mici, adeseori cu educație britanică, implicate în aranjamentele politice de la Kuala Lumpur. Compromisurile se făceau la vârf, așa că zonele rurale, care au durat până în deceniul 1970, au constituit un sistem clientelar clasic. În 1969, mi-a spus Tong, Kuala Lumpur era o metropolă a etnicilor chinezi; malaezii, aflați încă într-un stadiu rural, aveau să afluează mai târziu, pe măsură ce s-a desfășurat o formă de acțiune de afirmare. Malaezii care locuiau pe atunci în Kuala Lumpur ocupau, cel mai adesea, mahalalele, departe de ochii clasei mijlocii chinezești. Dar, până la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului XXI, 70% din populația Malaysiei devenise deja urbană, 50% erau tineri sub vârsta de 25 de ani și Malaysia se lăuda cu unul dintre cele mai mari procentaje de utilizatori de Facebook din lume. Jumătate din țară se situa de-acum la nivelul clasei de mijloc, din restul de jumătate, 40% fiind la nivelul, ori imediat sub, ori peste acest nivel, potrivit Băncii Asiatice de Dezvoltare.

Transformarea socială a ţării s-a concentrat în jurul majorităţii reprezentate de malaezi. A fi de etnie malaeză în perioada colonială târzie ajunsese să fie o situaţie asociată cu viaţa rurală de *kampung,* adică sat, chiar dacă această prejudecată simplă masca faptul că mulţi malaezi erau, în realitate, negustori şi artizani.******** Totuşi, idealul malaez rămânea puternic. După istoricul australian Anthony Milner, acesta evoca imagini cu piraţi care străbăteau arhipelagul, cu textile *songket* şi cu „locuinţele răzleţe (plus omniprezenţii cocotieri)" într-un *kampung*. Era o regiune „fragmentată şi fluidă", fără o structură centrală în politică, până la transformarea în metropolă a capitalei Kuala Lumpur, în ultimele decenii ale secolului XX, dând naştere unei ambiguităţi legate de cea privitoare la naţionalismul malaez de mai târziu.******** Malaezii aveau sumedenie de tradiţii, datorită situării lor într-un arhipelag, la confluenţa lumilor chineză şi indiană, chiar dacă le lipsea – ori, mai degrabă, nu-i împovăra – uriaşa acumulare de cultură materială de inspiraţie nautică, pe care în Java din vecini o simboliza marele monument budist de la Borobudur.********

În studiul său fundamental asupra lumii malaeze, intitulat *Frunze ale aceluiaşi arbore*, Leonard Andaya, istoric la Universitatea din Hawaii şi specialist în această zonă, scrie că termenul *malayu* este folosit numai atunci când se confruntă cu o alteritate distinctă, cum ar fi javaienii, siamezii sau portughezii. În toate celelalte cazuri, explică el, malaezii „sunt asociaţi" numai unei specificităţi locale, cum ar fi „oameni din Melaka" sau „oameni din Johor". O identitate malaeză comună s-a format, în viziunea lui Andaya, mai puţin prin sânge şi mai mult printr-un „model de interacţiune", de-a lungul unui „coridor de trecere" care se întindea peste Asia de Sud-Est maritimă.******** Identitatea malaeză, chiar aşa nediferenţiată şi flexibilă cum era, s-a dovedit astfel pregătită pentru integrarea sa în islam.

Negustorii musulmani indieni, care au sosit pe mare în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, sunt cei despre care se crede că au adus iniţial islamul în peninsula Malaya. „Relaţia dintre etnicitate şi religie – scrie istoricul Joseph Chinyong Liow – este atât de strânsă, încât formula cea mai răspândită pentru convertirea la islam, *masuk melayu,* înseamnă «a fi devenit malaez»." Poate mai mult decât oricare alt factor luat separat, comerţul maritim viguros pe care l-a întreţinut Malay Aceh, din extremitatea nordică a Sumatrei, cu regatele islamice din India şi Orientul Mijlociu extins, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, aducând în regiune cărturari musulmani, a cimentat identitatea islamică a malaezilor cu mult înainte să se fi gândit măcar cineva la Malaysia modernă.******** Şi, cum diversele sultanate din peninsulă nu se mai bucură astăzi de ponderea pe care o aveau mai demult, „rolul islamului ca miez al identităţii malaeze este mai predominant ca niciodată".********

Schimbarea socială imensă legată de migraţia urbană a însemnat o întâlnire atât cu ideile occidentale liberale, cât şi cu islamul în ipostaza lui globală. Iar întâlnirea cu cele dintâi a fost de natură să-i încurajeze pe malaezi să se refugieze în cel de-al doilea. Mai ales la Kuala Lumpur, cu cei 1,5 milioane de locuitori ai săi, mai multe femei au adoptat o vestimentaţie conservatoare, inclusiv *tudong*-ul. În anii 1970, bărbaţii au început să poarte robe şi turbane arabe. Vocabularul arab a prins şi el rădăcini, mai ales în saluturile formale, de tip *as-salamu alaykum*********. Mişcarea *dakwak* (de revitalizare islamică) s-a răspândit. Dacă moscheile mai vechi erau construite în stil local malaez, influenţat la rându-i de subcontinentul indian, cele mai recente ilustrau arhitectura Orientului Mijlociu. Islamul *hadari* („civilizaţional") a devenit un termen care căuta să reunească dezvoltarea economică şi islamizarea.********

Malaezii de astăzi merg în străinătate să studieze legea islamică, în instituţii conservatoare din Orientul Mijlociu, cum ar fi Universitatea Al-Azhar de la Cairo, iar Universitatea Islamică Internaţională din Malaysia oferă cursuri de drept şi economie atât în limba arabă, cât şi în engleză, pentru că arabii şi iranienii se înghesuie deopotrivă în Malaysia. Saifuddin Abdullah,

ministru adjunct al Învățământului Superior, mi-a explicat că Malaysia reprezintă destinația perfectă pentru musulmanii din Orientul Mijlociu. „Aici capătă o educație modernă în limba engleză. Mâncarea de aici e *halal* [acceptabilă după legea islamică]. Malaysia nu este foarte scumpă, iar clima este una plăcută. Noi suntem multiculturali și progresiști față de cei din Orientul Mijlociu. Majoritatea arabilor și iranienilor își doresc versiuni mai liberale ale propriilor țări și le găsesc la noi, aici."

Profesorul Abdullah al-Ahsan, prodecan al Institutului Internațional de Gândire și Civilizație Islamică, observa că Malaysia este singura țară musulmană în care alegerile se desfășoară în mod regulat încă din 1957, chiar dacă a fost un stat monopartit, dominat de Organizația Națională a Malaezilor Uniți (UMNO). „Malaysia exercită o influență. Este o țară-model în lumea musulmană. Din institutul nostru, oamenii pleacă în funcții înalte în tot Orientul Mijlociu." Cel mai celebru student al profesorului Al-Ahsan a fost, poate, actualul ministru al Afacerilor Externe al Turciei, Ahmet Davutoğlu********, care a studiat în Malaysia, în prima jumătate a anilor 1990. Politica sa externă inovativă în raport cu lumea islamică l-a transformat pe Davutoğlu în creierul aflat în spatele deșteptării Turciei ca putere de nivel mediu, care nu mai este ferm ancorată de Occident. „Malaysia i-a dat lui Davutoğlu ocazia să vadă lumea exterioară" – sau, mai degrabă, o versiune a ei, deopotrivă cosmopolită și islamică. În felul acesta, Davutoğlu a reușit să prevadă posibilități similare pentru Turcia lui natală.

Este important de ținut cont de faptul că islamul civilizațional malaez are rădăcini care predatează năvala către orașele în curs de modernizare. Khaldun Malek, un intelectual musulman din Penang, mi-a explicat că legăturile organice dintre Malaysia și Orientul Mijlociu merg înapoi în timp către perioada medievală, când vânturile musonice predictibile, favorabile velierelor maritime, îngăduiau o unitate culturală în zona Oceanului Indian, care n-a fost nevoită să aștepte vremea navelor cu aburi. Navele cu aburi, în realitate, n-au făcut decât să intensifice panislamismul, așa încât modernismul islamic de la sfârșitul secolului al XIX-lea, al persanului Jamal ad-Din al-Afghani și al egipteanului Muhammad Abduh, cu accentul pe care-l punea pe reacția la provocările unui Occident aflat în ascensiune din punct de vedere tehnologic, prin găsirea unor principii universaliste în chiar interiorul islamului, și-a găsit drumul spre arhipelagul malaez cu mult înaintea urbanizării din epoca noastră. Malaysia, prin toate aceste evoluții, a înflorit ca un altoi al Orientului Mijlociu pe trunchiul asiatic. Ceea ce particularizează islamul aici, furnizându-i moderație, pe de-o parte, și nesiguranță, pe de altă parte, este faptul unic de a evolua într-o societate care este musulmană în proporție de 60% – nu de 80–90%. Iar celelalte patruzeci de procente ale populației sunt compuse într-o proporție copleșitoare din civilizații viguroase, de sine stătătoare.

Civilizația sinică, în primul rând, reprezintă o provocare pentru dominația islamică. Comunitatea chineză din Malaysia este, fără îndoială, cea mai autentică din lume, fără acea dezrădăcinare care a însoțit Marea Revoluție Culturală Proletară******** din China propriu-zisă și fără occidentalizarea feroce la care se dedă comunitatea chineză din Singapore. Mai mult decât atât, deși comunitatea chineză din Malaysia se caracteriza, la un moment dat, prin diversitate, numărând chinezi vorbitori de dialect *hokkien,* din provincia Fujian din sudul Chinei, și chinezi malaezi născuți în zonă, denumiți *peranakan*, în prezent, o identitate chineză monocromă și, prin urmare, cu potențial naționalist a prins rădăcini în marile metropole malaeze – o altă consecință a globalizării. Aceasta din urmă este comparabilă cu hinduismul monocrom, care a prins rădăcini în India în ultimele decenii, înlocuind varietatea de culte regionale și sătești de demult. Acest hinduism monocrom s-a constituit în fundament al naționalismului hindus. Totuși, chinezii din Malaysia sunt diferiți, fiind o minoritate de intermediari cu aplecare spre comerț, fără acea chemare către măreție națională a hindușilor, în ciuda identificării lor cu anumite partide politice. Dar potențialul de autoidentificare mai specifică a chinezilor malaezi în

termeni etnici există, aceştia confruntându-se cu ceea ce ziarul *The Economist* numeşte „trasarea mai apăsată a liniilor de despărţire etnice şi religioase“ din regiune.********

„Când eram copil – mi-a spus un istoric chinez din Kuala Lumpur –, musulmanii veneau tot timpul la mine acasă. Acum, rar se întâmplă ca musulmanii să viziteze casa unui chinez. Chiar dacă vesela şi argintăria ta sunt curate, încă mai conţin reziduuri de carne de porc şi, deci, nu sunt *halal,* ceea ce-ţi contaminează toată casa, în ochii musulmanilor.“ Am auzit variaţiuni ale acestei poveşti pe toată durata sejurului meu în Malaysia. Dar un învăţat musulman pe care-l cunosc mi-a spus că observaţia este corectă numai până la un punct: în trecut, mi-a explicat el, elitele nu aveau de-a face decât cu elitele, drept care musulmanii mergeau în vizite la chinezi numai fiindcă toţi făceau parte din aceleaşi cercuri cosmopolite. Dar acum, chinezii din noua clasă de mijloc au de-a face cu musulmani din noua clasă de mijloc, iar aceia sunt neînduplecaţi când vine vorba de restricţiile alimentare.

Chinezii şi indienii vorbesc malaeza, dar malaezii, a căror fervoare islamică se simte mai ales în marile oraşe, nu vorbesc nici chineză, nici hindi. Malaezii, de asemenea, sunt sinonimi cu sărăcimea urbană – problema tipică a Malaysiei, aceeaşi cu care se confruntă atâtea ţări aflate în curs de dezvoltare. Tensiunile abundă, cu alte cuvinte, şi sunt ţinute în frâu de un consumerism alimentat de veniturile din petrol şi gaze, de o pletoră de organizaţii care se ocupă cu bunăstarea socială şi de o rată a şomajului care este foarte scăzută faţă de standardele lumii în dezvoltare – de 4%, după anumite estimări. Lucru esenţial, n-au mai existat răzmeriţe etnice de peste patru decenii şi, chiar dacă diferitele comunităţi etnice trăiesc separat unele de altele, ca în Sri Lanka sau Fiji, aici nu au avut loc războaie şi insurecţii cu motivaţii etnice, cum au fost acolo.

Aşa încât Malaysia, cu toate divizările ei, constituie o experienţă postcolonială relativ reuşită, în care milioane de oameni – nu trebuie uitat – au fost salvaţi de la sărăcie şi mobilitatea socială este cuvântul de ordine.

*

Panorama strălucitoare a dinamismului economic şi tehnologic din Malaysia de astăzi nu a survenit din întâmplare. Într-o măsură semnificativă, este rezultatul activităţii unui singur om: Mahathir bin Mohamad, un doctor care a fost prim-ministru din 1981 până în 2003. Fiind cel mai mic dintr-o familie cu nouă copii, Mahathir s-a născut în 1925, într-o mahala semirurală din Alor Setar, în nord-vestul statului Kedah, cu ecourile sale de islamism, şi avea să devină prim-ministru abia la vârsta de 56 de ani. Încă din tinereţe, pentru el banii au fost mereu o problemă. Pe scurt, a avut dificultăţi în a-şi asigura o educaţie şi, până să ajungă la putere, decenii întregi a trebuit să se ridice prin talmeş-balmeşul politicii locale (cu toată discriminarea împotriva celor marginalizaţi socio-economic, aşa cum era şi el), astfel încât, odată ajuns la putere, a hotărât să întreprindă ceva dramatic în legătură cu acea discriminare. Cert este că şi-a construit viziunea de guvernare pe baza propriei experienţe. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, văzând cruzimea cu ochii săi – cum un soldat britanic a fost înjunghiat cu baionetele de trupele japoneze –, şi-a format o impresie generală de „înapoiere şi incompetenţă“ a malaezilor, în condiţiile ocupaţiei japoneze. La scurt timp după război, aflându-se în statul Singapore de astăzi, lipsa completă a oricărui rafinament al conaţionalilor săi i s-a fixat şi mai adânc în memorie, în timp ce-i observa prin comparaţie cu chinezii şi indienii, mai moderni şi mai urbanizaţi. Această sensibilitate de „câine care adulmecă“, în privinţa banalităţii vieţii de zi cu zi a malaezilor, i-a îngăduit să remarce existenţa unui „butoi cu pulbere al resentimentelor“ dintre malaezi, chinezi şi indieni, înaintea răzmeriţelor intercomunitare din 1969, când sute de oameni au murit de rănile provocate cu pumnale, macete şi drugi de fier.

Ascensiunea în politică a lui Mahathir este atribuită capacităţii sale de a utiliza resentimentele malaezilor faţă de celelalte grupuri etnice, mai avantajate. Spre deosebire de chinezi şi indieni,

care aveau țări-mamă uriașe, unde se puteau întoarce, malaezii nu aveau unde să se ducă; și totuși, acești *bumiputras,* sau „copii ai pământului", fie malaezi, fie nu, se simțeau deposedați în propria țară, chiar dacă ei alcătuiau în jur de 60% din populație. În cartea sa din 1970, *Malaezii și dilema lor*, Mahathir îi proclama pe malaezii musulmani indigeni din strâmtoarea Malacca și de pe coastele sudice ale Mării Chinei de Sud „stirpea definitivă", a cărei limbă imigranții nemalaezi, precum chinezii și indienii, urmau să fie nevoiți, pur și simplu, s-o învețe. Malaezii musulmani urmau să dețină controlul asupra birocrației, forțelor armate, poliției, justiției și a celorlalți piloni ai statului, ca și asupra diverselor sultanate locale. Altfel spus, avea să funcționeze o tiranie a majorității, ceva ce-l făcea pe John Stuart Mill, filosoful englez din secolul al XIX-lea, să se îngrijoreze în privința noilor democrații.******** Într-adevăr, soluția lui Mahathir la înapoierea malaezilor a fost o „protecție constructivă", un fel de acțiune afirmativă în favoarea malaezilor, scopul fiind acela de a-i ridica la nivelul de dezvoltare al celorlalte grupuri etnice. Malaezii aveau să beneficieze de privilegii sociale și economice distincte, dar nu atât de multe încât să se lenevească.*********

Mahathir a vorbit deschis despre lenevia, pasivitatea și atitudinile negative ale malaezilor față de timp, bani și proprietate. El avea să transforme cultura malaeză într-o măsură similară cu aceea în care Mustafa Kemal Atatürk a transformat cultura turcă – atâta doar că, în timp ce Atatürk a căutat să-i secularizeze pe turci, Mahathir a optat pentru islamizare. Așadar, într-un fel, mai mare a fost realizarea lui Mahathir: venind la putere în anul în care V.S. Naipaul și-a publicat cartea, el a dovedit că Naipaul greșea, demonstrând că islamul nu era incompatibil cu dinamismul economic și energia socială. Sub conducerea lui Mahathir, chemarea la rugăciune a început să fie transmisă la posturile de radio și televiziune ale statului, iar femeile malaeze – în sens opus față de kemalism – au început să se acopere cu „diferite versiuni ale vălului", în același timp în care el se folosea de standardele etice stricte ale islamului pentru a elimina favoritismele și corupția. Prin abilitatea sa de a combina religiozitatea și pioșenia cu știința și tehnologia, Mahathir a făcut din Malaysia, situată la periferia îndepărtată a lumii musulmane, tocmai în Asia de Sud-Est, un centru al dezbaterilor despre valorile din Orientul Mijlociu.

Dacă omul forte din Singapore, Lee Kuan Yew, a impulsionat patriotismul local sprijinindu-se pe secularism, Mahathir a impulsionat patriotismul malaez sprijinindu-se pe islam, a cărui atracție s-a limitat la populația malaeză dominantă. Saifuddin Abdullah, ministrul adjunct al Educației, mi-a spus că Mahathir „a definit islamul moderat pentru lumea întreagă, edificând o țară modernă cu tehnocrați musulmani. Mahathir a știut cum să fie modern, fără a fi occidental – uitându-se către Japonia și Coreea de Sud, nu numai către Occident", mi-a punctat el. Mahathir, prin propria-i persoană, a semnalat ascensiunea puterilor de nivel mediu și a „restului" neoccidental al globului.

Arabii și iranienii deopotrivă l-au venerat pe Mahathir pentru sprijinul acordat de el palestinienilor și pentru atacurile împotriva evreilor și a Occidentului, care au venit ca niște consecințe logice. Mahathir a fost un adept declarat al Bosniei musulmane și un adversar declarat al invaziei americane în Irak. Politica lui externă, islamistă și militantă, a fost o încercare de a da Malaysiei, în mai mare măsură, o identitate națională. Problema era că tocmai accentul pus de el pe islamul pios a inflamat relațiile interetnice dintre malaezii musulmani și chinezii și indienii nemusulmani.*********

Înălțarea propriului său grup etnic la un statut superior a constituit numai o parte din agenda cuprinzătoare a lui Mahathir. El și-a făcut cunoscute ambițiile, anunțându-și eroii: pe lângă Atatürk, îi admira pe țarul Rusiei, Petru cel Mare, și pe președintele sud-coreean Park Chung Hee, amândoi mari creatori de state. În cei 22 de ani în care Mahathir a fost prim-ministru, economia a crescut cu o medie de 6,1% anual, ceea ce a făcut din Malaysia una dintre țările cu cele mai înalte ritmuri de dezvoltare din lume în acea perioadă. Accentul pus pe bunurile de larg

consum a dat frâu liber producţiei de mărfuri, care au ajuns, în scurt timp, să reprezinte 70% din totalul exporturilor ţării. Guvernul său a băgat bani cu nemiluita în aeroporturi, autostrăzi, poduri, zgârie-nori, porturi cu terminale de containere, baraje şi reţele cibernetice. Mahathir, cu simţul său practic, a înţeles că transporturile şi infrastructura de comunicaţii aveau să se dovedească esenţiale, pentru ca o naţiune să aibă succes în secolul XXI. Regretatul Barry Wain, fost redactor-şef al ediţiei pentru Asia a ziarului *The Wall Street Journal*, scrie în *Rebelul Malaysian*, biografia scrupulos de obiectivă pe care i-a dedicat-o lui Mahathir bin Mohamad: „Cu o combinaţie de lipsă de scrupule şi dexteritate", cât a fost prim-ministru, Mahathir „a încurajat pacea socială şi a susţinut creşterea economică, aducând un număr tot mai mare de malaezi la confortul clasei de mijloc, în acelaşi timp în care un număr semnificativ de nemusulmani (mai cu seamă chinezi) au preferat să emigreze. Pentru că, având opinii critice, puţini erau dispuşi să-şi pericliteze nivelul de trai ascendent, să rişte să fie ostracizaţi sau chiar mai rău". După cum nota un comentator malaez: „Unul dintre succesele remarcabile ale lui Mahathir a fost acela de a convinge societatea malaeză că «mai puţină politică» şi «mai multă economie», «mai puţină democraţie» şi «mai multă stabilitate» erau garanţiile unei prosperităţi durabile". Chandra Muzaffar, şeful unui ONG local, care a fost băgat la închisoare, la un moment dat, de Mahathir, mi-a spus că „de-acum, existau doctori şi avocaţi malaezi şi o adevărată clasă de mijloc malaezâ, care s-o concureze pe cea chineză. Asta s-a făcut fără violenţă şi printr-o democraţie funcţională", a precizat el. Şi totuşi, stilul de guvernare al lui Mahathir era cel al unui lider autoritar tradiţional. Îi închidea în egală măsură pe oponenţii săi politici şi pe activiştii societăţii civile, neîngăduind nimănui să-i pună la îndoială viziunea legată de o Malaysie modernă, industrializată şi înalt-tehnologizată.********

Conducerea lui Mahathir a combinat o atenţie pentru detalii cu elemente care ţineau de grandios. Era pedant şi vizionar în acelaşi timp, tratându-şi ţara de parcă ar fi fost şi acum doctor şi ar fi avut în faţa lui un pacient suferind. Personal conducea verificările canalelor şi ale toaletelor publice şi-şi nota neajunsurile într-un carneţel. Insista ca funcţionarii publici să poarte la piept ecusoane cu numele lor, pentru identificare în cazul unor plângeri. Chiar şi aşa, capacitatea lui de a gândi la dimensiuni mari, combinată cu un simţ rafinat al esteticii, l-a determinat să construiască un aeroport uriaş, postmodern, proiectat de japonezi, pentru Kuala Lumpur – una dintre cele mai mari şi mai frumoase asemenea instalaţii din lumea întreagă. Putrajaya, oraşul-capitală nou-nouţ pe care l-a construit Mahathir în apropiere de Kuala Lumpur, cu arhitectura sa combinată persano-mogulo-malaezâ, culorile sale bogate, în nuanţe de turcoaz, şi cupolele sale de basm, este mult mai plăcut ochiului decât Islamabadul, capitala politică a Pakistanului, ridicat de la zero, cu structurile sale bombastice, stalinisto-mogule. Diferenţa dintre Putrajaya şi Islamabad demonstrează, în termeni estetici, diferenţa dintre Malaysia şi Pakistan, dintre o societate sănătoasă, dominată de musulmani, şi o alta, nesănătoasă, exclusiv musulmană. Turnurile gemene Petronas din Kuala Lumpur, cu cele 88 de etaje ale lor, construite de gigantul petrolier malaez şi proiectate de răposatul arhitect argentino-american César Palli, au fost, pentru o vreme, cele mai înalte clădiri din lume, modelate de la vârf în jos, ca stelele islamice – detaliu pentru care a insistat Mahathir, urmărind lucrările îndeaproape, ca întotdeauna. Sclipirile de oţel şi sticlă ale turnurilor şi spectacolul de lumini multicolore intermitente, pe care-l oferă noaptea, demonstrează ambiţie şi inspiraţie la o scară epică.

Energia lui Mahathir s-a vădit prin faptul că dispreţuia golful, jocul esenţialmente rezervat liderilor mondiali, considerându-l o pierdere de vreme. Trăsăturile lui negative au fost profunde: a permis formarea unui cult al personalităţii în jurul său, a creat un sistem care dădea pe dinafară de obedienţă, dar ducea lipsă de integritate, în ciuda eforturilor de a-i face pe funcţionarii publici să acţioneze responsabil, şi şi-a distrus rivalii politici, de exemplu pe vice-premierul Anwar Ibrahim, prin campanii de asasinare a personalităţii. Atacurile sale împotriva etnicilor chinezi, în

anii 1960, și a evreimii mondiale, în timpul crizei economice asiatice din anii 1997–1998, au mirosit rău de tot a prejudecăți și antisemitism. A întreținut rivalitățile etnice, în loc să încerce să le atenueze. Din partea lui, acestea au fost rezultatele dubioase ale unor calcule politice: știa că asemenea atacuri aveau să dea bine printre votanții săi. Conștient că ocuparea Palestinei de către israelieni era un subiect esențial pentru musulmanii malaezi, s-a dovedit în mod deliberat un senzaționalist, care a jucat pe degete mass-media la nivel global, pentru efecte locale.

Mahathir putea fi atât rău și meschin, cât și extraordinar de nesigur. După ce a preluat puterea, a confiscat o proprietate uluitoare situată pe un vârf de deal, așa-numita Carcosa Seri Negara, construită în 1904, care servea drept sediu al Înaltului Comisariat Britanic. Edificiul avea o semnificație aparte pentru britanici, de vreme ce era casa din care feldmareșalul Sir Gerald Templer comandase fabuloasa campanie contrainsurecțională împotriva gherilelor comuniste în anii 1950, care rămăsese celebră în tradiția militară britanică. Dar Mahathir nu voia ca niște „oameni albi să se uite literalmente la noi de sus", așa încât le-a luat, pur și simplu, clădirea britanicilor.

Mass-media occidentală își dorește eroi pe care să-i poată aplauda sau ticăloși pe care să-i poată demoniza. Lumea reală e diferită. Nu există o unitate a bunătății. Un mare conducător poate arăta și defecte sinistre. Aceasta e lecția de învățat de la Mahathir. El a fost cel care a pus pe hartă Malaysia dominată de musulmani, conferindu-i acestui stat oarecum artificial conceput o identitate națională, mai cu seamă în interiorul lumii musulmane, și una dintre consecințe a fost aceea că i-a pus o stavilă Occidentului. Dinamismul aparte al Malaysiei aflate sub conducerea lui a constituit o parte a poveștii epice din spatele declinului relativ al Occidentului.

*

Stilul de conducere al lui Mahathir a demonstrat că, așa cum se exprima savantul australian Harold Crouch, „dihotomia precisă dintre «democrație» și «autoritarism» nu pare să fie aplicabilă". Iar acest regim în mod evident amestecat sau „ambiguu" a condus la „un grad de coerență care a furnizat bazele unei ordini politice remarcabil de stabile", în ciuda clivajelor etnice și civilizaționale din Malaysia și a tulburărilor politice recente. Reflectând o categorie proprie numai lui, regimul lui Mahathir a devenit deopotrivă „mai represiv și mai sensibil la nevoile oamenilor, cărora le rezolva problemele chiar în timp ce băga pumnul în gura opoziției. Sistemul electoral favoriza guvernul în mod brutal în dauna opoziției, în condițiile în care alegerile erau contestate viguros și membri ai regimului aveau de purtat lupte grele, pentru a-și păstra funcțiile. Mahathir a redus la jumătate sărăcia în timpul mandatelor sale. Dar, din cauza unor „clivaje comunitare întretăiate", care amenințau stabilitatea, evoluția unei clase de mijloc modern structurate, eliberatoare prin sine, nu a condus la o democrație deplină. Dilema regimului a fost aceea că noua clasă de mijloc rămânea ferm divizată pe criterii etnice.******** O dată în plus, nu exista o unitate a bunătății.

Au existat legi marțiale, detenții fără proces, restricții aplicate presei și sindicatelor. Cu toate acestea, după cum scria Crouch în 1996, „într-o societate în care posibilitatea folosirii violenței este omniprezentă, elitele, atât cele malaeze, cât și cele nemalaeze, precum și o mare parte a populației au tendința de a pune mai mare valoare pe stabilitate, decât pe o democratizare și mai profundă"*********. (Divizările politice din interiorul societății etnice malaeze, între elementele seculare și cele mai puțin seculare, pledează contra violenței interetnice.) Pentru că, dincolo de clivajele comunitare, există amintirea tulburătoare a societății musulmane malaeze împărțite între nouă sultanate, ca să nu mai vorbim de fosta Colonie a Așezărilor Strâmtorilor, Malacca și Penang, și statele răsăritene Sabah și Saarawak, din Borneo – adică o structură instabilă din punct de vedere politic, care a îngreunat mișcarea de independență a țării sale împotriva britanicilor și-și găsește expresia în sistemul profund federalizat din ziua de astăzi.

Astfel, Malaysia este societatea postmodernă prin excelenţă. „Din punct de vedere politic, nu avem o identitate malaeză, fiindcă suntem prea divizaţi de comunitarism“, explica fostul ministru Zaid Ibrahim. „Când politicienii declară că avem, în realitate, o asemenea identitate, acest simplu fapt este un semn de nesiguranţă. Suntem doar nişte comunităţi care trăiesc paşnic şi separat.“ Malaysia, în opinia lui, se află deja dincolo de naţionalism, fără să-l fi trăit vreodată cu adevărat. Iar explozia de şcoli islamice şi de alte orientări, dublată de predarea limbii engleze, creează în şi mai mare măsură aici o societate globală.

Modernizarea militară pe care şi-a asigurat-o Malaysia este mai puţin o expresie a naţionalismului, cât a „încercării de a nu rămâne mai prejos“ în raport cu Singapore, potrivit unui oficial malaez din domeniul apărării. „Achiziţiile de arme din Singapore le-au inspirat pe ale noastre.“ Malaezii se tem că, în cazul unui eventual război, superioritatea aeriană a statului Singapore ar determina capitularea Malaysiei într-un interval de „şase până la zece ore“. Desigur, dacă-i întrebi pe oamenii de aici care ar fi motivul unei asemenea agresiuni singaporeze, nu ştiu ce să-ţi răspundă. Nu există un asemenea motiv, şi malaezii ştiu asta. Ei nu se simt ameninţaţi nicicum. Iar acest lucru le diluează la rându-i sentimentele naţionaliste.

Componenta militară a societăţii divizează şi ea opinia publică malaeză. Gradele militare sunt acordate aproape exclusiv malaezilor, drept care serviciile militarizate sunt mai puţin bine văzute în comunităţile chineză şi indiană. Totodată, forţele militare malaeze îşi găsesc sprijin la nivelul instituţiilor politice care guvernează ţara, dar sunt mult mai puţin apreciate la nivelul opoziţiei politice, care este formată în mare majoritate din chinezi şi indieni.

Malaysia, spre deosebire de ultranaţionalistul Vietnam, nu vrea să ştie de vreun conflict cu China, cu atât mai mult cu cât este protejată implicit, împotriva puterii chineze, de cincizeci de vizite pe an ale navelor de război americane, de la şase, câte aveau loc în 2003; şi de cele 280 de vizite ale navelor de război americane, pe an, în toată Asia de Sud-Est. Submarinele cu propulsie nucleară americane au vizitat porturile malaeze din Borneo. Forţele americane s-au antrenat cu malaezii, iar Pentagonul a furnizat Malaysiei echipamente radar în valoare de zeci de milioane de dolari, pentru a fi folosite în Marea Chinei de Sud, sub pretextul războiului global împotriva terorismului. Legăturile militare bilaterale dintre Malaysia şi Statele Unite ale Americii sunt extrem de apropiate, în realitate. Ultimii trei comandanţi ai flotei militare malaeze au fost absolvenţi ai Colegiului Naval de Război din Statele Unite, de la Newport, statul Rhode Island. „Ne înţelegem foarte bine cu China, fiindcă ştim că Statele Unite sunt prezente în regiune şi o menţin sigură“, mi-a spus acelaşi oficial din domeniul apărării. Astfel, America sprijină Malaysia în luxul de a se menţine la o stare de ambiguitate naţională.

După Singapore, Malaysia postnaţională, cu toate pretenţiile ei de ţară islamică, este aliatul cel mai de nădejde – şi cel mai liniştit – al Americii din zona Mării Chinei de Sud (deşi Vietnamul ar putea depăşi Malaysia în curând, în această privinţă). Malaysia şi-a amplasat în mod strategic cele două submarine de producţie franco-spaniolă în baza navală Teluk Sepanggar din Sabah, aproape de arhipelagul Spratly, pentru a ţine China la respect. Forţele armate malaeze, mai ales cele aeriene, întreprind mai multe exerciţii în prezent, pentru cazuri de forţă majoră, în Borneo, pentru a-şi apăra garnizoanele din arhipelagul Spratly. (Malaysia emite pretenţii asupra unui număr de douăsprezece puncte strategice din insulele Spratly, pe cinci dintre aceste insuliţe menţinându-şi prezenţa militară şi având inclusiv o pistă de aterizare pentru avioane Hercules C-130 pe Reciful Swallow.********) „Noi punem accentul pe descurajare şi pregătire vizavi de China – nu ne dorim confruntarea“, spunea Dzirhan Mahadzir, un consultant specializat în chestiuni legate de apărare. Şi totuşi, oficialităţile militare malaeze încă n-au uitat sprijinul acordat de China mai cu seamă insurgenţilor comunişti care erau etnici chinezi, în jungla din partea de nord a peninsulei Malaya, de-a lungul întregului deceniu 1970.

Dar mai ales în rândurile militarilor care se ocupă de apărare şi securitate, naţionalismul

malaez este cel mai vibrant. Chiar dacă provocările interne și complicațiile intercomunitare îi lasă, probabil, prea puțină energie pentru a se angaja în conflicte externe, Malaysia poate contribui totuși la diminuarea semnificativă a rivalităților militare din zona Mării Chinei de Sud.

„Statul-națiune este un fenomen foarte recent aici, ăsta-i adevărul", prin comparație cu comunitatea malaeză răspândită la nivelul unui întreg arhipelag și care se întinde peste mai multe țări, mi-a spus intelectualul musulman Khaldun Malek. Într-adevăr, Malaysia este rezultatul alăturării unor piese disparate din regiunea peninsulei Malaya și a insulei Borneo, administrate de Marea Britanie, o zonă aflată la sud de regatul Thailandei și la nord și vest de Indiile de Est olandeze, care au devenit Indonezia. Malaysia nu este un stat cu o istorie, în aceeași măsură în care sunt China, Thailanda, Vietnamul și chiar Birmania, cu toate problemele ei legate de milițiile etnice. Iată de ce, în opinia lui Khaldun, islamul a reușit să ia locul naționalismului, fie și parțial.

Asemenea slăbiciuni interne favorizează fragilitatea politică a țării. „Pentru că nu mai e posibil ca țara să fie condusă paternalist", cum a procedat Mahathir, afirma Zaid Ibrahim. Partidul conducător, UMNO, aflat la putere de mai bine de o jumătate de secol, ar putea foarte bine să piardă alegerile următoare. Principalii competitori, mai zicea el, vor fi UMNO și PAS (*Parti Islam se-Malaysia*, sau Partidul Malaez Panislamic). Într-adevăr, partidul islamic, văzut ca fiind lipsit de corupție, va căpăta o platformă tot mai vastă în politica malaeză, pe măsură ce majoritățile aflate la guvernare vor deveni tot mai fragile, într-o epocă post-UMNO viitoare. „Zilele majorităților de două treimi obținute de UMNO [care i-au oferit lui Mahathir suficient spațiu politic, pentru a dezvolta țara din punct de vedere economic] s-au dus." Toate acestea, în condițiile în care populația e tot mai greu de mulțumit, fiindcă oamenii au acum, grație mass-mediei globale, o bază de comparație cu alte popoare. Puterea trebuie să treacă, la un moment dat, la opoziția de azi. Iar această tranziție, dacă se va face pașnic, departe de a discredita conducerea lui Mahathir, așa cum vor pretinde, fără îndoială, experții și dinăuntrul, și din afara Malaysiei, va răzbuna, într-un sens istoric anume, realizările lui parțial revoltătoare.

*

Toate aceste „tensiuni negociate" au fost puse într-o nouă perspectivă de vizita mea la Penang. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, arabii, armenii, chinezii *hokkien*, indienii din Gujarat și malaezii din Aceh, de pe insula Sumatra, se simțeau atrași pe această insulă aflată în largul părții de nord-vest a peninsulei Malaya, datorită politicii de comerț liber a britanicilor, dublată de securitatea oferită de Marea Britanie. Căile comerciale maritime, care porneau din Penang, duceau către Siam și Birmania, dincolo de Golful Bengal, și către Fujian, în sud-estul Chinei, de partea cealaltă a Mării Chinei de Sud. Acești comercianți din tot Răsăritul, care se adunau la Penang, au ajutat la finanțarea minelor de cositor incipiente din peninsula Malaya, la începutul secolului XX. Totuși, Penangul era o afacere preponderent chinezească. Iar în ultimele decenii, guvernul musulman malaez, suspicios față de chinezi și căutând să centralizeze puterea economică la Kuala Lumpur, ca o stavilă împotriva tendințelor separatiste din alte regiuni, a marginalizat Penangul într-adins, astfel încât, în zilele noastre, comerțul portuar local provine preponderent dinăuntrul Malaysiei.

Încercând să regăsesc ambianța cosmopolită pierdută a deceniilor și secolelor anterioare, m-am dus în cartierul vechi al Penangului, care e dominat de un turn cu ceas orbitor de alb, înalt de douăzeci de metri și având în vârf o cupolă maură – turn ridicat în 1897, în onoarea jubileului de diamant al Reginei Victoria. Turnul se avântă spre cer, cu toate că este, pur și simplu, pitic prin comparație cu imensii zgârie-nori care se înalță în depărtări. Tot așa, fortul Cornwallis de lângă el, datând de la începutul secolului al XIX-lea și din care britanicii au condus Penangul, este în egală măsură de dimensiuni miniaturale. Dar străzile comerciale din vechiul Penang, mărginite

de case cu obloane și balcoane, dărăpănate și mizere, de câte unul, maximum două niveluri, cu ghivecele lor cu flori și cablurile electrice întinse la vedere, te fac să realizezi cum arătau lucrurile pe-atunci, la o scară mult mai mică și mai intimă. Nu mi-a trebuit decât puțin peste o jumătate de oră, ca să parcurg pe jos vechiul cartier din Penang, de la un capăt la celălalt. Nu era nevoie de tehnologie, așa cum o știm noi, care să aducă unitate în acest oraș stăpânit de britanici, care avea locuitori în majoritate chinezi, deci nu exista nimic virtual în această comunitate: ce vedeai era în întregime real. Dar, așa cum demonstrează limpede clădirile înalte aflate la o anumită distanță, politicienii din Malaysia s-au văzut obligați să dea satisfacție unor mase largi de străini care locuiau în blocuri de apartamente atât de mici, încât erau de-a dreptul inumane. Și, pentru că politica de aici a devenit mai puțin personală – mai puțin detailistă –, ea necesită un simbolism ceva mai puternic, prezentând riscul de a se scufunda în ideologie. Astfel, în viitor, nu va mai putea fi exclusă apariția extremismului, indiferent dacă va emana din Orientul Mijlociu sau de altundeva, primejdie care-i lipsea colonialismului, așa cum era el, eminamente practic și adeseori crud.

Cum poți fi o democrație de mase într-o epocă a tehnologiilor avansate, situându-te, în același timp, la răscrucea instabilă a unor civilizații diferite? Malaysia s-ar putea dovedi, în termenii evoluției sale politice, una dintre cele mai revelatoare țări din lume.

Capitolul 5. Bunul autocrat

În inima orașului Singapore, pe malul fluviului cu același nume și în apropierea modelului de proiectare inginerească perfectă care este Muzeul Civilizațiilor Asiatice, se înalță un monument miniatural și elegant, dedicat fostului lider chinez Deng Xiaoping. Deng s-a numărat, fără îndoială, printre cei mai importanți oameni ai secolului XX, de vreme ce a ridicat dramatic standardele nivelului de trai pentru aproape un miliard de oameni din toată Asia de Est, introducând o versiune de capitalism în economia chineză. Nimeni altcineva, în toată istoria, nu a îmbunătățit calitatea vieții pentru mai mulți oameni într-un timp mai scurt, decât a făcut-o Deng. Și totuși, Deng Xiaoping provoacă sentimente împărțite în Occident. A fost un lider autoritar nemilos, decidentul aflat în spatele masacrării câtorva mii de studenți protestatari în Piața Tienanmen din Beijing, în 1989. Numai în Singapore poate fi onorat atât de fățiș – la un nivel atât de precis evaluat și pentru motivele corecte. „În Singapore, pragmatismul s-a ridicat la rang de filosofie", îmi explica Tommy Koh, un diplomat singaporez ieșit la pensie, care a venit cu ideea ridicării monumentului dedicat lui Deng. Singapore, mi-a spus el, se ridică împotriva frumuseții în materie de idei și în favoarea celor care funcționează.

Stând lângă monumentul lui Deng, mă uitam la centrul orașului Singapore: un parc de tip corporatist, în care culorile dominante erau cenușiul tern și albastrul plăcilor de ardezie, construit la scara unei metropole, produs al unei minți meticuloase, cu zgârie-nori ca niște cuburi bine definite, potrivindu-se toate perfect unele cu altele, înnebunitoare în logica lor matematică. Cel care a lucrat aici a fost geniul abstract al chinezilor, care înțeleg utilitatea conceptuală a spațiilor goale, spre deosebire de mintea indianizată a malaezilor, care se simte mai confortabil în lumea unor textile bogat colorate și minunat amestecate, cu modelele lor florale și geometrice (evidențiate în exponatele de la muzeul din apropiere). Ar fi însă o judecată de valoare prea impersonală și simplistă. Pentru că verdeața civilizatoare se găsește peste tot, începând cu splendidele tufe de bougainvillea, care se înșiră de-o parte și de alta, pe drumul

dinspre aeroport. Singapore este singurul loc din zona indo-pacifică, în afară de Japonia, în care circulația mașinilor se oprește voluntar, ca să lase pietonii să traverseze.

Când istoria se sfârșește, urmează somnolența – iată lecția statului Singapore. Pragmatismul dus până la extrem poate că nu inspiră mintea umanistă occidentală, dar a reprezentat unica modalitate prin care Singapore a putut supraviețui ca oraș-stat cât un fir de praf, situat la vârful sudic al peninsulei Malaya, într-un loc jinduit de marile puteri. Logica internă a statului Singapore este rezultatul vulnerabilității sale geografice.

*

Singapore ocupă un port natural, cu apă adâncă, în punctul cel mai îngust al pâlniei care e strâmtoarea Malacca – cea mai importantă gâtuire maritimă din lume. De-a lungul întregii sale istorii, această insuliță a fost și cotropită, și râvnită. Strămoșii singaporezilor aparțineau unor grupuri etnice și tribale care trăiau de pe urma întinderilor marine, în special a pirateriei – chinezi, indieni, siamezi, javanezi și malaezi. Singapore a aparținut întotdeauna imperiului sau regatului altcuiva. Este unic în istorie faptul că, din ultima treime a secolului XX, a devenit un oraș-stat independent.

Potrivit unui înalt funcționar public de acolo, Singapore s-a transformat într-un stat asediat pur și simplu din motive de ordin filosofic. A fost exclus, în anii 1960, dintr-o federație dominată de Malaysia, pentru că liderii singaporezi insistau pe o meritocrație multietnică. Drept care Singapore s-a trezit singur în mijlocul unei Malaezii nou-constituite și ostile, care-i controla căile de acces la apa dulce, cu o matahală demografică procomunistă ca Indonezia respirându-i în ceafă.******** Singapore era la fel de mic și de singur în regiunea sa, cum este Israelul într-a lui; așa că nu-i de mirare că Israelul a jucat un rol major în antrenarea forțelor armate singaporeze. Modelul afacerilor desfășurate în Singapore avea să devină, după câteva decenii, un argument în favoarea puterii soft, chiar dacă unii oficiali singaporezi dispreţuiesc termenul. Unul după altul, acești singaporezi mi-au spus: „Puterea soft nu devine relevantă decât după ce ți-ai dezvoltat puterea hard". Israelienii concură aici.

În timp ce, în Occident, conceptul de echilibru de putere este adeseori privit ca un termen cinic, duhnind a realism nemilos, așa cum adeseori pare a fi, singaporezii pun semnul egalității între echilibrul de putere și libertatea însăși. Din cauza tuturor marilor puteri din jur, numai un echilibru corespunzător de putere între aceste state mai mari îngăduie independența unui stat atât de mic precum Singapore, cu atât mai mult cu cât acesta, spre deosebire de Brunei, nu are petrol.

„Nu avem ape suverane, pe motiv că suntem așezați în cel mai critic punct de gâtuire navală de pe glob", mi-a spus un diplomat în activitate. „Liniile de comunicație navală independente și sigure sunt o cerință existențială pentru noi." Într-adevăr, libertatea de navigație în Marea Chinei de Sud înseamnă că valoarea totală de 750 de miliarde de dolari anual a comerțului maritim e totuna cu de trei ori PIB-ul statului Singapore, dar cu numai o treime din PIB-urile statelor învecinate.

Dar Singapore se confruntă cu o provocare deosebită, rezumată cel mai bine în limbajul științei politice: în timp ce China este o realitate geografică, Statele Unite nu sunt, cel puțin în Asia, decât un concept geopolitic. Traducere: China este apropiată și, prin urmare, amenințătoare, în timp ce Statele Unite nu trebuie să fie neapărat prezente în regiune, în măsura în care sunt, dacă politica lor externă ajunge să sufere o mutație fundamentală. „China e mare, noi suntem mici", mi-a spus un oficial militar de rang înalt. „China spune că este o putere a statu-quoului. Dar creșterea ei economică și militară, timp de zeci de ani, modifică acel statu-quo." O altă lecție care se cunoaște bine în Singapore este aceea că e util să fii puțin paranoid.

Și totuși, oficialitățile din Singapore sunt ajutate de amintirile lor din vremuri de demult. Nu

le îngrijorează propriu-zis faptul că Statele Unite și-ar putea reduce forțele din Asia, în ciuda văicărelilor bugetare de la Washington. Îşi amintesc de vremuri mult mai sumbre: sfârşitul Războiului din Vietnam, când un cvasi-izolaţionism al Statelor Unite cu privire la Asia devenise o posibilitate concretă, şi preşedinţia lui Jimmy Carter, când s-a făcut o încercare de a retrage forţele americane din Coreea de Sud, idee care singaporezilor li s-a părut – eufemistic vorbind – mai mult decât naivă.

Adevărul este că, dintre politicile externe şi elitele de securitate din lume, nu mi s-a părut să fie vreuna mai cu sânge-rece decât cele din Singapore. Exemplu: cu toate că Filipinele, ca şi statul Singapore, privesc entuziast contracararea puterii chineze, filipinezii, în viziunea singaporezilor, „sunt emotivi şi nestatornici, motiv pentru care îşi complică şi mai mult situaţia de securitate". Singaporezii se simt mai bine ştiind că au nişte adversari serioşi, decât în relaţie cu nişte prieteni neserioşi. Un singaporez a rezumat situaţia în felul următor: „La urma urmelor, contează forţa militară şi prezenţa navală – nu discuţiile pline de pasiune şi de bune intenţii". Lucru tipic, toţi cei cu care m-am întâlnit în diversele ministere singaporeze au insistat ca discuţiile sincere să fie şi neoficiale: în viziunea lor, diplomaţia publică e supraestimată şi nu-şi fac absolut deloc iluzii în privinţa ei.

*

Independenţa statului Singapore a plecat mai puţin de la o declaraţie în acest sens, cât de la construirea unei forţe armate extraordinare. „Spiderman are nevoie de un costum, ca să fie mare şi tare; nouă ne trebuie nişte forţe armate supradimensionate", îmi explica un oficial din domeniul apărării. Având numai 3,3 milioane de cetăţeni, Singapore se laudă cu forţe aeriene la fel de mari precum cele ale Australiei, a cărei populaţie ajunge la 23 de milioane de locuitori. „La fel ca israelienii, singaporezii cred în superioritatea aeriană. Îşi plătesc bine piloţii. Au şi avioane AWACS", mi-a spus un oficial din domeniul apărării, dintr-o ţară vecină. În plus faţă de cele circa o sută de avioane supersonice de luptă, statul Singapore deţine douăzeci de nave purtătoare de rachete, şase fregate şi, lucrul cel mai notabil, şase submarine – extraordinar de multe, dacă ne gândim că ţări de departe mult mai populate din regiune, ca Indonezia, Malaysia şi Vietnamul, au mai puţine fiecare. „Nimeni nu ne poate sugruma printr-o blocadă."

Nu este suficient însă că Singapore deţine aceste platforme aeriene şi navale. Căci micul stat vorbeşte foarte serios când spune că este gata să le folosească efectiv. Pentru că-i lipseşte spaţiul necesar pentru instrucţia militară, există în mod regulat patru escadroane aeriene care se antrenează în Statele Unite, trupe terestre care se antrenează în Taiwan şi echipaje de elicoptere care se antrenează în Australia. 65 de zile pe an sunt alocate manevrelor cu tancuri-leopard. „Nu vrem să ne înconjoare vecinii." Apoi, în Singapore, armata se bazează pe recrutare. Acelaşi oficial din domeniul apărării spunea: „Numai trei ţări dezvoltate din lume iau stagiul militar foarte serios: Coreea de Sud, Israelul şi noi".

Dar imensa putere latentă a Chinei tot îi neliniştește pe singaporezi – în aşa măsură, încât li se pare că n-au de ales şi trebuie să se bazeze nemijlocit pe Statele Unite. Un alt diplomat mi-a spus: „Noi vedem puterea coercitivă a Statelor Unite ca fiind una benignă. Marina Militară americană apără globalizarea, protejând rutele maritime, de pe urma cărora noi beneficiem, poate mai mult decât oricare alt popor. În viziunea noastră, nu există nimic sumbru şi conspirativ în privinţa Statelor Unite şi a imensului lor potenţial de securitate".

În 1998, singaporezii au construit baza navală din Changi, exclusiv pentru a găzdui portavioane şi submarine americane cu propulsie nucleară. „Am proiectat cheiurile în aşa fel, încât să se potrivească dimensiunilor navelor de luptă americane – mi-a spus un cadru militar de rang înalt de acolo –, ca să atragem platformele navale americane în apele singaporeze. Asta-i ca şi cum, dacă le serveşti oamenilor ceai şi cafea bune, îi faci să vină la tine." Într-adevăr, în 2011,

150 de nave de război americane se aflau în vizită la Singapore. Apoi, au fost cele trei nave de luptă de litoral americane, despre care s-a anunţat tot în 2011 că urmau să fie staţionate în Singapore.

În cele din urmă, dincolo de puterea militară, există puterea diplomaţiei. Statul Singapore îşi externalizează securitatea nu numai prin forţele navale şi aeriene americane, ci şi printr-o alianţă precum Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est. ASEAN are rolul de a sprijini „socializarea altor state în jurul unui set de valori fundamentale". Respectivele valori fundamentale se învârt în jurul independenţei unor state de dimensiuni mici şi medii, care se unesc în faţa unei mari puteri în ascensiune, cum este China, deşi nu se va găsi niciodată un diplomat din regiune care să spună aşa ceva în mod oficial.

Ori de câte ori m-am întâlnit cu funcţionari publici cu experienţă din Singapore, aceştia au venit însoţiţi de colegi mai tineri, care au rămas de faţă pe toată durata discuţiilor. Asta, mi s-a spus, pentru ca tânăra generaţie să poată învăţa din „filosofia noastră de guvernare" şi, astfel, „să ducă tradiţia mai departe". De fapt, cu cât mai multe vizite făceam la Singapore, cu atât mai mult realizam că, în ciuda diferenţelor şi a inegalităţilor persistente dintre ele, diferitele grupuri etnice din acest oraş-stat – chinezi, indieni şi malaezi – vorbeau şi se comportau la fel, de parcă un principiu filosofic ar fi putut eradica diferenţele etnice. Ei bine, iată că putea. Pentru că era exact aceeaşi situaţie ca şi cea din Statele Unite, cu crezul lor protestant la care subscriu americanii catolici, evrei şi ceilalţi. Poate fiindcă Singapore e un stat mic, manifestarea unuia şi aceluiaşi fenomen era mult mai intensă şi mai observabilă aici. Era ca şi cum aş fi ajuns într-o versiune a *Republicii* lui Platon, unde ar fi domnit un rege filosof.

Ba chiar domnea un rege filosof, pe care toţi acei diplomaţi şi oficiali din domeniul apărării îl tot menţionau şi-l citau – iar acum trebuie să-l prezint şi eu. Era versiunea singaporeză a lui Deng Xiaoping. Adevărul este că de la el şi-a luat Deng, fie şi parţial, viziunea de modernizare a Chinei.

*

Să ne gândim: în trei decenii, Singapore s-a transformat dintr-o văgăună bântuită de malarie şi mirosuri înfiorătoare, cu canale poluate şi nocive pentru drenarea apelor musonice, într-un dinam economic global, aflat în capul listelor oamenilor de afaceri în privinţa eficienţei şi a calităţii vieţii. Vechiul Singapore era locul ideal pentru mahalale, şobolani, gunoaie şi câini vagabonzi. Noul Singapore e, dimpotrivă, atât de curat, de steril şi de uşor de locuit, încât mi s-a părut un fel de Asie a debutantului. La începutul anilor 1960, Singapore era la fel de pauper ca multe ţări din Africa subsahariană; până în deceniul 1990, acest oraş-stat, cu o suprafaţă cât o cincime din statul american Rhode Island, ajunsese la un nivel de trai mai înalt decât cel al Australiei. Creditul pentru miracol i se datora unui singur om: un avocat de origine chineză şi cu educaţie engleză, Harry Lee, care, când a hotărât să intre în politică, şi-a schimbat numele la loc în forma sa tradiţională, Lee Kuan Yew.

În anii 1990, ori de câte ori am discutat cu figuri influente din ţările arabe şi foste comuniste, am pus aceeaşi întrebare: Cine a fost cel mai mare om de rangul doi al secolului XX – nu cineva de calibrul unui Churchill sau Roosevelt, ci de la un etaj de mai jos –, genul de om de care ţara respectivă, la un moment dat, avea nevoie? Nu mi s-a răspuns niciodată Nelson Mandela sau Václav Havel, ci, invariabil, Lee Kuan Yew. Unii jurnalişti şi intelectuali, care nu aruncaseră niciodată responsabilitatea pe umerii unor grupuri mari de oameni şi care propovăduiau absoluturi morale de pe margine, îl displăceau. Dar liderii occidentali – Gerald Ford, George H.W. Bush sau Margaret Thatcher, ca să numesc doar câţiva, fiecare înţelegând necesitatea unui compromis moral în faţa unor forţe implacabile şi violente –, pe bună dreptate, îl ţineau la mare preţ. Doamna Thatcher observa: „Când eram în funcţie, citeam şi analizam fiecare discurs al lui

Harry. Avea un fel propriu de a penetra ceața propagandei… Nu greșea niciodată".********

În cea mai bună scurtă analiză a carierei lui Lee, editorul și intelectualul australian Owen Harries scrie că filosofia politică a lui Lee era produsul experienţelor sale din anii 1940: în prima jumătate a deceniului respectiv, a cunoscut brutalitatea ocupației japoneze; în a doua jumătate, când și-a făcut studiile la Cambridge, a trăit experiența unei societăți civile caracteristice statului de drept.******** „Cei trei ani și jumătate de ocupație japoneză au fost cei mai importanți ai vieții mele", scrie Lee în volumul întâi al memoriilor sale, *Povestea statului Singapore*. „Mi-au prilejuit incursiuni intense în comportamentul ființelor umane și al societăților umane, în motivațiile și impulsurile lor […] Japonezii pretindeau o ascultare totală și asta au și obținut […] Pedepsele erau atât de dure, încât delictele erau foarte rare […] Prin urmare, nu i-am crezut niciodată pe cei care susțin o abordare blândă a delictului și pedepsei, motivând că pedeapsa nu reduce delincvența. Nu asta a fost experiența mea în Singapore". Lee spune că a învățat mai mult din ocupația japoneză „decât m-ar fi putut învăța oricare dintre universități". Totuși, după război, și la universitate a învățat mult. El și colegii săi singaporezi și malaezi studenți la Cambridge „își arătau entuziasmul față de maturitatea sistemului britanic, în care tradiția constituțională și toleranța îngăduiau ca mutații fundamentale de putere și avere să aibă loc pașnic"********.

Lee a temperat aplecarea fasciștilor japonezi către ordine prin intermediul domniei legii impuse de britanici, pentru a obține un miracol în materie de dezvoltare pe această mică insulă care se întinde pe 550 km^2 la reflux. El însuși ne spune cum a reușit acest lucru, în două volume groase de memorii, care se citesc pe nerăsuflate. Cele mai multe memorii politice sunt lecturi plictisitoare ale unor compilații făcute de scribi de profesie și nu reprezintă decât niște însăilări de justificări banale. Dar setul de două volume ale lui Lee, *Povestea statului Singapore* și *De la Lumea a Treia la Lumea Întâi. Singapore și explozia economică din Asia*********, pot să concureze foarte bine pentru includerea autorului lor în opera de la începutul secolului al II-lea d.Hr. a lui Plutarh, *Viețile paralele*. Cărțile lui Lee spun o poveste care pune la îndoială temeiurile filosofice ale elitelor intelectuale occidentale, pentru că sugerează că virtutea nu este complet interconectată cu democrația și că o cvasi-autocrație meritocratică poate obține rezultate economice într-o țară săracă, mai repede în comparație cu un sistem parlamentar slab și haotic.

Lee Kuan Yew din Singapore constituie un model mai bun de conducător decât Mahathir bin Mohamad din Malaysia. Acești doi bărbați de stat și-au impus propriile stiluri autoritare de conducere asupra unor sisteme democratice nou-apărute. Dar Lee nu avea prejudecățile și meschinăriile mărunte absolut detestabile ale lui Mahathir, totodată promovând o viziune strategică mai precisă, care, spre deosebire de cea a lui Mahathir, a depășit cu mult lumea islamică. Mahathir este cu capul și umerii deasupra celor mai mulți dintre ceilalți lideri musulmani, pe când Lee, așa cum arătam, este cu capul și umerii deasupra celor mai mulți dintre ceilalți lideri din lumea întreagă a secolului XX.

La începutul primului său volum de memorii, Lee descrie situația în care a găsit statul Singapore în anii 1950, pe vremea când a întemeiat Partidul Acțiunii Populare, combinând o elită vorbitoare de limbă engleză cu o largă bază de mase din clasa muncitoare. Deși era situat „în inima Imperiului Britanic din Asia de Sud-Est", odată cu declinul și disoluția imperiului, Lee s-a temut că Singapore avea să devină „o inimă fără trup". După cum explică el, cheltuielile de apărare ale britanicilor reprezentau 20% din PIB-ul orașului-stat și creau locuri de muncă pentru 10% din populația activă. Astfel, sfârșitul Imperiului Britanic avea să marcheze cea mai mare criză internă de când fusese creată zona de antrepozite, în 1819, în vârful cel mai de sud, ultrastrategic, al Asiei continentale, cu porturi de apă adâncă și dane de ancorare adăpostite, care domină strâmtoarea Malacca – unde Oceanul Indian se sfârșește și Pacificul de Vest începe, sub forma Mării Chinei de Sud. 75% din populația de două milioane de locuitori a statului Singapore de atunci erau etnici chinezi, înconjurați de 100 de milioane de musulmani malaezi și indieni.

„Cum am reușit să supraviețuim într-un mediu atât de ostil?“, se întreba tânărul politician în devenire.********

Mai mult decât atât, chinezii înșiși din Singapore erau o comunitate feudală divizată după criterii de clan și dialect, excepție făcând un grup mic de vorbitori de limbă engleză, din care făcea parte și familia lui Lee Kuan Yew. În interiorul comunității chineze, forța politică dominantă era partidul comunist local, a cărui rațiune de-a fi o reprezenta „animozitatea latentă“ resimțită de populația chineză față de conducătorii ei albi, ceea ce a condus, în ultimă instanță, la o strategie a comuniștilor de a provoca o confruntare cu britanicii. Erau, apoi, minoritățile indiană și malaeză din statul Singapore însuși (Singapore, sau *Singapura*, însemnând „Orașul leului“ în malaeză). Cultura malaeză, explică Owen Harries, era una „ierarhizată, deferentă și caracterizată printr-un nepotism indolent, care a degenerat în corupție“. Și mai era Indonezia, vecină cu Singapore și cu peninsula Malaya, unde Sukarno, liderul cel mai antioccidental din Lumea a Treia, se pregătea s-o ia razna prin manipularea celui mai mare partid comunist din afara Tratatului de la Varșovia********. Lui Harry Lee, care se pregătea să devină Lee Kuan Yew, îi venea greu să fie optimist.******** Singura manieră în care putea să supraviețuiască politic și să creeze o structură politică modernă era să exercite presiuni indirecte și să manevreze printre forțe ostile lui ani la rând, în special când venea vorba de comuniști.

Etnicii chinezi din Singapore se arătau foarte mândri, în primii ani, înainte să iasă la iveală crimele din perioada Marelui Salt Înainte******** și a Marii Revoluții Culturale Proletare, de China roșie a lui Mao Zedong – disprețuind, în același timp, colonialismul occidental, întruchipat de ocupanții lor britanici, aceiași ocupanți care le furnizau locuri de muncă singaporezilor, după cum era foarte conștient Lee. Șomajul cronicizat din Singapore a inspirat mișcarea sindicală, iar mișcarea sindicală a inspirat comunismul. Lee știa că amenințarea comunistă, atât în Singapore, cât și în peninsula Malaya, îi motiva pe britanici în a opta pentru varianta „mai puțin plăcută“ de a transfera puterea, în Singapore, către Partidul Acțiunii Populare, condus de el, și către forța moderată și tradițională reprezentată de *Tunku* (Prințul) Abdul Rahman în peninsula Malaya.

„În India dinainte de război, unde nu exista o amenințare comunistă, metodele rezistenței pasive au funcționat abia după zeci de ani“, scrie Lee, într-un stil cu adevărat machiavelic. Într-adevăr, cum atât în China, cât și în Indonezia, se aflau la putere comuniști sau spirite înrudite cu aceștia, britanicii, care nu-și mai permiteau să mențină imperiul, erau disperați să predea puterea, în Singapore și peninsula Malaya, unor conducători locali cu aspirații occidentale, pentru a menține căile maritime deschise în Marea Chinei de Sud și în strâmtoarea Malacca, extraordinar de importantă. Asta însemna că trebuia ca pozițiile politice reprezentate de Lee și de *Tunku* să fie consolidate de britanici, pentru că, în primii ani de după al Doilea Război Mondial, un eventual sistem democratic – în Singapore, cel puțin – ar fi adus, cel mai probabil, un guvern procomunist la putere. În istoria Războiului Rece, capacitatea și dorința lui Lee de a se angaja într-un „interminabil frecuș“ cu comuniștii locali, „făcând schimb de formulări vitriolante cu ei în presă și exersându-și reținerea în fața provocărilor pe care le reprezentau grevele lor“, în același timp în care se inspira din tehnicile lor de mobilizare a maselor, cum ar fi campaniile de măturat străzile și organizarea de brigăzi de muncă, au făcut din el o mană cerească pentru Occident.********

Lee, cu elanul, energia și forța sa vitală, a fost cel care a modificat istoria în acest teatru de luptă încinsă de pe vremea Războiului Rece, tulburat de insurgențele comuniste din peninsula Malaya și Vietnamul vecin. În toiul acelei lupte, prin care voia să-și consolideze puterea împotriva comuniștilor și să-și creeze condiții de a manevra între peninsula Malaya și Indonezia, prim-ministrul de nici patruzeci de ani Lee s-a apucat să învețe o nouă limbă, chineza hokkien.

Lee a hotărât încă de timpuriu că prima sa mutare strategică avea să fie aceea de a-și identifica partidul politic cu „independența prin fuziune“ cu peninsula Malaya. Aceasta din

urmă, cu vastele ei rezerve de cositor și cauciuc, îi putea oferi statului Singapore o bază economică și perspectivele unei pieţe comune, care să susţină procesul de industrializare din Singapore și să reducă șomajul din micul oraș-stat. Mai mult decât atât, Singapore avea în comun cu peninsula Malaya trecutul colonial britanic și avea nevoie de el pentru a se proteja împotriva Indoneziei lui Sukarno, acest Goliat demografic musulman. Peninsula Malaya, pe de altă parte, avea nevoie de control asupra statului Singapore, ca să poată ţine mai bine în mână comunismul de acolo, în acelaşi timp în care căuta cu disperare să încorporeze acel dinam comercial incipient. Problema conducătorului malaez, *Tunku* Abdul Rahman, era următoarea: dacă statul Singapore s-ar fi adăugat peninsulei Malaya, atunci balanţa etnică s-ar fi înclinat în favoarea chinezilor. Pentru a o rezolva, populaţiile cu mare pondere malaeză de pe insula Borneo, din provinciile Sabah și Sarawak, au fost adăugate federaţiei cu acordul britanicilor, creându-se astfel Malaysia, în 1963.********

Însăși crearea federaţiei a generat ameninţări din partea Indoneziei şi Filipinelor, ambele state râvnind la teritoriile Sabah și Sarawak, din nordul și nord-vestul insulei Borneo, despre care indonezienii și filipinezii considerau că britanicii nu aveau câtuși de puţin dreptul să le cedeze noului stat Malaysia. Mai ales Indonezia lui Sukarno s-a dovedit periculoasă. Sukarno, a cărui economie se destrăma văzând cu ochii, a lansat ameninţări la adresa Marii Britanii și a Statelor Unite, să plece din Asia de Sud-Est și din regiunea Mării Chinei de Sud, lăsând liber locul, astfel, pentru axa reprezentată de China roșie, Vietnamul de Nord și Cambodgia neutră. Apelurile stângist-populiste, cu accente de tipul sânge-și-pământ, ale lui Sukarno la etnicii malaezi atât din Indonezia, cât și din Malaysia s-au constituit într-o altă ameninţare. Pentru a-l contracara pe Sukarno, a trebuit ca *Tunku* să adopte o strategie similară, de încurajare a drepturilor și privilegiilor etnicilor malaezi de pe teritoriul noii federaţii, ceea ce i-a înfuriat pe etnicii chinezi și indieni, dintre care cei dintâi erau concentraţi în Singapore. Așa se face că federaţia constituită cu Singapore a început să se scindeze.

Sukarno avea să fie răsturnat de la putere, în 1967, de pro-occidentalul Suharto, care a introdus ordine și stabilitate în Indonezia, educându-și poporul și transformând economia indoneziană într-una înfloritoare, dar și sporind, mai degrabă decât s-o slăbească, prin propria familie, corupţia năvalnică din acea mega-ţară. Dar, la mijlocul anilor 1960, ostilitatea din noua Malaysie, dintre etnicii malaezi și cei chinezi, care erau masaţi în Singapore, nu a putut fi risipită. Lee a purtat negocieri tensionate cu liderul malaez, *Tunku* Abdul Rahman, din ce în ce mai populist, pentru a proteja drepturile etnicilor chinezi din interiorul federaţiei, cu toate că acelaşi Lee purta bătălii politice cu grupările șovine și procomuniste chinezești din propriul stat, Singapore. Este evident că Lee era mai ambiţios decât dă de înţeles în memoriile sale. Motivul său profund, neprecizat nicăieri, pentru care și-a dorit unirea cu peninsula Malaya, a fost acela de a putea, într-o bună zi, să conducă el însuși Malaysia. Statul Singapore era un premiu pur și simplu prea mic pentru capacitatea și geniul său.

Înainte de orice, Lee era un om cu viziune. În anii de radicalism 1960, când tinerii occidentali nutreau idei de pace mondială și puneau semnul egalităţii între puterea centralizată de orice fel și răul absolut, Lee a înţeles că „teoriile semidigerate ale socialismului și redistribuirii avuţiei", când se combinau cu „o guvernare mai puţin competentă" din Lumea a Treia, puteau avea „consecinţe înfricoșătoare" în Asia, Africa și America Latină. Lee a fost un thatcherist și un reaganist înainte de vreme, ţinând la distanţă forţele comuniste în Asia de Sud-Est, un teren de luptă ideologică și strategică prin excelenţă în epoca respectivă.********

La nivelul Asiei de Sud-Est însă, Lee, pur și simplu, nu a reușit să facă să funcţioneze noua Malaysie. A înţeles că presiunile din interiorul comunităţii etnice a lui *Tunku* însuși l-ar fi forţat pe acesta să acorde autonomie statului Singapore numai în chestiuni legate de educaţie și muncă. Iar asta nu i-ar fi mulţumit pe alegătorii lui Lee. Apoi, în 1964, au avut loc răzmeriţele

intercomunitare dintre etnicii chinezi și cei malaezi, în parte provocate de propaganda rasială venită de la Kuala Lumpur, consecințele fiind zeci de morți și sute de răniți. Pe urmă, la Kuala Lumpur, un membru al Parlamentului de etnie malaeză, Mahathir bin Mohamad, a denunțat Partidul Acțiunii Populare, al lui Lee, ca fiind „prochinez, de orientare comunistă și hotărât antimalaez". Mahathir a acuzat faptul că, în Singapore, este menținut multilingvismul, în loc să fie adoptată malaeza ca limbă oficială, așa cum pretindea el c-ar fi trebuit să se întâmple. Pentru Mahathir, Lee reprezenta un tip de chinez „insular, egoist și arogant", care nu suporta să fie condus de malaezi, o populație oprimată de chinezi atât timp.********

În cele din urmă, *Tunku*, mai moderat, i-a spus lui Lee: „Mergi tu pe calea ta și noi mergem pe calea noastră. Atât timp cât ești legat de noi în orice fel, ne va fi greu să fim prieteni, pentru că noi suntem implicați în treburile tale, iar tu vei fi implicat în ale noastre. Mâine, când nu vei mai fi în Malaysia […] vom fi iarăși prieteni, și vom avea nevoie unii de alții, și vom coopera".********

Exact așa s-a întâmplat.

Lee își încheie primul volum de memorii din perspectiva anului 1965, spunând: „Dezamăgisem o mulțime de oameni din peninsula Malaya, din Sabah și Sarawak […] Acceptând separația, îi trădasem. Acest sentiment al vinovăției m-a făcut să cedez nervos".********

Totul părea sumbru.

*

„Trebuia să ne câștigăm existența, să-i convingem pe investitori să-și bage banii în prelucrarea plantelor și ce alte afaceri mai erau în Singapore. Trebuia să învățăm să supraviețuim, fără umbrela militară britanică și fără un *hinterland*."*********

Așa începe firul narativ din al doilea volum al memoriilor lui Lee, care aproximează, chiar mai mult decât primul, învățăturile din *Principele* lui Machiavelli. Lee scrie: „Un popor moale va vota pentru cei care i-au promis o soluție ușoară", și, cum nu exista o soluție ușoară, Lee a hotărât să pornească la o cursă insulară dură a chinezilor de peste mări, cu minoritatea malaeză și cea indiană. Numai un popor tare era în stare să construiască un centru industrial, comercial și de comunicații care „să vibreze și să vâjâie", așa cum și-l imagina el. Avea să construiască o societate dreaptă, nu o societate a dreptății sociale.*********

La fel ca israelienii, Lee a hotărât să „sară capra" din regiunea sa: confruntat cu o Malaysie la început ostilă și cu Indonezia, ca să nu mai vorbim de regimurile ostile comuniste din China și Vietnamul de Nord, sub conducerea lui Lee, statul Singapore avea să stabilească legături cu America, Europa și Japonia, întâmpinând cu căldură corporațiile multinaționale, pe care la vremea aceea, în ultimii ani radicali 1960, economiștii „școlii dependenței" le condamnau ca fiind semne ale colonialismului occidental deghizat. Lee avea să le acorde multinaționalelor scutiri de taxe de ani întregi și să țină sub control și sindicatele, pe deasupra, punându-i pe singaporezi, în schimb, să învețe abilitățile tehnice ale occidentalilor la noile uzine. Mai mult decât atât, avea să stabilească standarde în materie de siguranță, securitate, infrastructură, servicii, ba chiar și de estetică – de exemplu, autostrăzi mărginite de tufișuri tunse ordonat –, care să atragă o clasă profesională de ingineri și antreprenori occidentali, aceștia urmând să facă din Singapore „tabăra lor de bază" din Asia. Corupția n-ar fi fost o problemă, ca în alte țări din Lumea a Treia. Lee avea s-o atace, simplificând procedurile, stabilind anumite linii de conduită clare și precise în afaceri și făcând în așa fel încât simplul fapt de a trăi peste propriile mijloace materiale să constituie probe concrete în instanță pentru mituire. Limba națională urma să fie engleza, reducând tensiunile dintre diversele grupuri care vorbeau fiecare altă limbă și adăugând un alt criteriu de atracție pentru aducerea în Singapore a băncilor și companiilor occidentale. Încă din anii 1970, când criza petrolului a lovit Statele Unite și când spiritul rebel al mișcărilor de

tineret din deceniul 1960 se risipea deja în mass-media, au început să apară, în programele de actualităţi, rapoarte înflăcărate pe tema progreselor din Singapore. Tocmai se afla în plin proces de naştere Corporaţia Singapore. Faptul că totul, în Asia secolului XXI, se referă numai la afaceri şi-a avut punctul de pornire în anii 1970, în Singapore.********

Mai mult decât Mahathir, Lee era maniac şi meticulos. Cerea să fie întreţinute facilităţile şi a interzis scuipatul, mestecatul de gumă şi reclamele la tutun. Îi critica pe americani, pentru că rămăseseră mult în urmă la capitolul stigmatizării fumatului de ţigări, de vreme ce lobby-ul american al tutunului fusese mult prea puternic, prea mult timp. Corespondenţii străini îşi băteau joc de Singapore, poreclindu-l „statul-dădacă". Lee a replicat că jurnaliştii îşi râdeau de edictele lui numai şi numai fiindcă în Singapore nu le oferea nimeni mari scandaluri, cazuri de corupţie sau delicte grave, despre care să relateze. A criticat mass-media occidentală ca fiind „cinică" în legătură cu autoritatea şi a subliniat că presa liberă din India, Filipine şi Thailanda nu a împiedicat corupţia feroce din acele ţări, în timp ce statul Singapore, cu presa lui controlată, avea puţină corupţie şi o guvernare meritocratică.

Lee era peste măsură de irascibil. Susţinea bătaia cu băţul ca fiind o măsură mai bună, pentru descurajarea delincvenţei, decât pedepsele lungi cu închisoarea. Făcea comparaţie cu perioada ocupaţiei aspre a japonezilor, când oamenii erau pe jumătate muritori de foame, dar nu existau jafuri. Dragostea aspră a lui Lee s-a extins la minoritatea malaeză, ale cărei rezultate slabe la testele de matematici şi de ştiinţe le ataca frontal, colaborând cu liderii comunităţii malaeze şi cu mass-media, pentru a-i încuraja pe elevi să înveţe mai mult.********

În cele din urmă, relaţiile cu Malaysia s-au ameliorat dramatic, Lee punând acest lucru pe seama hotărârii lui Mahathir de a depăşi prejudecăţile politice fundamentale din ţara lui. Lee, eternul pragmatic, i-a trecut cu vederea lui Mahathir excesele rasiste antichinezeşti de la început. Realitatea este că oricărei naţiuni iubitoare de libertate i-ar fi fost imposibil să-i găsească vreun cusur politicii externe a lui Lee. Când indonezienii l-au abordat cu calm, în 1972, susţinând c-ar fi trebuit ca naţiunile cu ieşire la strâmtoarea Malacca – Indonezia, Singapore şi Malaysia – să preia controlul asupra ei, Lee a obiectat că aceasta fusese timp de secole o cale maritimă internaţională şi că pe această realitate se baza supravieţuirea statului Singapore şi, pe cale de consecinţă, întregul sistem global. După cum remarca doamna Thatcher, Lee era capabil să vadă prin ceaţa propagandei şi dincolo de gândirea convenţională a epocii sale. Lee scrie că numai fiindcă „americanii erau în mod hotărât anticomunişti şi pregătiţi să li se opună [regimurilor comuniste], unii ca Nehru********, Nasser******** şi Sukarno îşi permiteau să fie nealiniaţi********… Acesta era un lux pentru care plăteau americanii.******** Mai era, pe urmă, şi respingerea totală de către Lee a nou-apărutei înţelepciuni din Statele Unite, în privinţa Războiului din Vietnam:

> Cu toate că intervenţia americană din Vietnam a eşuat, ea le-a câştigat timp celorlalte ţări din Asia de Sud-Est. În 1965, când forţele militare americane s-au mutat masiv în Vietnamul de Sud, Thailanda, Malaysia şi Filipinele s-au văzut confruntate cu ameninţări interne din partea insurgenţelor comuniste armate, iar mişcarea subversivă comunistă din Singapore era în continuare activă. Indonezia [stângistă], răvăşită de o lovitură de stat comunistă, purta [...] un război nedeclarat împotriva Malaysiei şi statului Singapore [...] Nivelul de trai era scăzut, iar creşterea economică, încetă. Intervenţia americană le-a oferit ocazia ţărilor necomuniste din Asia de Sud-Est să-şi pună în ordine propriile case. Până în 1975, ajunseseră într-o formă suficient de bună, pentru a le opune rezistenţă comuniştilor [...] Economiile de piaţă emergente şi prospere ale ţărilor membre ASEAN s-au format în anii Războiului din Vietnam.********

Strategul australian Hugh White scria: „Multă lume din Asia de Sud-Est ar subscrie acum" acestei linii de gândire.********

Opiniile lui Lee le-ar putea părea multora greu de înghiţit, deşi nu la fel de greu ca unele dintre afirmaţiile făcute de Mahathir de-a lungul deceniilor. Cert este că realitatea din zona Mării

Chinei de Sud e diferită de cea din Orientul Mijlociu: aici a existat cu adevărat ceva ce s-ar fi putut numi autoritarism luminat, care a reușit să construiască nu numai niște simple societăți civile, ci dintr-acelea care sunt motoare economice și, deci, au avut toate șansele de a deveni democrații robuste.

*

Poveștile de viață ale lui Lee și Mahathir n-ar mai părea chiar atât de stranii față de gândirea liberală occidentală, dacă ne-am întoarce la unii dintre cei mai liberali gânditori occidentali din vremurile moderne, care au scris, într-adevăr, despre evoluția politică. Pentru că scrierile proprii, chiar dacă nu-i exonerează pe de-a întregul pe Lee și Mahathir pentru tendințele lor autoritariste, ne conduc totuși pe un drum care lămurește cum de regimurile celor doi au adus progresul și stabilitatea, ba chiar, da, și niște bugete militare solide, în Asia.

În studiul său extins intitulat *Despre libertate*, publicat în 1859, filosoful englez John Stuart Mill face o afirmație celebră: „Singurul scop în care puterea poate fi exercitată cu tot dreptul asupra oricărui membru al unei comunități civilizate, în contra voinței sale, este acela de a preveni un rău provocat celorlalți"********. Respingerea irevocabilă a tiraniei de către Mill îl conduce pe acesta la ceea ce mie unuia mi s-a părut întotdeauna unul dintre cele mai emoționante pasaje din literatură, în care el îi preamărește virtuțile morale lui Marc Aureliu, pentru ca la sfârșit să înregistreze și supremul cusur al marelui împărat roman. Mill scrie:

> Dacă vreun deținător al puterii a avut vreodată motive să se considere cel mai bun și mai luminat dintre contemporanii săi, acela a fost împăratul Marc Aureliu. Monarh absolut al întregii lumi civilizate, el și-a păstrat de-a lungul vieții nu numai cel mai fără de cusur simț al dreptății, ci și un lucru mai puțin de așteptat din partea unuia cu educație stoică, și anume inima cea mai iubitoare. Cele câteva slăbiciuni care-i sunt atribuite aveau de-a face toate cu indulgența, în timp ce scrierile sale, cel mai înalt produs etic al minții antice, diferă abia perceptibil – dacă diferă câtuși de puțin – de cele mai caracteristice învățături ale lui Hristos.********

Și totuși, se lamentează Mill, acest „intelect neîncătușat", acest umanist exemplar după standardele secolului al II-lea d.Hr., i-a persecutat pe creștini. Oricât de deplorabilă ca stat ar fi fost societatea vremii sale, Marc Aureliu a presupus că factorul care o ținea laolaltă și o împiedica să devină și mai rea era tocmai acceptarea divinităților existente, ceea ce adepții creștinismului amenințau să demoleze. Împăratul nu putea pur și simplu anticipa o lume ținută laolaltă de legături noi și mai bune. „Nu există creștin – scria Mill – care să creadă mai ferm că ateismul este fals și că tinde să dizolve societatea, decât credea Marc Aureliu aceleași lucruri despre creștinism."********

Dacă un asemenea conducător, cum a fost Marc Aureliu, a putut greși atât de monumental, atunci s-ar părea că nu există dictator, indiferent cât de binevoitor ar fi, în care să poți avea încredere. De aici urmează că persecutarea unei idei sau a unor idealuri în numele ordinii existente nu poate fi niciodată justificată. Și, de vreme ce nu putem ști niciodată, despre o autoritate, dacă are sau nu dreptate, chiar dacă anarhia trebuie ocolită, singura soluție, pentru societate, rămâne aceea de a-și alege și înlocui periodic liderii veșnic imperfecți.

Pentru Mill însă, dată fiind complexitatea gândirii sale, nu e niciodată chiar atât de simplu. Deși celebru pentru liberalismul său, Mill era dureros de conștient de neajunsurile democrației. (Principala sa temere avea de-a face cu tirania majorității.) Așa că există, într-adevăr, un clenci. După cum admitea mai devreme în studiul său: „Libertatea, ca principiu, nu se aplică vreunei stări de lucruri anterioare acelei vremi în care oamenii au devenit capabili să fie mai buni printr-o discuție liberă și egală. Până atunci, nu a existat nimic altceva […] decât ascultare implicită față de vreun Akbar******** sau Carol cel Mare********, dacă aveau atâta noroc, încât să se găsească

vreunul".******** Mill ştia că trebuie mai întâi creată autoritatea, pentru a putea trece apoi la limitarea ei. Ordinea, scria el în *Considerații asupra guvernării reprezentative*, carte publicată în 1861, este o condiţie premergătoare Progresului. Explica după aceea: „Ordinea înseamnă menţinerea păcii prin încetarea violenţei private"********.

Pentru că, fără autoritate, oricât de dictatorială ar fi ea, se instalează un gol înfricoşător, aşa cum prea bine ştim din Irak, din anii 2006–2007. Iar Lee şi Mahathir au impus ordinea, fiecare în ţara lui, fără să se apropie măcar de nivelul de represiune practicat de Saddam Hussein. Ba chiar, fie şi a vorbi despre omul forte din Irak în aceiaşi termeni ca despre cei doi lideri din Malaysia şi Singapore ar fi în sine un sacrilegiu.

În realitate, un mare susţinător din secolul XX al libertăţii individuale de talia lui Isaiah Berlin observa, în introducerea la *Patru eseuri despre libertate*: „Oamenilor care trăiesc în asemenea condiţii, încât duc lipsă de hrană, căldură, adăpost şi de un grad minim de siguranţă personală, nu li se poate cere să fie preocupaţi de libertatea conştiinţei sau de cea a presei"********. În *Două concepții asupra libertății*, Berlin concede că: „Priorităţile sunt cele care sunt, există situaţii […] în care ghetele sunt mai presus de operele lui Shakespeare; libertatea individuală nu reprezintă nevoia primară a tuturor". Complicând lucrurile şi mai mult, Berlin notează că „nu există neapărat o legătură între libertatea individuală şi o conducere democratică". Se poate să existe un despot care „să le lase supuşilor săi o marjă amplă de libertate", dar căruia să-i pese „prea puţin de ordine, sau virtute, sau cunoaştere"********. Mill precizează: în anumite cazuri, „o guvernare civilizată […] va fi nevoită să se comporte într-o măsură considerabilă despotic". Pentru că un popor „poate fi nepregătit pentru nişte instituţii bune; dar a-i stârni dorinţa de a le avea poate constitui o parte necesară a pregătirii"********. Exact asta au şi făcut Lee şi Mahathir.

Cu siguranţă, aşa cum există conducători buni şi răi aleşi democratic, aşa există autocraţi buni şi răi. Iar zona Mării Chinei de Sud a cunoscut, cu siguranţă, câţiva buni. Când a părăsit postul de prim-ministru, în 1990, predându-i puterea unui succesor ales de propriul său partid, Lee Kuan Yew fusese ales şi reales de şapte ori, ceea ce-l făcea să fie cel mai longeviv în funcţie prim-ministru din întreaga lume. Democraţia cultivată de el a fost una limitată, cu o puternică vână autoritară. Dar a funcţionat şi i-a pregătit poporul pentru ceva mai bun.

*

Faptul esenţial din Orientul Mijlociu, în primii ani ai aşa-numitei Primăveri Arabe, a fost acela că, în majoritatea cazurilor, ea s-a circumscris prea puţin subtilităţilor şi contradicţiilor aparente care sunt atât de caracteristice Asiei. Societăţile din Orientul Mijlociu trecuseră de mult de nivelul necesităţilor de bază, care sunt hrana şi siguranţa personală, până acolo, încât se puteau gândi la libertatea individuală. Cert este că, în ultima jumătate de secol, toţi arabii, din Maghreb până la Golful Persic, au trăit nişte transformări sociale, economice, tehnologice şi demografice epocale; singură politica rămăsese în urmă. Şi, cu toate că nu duceau lipsă de autocraţi luminaţi, modelul predominant era cel al unor regimuri obsedate de siguranţa naţională, sterile şi decadente, profund corupte şi cu tendinţe sultaniste, care căutau să-şi perpetueze puterea prin progenituri – fii care nu crescuseră în armată sau în alte sisteme birocratice şi, deci, nu aveau legitimitate. Una era Marc Aureliu, şi cu totul alta erau Zine el-Abidine Ben Ali din Tunisia, Hosni Mubarak din Egipt şi Bashar al-Assad din Siria. Cu siguranţă, Primăvara Arabă a demonstrat multe: că în ţările respective nu există alternativă la civilizaţia arabă şi musulmană, că arabii tânjesc după valori universale în aceeaşi măsură ca şi membrii altor civilizaţii – ceea ce am constatat şi eu, văzându-i pe musulmanii malaezi la mallul din Kuala Lumpur. Dar, în privinţa unor chestiuni dificile, cum ar fi evoluţia ordinii politice şi a democraţiei, fazele timpurii ale Primăverii Arabe au demonstrat foarte puţin. N-au fost răsturnaţi autocraţii buni. Regimurile care au căzut aveau prea puţine motive salvatoare de

mândrie în oricare sens mai larg, moral sau filosofic, și de mare mirare este că au reușit să se mențină la putere atât de mult, chiar dacă prăbușirea lor tumultuoasă a fost atât de bruscă și de neașteptată la vremea respectivă.

Și totuși, chestiunile tratate cu atâta pasiune de John Stuart Mill și Isaiah Berlin au rămas încă nerezolvate. Amândoi au înțeles că asemenea lucruri nu sunt simple: deși fiecare din ei era adeptul guvernării reprezentative, sensibilitățile lor nuanțate vin în opoziție cu strigătele ipocrite ale unor comentatori din Occident, care ar vrea să-i vadă răsturnați pe toți autocrații, și asta uite-acum, indiferent de circumstanțe. Pentru că, în unele locuri din lumea arabă, mai cu seamă în Asia, au existat autocrați care pot fi menționați, acesta-i adevărul, în aceiași termeni ca și Marc Aureliu. Așadar, în ce moment este corect sau practic să fie înlăturați acești oameni? După cum presupune Berlin, nu este inevitabil ca orice ar veni după domnia lor să încurajeze cauza libertății individuale și a bunăstării. Trebuie avut grijă. În absența unor violări neobosite, pe scară largă, ale drepturilor omului, înlăturarea blândă a regimurilor nedemocratice este întotdeauna preferabilă unei răsturnări brutale, chiar dacă procesul durează ceva timp. Se poate aduce obiecția de ordin moral că niște monștri precum Muammar Gaddafi din Libia și Kim Jong-il din Coreea de Nord se cuvine să fie răsturnați de la putere pe orice cale, cât mai curând posibil, indiferent de riscul instalării pe termen scurt a haosului.

Dar acest argument își pierde rapid atractivitatea, când e vorba de dictatori în mai mică măsură nocivi. Și, chiar dacă nu sunt în mai mică măsură nocivi, cum a fost cazul lui Saddam Hussein în Irak, obiecția morală a înlăturării lor cât mai rapide se ciocnește în continuare de dificultăți, de vreme ce, cu cât e dictatorul mai rău, cu atât va fi mai rău și haosul pe care-l va lăsa în urmă. Acest lucru se întâmplă pentru că un dictator dintre cei răi eviscerează instituțiile intermediare situate între regimul de la vârf și familia extinsă ori tribul de la bază – asociațiile profesionale, organizațiile comunitare, grupările politice etc., adică tocmai materia din care se constituie societatea civilă. Dictatorul bun, încurajând creșterea economică, printre alte lucruri, face societatea mai complexă, ceea ce conduce la înmulțirea grupărilor din societatea civilă și la diviziuni politice bazate pe interesele economice, care sunt prin definiție mai benigne decât cele bazate pe criterii tribale sau de grupare sectară ori etnică. Un dictator bun poate fi definit drept acela care face ca înlăturarea sa de la putere să comporte mai puține riscuri, pregătindu-și poporul pentru o guvernare reprezentativă. Exact aceste lucruri le-au înfăptuit Lee și Mahathir. Afirmațiile lui Mill din *Considerații asupra guvernării reprezentative*, precum că „prima lecție a civilizației" este „ascultarea" și că libertatea „se prăbușește cu totul" fără o „administrație priceputa", sunt chiar lecțiile pe care Lee Kuan Yew le-a învățat din loviturile dure ale tinereții sale.********

Dacă una dintre concluziile logice ale eseului semnat de J.S. Mill este aceea de a-i refuza tiraniei orice drept moral, faptul că el admite necesitatea supunerii față de un Akbar sau Carol cel Mare, la niveluri primitive de dezvoltare socială, naște întrebarea unde și când, mai exact, se află acel punct de tranziție la care s-ar cuveni ca societatea să-l dea la o parte pe autocrat. Pentru că există o mare diferență chiar și între conducerea unui individ înțelept și luminat, cum a fost împăratul mogul Akbar cel Mare, din a doua parte a secolului al XVI-lea, și condițiile politice în care omul ajunge să fie oprimat împotriva voinței sale, când se ivește obligația de a preveni un rău direct, nemijlocit, provocat celorlalți: această diferență este atât de mare, încât propunerea lui Mill rămâne teoretică și poate foarte bine să nu se aplice niciodată, pentru că până și guvernările democratice trebuie să-și forțeze cetățenii, dintr-o varietate întreagă de motive. Și totuși, cu siguranță, conducătorul care-și duce societatea la un stadiu mai avansat de dezvoltare este nu numai bun, ci poate chiar cel mai necesar dintre actorii istorici – în măsura în care istoria este determinată de indivizi prin liberul-arbitru personal, ca și de forțe superioare, geografice și economice. Iar bunul autocrat, în opinia mea, nu este o contradicție în termeni; el se află mai

curând în miezul chestiunilor politice cu care ne confruntăm și vom continua să ne confruntăm. Dovada este regiunea din jurul Mării Chinei de Sud.

*

De fapt, există destul de mulți autocrați buni. De exemplu, în Orientul Mijlociu, monarhiile au găsit o metodă, de-a lungul deceniilor și secolelor, de a-și făuri o legitimitate politică proprie, îngăduindu-le unor lideri precum regele Mohammed al VI-lea al Marocului, regele Abdullah al II-lea al Iordaniei și sultanul Qaboos bin Said al-Said al Omanului să le ofere supușilor o paletă largă de libertăți individuale, fără să se teamă că ar putea fi răsturnați de la putere. Nu numai că o relativă libertate este permisă, dar politicile și ideologiile extremiste nu sunt necesare în aceste țări. Numai în dictaturile modernizante, precum Siria și Libia, care în termeni istorici și geografici sunt niște construcții artificiale și ai căror conducători sunt în mod inerent nelegitimi, forța brută și radicalismul s-au dovedit necesare pentru a menține unite statele respective.

Ce-i drept, Mubarak în Egipt și Ben Ali în Tunisia nu au condus niște state polițienești de o anvergură atât de terifiantă precum Gaddafi în Libia și Assad în Siria, chiar dacă politicile lor economice erau mai luminate. Dar și dacă Mubarak și Ben Ali și-au lăsat țările în condiții mai potrivite pentru emergența unor democrații stabile, prea puține merite pot fi atribuite respectivelor domnii. Țările lor sunt stabile și nu sunt lipsite de instituții, dar asta din motive care datează de secole: Egiptul și Tunisia sunt entități statale, într-o formă sau alta, încă din Antichitate. Liberalizările economice din perioada recentă, orchestrate de Mubarak și Ben Ali, au fost mai degrabă făcute la întâmplare, decât planificat. Mai mult decât atât, cei doi au promovat sisteme de corupție venale, bazate pe accesul personal la propriile cercuri conducătoare. Iar Mubarak, în loc să miște societatea înainte pe calea democrației, căuta s-o miște înapoi, instalându-și la putere fiul. Mubarak și Ben Ali au fost oameni mărginiți, dar menținuți la putere de mahării din serviciile de securitate. Cei doi, spre deosebire de Mahathir și Lee, nu au avut nimic de-a face cu genul de conducători la care se gândeau Mill și Berlin. De fapt, adevărata poveste din Orientul Mijlociu, dacă lăsăm la o parte răsturnarea tuturor acestor regimuri perimate, este posibila emergență a unor monarhii constituționale autentice în țări cum ar fi Marocul sau Omanul. În asemenea locuri abia începe Orientul Mijlociu să semene cu zona Mării Chinei de Sud.

Nici Marocul, nici Omanul, aflate la cele două extremități ale lumii arabe, nu au fost ocolite de manifestații. Dar, în ambele cazuri, manifestanții au cerut în mod explicit reforme și democrație în cadrul sistemului monarhic și i-au sprijinit pe liderii existenți. Regele Mohammed și sultanul Qaboos au făcut amândoi mișcări viguroase și au venit în întâmpinarea revendicărilor populare de a-și reforma propriile sisteme, în loc să-și demită, pur și simplu, cabinetele. Ba chiar, pe parcursul anilor, au devenit ei înșiși, la fel ca Lee și Mahathir, campionii drepturilor femeilor, ai mediului înconjurător, ai construirii pe scară largă de școli și ai altor cauze progresiste. Mai ales Qaboos este un fel de om al Renașterii, care cântă la lăută și iubește muzica occidentală clasică și care a evitat cultul personalității – cel puțin până la festivitățile din 2010, care au marcat cei patruzeci de ani ai săi de domnie.

Dar asemenea conducători sunt rari în Orientul Mijlociu. Acesta-i adevărul: autocrația binevoitoare și-a înfipt rădăcinile profund și sistematic în Asia. Orice discuție pe tema dacă și cum poate fi democrația implementată cu succes ar putea începe cu Orientul Mijlociu, date fiind titlurile de astăzi din ziare, dar soluțiile, acelea care sunt, vor sfârși, totuși, prin a se fixa în Asia. În țări precum China, Singapore, Malaysia și Vietnam dictatorii buni au produs miracole economice, care, la rându-le, au condus la crearea unor palete ample de libertăți personale, chiar dacă respectivii lideri și-au constrâns popoarele pe scară uriașă, împotriva voinței lor. Aristotel vorbește despre un regim „la jumătatea drumului" între oligarhie și democrație, numind,

totodată, democrația cel mai „moderat“ regim către care se cuvine să tindem. Lee și Mahathir au guvernat, probabil, în spiritul definit de Aristotel, construindu-și regimuri mixte, care au bătătorit drumul spre domnia democrației.

Ideologia după care autocrații asiatici îi provoacă și-i susțin deopotrivă pe cei precum Mill și Berlin poate fi denumită vag folosind termenul de confucianism. Confucianismul este mai mult o sensibilitate, decât o doctrină politică. Până și Mahathir, cu toate pretențiile lui islamice, a preluat elemente din el. Confucianismul pune accentul pe autoritatea tradițională, mai cu seamă pe cea a familiei, ca fiind cea care oferă liniștea politică *sine qua non*. Bunăstarea comunității devine preponderentă față de cea a individului. Moralitatea este inseparabilă de obligația socială a individului față de grupul din care face parte și de puterile existente. Tendința occidentală – cu precădere americană – este aceea de a suspecta orice formă de putere și autoritate centrală; în schimb, tendința din Asia este aceea de a evita dezordinea. Astfel, în Asia mult mai mult decât în Orientul Mijlociu, autocrația poate să aplice conceptul occidental de libertate în modul cel mai eficient. Faptul că o democrație, chiar și haotică, tot e mai bună decât domnia unui Gaddafi sau Assad nu dovedește nimic. Dar este oare o democrație haotică din Orientul Mijlociu mai bună decât domnia unor autocrați chinezi, singaporezi, malaezi și vietnamezi, care au asigurat, în țările respective, rate de creștere ale PIB-urilor de 10% anual în intervale de timp semnificative în ultimele trei decenii? Aici, dezbaterea devine interesantă.

Într-adevăr, așa cum afirmam la începutul acestui capitol, poate că una dintre cele mai frustrante conștientizări din domeniul politicii internaționale este aceea că Deng Xiaoping, care a făcut să sporească atât de dramatic nivelul de trai a sute de milioane de chinezi într-un interval de timp foarte scurt – ceea ce a condus, mai departe, la o explozie neprevăzută a libertăților personale (chiar dacă nu și politice) peste tot în China –, s-a dovedit a fi, cu toate atrocitățile din Piața Tienanmen, pe care le-a încurajat, unul dintre oameni mari ai secolului XX. Succesorii lui Deng de la Beijing, oricât de represiv s-au manifestat față de drepturile politice, i-au continuat strategia măreață de căutare a resurselor naturale oriunde în lume le puteau găsi, fără să-și pună problema cu ce despot făceau afaceri, cu scopul de a spori în continuare nivelul de trai al conaționalilor. Acești autocrați chinezi guvernează în mod colegial, printre ei numărându-se nu puțini ingineri sau alți tehnocrați: acest lucru e departe de a se compara cu monarhul din Arabia Saudită******** și cu liderul faraonic răsturnat al Egiptului********, amândoi niște octogenari adormiți, ale căror capacități de a crea societăți moderne centrate în jurul clasei de mijloc sunt în cea mai mare măsură inexistente.

Lee Kuan Yew, în principal, ilustrează posibilitatea care unei minți luminate occidentale i se pare de-a dreptul eretică, și anume că democrația poate să nu reprezinte ultimul cuvânt în privința dezvoltării politice omenești. Ceea ce a construit el în Singapore este un regim hibrid: e capitalist, chiar dacă se poartă și azi consultări între diversele facțiuni, dar totul se petrece într-o atmosferă cvasi-autoritară. De câteva decenii se țin alegeri, dar nu există dubii în privința rezultatelor acestora. Abia recent singaporezii și-au exprimat nemulțumirea la urne față de Partidul Acțiunii Populare.

Desigur, Singapore este un oraș-stat, fără un *hinterland*. Și un *hinterland* – unul de dimensiuni continentale, precum în cazul Chinei – creează condiții locale radical diferite, cu care trebuie să-și măsoare puterile autoritatea centrală. Iar o asemenea măsurare a puterilor pune presiune asupra unui regim, să le asigure mai multe drepturi supușilor săi trăitori la mari depărtări; sau, dacă rezistă la presiunile respective, atunci să devină, încetul cu încetul, tot mai autoritar. Lee nu s-a confruntat niciodată cu această alternativă. Astfel încât Singapore va rămâne o ciudățenie. Prin alte zone ale Asiei, confucianismul politic este mai păgubos.

Iată dilema. Da, există un fel de contract social între aceste popoare și regimurile care le

conduc: în schimbul ritmurilor de creştere economică impresionante, oamenii se declară de acord să renunţe la dorinţa lor firească de a-şi înlocui conducătorii. Dar, dacă ritmurile de creştere se menţin la niveluri înalte – ca să nu mai vorbim de situaţia în care se prăbuşesc sau mai coboară puţin, cum se întâmplă în ultima vreme –, asemenea contracte sociale nu au cum să nu devină caduce. Pentru că, pe măsură ce oamenii ajung la nivelul de trai al clasei de mijloc, ei capătă acces la cultura şi tendinţele globale, ceea ce le trezeşte dorinţa ca libertăţile lor politice să meargă mână-n mână cu cele personale. Iată de ce capitalismul autoritar poate fi doar o fază, şi nu o soluţie viabilă alternativă la democraţia occidentală. De vreme ce Singapore este o ciudăţenie, va trebui să aşteptăm ca rata de creştere a PIB-ului Chinei să scadă timp de mai mulţi ani consecutiv sau, dacă nu, să se menţină la nivelul la care se află în prezent, până când suficient de mulţi chinezi vor căpăta acces la cultura globală: numai atunci vom putea formula răspunsuri la întrebarea dacă democraţia reprezintă sau nu supremul triumf al raţiunii în politică.

„Progresul include Ordinea – scrie J.S. Mill –, în schimb, Ordinea nu include Progresul.“******** De cele mai multe ori, despoţii din Orientul Mijlociu s-au mulţumit cu Ordinea; însă cei din Asia s-au implicat, ca să aducă şi Progresul. Leo Strauss, filosof politic la Universitatea din Chicago pe la mijlocul secolului XX, în analiza pe care o făcea textului lui Xenofon *Hieron sau despre tiranie*, scria că tiranul e conştient că toţi oamenii îi sunt inamici, că tiranul este lipsit de adevărata onoare şi că tiranul nu poate abdica, de frica pedepsei.********* În timp ce descrierea lui se potri-veşte în cazul despoţilor din Orientul Mijlociu, ea dă greş în cazul unora ca Lee şi Mahathir – faţă de care populaţia nu era ostilă şi pentru care părăsirea funcţiilor prezenta prea puţine riscuri. Dar Mill mai notează şi că despotismele cele mai bune sunt bune numai dacă sunt şi temporare. Astfel că viitorul politic al societăţilor din zona Mării Chinei de Sud va fi cel care se va constitui în moşteniri finale pentru o întreagă generaţie de autocraţi luminaţi. Dacă Singapore şi Malaysia vor evolua cu adevărat către o democraţie stabilă, în care partidele de guvernământ istorice vor ceda puterea nesilite de nimeni opoziţiilor democratice din cele două ţări, acest lucru va însemna triumful, în cele din urmă, al lui Mahathir bin Mohamad şi Lee Kuan Yew.

Capitolul 6. Povara colonială a Americii

Ori de câte ori mă gândesc la Filipine, revăd în faţa ochilor *Şalul de Manila*, tabloul pictat de Henri Matisse în 1911, la întoarcerea artistului francez dintr-o călătorie de două luni în Spania. Matisse cumpărase şalul de la Sevilla şi-l înfăşurase în jurul unui model, o femeie pe care a pictat-o în ipostaza de *bailaora* – dansatoare – de flamenco. Şalurile de mătase brodate erau nişte frumuseţi aduse în Europa de galioanele spaniole care porneau din Filipine, traversau Pacificul către Noua Spanie (Mexic), iar de-acolo ajungeau cu alte corăbii în Spania propriu-zisă. Arătos, ţipător, cu pete sclipitoare de vopsea de ulei roşii, portocalii şi verzi în modele florale, *Şalul* lui Matisse este imaginea pe care o asociez cu măreţia tropicală şi senzualitatea insulelor Filipine şi cu ocupaţia lor spaniolă, prin intermediul Mexicului, care a durat aproape trei secole şi jumătate, începând cu anul 1556.

Pentru că Filipinele sunt împovărate nu numai de secolele de colonialism spaniol, care, cu implicaţiile sale profund romano-catolice din perioada premergătoare a Reformei, a adus mai puţin dinamism decât variantele britanică, olandeză şi japoneză, experimentate prin alte locuri din Primul Lanţ de Insule, ci sunt dublu împovărate de amprenta colonizatorilor mexicani, care

au reprezentat un standard și mai de jos al conștiinței instituționale moderne față de cei spanioli.

De unde șocul pe care-l resimte vizitatorul când sosește aici, după ce a călătorit prin alte părți ale Asiei de Est – un șoc pe care nu l-am depășit nici eu, după ce am făcut patru vizite prelungite în Filipine pe parcursul unui deceniu. În locul bulevardelor strălucitoare, luminate ca o scenă, cu o arhitectură modernă, de secol XXI, care sunt monedă curentă în Malaysia, Singapore, Taiwan și în zona de coastă a Chinei (ca să nu mai vorbim de Japonia și Coreea de Sud), în locul ritmului de stup de albine al activității umane, care este evident în Vietnam, ai cărui colonizatori francezi au zăbovit acolo mai puțin de o sută de ani (și au mai și lăsat în urma lor educație și dezvoltare), peisajul urban al capitalei Filipinelor, Manila, este, prin comparație, unul al devastării estetice și materiale.

Drumuri proaste, bălțoace uriașe de apă de ploaie, din cauza canalizării deficiente, cerșetori la semafoare, firme de cluburi de noapte cu litere lipsă, construcții mizerabile cu aerul unor cutii mari dărăpănate, lipsite de orice stil arhitectonic și fără să se potrivească măcar unele cu altele, aparate vechi de aer condiționat care tronează ici și colo la câte o fereastră ca niște ochi negri, snopuri de cabluri electrice care se împletesc printre palmierii și așa răsuciți – acestea sunt realitățile vizuale care te întâmpină când ajungi acolo. În lumina vioaie, dar apoasă a soarelui, care se prevede prin pâcla iscată de norii musonici, ceea ce vezi este o lipsă aproape totală a oricărei estetici care să confere o identitate. Fie că e vorba de tipicele vehicule *jeepney********* cromate, cu modele ca din cărțile de benzi desenate, fie că e vorba de fațadele decolorate de soare ale clădirilor, printre care mai sunt și unele vopsite în culori țipătoare, aproape totul pare amatoristic, abia înjghebat, de parcă întreaga panoramă a orașului – excepție făcând vechiul Cartier Spaniol și mall-urile cu pretenții – este o butaforie. În comparație cu orașele vietnameze (care au și ele problemele lor economice), care pulsează de-o viață frenetică, Manila, cu toată densitatea ei de populație, pare somnolentă și dezinteresată. Predominante sunt aici buruienile și zidăriile care stau să se prăbușească. Toată extinderea urbană de dincolo de centrul orașului nu e dată deloc de ansambluri rezidențiale, ci de mahalale cu acoperișuri de tablă înnegrită și munți de gunoaie.

Agenți de securitate aparținând unor firme private, ai căror epoleți și însemne îmi amintesc de cei asemenea lor din Mexic, păzesc holurile hotelurilor de cinci stele și restaurantele fast-food cu câini special dresați și pușți de asalt cu țevile retezate. Interioarele clădirilor guvernamentale te deprimă, din cauza luminii moarte a tuburilor fluorescente. Sigur, există și o întreagă amestecătură suficientă sieși de centre comerciale și restaurante fițoase în vogă și destinate clasei de mijloc. Dar ceea ce realizezi, după câteva zile, este că, spre deosebire de ce pretind ghidurile de călătorie, nu există cu adevărat o bucătărie filipineză distinctă, în afară de niște porc, pește și orez pregătite cum o fi. Este o cultură de împrumut, fără acele sedimente de bogăție civilizațională care sunt evidente în siturile arheologice din țări ca Vietnamul și Indonezia, ca să nu mai vorbim de China sau India. Și, bineînțeles, într-o asemenea cultură, predomină comunitățile împrejmuite, luxoase, în incintele cărora bogații pot scăpa de mediul înconjurător inadecvat, prin intermediul unor sisteme de asigurare a vieții normale.

Dinamismul asiatic, născut în anii 1970, este ceva într-atât de palpabil, încât se simte în orișice, de la trenurile-glonț chinezești și taiwaneze, la explozia aproape obsedantă a construcțiilor în Vietnam și Malaysia, la gardurile vii tunse perfect care mărginesc drumurile singaporeze. Dar, până la finalul acestui prim deceniu al secolului XXI, dinamismul asiatic a ocolit, cel puțin deocamdată, Filipinele.

„Aici mai avem încă o economie latinoamericană proastă, nicidecum asiatică", mi-a spus un economist occidental care lucra la Manila. „Este adevărat că Filipinele n-au fost afectate prea mult de recesiunea globală din 2008, dar asta numai pentru că, de fapt, nici n-au fost vreodată integrate în economia globală. În realitate", a continuat el, creșterea economică așa-zis constantă,

de peste 6% pe an în ultima vreme, a fost subminată de sporul demografic de 1,7%, cum nu s-a întâmplat nicăieri altundeva în economiile zonelor costiere ale Pacificului, care au ţinut-o bătută cu aproape o treime mai sus de atât, şi asta decenii la rând, fără creşterile corespunzătoare de populaţie. Esenţial este că un procent „uluitor" de 76,5% din acea creştere de PIB din ultimii ani s-a dus la cele patruzeci de familii cele mai bogate din Filipine.******** Vechea poveste dintotdeauna: elita de la Manila se îmbogăţeşte pe spinarea oricui altcuiva.

În timp ce tigrii economici******** din Asia se bazează pe industrii producătoare puternice, mizând, aşadar, foarte mult pe exporturi, în Filipine, exporturile vizează numai 25% din activitatea economică, în contrast cu procentul-standard asiatic de 75%. Iar acele 25% constau mai ales în componente electronice de valoare scăzută, banane şi nuci de cocos. Economistul a scos o fiţuică şi a început să turuie statistici: Filipinele se situau pe locul 129 dintr-un total de 182 de ţări, după un clasament alcătuit de *Transparency International*, fiind astfel cea mai coruptă economie importantă din Asia, mai coruptă chiar şi decât cea din Indonezia; potrivit indicatorului de uşurinţă a desfăşurării afacerilor, alcătuit de Banca Mondială, Filipinele se situau pe locul 136 din 183 de ţări; pe fiecare listă şi la fiecare categorie, Filipinele – având a douăsprezecea populaţie a lumii după dimensiuni – erau cea mai neperformantă dintre marile economii asiatice.

Nu poate nimeni să nege faptul că situaţia se ameliorează. Forumul Economic Mondial ţinut recent în Elveţia, la Davos, a mutat Filipinele în jumătatea superioară a clasamentului pe care-l întocmeşte, în privinţa competitivităţii globale.******** Chiar şi aşa, corupţia, restricţiile în materie de proprietate străină şi nesfârşita birocraţie fac din Filipine cea mai ostilă ţară din Asia maritimă pentru investitorul străin. Nu există ţară din Asia, eventual cu excepţia Myanmarului, Cambodgiei şi Indoneziei, în care instituţiile să fie mai slabe şi mai ineficace. Filipinele sunt locul unde o realitate obiectivă, statistică se înregistrează în primele impresii, subiective, ale călătorului.

Poate că nu există o altă ţară mare din lume care să fi beneficiat de asemenea investiţii politice, militare şi economice din partea Statelor Unite, în decursul unor decenii întregi. Poate că nicăieri altundeva influenţa lor nu a fost atât de puţin semnificativă.

*

America şi-a început pătrunderea în Filipine în zorii zilei de 1 mai 1898, când nouă nave aflate sub comanda comodorului George Dewey, după ce au trecut de insula Corregidor, din largul peninsulei Bataan, sub protecţia întunericului, au pătruns în golful Manila şi au distrus o flotilă spaniolă mai mare. Ca multe alte episoade esenţiale din istorie, victoria lui Dewey a fost, în acelaşi timp, şi punctul culminant al exercitării unor ample forţe politice şi economice, şi o acumulare accidentală de circumstanţe, care ar fi putut foarte bine să nu concure, pentru că nu au fost provocate de evenimente din zona Pacificului, ci de altele, din zona Caraibelor, unde represiunea spaniolă din Cuba l-a determinat pe preşedintele William McKinley – împins de expansionişti, inclusiv de Secretarul Marinei, Theodore Roosevelt – să declare război Imperiului Spaniol.

Invazia din Filipine a marcat şi primul caz în care Statele Unite au pornit în mod deliberat la cucerirea unui teritoriu de mari dimensiuni de peste mări şi au sfârşit prin a-l ocupa. Nu avea să se mai întâmple aşa ceva până la invadarea Irakului, după mai bine de un secol. Deşi a început cu deschiderea glorioasă a comodorului Dewey, cel dintâi conflict major pentru Statele Unite, în afara propriilor limite continentale, a degenerat, după câteva luni, într-un coşmar din punct de vedere militar şi într-o atât de amplă traumă internă, cum nu avea să se mai repete până la Războiul din Vietnam.********

În urma pătrunderii victorioase a lui Dewey în golful Manila, trupele americane i-au ajutat

pe insurgenţii filipinezi să-şi recucerească arhipelagul aflat sub dominaţie spaniolă. Dar, aşa cum s-a întâmplat şi în Irak, şi prin alte părţi, americanii s-au înşelat crezând că, de vreme ce localnicii îi întâmpinaseră favorabil pe cei veniţi să îndepărteze un regim despotic, ei aveau să rămână prietenoşi automat şi după ce respectivul regim era îndepărtat. După înfrângerea spaniolilor, tensiunile s-au acumulat între noul guvern filipinez, condus de un tânăr de etnie tagalogă, Emilio Aguinaldo, şi eliberatorii americani, chiar dacă Aguinaldo avea din ce în ce mai puţin control asupra forţelor sale divizate în facţiuni. Până în februarie 1899, anarhia filipineză şi obişnuitul idealism american greşit orientat au aprins fitilul unui război în toată regula între militarii americani şi o sumedenie de miliţii de gherilă indigene.********

La 4 iulie 1902, când preşedintele Roosevelt a proclamat finalul Războiului Filipinez, 4 234 de soldaţi americani fuseseră ucişi în acel conflict şi 2 818, răniţi.******** În total, au murit 200 000 de oameni, mai ales civili filipinezi.******** Luptele din sudul musulman al Filipinelor aveau să mai continue mulţi ani. Se poate foarte bine argumenta că totul a fost inutil de la bun început, o gafă politică de o magnitudine uriaşă comisă de Administraţia McKinley, în care America, din cauza idealismului şi naivităţii ei, a luat-o pe un drum al distrugerii şi brutalităţii.********

Victoria militară, oricât de sângeroasă şi brutală, a fost urmată de multe decenii de stăpânire americană, pe care jurnalistul şi istoricul Stanley Karnow o numeşte „un model iluminist", prin comparaţie cu colonialismul european.******** Samuel Tan, un istoric filipinez critic faţă de politicile americane în alte privinţe, este de acord cu această caracterizare şi descrie şi el stăpânirea americană ca pe un motor istoric, datorită căruia masele de filipinezi au cunoscut un minimum de modernitate.********

Americanii s-au abţinut să cumpere suprafeţe mari de teren. Au evitat scheme precum monopolurile opiului. Le-au redistribuit ţăranilor pământurile unor moşii bisericeşti bogate şi au construit drumuri, căi ferate, porturi, baraje şi sisteme de irigaţii. Cheltuielile americane pe sănătate şi educaţie au condus la dublarea populaţiei Filipinelor din 1900 până în 1920 şi la un spor de alfabetizare a acesteia de la 20 la 50% în intervalul unei singure generaţii.********

La rândul lor, Filipinele au afectat destinul Americii din secolul XX într-o asemenea măsură, cum puţine alte ţări îndepărtate au reuşit. Pe judecătorul din Ohio William Howard Taft, conducerea Comisiei pentru Filipine l-a propulsat la preşedinţia Statelor Unite. Căpitanul de infanterie John „Black Jack" [„Jack cel Negru"] Pershing, care avea să conducă expediţia din Mexic împotriva lui Pancho Villa şi să comande forţele americane în Primul Război Mondial, a fost avansat la gradul de general de brigadă înaintea unor alţi nouă sute de ofiţeri, după ce s-a remarcat strălucit în fruntea trupelor sale, în lupta împotriva insurgenţilor musulmani din sudul Filipinelor. Douglas MacArthur, fiul generalului de infanterie Arthur MacArthur********, a venit în Filipine să comande o brigadă americană şi s-a întors într-o a doua misiune, în calitate de consilier militar al guvernului indigen. Unul dintre aghiotanţii lui Douglas MacArhur de la Manila era un maior trecut de prima tinereţe, Dwight D. Eisenhower, care şi-a şlefuit acolo capacităţile analitice pentru viitorul al Doilea Război Mondial, încercând să organizeze o armată naţională filipineză. Victoria japoneză asupra forţelor generalului Douglas MacArthur din Filipine, ultima rezistenţă a lui MacArthur pe insula Corregidor din golful Manila, înainte de a se retrage în Australia, atrocităţile comise de japonezi ulterior împotriva prizonierilor de război atât americani, cât şi filipinezi, în timpul Marşului Morţii din peninsula vecină Bataan şi revenirea triumfală a lui MacArthur în Filipine, în bătălia din golful Leyte – toate acestea au constituit legenda homerică din al Doilea Război Mondial, care i-a unit pe americani de militarii lor şi le-au furnizat popoarelor american şi filipinez o moştenire comună la nivelul istoriei.********

Ca să nu mai vorbim de profunda implicare a decidenţilor politici americani în susţinerea guvernelor filipineze, prin ajutoare şi sfaturi, de la cel de-al Doilea Război Mondial încoace, mai

cu seamă rolul esențial pe care l-au jucat americanii în răsturnarea pașnică de la putere, în 1986, a dictatorului Ferdinand Marcos. Și n-a fost vorba numai de faptul că ofițerii și diplomații americani s-au luat la trântă cu dictatura lui Marcos de la mijlocul anilor 1960 până în anii 1980, pentru că a urmat misiunea de sprijinire a guvernării de la Manila împotriva insurecțiilor comuniste și islamice, chiar până în prezent.

Într-adevăr, cine pune la îndoială faptul că Statele Unite sunt – ori au fost – o putere imperială ar trebui să meargă în Filipine, unde clădirea albă și impunătoare a misiunii diplomatice americane tronează în golful Manila, ocupând cea mai frumoasă proprietate imobiliară din centrul orașului, la fel ca înaltele comisii sau ambasadele britanice și franceze din fostele colonii respective; unde americanii au propriile reședințe, ca să se retragă mai la răcoare, la fel cum au britanicii în India; unde ofițerii din armată, afaceriștii și politicienii de frunte locali sunt absolvenți ai academiei militare de la West Point, așa cum personajele de frunte ale fostelor colonii britanice au absolvit academia militară de la Sandhurst, și unde eroul romantic al întregii țări nu este un filipinez, ci figura proteică a lui Douglas MacArthur, care, în mintea filipinezilor, le-a salvat țara de măcelurile ocupanților japonezi.********

Să ne imaginăm doar Irakul, după nouă decenii, dacă Statele Unite și-ar păstra profunda implicare în problemele acelei țări, ca o putere din afară, dar conducătoare. Ar fi totuna cu Filipinele. În cea mai mare parte a secolului XX, Filipinele au fost o colonie americană din toate punctele de vedere, mai puțin cu numele, unde politica de apărare și cea diplomatică americane au fost considerate ca de la sine înțelese prea mult timp.

Dată fiind această moștenire, destinul Filipinelor, dacă se poate spune astfel, și întrebarea dacă ele vor deveni un fel de Finlandă a Chinei ar putea spune mai mult despre traiectoria Americii ca mare putere decât soarta Irakului și întrebarea dacă acesta din urmă va merge mai departe în siajul Iranului. Să fim realiști: Filipinele dețin o poziție crucială: domină partea de est a Mării Chinei de Sud în aceeași măsură în care Vietnamul domină partea de vest, iar China – partea de nord. Cu populația lor de aproape 100 de milioane de locuitori, Filipinele depășesc până și Vietnamul.

Și totuși, în ciuda unui secol aproape întreg de cheltuieli anuale vaste, sub formă de ajutor american, Filipinele au rămas una dintre cele mai corupte, mai nefuncționale, nefrecventabile și chinuite de sărăcie societăți din Asia maritimă, cu mahalale imunde, precum în Africa, și cu o gândire fatalistă și o împărțire pe clase, precum în America Latină. Ba mai mult, Filipinele au fost descrise ca fiind o „republică de jocuri de noroc", unde politicienii „dețin puterea fără virtute" și-și păstrează dominația prin intermediul „capitalului" și al „criminalității"********.

*

Filipinele de la începutul secolului XXI, măcinate cum sunt de corupție, constituie, într-o măsură semnificativă, moștenirea unui singur om, Ferdinand Marcos, care în mod evident a reprezentat opusul lui Lee Kuan Yew și, poate ceva mai puțin, opusul lui Mahathir bin Mohamad și al lui Chiang Kai-shek. Ceilalți bărbați de stat au lăsat în urma lor niște state funcționale, cu instituții în linii mari curate, numai bune să primească niște democrații perfect funcționale și acelea; Marcos, în schimb, a lăsat în urma lui mită, nepotism și ruină. Marcos și Filipinele lui, spre deosebire de Singapore, Taiwan și Malaysia (deși aceasta din urmă într-o mai mică măsură), nu s-au lăsat deloc însuflețiți de valorile confucianiste. Ceilalți bărbați de stat menționați au făcut și mai complexă gândirea marilor filosofi politici, dovedind că un autoritarism ținut în frâu poate conduce, în unele cazuri, la calitate în politică; Marcos a ilustrat marea majoritate a cazurilor în care autoritarismul conduce la – ce altceva, decât – criminalitate și decădere politică. Fiecare dintre ceilalți trei a fost extraordinar în felul său, iar anii lor de tinerețe i-au adus cu precădere în contact cu adevărurile neplăcute privitoare la propriile societăți, cele care necesitau corecții. Cu

toţii au străpuns miasma judecăţilor convenabile şi au privit fără echivoc realitatea dură cu care se confruntau – mai cu seamă Lee şi Mahathir, mai puţin Chiang. În asta a rezidat geniul lor inconfundabil; în schimb, Marcos a creat o lume a autoamăgirii. Lee şi Mahathir au fost doi administratori eficienţi, în stil corporatist; Chiang s-a străduit şi el să devină un astfel de conducător în Taiwan, spre sfârşitul carierei sale. Dar Ferdinand Marcos a răsturnat cu fundul în sus toate aceste valori. Iată cum prezintă lucrurile Stanley Karnow, care pe bună dreptate poate fi numit cel mai mare gazetar istoric american în ceea ce priveşte Asia de Sud-Est a ultimei părţi a secolului XX:

> Izolat în palatul său etanşeizat, Marcos a pierdut contactul cu realitatea, în ultimă instanţă. Administraţia lui coruptă era deja total discreditată în 1985 şi totuşi încrederea oarbă în propria invincibilitate l-a împins de la spate să organizeze alegerile [...] care l-au dus la pierzanie [...] S-a prăbuşit sub simpla greutate a greşelilor şi venalităţii sale flagrante, care aduseseră ţara la faliment. Rivalizând cu legendarii conducători khmeri, ale căror capete sculptate privesc de la înălţimea templelor de la Angkor, a pus ca bustul să-i fie cioplit într-o coastă de deal din centrul Luzonului. A născocit o cavalcadă întreagă de strămoşi nobili, războinici, cultivatori de pământ, creatori de artă, colonizatori şi naţionalişti, ca şi cum spiritul colectiv al acelora s-ar fi întrupat în el.********

Marcos şi soţia sa, Imelda, nu au furat sute de milioane de dolari în răstimpul de mai bine de două decenii, cât s-au aflat la putere: au furat, literalmente, miliarde. Geniu cultural este atunci când un conducător delimitează cele mai puternice atribute ale unei culturi date, cu scopul de a înălţa societatea la un nivel superior. Aşa a procedat Lee în cazul culturii chineze de peste mări; aşa a procedat Mahathir în cazul culturii malaeze, contopind-o cu atributele de disciplină ale islamului global. Marcos, în schimb, a reprezentat ce-a fost mai rău în moştenirea spaniolă: absolutismul, fatalismul şi mentalitatea dinaintea Reformei, nefăcând astfel nimic revelator sau interesant cu Filipinele, decât, eventual, să amâne ziua în care şi această ţară ar putea deveni unul dintre „tigrii" economici din Asia.

Şi totuşi, Marcos nu mai e detestat chiar de toată lumea în Filipine, dată fiind stagnarea lipsită de direcţie a erei post-Marcos. „În primii ani ai dictaturii lui Marcos, visam în tablouri măreţe", mi-a spus un avocat filipinez de prestigiu. „Cu Marcos, am avut o şansă reală de a schimba cultura, posibilităţile nu lipseau. Dar el a înţeles puterea ca în Java: credea că puterea se întrupase în persoana lui fizică. Nu era un simţ al puterii machiavelic, în care virtutea nu are de-a face cu charisma, ci cu faptele şi opţiunile dure ale liderului." De la Marcos încoace, a mai zis avocatul, „democraţia noastră n-a făcut decât să democratizeze corupţia. Nu există la noi confucianism", aşa cum stă la baza unor societăţi puternice, care se autoreglează, într-o mare parte din restul Asiei de Est; după cum nu există nici „disciplina islamică" pe care se reazemă popoarele din Malaysia şi Indonezia. „Noi suntem o cultură a minimei rezistenţe, nu ne punem în situaţii jenante unii pe alţii: decât să pedepsim, preferăm să ne adaptăm şi să privim în altă parte. Asta-i tragedia noastră." Şi tot această lipsă a disciplinei – mi-au spus un grup de jurnalişti filipinezi – dă naştere unui anume scepticism în legătură cu capacitatea Filipinelor de a menţine un front puternic şi unit împotriva Chinei.

Cu siguranţă că asemenea caracteristici culturale se pot schimba, şi anume se pot schimba dramatic. Dar e nevoie de menţinerea unor politici pozitive, iar asta necesită, la rându-i, o calitate excepţională a conducerii.

*

Lăsându-l pe Marcos la o parte, dilema centrală a Filipinelor e de ordin geografic. Înaintea sosirii navigatorului portughez Ferdinand Magellan pe insula Cebu, în 1521, arhipelagul filipinez nu exista ca entitate coerentă din punct de vedere politic. Nici nu poate fi mai acut contrastul cu

o țară ca Vietnamul, al cărei simț al națiunii s-a născut cu câteva milenii în urmă. Arhipelagul filipinez constă, în linii mari, în trei grupuri de insule care aveau prea puține în comun anterior sosirii lui Magellan: Luzon, în partea de nord, este locuit mai ales de vorbitori de *tagalog,* care-și au rădăcinile în Asia de Sud-Est. În sud, se află Mindanao și arhipelagul Sulu, ocupate de etnici *moro* musulmani, care, din punct de vedere cultural și etnic, au mult mai multe în comun cu popoarele din Malaysia și Indonezia, decât au cu locuitorii din Luzon. Acest lucru a condus la terorism și la insurgențe islamice, întâmpinate una câte una de o campanie de contra-insurgență organizată cu ajutor nemijlocit din partea Statelor Unite. Luzon în nord și Mindanao în sud sunt prea slab conectate de un grup de insule împrăștiate, Visaya, printre care se numără și Cebu. Protejarea celor 35 000 de kilometri de coastă, îngreunată de amenințări interne care sunt, la rându-le, produse ale diversității etnice și religioase, face ca Filipinele să fie deosebit de vulnerabile în fața penetrării de către o putere exterioară, cum ar fi China. Filipinele sunt mai puțin o țară și mai degrabă un imperiu gata-gata să se destrame, condus de pe insula Luzon. Într-adevăr, faptul că, deși e vorba de o națiune care ocupă mai multe arhipelaguri, armata terestră filipineză are de trei ori mai mulți militari decât flota de război dovedește cât de nesigură este, pe plan intern, această țară. Așa că, în ultimă instanță, din cauza geografiei, Filipinele n-au de ales și trebuie să caute patronajul Statelor Unite, împotriva Chinei.********

Este adevărat că Filipinele au închis baza navală americană din golful Subic în 1992, după care aerodromul Clark (tot de pe insula Luzon) s-a închis în același an. Dar asta s-a întâmplat înainte ca puterea navală a Chinei să devină cu adevărat demonstrabilă. După numai doi ani, China urma să ocupe recifele din arhipelagul Spratly, care se aflau sub control filipinez, iar de la mijlocul anilor 1990, a declanșat o vastă expansiune a forțelor sale aeriene și navale, însoțită de o atitudine mult mai agresivă în Marea Chinei de Sud. Influența geopolitică din ce în ce mai puternică a Chinei asupra Filipinelor este încurajată de faptul că, pentru autoritățile de la Manila, China este al treilea partener economic, după criteriul volumului tranzacțiilor comerciale. Și mai sunt și extrema bogăție și influență a comunității de imigranți chinezi din Filipine.

De fapt, naționalismul țâfnos al filipinezilor ca răspuns la ascensiunea militară chineză este, în alte moduri, o expresie a vulnerabilității sale geografice. Marea este frânghia de salvare economică a țării din toate punctele de vedere, de la pescuit până la explorarea resurselor de energie. Filipinele importă pe mare tot țițeiul de care au nevoie, în vreme ce tot necesarul de gaze naturale provine dintr-un câmp de exploatare aflat în largul golfului Manila. Prin urmare, o eventuală pierdere a accesului la noi rezerve de hidrocarburi în zonele din Marea Chinei de Sud, cum sunt insulele Spratly și reciful Scarborough, ca și o pierdere a accesului la locurile de pescuit existente, din cauza unei schimbări în echilibrul de putere maritim, ar constitui un coșmar în materie de securitate națională pentru guvernul de la Manila.********

Vulnerabilitatea unui stat cvasi-eșuat în fața privirilor Chinei coborâte asupra lui era exploatată de Washington, pe vremea călătoriei mele în Filipine, pentru a resuscita sub o formă diferită platforma strategică pe care au avut-o americanii acolo, pe latura estică a Mării Chinei de Sud, timp de aproape un secol, din 1899 până la sfârșitul Războiului Rece.

*

Cea mai recentă vizită a mea în Filipine, din vara lui 2012, a survenit într-o perioadă a tensiunilor navale din Marea Chinei de Sud, care în jurnalele de știri mondiale au fost umbrite doar de războiul civil din Siria și de criza datoriilor europene. Adevărul este că impasul ivit între navele filipineze și cele chineze în primăvara lui 2012, în jurul recifului Scarborough, situat la 120 de mile marine vest de Luzon, a demonstrat încrederea în sine a Chinei, ca de „băț mic"********, în momentul în care s-a confruntat cu un adversar slab și disperat, cum erau Filipinele.******** În loc să trimită nave de război serioase, Beijingul a desfășurat în zona de conflict, pe parcursul câtorva

săptămâni, peste douăzeci de vase de sprijin maritim ușoare și neînarmate, echivalentul unor nave ale pazei de coastă. În felul acesta, China a vrut să semnaleze că privea puterea maritimă ca fiind un „registru" bazat pe o paletă largă de opțiuni, pentru că și vasele comerciale, și cele de pescuit pot amplasa mine și monitoriza evoluția navelor străine. (De fapt, China, după cum susțin profesorii James Holmes și Toshi Yoshihara de la Colegiul Naval de Război din Statele Unite, produce „pe bandă rulantă" șalupe de ultimă generație ale pazei de coastă, iar serviciile chineze de sprijin maritim nemilitar preiau în folosință nave scoase din uz de marina militară.) Utilizând vase de la capătul slab al registrului, Beijingul și-a întărit mesajul că nu făcea decât să patruleze în apele pe care deja le deținea și nu ridica pretenții asupra altor ape, intrând în competiție cu alte flote militare. Dar nu trebuie să se amăgească nimeni crezând că Beijingul n-ar fi avut posibilitatea să-și consolideze rapid puterea maritimă din vecinătate. Vasele nemilitare ale Chinei s-au înfruntat cu mândria Marinei Militare filipineze, o navă luată la mâna a doua de la Paza de Coastă a Statelor Unite și rebotezată *Gregorio del Pilar*********. Usturătoare a fost nepotrivirea de calibre între puterea în ascensiune a Chinei și eșecul abject care era statul filipinez modern, cu o lipsă de capacitate navală de luptă rezultată din eșecul mai mare, social și economic. Cert este că reacția intensă, emoțională a filipinezilor împotriva Chinei s-a datorat conștientizării faptului că, în prezența navală chineză de la reciful Scarborough, a existat o mare doză de condescendență, profund umilitoare.

*

Chestiunea recifului Scarborough le-a demonstrat filipinezilor – dacă nu le era deja evident – că aveau nevoie de o alianță militară substanțială cu Statele Unite. Acest lucru ar fi fost în consonanță cu peste un secol de istorie recentă, dar era ceva nou, dacă este avută în vedere înstrăinarea dintre cele două țări din perioada de după Războiul Rece. La fel cum, în condiții umilitoare, Marina Militară a Statelor Unite a părăsit golful Cam Ranh din Vietnam, în anii 1970, iar acum era invitată să revină, aceeași Marină Militară a Statelor Unite a părăsit golful Subic din Luzon la începutul anilor 1990, iar acum era invitată să revină. „Singurul atu pe care-l avem este alianța cu Statele Unite, iar această alianță e tot asimetrică, în avantajul americanilor", observa profesoara Aileen Baviera, de la Universitatea din Filipine. Alte țări din regiune ajungeau și ele la concluzii similare.

Din punctul de vedere al americanilor, președintele de acum al Filipinelor, Benigno Simeon Aquino III, a reprezentat o fereastră de oportunitate. Este fiul lui Benigno Simeon Aquino Jr., un politician de mare popularitate, a cărui asasinare, în 1983, a fost scânteia care a stârnit revolta împotriva lui Marcos. Spre deosebire de ceilalți președinți filipinezi de după debarcarea lui Marcos, Aquino cel tânăr era perceput ca nefiind nici corupt, nici ineficient. Era un naționalist, care-și propunea stârpirea corupției și diminuarea sărăciei cu ajutorul veniturilor din petrolul și gazele extrase din Marea Chinei de Sud. *Îți urăm noroc*, i s-ar fi putut spune. Cu toate acestea, oficialitățile americane au simțit că era cazul să exploateze atitudinea lui, pentru că *nu se știe ce alt escroc i-ar putea lua locul*. „Să oficializăm o nouă relație, câtă vreme este el la putere", mi-a spus un oficial american.

Cercurile militare americane, în ciuda faptului că bazele moștenite de pe vremea Războiului Rece, Clark și golful Subic, au fost închise, își intensificaseră deja legăturile cu forțele armate filipineze, în urma atentatelor de la 11 septembrie 2001. Arhipelagul Sulu, din partea de sud a Filipinelor, fiind un loc de refugiu pentru o serie de rețele teroriste islamice mai mult sau mai puțin afiliate organizației Al-Qaida, câteva sute de membri ai Forțelor Speciale Operative americane au fost desfășurate în zonă și în sudul insulei Mindanao în 2002, punând în funcțiune o strategie care, în timp, a redus grupările Jemaah Islamiyah („Congregația Islamică") și Abu Sayyaf la statutul unor delincvențe iritante, și atât. Provocarea s-a schimbat apoi: să faci un

guvern romano-catolic slab și corupt din partea de nord, de la Manila (adică de pe insula Luzon), să canalizezi asistență financiară pentru dezvoltare și către zonele sale periferice musulmane, adeseori uitate, din apropiere de Borneo. Această lipsă de voință și capacitate a guvernării filipineze a generat și acele insurgențe prelungite, cronicizate, care sunt Frontul de Eliberare Islamică al Populației Moro din sudul insulei Mindanao și Noua Armată Populară, comunistă, din alte părți, muntoase, ale arhipelagului. Dar, cum insulele Sulu rămâneau fragile din punct de vedere politic și militar, deși numărul agenților operativi americani fusese redus de la 600 la 350, iar numărul teroriștilor transnaționali clasificați drept ținte majore scăzuse și el la doar o mână de oameni, Washingtonul s-a văzut nevoit să convingă oficialitățile militare filipineze să-și repoziționeze forțele armate în așa fel, încât să nu mai privească preponderent către interior, ci să se concentreze pe constituirea unei „conștiințe a domeniului maritim", pentru a putea contracara China. „Insurgențele ne-au consumat 90% din eforturile de apărare, timp de mulți ani, și tot nu au fost lichidate", spunea Raymund Jose Quilop, adjunctul secretarului de stat pentru evaluare strategică de la Manila.

Cu accentul pus în așa măsură pe forțele terestre, rămâneau prea puține opțiuni în privința forțelor aeriene și maritime. De exemplu, repetând ce am mai spus, dat fiind că puterea aeriană nu poate fi detașată de puterea maritimă, Filipinele aveau doar unul sau două avioane de transport Hercules C-130 care chiar puteau zbura, și vreo șapte avioane OV-10, un tip de aeronavă de sprijin aerian pe distanțe scurte, care erau cu adevărat străvechi. Să fi avut filipinezii și vreo patru avioane supersonice operaționale. Din perspectiva militară americană, Filipinele se aflau la stadiul cel mai de jos. Mai mult decât atât, americanii nu puteau transfera o tehnologie de apărare suficient de modernă la Manila, pentru că acolo nu se putea vorbi de o securitate cibernetică sau operațională. De aceea, cuvântul de ordine, printre experții americani în cazul Filipinelor devenise „apărare de minimă credibilitate". Un ofițer american mi-a spus: „N-au ei nevoie să se calce pe bombeuri cu China. Filipinezilor le trebuie cel mult un câine și un gard în fața curții casei lor, ca să-i facă pe chinezi să ezite înainte de a le călca în picioare grădina. Când americanii s-au grăbit să convertească șalupa din anii 1960 a Gărzii de Coastă a Statelor Unite, scoasă din uz, în mândria flotei militare filipineze, o mare parte din lume a râs. Dar ei vorbeau al naibii de serios. Cineva mi-a spus: „Tocmai le-am înnoit filipinezilor flota, de la nivelul din al Doilea Război Mondial la cel din anii 1960. Asta înseamnă progres". Americanii se gândiseră să le vândă filipinezilor o fregată de la sfârșitul anilor 1980, dar care avea un motor cu turbină, considerat prea complex pentru a-i putea fi asigurată mentenanța în Filipine. Astfel că Washingtonul încuraja Manila să investească în fregate mai puțin sofisticate, construite în Italia, și în șalupe de patrulare mici, de producție japoneză (pe care filipinezii le-au și primit). Flotele militare și aeriene moderne, date fiind expertiza tehnologică, precauțiile ce țin de securitate și cheltuielile propriu-zise pe care le necesită, sunt ca niște probe cu hârtie de turnesol pentru nivelul de dezvoltare a unor culturi naționale, iar nivelul atins de Filipine era unul prea jos. Și totuși, guvernul de la Manila vorbea și el serios că urmărea să schimbe această percepție, dovadă recenta suplimentare cu 1,8 miliarde de dolari a bugetului apărării, o sumă semnificativă pentru o țară de asemenea dimensiuni.

Așa încât americanii suplimentau și ei modestele ameliorări ale capacității navale de luptă a Filipinelor prin vizitele efectuate în golful Subic și în alte porturi filipineze de către o sută de nave de război, inclusiv submarine, și nave militare de aprovizionare ale Statelor Unite, în fiecare an. Filipinele, pe de altă parte, și-au modernizat capacitățile portuare de reparații, pentru a încuraja și mai multe asemenea vizite navale americane. Mai mult decât atât, președintele Comitetului Reunit al Șefilor de Stat-Major american********, comandantul flotei militare americane din Pacific, șeful Comandamentului din Pacific și al Forțelor Navale din zona Pacificului, cu toții au efectuat vizite oficiale, de la Washington și Honolulu la Manila. Pe partea civilă, o cohortă de

miniștri-adjuncți din Cabinetul de la Washington au trecut și ei pe la Manila. Ideea era de a le oferi Filipinelor suficientă greutate politică și militară pentru ca țara să nu ajungă pentru China, după cum se exprima un oficial american, precum Etiopia, în 1936, pentru Italia: numai bună de violat. Golful Subic, la fel ca și golful Cam Ranh din Vietnam, nu era programat să redevină o bază militară americană în toată puterea cuvântului; mai degrabă, americanii aveau intenția să asigure o prezență regulată, dar „prin rotație" a forțelor navale americane în porturile filipineze (și vietnameze). În același timp, au existat discuții despre o eventuală dragare a golfului Ulugan, de pe insula Palawan din vestul Filipinelor – cu ieșire la Marea Chinei de Sud și aproape de insulele Spratly – ca viitoare bază navală.

În ciuda tuturor acestor mutări, au existat prea puține semne din partea Chinei c-ar fi dat înapoi. În timpul uneia dintre vizitele mele, chinezii chiar și-au anunțat intenția de a construi o pistă de aterizare-decolare pe reciful Subi, la numai câteva mile marine distanță de elementele geografice controlate de filipinezi în vecinătatea insulelor Spratly, chiar dacă Subi este sub apă în perioada fluxului. Adevărul este că tratarea disprețuitoare a Filipinelor servea unui scop în cercurile naționaliste de la Beijing, scop ce nu se regăsea și în felul disprețuitor în care era tratat Vietnamul. A detesta Vietnamul era o emoție resimțită din principiu în China, drept care nu adăuga nimic bunei-credințe naționaliste a vreunei oficialități politice sau personalități militare chineze; pe când Filipinele aveau cu Statele Unite un tratat formal de alianță, așa încât provocarea neîntreruptă a Filipinelor transmitea mesajul de respingere a Statelor Unite de către China. Iar acest lucru era ușor de făcut, datorită lipsei de capacități a forțelor militare filipineze. Consolidând relația militară bilaterală cu Manila, Washingtonul sporea miza – cu alte cuvinte, își intensifica lupta împotriva Chinei.

*

Toate aceste adevăruri dure, greu de acceptat au constituit baza discuțiilor mele de la Ministerul de Externe de la Manila, unde, pe fundalul zgomotului produs de niște aparate nesigure de aer condiționat, și al luminii reci a tuburilor de neon, și al glasurilor cu accente suave ale oficialităților filipineze care purtau *barong*********-uri albe și călcate, cu broderie, am auzit argumente realiste și sfidătoare, chiar dacă demonstrau slăbiciune. Legea îi apără pe cei slabi, fiind nepărtinitoare, dar sistemul internațional era de inspirație hobbesiană, în sensul că nu exista un Leviatan care să-i pedepsească pe nedrepți; drept care legislația internațională venea, în momentul respectiv, pe locul al doilea, după realitățile geopolitice. Oficialii filipinezi cărora le luam interviu înțelegeau toate acestea.

„Adevărata problemă aici este expansiunea perfidă a puterii navale a Chinei", a început prin a-mi spune Henry P. Bensurto Jr., secretarul general al Comisiei pentru Afaceri Maritime, în timp ce-mi sublinia toate activitățile chinezilor pe multitudinea de recife și atoluri din arhipelagul Spratly lărgit, apropiate de insulele filipineze principale. Chinezii, afirma el, sondau, amplasau balize și plănuiau să semene garnizoane pe orice palmă de uscat pe care ar fi putut-o găsi în ceea ce el numea „Marea Filipinelor de Vest". Denumiri precum insula Woody, platoul Reed, platoul Douglas, bancul Sabina și Bajo de Masinloc (reciful Scarborough) îi condimentau întruna vorbirea. „China – spunea el – va continua să provoace tensiuni, apoi le va reduce pe cale diplomatică, apoi le va spori din nou, în așa fel, încât, la finele zilei, vei constata că ți-au mâncat toată mâna: chinezii vor dezvoltare în comun prin locuri în care pretențiile lor sunt lipsite de orice bază." Spre sfârșitul prezentării în PowerPoint pe care mi-a făcut-o, a zis: „China, cu cât își sporește capacitățile militare, cu atât mai puțin flexibilă va fi". În timp ce atât Statele Unite, cât și China priveau Filipinele ca fiind o zonă strategică, din punctul de vedere al propriei lui țări, geografia se dovedea o calamitate. Filipinezii au de apărat 7 100 de insule care fac parte din arhipelagurile lor, 70% dintre orașe aflându-se aproape de coaste. Marea însemna totul acolo, iar

Marea Chinei de Sud era dorită de China în aceeași măsură în care „Marea Neagră e râvnită de Rusia“. Tehnologia nu avea cum să fie de mare ajutor: din cauza costurilor transportului aerian, zeci de mii de nave ar fi continuat să treacă prin „Marea Filipinelor de Vest“ [Marea Chinei de Sud] în deceniile următoare, făcând ca prin aceste ape să viermuiască navele de război și să nu se mai termine jocurile de-a războiul. Omul a încheiat făcând un apel la legislația internațională – demonstrația supremă de slăbiciune.

Gilberto G.B. Asuque, asistentul secretarului pentru probleme oceanice, a fost mai direct: „Noi avem un platou continental, iar ei vor țițeiul și gazele noastre, e foarte simplu. Trebuie să arătăm lumii că nu se poate: China nu poate să bage totul în buzunar“. Dincolo de o asemenea manieră emoțională de a vorbi, cu totul necaracteristică diplomaților, se simțea o vulnerabilitate gravă. Filipinele aveau puține rezerve proprii de țiței și gaze naturale. Săpaseră 263 de puțuri în ultimii treizeci de ani, în timp ce Malaysia și Indonezia săpaseră fiecare câte patru sute de puțuri în fiecare an din aceeași perioadă. Firma Exxon renunțase la drepturile sale din Marea Sulu, pentru că hidrocarburile de acolo erau insuficiente. Câmpul de gaze naturale din apropierea golfului Manila era destul de mic. În 2011, Filipinele lansaseră cincisprezece secțiuni de explorare pentru surse de energie la patruzeci de mile marine vest de Palawan – adică la 575 de mile marine sud-est de China și la 450 de mile marine est de Vietnam. Și totuși, aceste secțiuni cădeau toate în interiorul liniei punctate istorice, formate din nouă liniuțe, a Chinei, iar China revendica două dintre cele cincisprezece secțiuni ca fiind deja ale ei. „Suntem aproape o sută de milioane de oameni, și rezervele noastre de energie sunt insuficient explorate, dar contestate“, mi s-a plâns un oficial.

Subsecretarul Edilberto P. Adan, director executiv al Comisiei prezidențiale pentru acordurile asupra forțelor militare aflate în vizită, mi-a vorbit încet și trist despre cum s-au deteriorat relațiile militare americano-filipineze în ultimele decenii și cât a costat acest lucru Filipinele. Pe vremea când aerodromul Clark și golful Subic erau baze permanente americane, Filipinele primeau câte 200 de milioane de dolari pe an sub formă de asistență militară din partea Washingtonului. După închiderea celor două baze, suma respectivă a scăzut la zero. La mijlocul anilor 1990, China și-a început „incursiunile perfide“ în Marea Chinei de Sud, iar în 1999, un nou acord al statutului forțelor le aducea militarilor filipinezi 35 de milioane de dolari sub formă de ajutor anual din partea Washingtonului. „Ne dorim o relație de apărare mai profundă cu Statele Unite și ne-am stabilit un buget militar de 1,5 miliarde de dolari, chiar dacă această sumă e cu mult mai mică decât costurile unui singur submarin de-al vostru.“ Mi-a spus că, tocmai în timpul vizitei mele, țara sa aprobase un acord privind statutul forțelor militare cu Australia – o evoluție majoră, pentru că demonstra că Manila era dispusă de-acum să permită ca forțe ale unei alte țări din zona Pacificului să circule în mod regulat prin apele sale teritoriale. O dată în plus, totul avea de-a face cu China. „Din 1995, când chinezii au ocupat Reciful Mischief********, intențiile lor nu s-au schimbat – atâta doar că acum au și mușchii necesari pentru a și le îndeplini. Noi avem nevoie – a continuat Adan – de forțe navale americane aici, care să se aprovizioneze, să-și facă plinul și să se fâțâie prin apele noastre. Modelul e dat de Singapore [și de Vietnam]: dacă le construiești americanilor facilități, ei vin.“ A subliniat că, în ciuda tuturor disfuncționalităților țării sale, naționalismul avea rădăcini adânci: filipinezii luptaseră cu Statele Unite într-un război dur și neregulat, la începutul secolului XX, după care luptaseră la fel de dur alături de Statele Unite împotriva ocupantului japonez, în al Doilea Război Mondial.

În condițiile în care China încheia socotelile, în sfârșit, cu aproape două secole de tulburări interne și se desfășura către exterior în Asia maritimă, Filipinele aveau nevoie, după toate aparențele, să-i atragă pe americani încă o dată la ei acasă. Exista o școală de gândire printre oficialitățile locale filipineze – atât civile, cât și militare –, potrivit căreia politica de marginea prăpastiei, în domeniul naval, din partea Filipinelor avea să forțeze Statele Unite la o atitudine

mai belicoasă faţă de China, în beneficiul strategic al Manilei. Dar Administraţia Obama a lansat, în 2012, către filipinezi un avertisment specific împotriva unei abordări de felul acesta. Desigur, dominaţia chineză asupra Mării Chinei de Sud nu era în interesul americanilor. Dar în egală măsură nu era în interesul americanilor, date fiind multele conexiuni financiare şi de alte naturi ale lor cu Beijingul, să fie atraşi într-un conflict cu China din cauza naţionalismelor înfierbântate şi inflamabile ale unor ţări precum Filipine şi Vietnam. Fostul şef de Stat-Major, generalul Benjamin Defensor, mi-a spus că, tocmai din acest motiv, „Statele Unite nu vor veni în ajutorul nostru", dincolo de o anumită limită. Filipinele ar fi făcut mai bine să dovedească reţinere şi să apeleze la opinia publică internaţională – spuneau şi el, şi alţii –, fie şi numai pentru că noua ameninţare din partea Chinei nu ştersese cu buretele provocările de securitate internă cu care Manila se confrunta mai departe, în special în sudul musulman al ţării.

Mi-a fost clar că oficialităţile filipineze din domeniile apărării şi securităţii se simţeau asediate: de chinezi, de puzderia de mărunte rebeliuni interne şi, într-un sens mai amplu, chiar dacă şi mai vag, de inflexibilitatea culturală a propriei lor ţări.

De fapt, această inflexibilitate se întindea până la eşaloanele politice de la cel mai înalt nivel. Carolina G. Hernandez, expertă în ştiinţe politice de la Universitatea din Filipine, mi-a spus: „Puţini lideri au avut Filipinele, care să fi gândit strategic. Democraţia, cu mandatul ei prezidenţial de şase ani şi unic, n-a fost de folos. Conducătorii noştri, pur şi simplu, nu sunt în stare să gândească dincolo de acest orizont de timp. Colonialismul [americanilor], care creează dependenţă, inhibă, totodată, orice gândire strategică. Să vorbim cinstit – a mai spus ea –, nu avem capacităţi de apărare externe. De la înfrângerea insurgenţilor [comunişti] *huk*, la începutul anilor 1950, până la formarea Noii Armate Populare [comuniste] la sfârşitul anilor 1960, am avut la dispoziţie un interval de timp, în care să ne construim o apărare credibilă. Nu s-a făcut nimic".

Aşadar, după 115 ani, experienţa legată de filipinezi a americanilor se rezuma la una şi aceeaşi provocare de toată jena: cum să stabilizeze şi să se pregătească să apere o ţară mare şi foarte populată, care nu e-n stare, practic, să aibă grijă de ea însăşi.

*

Această provocare mi s-a înfăţişat în termeni elocvenţi în timpul vizitei pe care am făcut-o la Puerto Princesa, principalul oraş din Palawan, insula foarte lungă şi subţire, în formă de suliţă, din vestul Filipinelor, care parcă se înfige în Marea Chinei de Sud, în apropierea insulelor Spratly. Acest din urmă arhipelag a fost denumit astfel în 1843, după Richard Spratly, căpitan al balenierei britanice *Cyrus South Seaman*, între anii 1836 şi 1844. Dar filipinezii îi spun Kalayaan, adică „Pământul Libertăţii", aceluiaşi grup de insule, denumire dată tuturor acelor atoli şi alte palme de uscat de către aventurierul filipinez, magnat al pescuitului, Tomás Cloma în 1956, după ce el şi câteva zeci de oameni ai săi le-au luat în posesiune şi au pus bazele unei micronaţiuni acolo. Deşi „Pământul Libertăţii" este, în linii mari, nelocuibil şi e greu de ajuns până la el, există un primar de Kalayaan, Eugenio Bitoonon, al cărui birou se află în Puerto Princesa.

Puerto Princesa este un sat crescut prea mare: o adunătură încâlcită de barăci din tablă ondulată, care oferă de toate, de la fructe la piese de maşini, şi care sparge puţin monotonia unui covor gros de verdeaţă de o culoare ca de broccoli, dar mai închisă – dominată de cocotieri, bananieri şi alţi arbori plini de flori –, cotropită de ploi grele timp de mai multe luni pe an. Biroul primarului se afla în spatele uneia dintre pieţe, într-o clădire dărăpănată, cu un grilaj de fier. Cămăruţa lui era plină de grafice care aveau legătură cu proviziile pe care le aşteptau cei cam o sută de locuitori ai Pagasei, altfel spus insula Thitu, cea mai mare palmă de uscat din arhipelagul Spratly. Marele motiv de laudă al celor din Pagasa este o pistă de aterizare lungă de un kilometru şi jumătate, care ţâşneşte din acea insulă pe un teritoriu revendicat de ocupanţii japonezi în al Doilea Război Mondial. Reşedinţa primarului este la Puerto Princesa, pentru că Pagasa este

izolată de musoni și taifunuri, uneori chiar și mai multe săptămâni, dacă nu luni. Mai mult decât atât, mi-a spus el, pista de aterizare e plină de gropi, și-i poate lua zile întregi să ajungă până acolo, dacă marea este agitată, cu bărcuțele pe care le are la dispoziție.

Primarul m-a dus cu mașina prin pădure, pe niște drumuri pline de noroaie, la cartierul-general al Comandamentului Vestic al Forțelor Armate filipineze, amplasat lângă niște mlaștini cu mangrove, la țărmul Mării Sulu. Ca toate bazele militare din întreaga lume care se află în curs de dezvoltare, și aceasta era de departe mai ordonată și mai curată decât aproape orice altă locuire din zonă, cu șiruri drepte de palmieri bine întreținuți, cu spații de birouri pline, la fel ca și cel al primarului, cu teancuri întregi de hârțogăraie aparent bine organizată.

„Avem nevoie de avioane americane pentru orice vreme", l-am auzit spunând pe un ofițer filipinez, de cum am intrat într-un birou. Vorbea cu un sublocotenent de marină american de la Gulfport, din Mississippi, care venise acolo ca să ajute la pregătirea unui exercițiu militar comun al celor două țări, ce urma să aibă loc după câteva luni. Am fost imediat introdus la șeful Comandamentului Vestic al Marinei Militare filipineze, generalul-locotenent Juancho Sabban. Acesta mi-a spus că nu numai comunicațiile erau dificile, chiar și cu acel grup de insule pe care forțele lui se presupunea că le apărau, dar mările din jur erau necartografiate în multe zone, ceea ce însemna că mulți căpitani navigau mai mult orbește. Probabil că dintr-un asemenea motiv eșuase o fregată militară chineză pe bancul Hasa-Hasa, la numai șaizeci de mile marine vest de extremitatea sudică a insulei Palawan, cu puțin înaintea vizitei mele. „Vremea rea și condițiile primitive ne oferă un ușor avantaj față de chinezi, care în apele astea nu-și pot folosi cu eficiență calitățile navale superioare." Într-o informare ulterioară, el și alți ofițeri mi-au enumerat o lungă listă de violări teritoriale imputabile chinezilor, „în Kalayaan, în Marea Filipinelor de Vest": trei avioane de vânătoare pătrundeau în spațiul aerian filipinez aici, o navă militară se aventura ilegal dincolo. Modelul, îmi spuneau acei oameni, era creșterea în frecvență a unor încălcări mărunte, din ce în ce mai aproape de insula Palawan însăși. Și-apoi, ca un refren:

„Avem nevoie de mai multe avioane și vase";

„Avem nevoie de mai multe piste de aterizare";

„Avem nevoie de mai multe capacități cibernetice".

Un tânăr ofițer mi-a spus: „Cel mai important lucru pe care-l avem de făcut, ca națiune, este să forăm după țiței și gaze în Marea Filipinelor de Vest, pentru că suntem țara cea mai săracă din zona Pacificului de Vest".

Iar un alt ofițer, tot tânăr: „China construiește în masă tancuri de dimensiuni medii, pe care să le transporte cu navele maritime, ca să invadeze Palawanul [adică teritoriul filipinez propriu-zis]".

Era multă paranoia în ce-mi spuneau, plus umilință generată de faptul că partea chineză tocmai plasase insulele Spratly, la care se adăugau insulele Paracel și bancul Macclesfield, sub o nouă jurisdicție civilă, numită Sansha, care avea propriul primar. Așa încât existau doi primari pentru insulele Spratly sau Kalayaan – iar cel chinez dispunea de mai multe resurse.

După un drum cu mașina de o oră prin jungla unei zone muntoase, am ajuns de pe coasta Mării Sulu a insulei Palawan la coasta Mării Chinei de Sud. În fața ochilor mi se întindea golful Ulugan: o mare agitată, de un albastru-cenușiu, mărginită de păduri virgine și de unele dintre cele mai proaste drumuri pe care am circulat vreodată, oriunde în lumea așa-zisă în curs de dezvoltare. Singurul zgomot era cel de frunze care se mișcau leneș în bătaia vântului. Terminalul naval însemna doar câteva clădiri văruite cu alb, într-o poiană. Forțele Navale Filipineze, aripa de Vest, se mutaseră acolo de un an și încă-și mai amenajau mediul înconjurător. După unele opinii,

acela era un paradis al ecoturismului. După altele, era un loc de parcare pentru navele de război ale Statelor Unite. „Golful Ulugan – ăsta-i viitorul", l-am auzit spunând, cu un aer serios, pe un ofițer american de rang înalt. Aveam în față o suprafață de apă care era și întinsă, și protejată, parte din Marea Chinei de Sud, la o distanță de 36 de ore pe mare de insulele Spratly, adică jumătate cât până la golful Subic. Era deja portul de reședință pentru *Gregorio del Pilar*, fosta șalupă a Gărzii de Coastă americane din anii 1960, devenită nava-amiral a flotei militare filipineze. Din motive de mediu, dragarea nu era permisă – dragare necesară, dacă s-ar întâmpla, să zicem, ca distrugătoare sau portavioane americane să se aglomereze acolo și să desfigureze peisajul paradiziac din fața mea. Nu era imposibil ca golful Ulugan să reprezinte o asemenea oportunitate pentru planificatorii militari, cu o valoare strategică atât de mare, încât să nu fie lăsat în mâinile activiștilor de mediu. Competiția războinică și militară nu era numai nefericită, ci în egală măsură inestetică.

Singura care ar fi putut salva golful Ulugan era lipsa de bani, din câte am realizat. Dragarea și dezvoltarea portuară sunt înfricoșător de scumpe, iar Filipinelor, cu siguranță, le lipseau fondurile. Dar îi lipseau și Pentagonului, dată fiind criza bugetară actuală de la Washington.

Tot ce înseamnă instinct uman mă făcea să sper că acea minunăție de coastă avea să rămână exact așa cum era în momentul acela. Dar asta depindea și de China. Pentru moment, prosperitatea de neoprit a Chinei conducea, cum era și firesc, la dorința de expansiune militară. Dar economia chineză oare avea să crească fără întrerupere? Pentru că expansiunea militară chineză împingea mai ales Marina Militară a Statelor Unite într-o mai strânsă îmbrățișare cu Filipinele. Dependența de tip colonial supraviețuia.

Capitolul 7. Berlinul Asiei

„Sunt mări înguste, mările chinezești de la nord și sud", scria Joseph Conrad. „Sunt mări pline de realități elocvente, cotidiene, precum insule, bancuri de nisip, recife, curenți repezi și schimbători – toate, realități care-i vorbesc însă unui marinar într-o limbă clară și bine definită."********

Insulele Pratas, un atol format din trei insulițe, dintre care numai una se află deasupra apei, reprezintă asemenea realități elocvente. Numită Dongsha de către chinezi, adică Insula „de Nisip de Est", singura locuibilă dintre cele trei este un spârc de pământ în formă de cleşte, cu mult sub trei kilometri lungime și opt sute de metri lățime, ceea ce include și laguna. De fapt, este doar o pistă de aterizare/decolare de 1,5 kilometri, cu puțin mai sus de suprafața apei, care păzește intrarea nordică în Marea Chinei de Sud, la distanțe aproape egale de Taiwan și de China continentală; și totuși, este cea mai mare dintre insulele din Marea Chinei de Sud. Pista de aterizare și două pontoane de acostare au, în total, un personal de vreo două sute de militari de la paza de coastă taiwaneză și tehnicienii asociați cu ei. Mai sunt și câțiva ecologiști. Hibiscuși, pandanus, cocotieri scunzi, arbori de mătase și ierburi de mare – toate ținând piept oceanului fără margini – exprimă acea claritate morală care constituie registrul frumuseții naturale extreme. Măcar dacă oamenii ar fi lipsiți de instinctul de a se lupta pentru orice palmă de pământ.

Se spune că împăratul Wu, din epoca dinastiei Han, a stabilit în urmă cu două mii de ani suveranitatea chineză asupra tuturor insulelor din Marea Chinei de Sud. Insulele Pratas au fost menționate în mod specific în epoca dinastiei Jin, cu mai bine de o mie de ani în urmă, de unde avem, pe cale de consecință, pretenția teritorială chineză. Pentru că Taiwanul și China continentală încă mai sunt în dispută legat de cine anume reprezintă adevărata Chină, insulele Pratas, ca și alte grupuri de insulițe din Marea Chinei de Sud (la care se adaugă bancul Macclesfield și reciful Scarborough), sunt chestiuni litigioase între cele două. Limba-vacii, sau linia punctată în formă de U, a reprezentat un concept al Guomindang-ului, drept care succesorii lui Chiang Kai-shek din Taiwan o susțin.******** Inițial, avea unsprezece liniuțe. Ulterior, când China continentală a semnat un acord cu Vietnamul asupra golfului Tonkin, cele două liniuțe din dreptul acelui golf au fost înlăturate și a rămas o linie cu nouă liniuțe. Fiecare dintre liniuțe, după cum susțin deopotrivă chinezii și taiwanezii, reprezintă linia mediană dintre insulele aflate în Marea Chinei de Sud și marile mase terestre care cuprind zonele de coastă ale acelei mări.******** Scopul pentru care au fost trasate liniuțele, spune profesorul Kuan-Hsiung Wang de la National Taiwan Normal University, este acela de afirmare a posesiunii asupra insulelor și apelor costiere care le înconjoară, în interiorul limbii-vacii, și nu, propriu-zis, a posesiunii asupra întregii Mări a Chinei de Sud. Insulele Pratas reprezintă un exemplu perfect al pretențiilor formulate în paralel de chinezii din partea continentală și de cei din Taiwan.

Insulele Pratas au fost ocupate de japonezi în al Doilea Război Mondial. În 1946, forțele navale aflate sub comanda generalului Chiang Kai-shek, reprezentând Republica China – lucrurile se petreceau înaintea victoriei comuniștilor conduși de Mao Zedong în partea continentală –, au debarcat pe insulele Pratas și le-au revendicat juridic în anul următor. Taiwanul administrează de atunci singura dintre cele trei insule care rămâne deasupra apei și la nivelul maxim de flux, iar în anii 1980 a construit instalațiile actuale, făcând astfel ca realitățile

din teren să devină palpabile.

Eu am ajuns acolo ca pasager al unuia dintre zborurile militare taiwaneze periodice. Am coborât din zgomotul asurzitor și din penumbra urât mirositoare a unui vechi avion Hercules C-130, cu model de camuflaj, după 65 de minute de zbor și m-am trezit brusc în lumina intensă, orbitoare a soarelui și în liniștea religioasă care sunt elementele definitorii ale tuturor peticelor de pământ din Marea Chinei de Sud. Abundența tropicală m-a uimit: sunt 211 specii de plante, 231 de specii de păsări și 577 de specii de pești acolo. Nu vedeai decât flori, verdeață și întinderile oceanului în toate direcțiile.

Comandantul local de la garda de coastă mi-a organizat un tur al insulei. Am văzut stația radar și pe cea meteorologică, am văzut cele două pontoane cu șalupele de douăzeci de tone cu care patrula garda de coastă, cele patru unități de desalinizare a apei și cele patru generatoare care huruiau de zor, alimentate cu combustibil diesel adus la fiecare 25 de zile de câte o navă de aprovizionare din Taiwan. O statuie a lui Chiang Kai-shek, înfățișat cu baston și pălărie cu boruri largi, păzea ca o santinelă flora înconjurătoare. Taiwanezii au construit acolo templul Da Wang în 1948, în acele nuanțe de roșu profund și țipător pentru care sunt celebre templele chinezești. L-au dedicat unui general din epoca dinastiei Han, din plină Antichitate, cunoscut pentru hotărârea și pentru abilitățile sale de luptător. În cele din urmă, am fost dus la o coloană mare pe care scria, cu litere chinezești, „Apărarea Mării Chinei de Sud". În mai puțin de un ceas, am văzut tot ce era de văzut pe acea insulă.

Ocupația taiwaneză era concentrată în jurul pistei de aterizare, unde se înghesuia mai tot ce se afla pe insulă. Pista îi oferea Taiwanului o anumită penetrare strategică, în defavoarea Chinei continentale. Nu e clar cât de mult țiței și ce cantitate de gaze naturale se află sub fundul mării în această regiune anume din partea nordică a Mării Chinei de Sud, așa încât ocupația taiwaneză, deocamdată, era menită să apere abundența de rezerve de pește din împrejurimi. Oare putea să izbucnească un război pentru așa ceva? Mă îndoiam. Viitorul războiului, cel puțin din perspectiva Mării Chinei de Sud, se concretiza, pentru moment, mai degrabă într-o atitudine naționalistă adoptată într-o sală de întruniri globală și zgomotoasă, decât într-o luptă reală – cu spectatorii de pe toată planeta în stare de expectativă, grație mijloacelor electronice de comunicare. Toate națiunile din zonă își doresc nave de război noi-nouțe, dar nici măcar una dintre ele nu-și dorește să vadă conflictul escaladând și lupte propriu-zise, dincolo de altercațiile ocazionale.

„Paza de coastă e mai-mare peste insulă – mi-a explicat comandantul local – și e pregătită să alunge vasele de pescuit chinezești și vietnameze din apele costiere. [Același lucru e valabil și pentru Itu Aba, cea mai mare dintre insulele Spratly, ocupată tot de Taiwan, cu 140 de oameni, personal aparținând gărzii de coastă.********] Dar avem unii legiuitori, și nu puțini, la Taipei, care vor să desfășoare aici pușcași marini și flotă, ca să arate că Taiwanul vorbește serios."

Într-adevăr, tocmai pentru că Taiwanul vorbește serios când ridică pretenții asupra insulelor Pratas – și, deci, vrea să comunice lucrul acesta și restului lumii –, am primit eu aprobare, în cele din urmă, să vin pe insulă. De două încercări fusese nevoie și de multe e-mailuri schimbate între ministerele de la Taipei, ca să ajung până acolo. Cu alte cuvinte, jurnaliștii se flatează singuri că ei aduc mărturii pentru istorie, dar asta e adevărat mai mult în cazul războaielor terestre, unde mass-media poate ajunge mai ușor. Dacă în Marea Chinei de Sud ar avea loc incidente sau ostilități în apele adânci sau pe aschiile de uscat din mijlocul acestora, s-ar putea ca mass-media să nu afle ce se întâmplă acolo decât din rapoartele făcute publice de ministerele din capitalele respective.

Mi-a trecut prin minte că, tocmai pentru că nu era nimic pe acea insulă, așa-numitele puncte geografice chiar asta și erau – niște bucățele microscopice de uscat, cu prea puțină istorie în spate și pe care, în esență, nu exista o locuire civilă. De aceea, erau libere să devină simboluri supreme

ale patriotismului, mai puternice tocmai datorită faptului că erau pustii și, prin urmare, puteau deveni abstracțiuni inerente: ba chiar, deveniseră logosuri naționaliste într-o epocă a mass-mediei globalizate. Căutarea primordială de statut încă mai era determinantă pentru sistemul internațional. Insulele Spratly, de exemplu, nu prezentau, în ultimă instanță, o valoare strategică din punctul de vedere al chinezilor, care puteau astfel să lase la fezandat controversa legată de ele. Între timp, o stâncă pustie, precum reciful Scarborough, căpăta o semnificație totemică în ochii filipinezilor, care au pus la cale, în mai 2012, demonstrații peste tot în lume, în sprijinul pretențiilor pe care le ridicau asupra lui, în situația în care vase filipineze și chinezești declanșaseră o înfruntare tensionată în apele din jurul recifului. Insulele Pratas nu reprezentau nimic în sine și pentru sine, atâta doar, că erau ocupate de taiwanezi. Același lucru era valabil și pentru Itu Aba și Sand Cay, dintre insulele Spratly. Dar taiwanezii se băteau cu pumnii în piept pentru ele.

*

Și ajungem astfel în Taiwan, această realitate încăpățânată, neconvenabilă, care tulbură liniștea întregii Asii. Cum nu se întâmplă în Coreea de Nord, în Taiwan, democrația și societatea civilă sunt în perfectă sincronizare cu valorile secolului XXI. Nimeni nu se așteaptă ca Taiwanul să se prăbușească sau să dispară, cum se pune problema în cazul Coreei de Nord. Și totuși, China continentală e de neclintit în dorința ei de a încorpora Taiwanul în marele stat chinez, indiferent cât va mai trece până atunci. Avem, astfel, conflictul cel mai dur din zona Pacificului de Vest.

Taiwanul e dopul din gâtul sticlei care este Marea Chinei de Sud, controlând calea de acces dintre Asia de Sud-Est și Asia de Nord-Est, cele două sisteme de securitate și confruntare de pe coasta Pacificului.******** Dar Asia de Nord-Est e dependentă de Marea Chinei de Sud, în condițiile în care cea mai mare parte din energie ajunge în acea zonă pe căile maritime de comunicare. Fostul asistent pentru Asia de Est al Secretarului de Stat și multă vreme negociator pentru Asia, Paul Wolfowitz, mi-a spus odată că Taiwanul este „Berlinul Asiei". La fel ca metropola din perioada Războiului Rece, Taiwanul reprezintă deopotrivă un avanpost de libertate prin comparație cu China continentală și un model de urmat pentru toate situațiile politico-militare din toată regiunea Pacificului de Vest. Dacă independența de facto a Taiwanului ar fi vreodată compromisă grav de China, aliații americanilor, din Japonia până în Australia – inclusiv toate țările din jurul Mării Chinei de Sud –, și-ar evalua mai bine atitudinile în materie de securitate și s-ar acomoda, mai mult ca sigur, ascendenței chineze. Alte riscuri pentru Taiwan, decât soarta insulei propriu-zise și a celor 23 de milioane de locuitori ai săi.

Iar Taiwanul, ca și Berlinul de Vest din perioada Războiului Rece, este arătăgos, fără îndoială, după cum a dovedit ocuparea insulelor Pratas și Ita Abu.

*

Totuși, în capitala Taipei, ca și la Singapore, am fost lovit de un acces de disonanță cognitivă. Mă uitam la un peisaj urban antiseptic, geometric – zgârie-norii înălțându-se ca niște bețe de bambus –, de unde am luat un tren de mare viteză, sclipitor, cu o locomotivă a cărei putere o simțeam chiar în șalele mele, îndreptându-mă către sudul insulei. Peste tot erau magazine de lux și ecrane cu cristale lichide, pe care se rostogoleau caractere chinezești – o dată în plus, consumerismul și eficiența erau ridicate la rangul de crez întemeietor. Intelectual vorbind, știam că o asemenea opulență, de multe ori, a fost prima care să alimenteze o explozie a producției de armament. Dar instinctul îmi spunea că aici greșeam: niște oameni atât de prosperi, pur și simplu, nu se apucă de război. Ar avea prea multe de pierdut.

Și totuși, cele două realități cu care m-am întâlnit peste tot în regiune erau marile malluri

comerciale și submarinele. Mallurile gem de cumpărători, de la Taipei până la Kuala Lumpur, chiar dacă, așa cum îmi spunea un analist de la Singapore, „submarinele sunt ultima fiță" din punctul de vedere al ministerelor apărării din regiune.

Ni s-au servit cafeaua și fursecurile „din partea casei"; un asemenea serviciu nu se cunoaște în trenurile americane. Nici n-am terminat bine, că o mână mi-a luat din față paharul de hârtie și ambalajul. Eficiența din Asia li s-a părut adeseori extremă occidentalilor. Să ne imaginăm o asemenea eficiență aplicată pe timp de război, m-am gândit. Acolo, un război pe scară largă ar fi îngrozitor, pentru c-ar fi o excrescență tocmai a dinamismului Asiei confucianiste, luat *en-gros*.

Mă-ndreptam spre sudul Taiwanului, pentru a vedea un reper istoric al taiwanezilor. Iată fundalul întregii povești:

Sute de ani, Taiwanul a fost mai bine cunoscut sub denumirea de Formosa, prescurtat de la *Ilha Formosa*, ceea ce înseamnă „Insula Frumoasă" în portugheză. În primele două decenii ale secolului al XVI-lea, navigatorii portughezi au întreprins numeroase incursiuni în zona Indo-Pacificului. Printre cele mai notabile a fost expediția negustorului Tomé Pires, trimis de viceregele din Malacca să deschidă comerțul cu China. Într-una dintre aceste multe expediții, poate în cursul celei conduse de Fernão Mendes Pinto, portughezii au navigat de-a lungul coastei apusene luxuriante a insulei. Denumirea „Taiwan", scrisă în multe variante, însemna „străini", se pare, în limba localnicilor băștinași, iar coloniștii olandezi au preluat-o, în deceniul trei al secolul al XVII-lea, fiindcă li s-a părut un cuvânt care se repeta constant în vorbirea localnicilor. Prin venele a 70% dintre taiwanezii moderni curge sânge aborigen, care la origine, din punct de vedere etnic, este malaez. Taiwanul, pe lângă faptul că reprezintă o extindere maritimă a Chinei continentale și cea mai sudică verigă a lanțului de insule japoneze Ryukyu, reprezintă și cea mai nordică extindere a Asiei de Sud-Est, așadar, o legătură cu Malaysia.******** În termeni geografici, lăsându-i la o parte pe cei politici, Taiwanul este elementul de legătură și principiul organizator al zonei Pacificului de Vest. Taiwanul a jucat un rol central în chestiunile de securitate de la sfârșitul secolului al XIX-lea, din Indochina franceză, independența lui de facto fiind esențială pentru integritatea strâmtorii Taiwan, care-i garantează Japoniei căile comerciale. Reintegrarea Taiwanului de către Beijing este necesară pentru a pune capăt unui secol de umilire a Chinei continentale de către puterile străine. Taiwanul influențează toate celelalte sub-teatre din Asia.

În Antichitate și Evul Mediu, contactele Chinei continentale cu Taiwanul erau intermitente, sub forma expedițiilor întreprinse acolo sub dinastiile Wu, Sui și Tang. Cum drama geografică a istoriei chineze se desfășura pe uscat – în sensul că leagănul agricol al civilizației chineze era într-o continuă luptă pentru supunerea și administrarea platourilor pastorale dinspre nord, vest și sud-vest –, energiile naționale întorceau spatele mării, dacă se poate spune așa. Totuși, această realitate nu a împiedicat activitățile maritime, sub forma pirateriei și pescuitului, să se desfășoare în strâmtoarea Taiwan și nici dezvoltarea unei flote de largul mării, în secolul al IX-lea, nu a împiedicat-o. Exploratorul Zheng He, de la începuturile dinastiei Ming, este bine cunoscut pentru călătoriile sale în Oceanul Indian, dar unele dintre corăbiile lui Zheng He vor fi ajuns și în Taiwan. Un războinic-pirat pe nume Cheng Chih-lung, trimis de împăratul din dinastia Ming să-i țină la respect pe olandezi în zona strâmtorii Taiwan (pentru ca forțele imperiale să se poată concentra pe lupta împotriva invadatorilor manciurieni din câmpiile nordice), a colonizat pe insulă mii de refugiați din provincia chineză Fujian, lovită de foamete. Astfel a început legătura organică dintre China continentală și Taiwan.

Dar fiul lui Cheng, Cheng-kung, sau Koxinga, s-a dovedit factorul cu adevărat determinant al interacțiunii istorice dintre partea continentală și cea insulară. Educat în literatura clasicilor chinezi și protector al culturii înalte, Koxinga era un general războinic și amiral extraordinar, capabil să reziste presiunilor exercitate atât de dinastia muribundă Ming, cât și de dinastiile Qing-manciuriene emergente. El a venit în Taiwan, din provincia continentală Fujian, cu patru

sute de corăbii și 25 000 de soldați. În 1662, după ce i-a învins, asediindu-i, pe olandezii din Fortul Zeelandia, de pe coasta de sud-vest a Taiwanului, Koxinga le-a îngăduit acestora să plece în Indonezia, la Batavia (sau Jakarta), cu toate bunurile lor, „cu tobele bătând, cu drapelele fluturând, cu tunurile încărcate și cu fitilele aprinse". Atât era de înțelept și generos. Koxinga, fiindcă a murit de tânăr, la vârsta de 39 de ani, înainte să apuce să fie corupt de puterea absolută, este „zeificat" și în China continentală, și în Taiwan, drept „prințul chinez ideal", dovadă că un prinț războinic putea fi, pe-atunci, mai luminat și mai educat decât un șef de stat propriu-zis. În China continentală, este venerat ca un erou naționalist, care i-a gonit pe colonialiștii occidentali și a fundamentat pe vecie pretențiile Chinei-mamă asupra Taiwanului, guvernând pe ambele țărmuri ale strâmtorii Taiwan. Pe insulă, în schimb, Koxinga este văzut ca „strămoșul originar", care a forjat statutul independent al insulei. Șaizeci de temple sunt dedicate venerării lui. În condițiile evoluției democratice a insulei și ale unei jumătăți de secol de ocupație japoneză, din 1895 până în 1945, faptul că prințul Koxinga era totuna cu progresul și că mai avea și o mamă japoneză este o dovadă în plus acolo că el aparținea spiritual unui Taiwan liber.********

Lui Koxinga i-a urmat la tron fiul său, Cheng Ching, care a domnit în aceeași manieră luminată a tatălui său, aducându-i Taiwanului mulți ani de prosperitate în comerț și agricultură. Dar totul s-a dovedit a fi de scurtă durată, fiindcă la moartea lui Cheng s-a declanșat o luptă pentru succesiune, iar Taiwanul a rămas undeva în siajul imperiului dinastiei Qing în următorii două sute de ani. „Taiwanul nu e nimic altceva, decât o insulă izolată în largul mării, departe de China. De multă vreme, este o vizuină a piraților, a condamnaților evadați, a dezertorilor și bandiților, așa încât nu e nimic de câștigat din păstrarea ei", afirma un raport adresat împăratului din dinastia Qing. Dar împăratul a hotărât altfel, anexând Taiwanul, pentru a-l împiedica să ajungă iarăși în mâinile olandezilor. Istoricul Jonathan Manthorpe scria că Taiwanul a devenit parte a imperiului în 1684, dar era tratat ca o regiune „fără importanță"********.

Dinastia Qing s-a extins, apoi s-a contractat, luând-o pe panta unui declin accentuat la mijlocul secolului al XIX-lea, cam ca Turcia otomană în aceeași perioadă. În 1895, o Japonie dinamică, pregătită la nivel intern de Restaurația Meiji, a debarcat în Taiwan, văzând în el un cap de pod către Asia de Sud-Est și Marea Chinei de Sud și un punct-cheie pentru controlul asupra mărilor Galbenă și a Chinei de Est. Cu toate că japonezii au ocupat Taiwanul timp de cincizeci de ani, ei n-au fost detestați ulterior pe insulă, așa cum au fost în alte părți ale Asiei de Sud-Est care au căzut sub dominația Japoniei fasciste în anii 1930–1940, pentru că înregimentarea și demonstrațiile de superioritate rasială au fost dublate de o guvernare cinstită și de punerea bazelor unor instituții care au contribuit la modelarea identității taiwaneze moderne și au făcut din taiwanezi poporul cu educația cea mai înaltă din toată Asia. În comparație cu decrepitudinea fazei târzii a dinastiei Qing și cu jafurile și brutalitățile Guomindang-ului condus de Chiang Kai-shek, cel puțin la începuturile sale, experiența trăită cu japonezii s-a dovedit mai mult decât tolerabilă. Japonezii au adus acolo medicină, agricultură, drumuri și căi ferate – altfel spus, ordine și modernitate.

Taiwanul a fost singura țară din Asia unde înfrângerea fasciștilor japonezi nu a condus neapărat, pe termen scurt, la o guvernare mai bună. Regimul instaurat de Chiang Kai-shek a fost atât de represiv la început, încât americanii l-ar fi abandonat dacă n-ar fi avut de purtat războaiele din Coreea și Vietnam, într-o perioadă în care Washingtonul se temea că Taiwanul ar fi putut cădea în mâinile comuniștilor chinezi; plus că Taiwanul s-a dovedit a fi o bază strategică așezată convenabil, din punct de vedere geografic, pentru bombardarea Vietnamului de Nord, precum și o bază de odihnă și recreere pentru soldații americani. Rezultatul a fost acela că, începând cu anii 1950, Statele Unite au furnizat un ajutor economic masiv Taiwanului, dublat de un program de reforme agrare încununat de succes, care a determinat o mică revoluție industrială, fermierii taiwanezi având acum suficienți bani de investit în fabricuțe. Nivelul înalt

de educaţie, rod al ocupaţiei japoneze, în combinaţie cu banii americani şi un regim care, deşi nedemocratic, nu era nici comunist, nici totalitar, a dat amestecul vital care avea să asigure, în ultimă instanţă, una dintre cele mai de succes democraţii din Lumea a Treia, începând cu anii 1990. Odată cu dezvoltarea dinamică, a venit taiwanizarea – înflorirea distinctă a unei culturi insulare în arte, mass-media şi universităţi, care au încurajat folosirea unui dialect local, *minnan,* şi renunţarea la chineza mandarină, pe care Guomindang-ul o adusese din China continentală.

Alegerile prezidenţiale din Taiwan din 1996 s-au dovedit a fi un fel de petrecere de ieşire în lume, nu numai pentru democraţia de acolo, ci şi pentru afirmarea fără echivoc a puterii militare americane. În perioada premergătoare alegerilor, regimul din China continentală a recurs la teste de lansare de rachete şi la un exerciţiu de invadare a zonei din strâmtoarea Taiwan, ca demonstraţie de forţă – nu cumva taiwanezilor, aflaţi în toiul întregii nebunii care este o campanie prezidenţială, să le vină ideea să-şi declare independenţa! Preşedintele Bill Clinton a răspuns desfăşurând nu unul, ci două grupuri de luptă ale unor portavioane – *Independence* şi *Nimitz* – în apele din apropiere. Dintr-odată, Beijingul a părut neputincios şi a înţeles c-ar fi avut nevoie să construiască un sistem de apărare masiv, dacă vreodată s-ar fi pus în calea hegemoniei aeriene şi navale americane din zona Pacificului de Vest. Iată de ce a început China să achiziţioneze rapid submarine, avioane de luptă, rachete de croazieră antiaeriene şi antinavă, precum şi posturi de ascultare electronică – astfel, China urmând să împiedice accesul Marinei Militare americane în zonele de coastă ale Asiei, fără să aibă propriile portavioane. Reacţia americanilor a fost una de netăgăduit. Dacă în trecut 60% din forţele lor navale erau orientate către Atlantic, până în 2005, 60% fuseseră deja orientate către Pacific.********

Confruntarea va continua, pe termen lung. Pentru că, pur şi simplu, China va rămâne fermă în hotărârea ei. Conducătorii de la Beijing ştiu că Japonia a colonizat Taiwanul în aceeaşi perioadă în care Marea Britanie a pus mâna pe Hong Kong, Portugalia – pe Macau, iar alte puteri occidentale şi Rusia – pe Porturile din Tratate******** şi pe alte pământuri chinezeşti. Mai târziu, la încheierea războiului civil chinez, Chiang Kai-shek a pus bazele Republicii China în Taiwan, care s-a proclamat rivală în guvernare cu tot ceea ce însemna Regatul de Mijloc şi a fost recunoscută ca atare de Statele Unite şi de multe alte ţări, în condiţiile diplomaţiei lui Nixon şi Kissinger din 1972. De aceea, în ochii Beijingului, revenirea Taiwanului la matcă este esenţială pentru a şterge cu buretele această întreagă istorie umilitoare.********

Dar acolo, în sudul insulei, există o istorie locală distinctă de cea din China continentală, care-i asigură Taiwanului un mit fondator. Fortul Zeelandia – pe care venisem să-l văd, acesta era scopul călătoriei mele cu trenul – constă din trei niveluri de zidărie făcută dintr-o cărămidă pe care olandezii au adus-o din Indonezia, de la Batavia – Jakarta de azi. Cărămizile şi calcarul sunt pătate de vreme şi ornamentate cu tufe de frangipani şi smochini banian cu coroanele tunse, care cresc de-a lungul zidurilor, printre tunurile de bronz olandeze. Ramurile smochinilor se caţără pe zidurile fortului, creând o frumoasă caligrafie. Fortul a fost, în realitate, refăcut de forţele de ocupaţie japoneze, în onoarea mamei japoneze a cuceritorului său, Koxinga. Statuile lui Koxinga sunt omniprezente acolo, în Tainan City, unde aerul dens, umed, şi ambianţa moleşită sunt caracteristice Asiei de Sud-Est. După multele statui ale lui Chiang Kai-shek, e clar că liderul Guomindang-ului se considera noul Koxinga, originar tot din China continentală, ca şi predecesorul său.

Fortul Zeelandia nu mai face de pază, ca o santinelă, pe ţărmul mării, ci este înconjurat de străduţe urbane înguste, rezultate din asanările terenurilor, aşa încât farmecul i s-a pierdut în mare parte. Şi totuşi, după cohortele de taiwanezi, tineri şi bătrâni, care se perindă prin bastioanele sale, fortul îşi menţine forţa de simbol al istoriei unice a insulei. Te face să-ţi pui întrebarea: Cât de puternică este acum identitatea taiwaneză? Dată fiind prosperitatea la care au ajuns, ar fi, oare, taiwanezii dispuşi să lupte şi să facă sacrificii pentru independenţa lor faţă de

China continentală, dacă s-ar ajunge vreodată până acolo? Sau, din contră, s-ar lăsa ei subjugați de Beijing, dacă numai libertatea le-ar fi compromisă, și nu nivelul de trai? Diplomații și oficialitățile din domeniul apărării, cu care m-am întâlnit la Taipei, caută să definească o strategie prin care să nu trebuiască niciodată să răspundă la aceste întrebări.

*

Henry C.K. Liu este director-general adjunct al Consiliului de Securitate Națională din Taiwan. Fiind un funcționar public de nivel mediu-înalt, la nivelul său se desfășoară cu adevărat munca și gândirea oricărei administrații – știam asta de la Washington. „Cu cât mai mult supraviețuim – spunea el –, cu atât este mai probabil să se petreacă schimbări politice în China continentală însăși." *Putem câștiga timp, e vorba de cum joci bine o mână slabă* – am auzit acest lucru peste tot la Taipei. Între timp, spunea Liu, „trebuie să încercăm, pe cât posibil, să menținem statu-quoul", printr-o diplomație creatoare și o putere militară dură. „Putem încerca doar, prin capacitățile noastre defensive, să-i facem pe cei din partea continentală să priceapă că folosirea forței militare e de neconceput." L-a citat pe Sun Tzu, marele filosof chinez din Antichitate, care a spus că „strategia cea mai bună este să nu trebuiască niciodată să lupți".

Liu își făcea griji. Cât de multă bază se poate pune pe Statele Unite, pe termen lung? Războaiele din Irak și Afghanistan au șocat oficialitățile taiwaneze. Cu toate că oficial au susținut eforturile militare americane, au fost și înfiorați, văzând cât de mult le-au distras evenimentele din Orientul Mijlociu atenția Statelor Unite de la responsabilitățile care le revin în Asia. Pe urmă, este și marșul inexorabil în care a pornit puterea militară chineză, care este capabilă, printr-o combinație de atuuri precum rachete lansate de la sol, submarine, sisteme de supraveghere din spațiu, atacuri cibernetice, radare cu rază lungă de acțiune, vehicule aeriene fără pilot și nave de mici dimensiuni deghizate în vase comerciale, să creeze o rețea anti-acces, care să complice și mai mult posibilitățile forțelor armate americane de a se apropia de China continentală, inclusiv de strâmtoarea Taiwan.******** În sfârșit, există concepția potrivit căreia trei decenii de liniște și predictibilitate la Beijing – de când puterea de acolo a fost consolidată de către Deng Xiaoping – vor lăsa locul unui tumult politic mai mare în China continentală. Într-adevăr, lucrurile sunt pe cale de a deveni mai interesante pentru Taiwan.

E posibil chiar ca, în ciuda speranțelor de a vedea survenind o liberalizare politică la Beijing, actuala grupare de tehnocrați comuniști de elită să constituie cea mai prietenoasă guvernare de pe continent de care Taiwanul ar putea avea parte, cel puțin pe termen scurt. Profesorul Szu-yin Ho, de la Universitatea Națională Chengchi din Taipei, mi-a explicat: „Se spune că democrațiile nu se luptă între ele, dar asta poate să nu fie adevărat și în cazul unei țări aflate în fazele timpurii ale democratizării". Pentru că slăbirea controlului central de la Beijing ar putea dezlănțui forțe mai degrabă nesupuse și naționaliste, fiecare partid sau facțiune concurând pentru statutul de cine este cel mai mare patriot. Acesta e coșmarul Taiwanului. „Perioada calmă de pe continent s-ar putea încheia", zicea profesorul Ho.

De fapt, susținea el, structurile Partidului Comunist de la Beijing au nevoie de Taiwan pentru propriile politici economice. Republica Populară Chineză își măsoară forțele cu Taiwanul exact în același fel în care Malaysia își măsoară forțele cu Singapore. Concurența oferită de modelul economic taiwanez îi împinge de la spate pe conducătorii de la Beijing, să vrea să amelioreze și ei nivelul de trai pentru cei pe care-i conduc.

Adevărata primejdie pentru Taiwan, i-am sugerat profesorului Ho, e finlandizarea sa de către China. Combinația dintre cele 1 500 de rachete cu lansare de la sol, îndreptate împotriva Taiwanului de partea continentală chineză, și sutele de zboruri comerciale care leagă săptămânal China continentală de insulă sugerează că Taiwanul poate fi capturat în liniște de China, fără nevoia unei invazii propriu-zise. Dar el s-a arătat ferm în dezacord. Mi-a subliniat că

independenţa Finlandei a fost grav compromisă de Uniunea Sovietică pe parcursul Războiului Rece, pentru că era vorba de două naţiuni care împărţeau o linie lungă de frontieră, ceea ce le permitea sovieticilor să aplice intimidarea. Vietnamul împarte şi el o lungă linie de frontieră cu China, drept care poate fi supus finlandizării. „Dar noi avem strâmtoarea Taiwan", mi-a explicat el, care, oricât ar fi de îngustă, e totuşi de cinci ori mai lată decât Canalul Mânecii. Şi Ho, şi eu am evocat apoi teoria profesorului John Mearsheimer, de la Universitatea din Chicago, despre „puterea opritoare a apei"********. Flotele pot acosta în capete de pod, scria Mearsheimer, dar este foarte dificil să desfăşori forţe terestre în interiorul unei ţări, pentru ocuparea permanentă a unei populaţii cucerite de peste mare. Aşa încât forţele armate chineze urmează să se mărească şi să se perfecţioneze cu submarine, nave de război de suprafaţă şi avioane de luptă supersonice din ce în ce mai multe şi mai bune – şi cu echipajele lor din ce în ce mai bine antrenate. Ar putea veni chiar o zi, într-un viitor previzibil, în care Marina Militară şi Forţele Aeriene ale Statelor Unite nu vor mai putea descuraja un atac împotriva Taiwanului. Dar Beijingul tot ar avea problema ocupării insulei. Iar această problemă ar putea persista şi în situaţia unei noi corelaţii de forţe în zona Pacificului de Vest, în care unipolaritatea militară americană ar lăsa locul unei ordini bipolare americano-chineze.

Ar putea Taiwanul să ajungă în situaţia Hong Kongului, adică să fie o parte componentă a Chinei, căreia i s-ar lăsa totuşi o marjă largă de autoguvernare, inclusiv o identitate singulară? O dată în plus, răspunsul este: nu. Ho mi-a explicat că, dincolo de geografia sa insulară, Taiwanul mai are un avantaj care-i lipsea Hong Kongului: „simbolismul politic", produs al unui mit specific, edificator de naţiune. Guomindang-ul a purtat o luptă epică împotriva comuniştilor lui Mao şi a pierdut, pe urmă s-a retras peste mare, în Taiwan, unde a edificat o societate dinamică, în ciuda faptului că orice speranţă părea pierdută. Hong Kongul nu a fost decât un avanpost comercial, lipsit de o asemenea istorie, care să inspire apărarea locală.

În ultimă instanţă, Taiwanul a supravieţuit printr-o diplomaţie febrilă, novatoare. Ar fi putut avea relaţii diplomatice numai cu vreo douăzeci de ţări, din cauza intimidării practicate de chinezi, în aşa fel încât mulţi diplomaţi străini aflaţi în activitate peste tot în lume să evite insula cu totul, vrând-nevrând. Însă Taiwanul cultivă cu asiduitate foşti şi viitori diplomaţi din multe ţări, ştiind că se bucură de influenţă în respectivele capitale. Invită în mod constant jurnalişti ca mine în vizite, cu ocazia cărora le sunt oferite runde intense de discuţii unu-la-unu. Deşi mai izolaţi decât israelienii, taiwanezii sunt mai puţin încrâncenaţi ca ei. Nimeni de la Taipei nu e mereu cu capsa pusă. Ce vezi acolo îţi face plăcere instantaneu. Iar taiwanezii sunt vicleni: tot acest farmec face parte din strategia lor.

„În dialogul acesta melian – mi-a spus Ho, parafrazându-l pe Tucidide –, *cei puternici fac tot ce au de făcut, iar cei slabi suportă ce trebuie să suporte*. Dar această lege brutală a naturii nu operează în egală măsură într-o lume globalizată, de intensă interconectivitate, în care Taiwanul nu este singur şi, prin urmare, nici la fel de vulnerabil ca Milosul."

*

Şi totuşi, în ciuda zâmbetelor, a curtoaziei, a micilor daruri care mi s-au făcut şi a discuţiilor despre „puterea soft a persuasiunii", exista o latură dură, inflexibilă, oţelită a politicii taiwaneze.******** Andrew Yang, ministrul adjunct al Apărării Naţionale, avea o hartă uriaşă pe peretele biroului său, cu Taiwanul, strâmtoarea Taiwan şi China continentală din apropiere. A trasat un semicerc amplu, care pătrundea până departe în masa continentală şi reprezenta zona de identificare şi protecţie aeriană pe care Taiwanul o supraveghează 24 de ore din 24. „Facem asta de câteva decenii. Mantra noastră este apărarea aeriană şi controlul maritim. Nu vor exista blocade sau debarcări întreprinse în detrimentul nostru. Dacă ne bombardează pistele de aterizare şi decolare, avioanele noastre de luptă vor folosi autostrăzile." Unul dintre asistenţii lui

mi-a arătat pe hartă cele câteva puncte – puteau fi numărate pe degetele de la o singură mână – de pe coastele taiwaneze unde chinezii din partea continentală ar putea încerca să-și debarce amfibiile. „Au puține opțiuni, din cauza geografiei. Dacă ar încerca, s-ar alege cu aceeași experiență oribilă prin care au trecut pușcașii marini americani când au luat cu asalt insulele controlate de japonezi în Pacific, în al Doilea Război Mondial. Noi vom fi apărătorii, și avantajul este al apărătorilor."

Referindu-se la un studiu din 2009 al Corporației RAND, care afirmă că, până în anul 2020, Statele Unite ar putea să nu mai fie capabile să apere Taiwanul din punct de vedere militar, Yang spunea că raportul conține „prea multă aritmetică". Nu ia în considerare factori intangibili, de exemplu de ce ar fi nevoie pentru a cuceri o insulă ca Taiwanul. Pe urmă, există în el și o referință la Mearsheimer: a menține un cap de pod și a desfășura trupe masive în interiorul unei țări este, pur și simplu, dificil. Mai e și factorul nord-coreean, despre care puțini vorbesc făcând legătură cu Taiwanul. E vorba de Războiul din Coreea, din anii 1950–1953, și de implicarea militară epică a chinezilor în el, care a făcut ca Taiwanul să scape de o invazie din partea Chinei continentale, într-o perioadă în care noul regim al lui Chiang Kai-shek era cel mai vulnerabil. Dacă, în următorul sfert de secol, regimul de la Phenian s-ar prăbuși, dintr-un motiv sau altul, China s-ar găsi mult prea împovărată de problemele peninsulei Coreea ca să se mai gândească măcar să invadeze Taiwanul.

Desigur, există multe alte scenarii – până la cel al unei invazii propriu-zise –, prin care China poate îngenunchea Taiwanul, forțând astfel o capitulare politică, sub o formă oarecare, a regimului de la Taipei. De exemplu, o campanie extinsă de război cibernetic, prin care chinezii ar ținti rețelele de energie electrică și alte elemente de infrastructură ale Taiwanului, ar fi de natură să le submineze moralul insularilor. Yang înțelegea toate aceste lucruri, dar continua să vorbească despre apărarea aeriană indigenă, despre bateriile de rachete *Patriot*, despre nevoia disperată a Taiwanului ca Statele Unite să-i reechipeze avioanele de luptă supersonice F-16A/B, ba chiar să vândă Taiwanului avioane model F-16C/D, mai puternice. Mi-a spus: ceea ce dorește Taiwanul cu adevărat e să aibă avioane cu decolare verticală F-35B, cu care ar submina strategia Chinei de a bombarda pistele de aterizare de pe insulă. El și alți oficiali mi s-au plâns de avioanele vechi de 35 de ani, model F-5, pe care le au și care sunt literalmente bune de pus la muzeu.

Cifrele sunt descurajante, forțele armate ale Chinei continentale depășindu-le din ce în ce mai mult pe cele taiwaneze. Insularii au 430 de avioane de luptă, iar China continentală câteva mii, dintre care șapte sute se află în zonele de coastă din dreptul Taiwanului. Dar, cum economia taiwaneză înregistrează o creștere de numai 3–5% pe an în ultima perioadă, guvernul de la Taipei se confruntă oricum cu dificultăți în a plăti pentru achizițiile de armament – asta presupunând că reușește să încheie asemenea contracte. Cele mai multe țări ar stârni mânia Beijingului dacă ar vinde arme Taiwanului și ar transfera tehnologie militară de ultimă oră guvernului de la Taipei. Până și Statele Unite au de făcut niște calcule diplomatice foarte complicate: cât anume poate Washingtonul să le vândă celor de la Taipei și de ce calitate pot fi aparatura și tehnologia livrate forțelor militare taiwaneze, fără să dăuneze astfel dramatic relațiilor cu Beijingul, cu care au mult mai multe lucruri de împărțit.

Yang mi-a spus că taiwanezii au nevoie și de mai multe mine subacvatice, pentru a descuraja navele maritime chinezești care s-ar apropia de insula lor, și de submarine noi, cu care să le înlocuiască pe cele de producție olandeză din anii 1970. Dar cine le vinde așa ceva? Statele Unite construiesc numai submarine cu propulsie nucleară, nu și din cele diesel-electrice, ultrasilențioase, de care Taiwanul ar fi interesat. În privința unor terțe state, iarăși există problema riscului de a stârni furia Beijingului. Între timp, legislativul taiwanez tocmai alocase fonduri pentru furnizarea unei flotile de șalupe de patrulare de tip Hsun Hai, de mare viteză, care se ascunde în peșteri și alte adăposturi naturale aflate de-a lungul coastelor abrupte ale

Taiwanului, pentru a declanșa operațiuni punctuale „în haită“ împotriva navelor inamice.******** Hotărât lucru, tabloul de ansamblu e unul amestecat, chiar dezamăgitor, în privința capacităților de apărare taiwaneze. Ceea ce-și dorește și ce are Taiwanul sunt două lucruri cu totul diferite. Dar mesajul care mi-a fost transmis, dincolo de toate amănuntele, a fost acela că Taiwanul va rămâne, din punct de vedere militar, exact atât de periculos cât să facă puțin probabilă orice intervenție militară a Chinei continentale împotriva sa.

Și totuși, rămâne întrebarea: în fața dezvoltării aparent inexorabile a forțelor navale și aeriene ale Beijingului în zona Pacificului de Vest, se întrevede vreo variantă în care Taiwanul – chiar dacă, din punct de vedere geografic, nu e la fel de vulnerabil ca Finlanda în timpul Războiului Rece – tot ar fi obligat să se plieze politic după China continentală, mai mult decât face deja lucrul acesta? Ar putea chinezii, pe viitor, să exercite un veto invizibil în privința cui ar fi ales la conducerea Taiwanului? Ar putea unii potențiali candidați și eventuali miniștri să fie dați la o parte, pentru c-ar fi considerați prea ostili Chinei? Altfel spus, dacă Beijingul ar putea avea un rol din ce în ce mai mare în viitoarele alegeri taiwaneze. Statele Unite au descurajat încercarea de intimidare a Chinei din timpul alegerilor taiwaneze din 1996, făcând o demonstrație de forță. Dar capacitățile militare în creștere ale Chinei vor descuraja ele însele, pe viitor, o asemenea atitudine. Cu cele 40% din exporturile taiwaneze îndreptate către China continentală, nu cumva independența de facto a Taiwanului e deja în pierdere de teren?******** Președintele taiwanez Ma Ying-jeou menține deocamdată statu-quoul prin poziția sa oficială: nici unificare cu China continentală, nici declarație de independență a Taiwanului. Dar China, cu puterea ei militară tot mai mare, s-ar mulțumi, oare, întotdeauna cu această atitudine?

*

Simbolul cel mai viu al mândriei naționale și culturale de la Taipei este Muzeul Palatului Național. Miile de obiecte de acolo reprezintă moștenirea materială a dinastiilor chineze, mergând înapoi în timp către Antichitatea cea mai veche. În 1948, când Guomindang-ul condus de Chiang Kai-shek a înțeles că urma să fie învins de comuniștii lui Mao, piese din Muzeul Palatului de la Beijing, o serie de cărți rare de la Biblioteca Centrală din Beijing și artefacte ale Institutului de Istorie și Filologie din cadrul Academiei Chineze au fost selectate spre a fi transportate pe cale aeriană și maritimă în Taiwan. Până în 1949, aproape un sfert de milion de obiecte ajunseseră deja pe insulă în lăzi. Nu reprezentau decât în jur de o cincime din capodoperele de la Beijing, dar erau, în tot cazul, „crema colecțiilor“********. Inventarul a fost încheiat abia în 1954, un nou muzeu fiind construit ca o cazemată ascunsă în verdeața compactă a unui versant de munte și definitivat în 1965. Faptul că posedă o bună parte a moștenirii materiale a unei întregi civilizații – oricât de strigătoare la cer ar fi fost sustragerea obiectelor de pe continent –, dublată de realitatea esențială a democrației taiwaneze, îi conferă Taiwanului o anumită legitimitate, pe care lipsa relațiilor diplomatice cu cea mai mare parte a lumii nu reușește să i-o dezmintă.

Oricât ai călători prin China continentală, nu ai parte de o incursiune atât de comprimată și de cuprinzătoare în ceea ce reprezintă China din punct de vedere estetic, precum în acest muzeu din Taiwan. Autocare întregi de turiști de pe continent se înghesuie să vadă ce minuni a realizat propria lor cultură.

Stăteam și mă uitam la succesiunea temporală a dinastiilor chinezești, care se întinde până în Epoca Bronzului: Shang, Zhou, Han, cele Trei Regate, Qin, Sui, Tang, Sung de Nord și de Sud, Yuan, Ming, Qing – multiple faze de fragmentare, cu perioade intermitente de unitate. Am remarcat magnificele vase de bronz din epoca dinastiei Shang, care sugerează admirație și venerație față de zei și strămoși; animalele, dragonii și fenicșii de jad ai împăraților dinastiei Han; figurinele dinastiei Tang; simplitatea matematică a vaselor de lut ale dinastiei Sung, în care câteva

linii simple reușesc să creeze o aură de măreție; bogăția portretelor imperiale din epoca dinastiei Yuan, care evocă originile nomade ale acelor mongoli; vazele de cobalt, albastru-cu-alb, ale dinastiei Ming și eleganța discretă, ușoară a picturii peisagiste din aceeași epocă; vasele cu motive indiene din timpul dinastiei Qing, mărturii ale imensității teritoriale a imperiului respectiv. Am aflat acolo că puține lucruri egalează frumusețea unei cutii chinezești cu intarsii de coral, jad și turcoaze; sau a unui vas cu o sută de căprioare pictate pe el; sau a unui simplu lighean smălțuit, de culoare verde-gri; sau a picturii cu cerneală pe mătase.

Muzeul e ca o declarație politică: *în virtutea faptului că posedăm aceste obiecte, noi, cei din Taiwan, suntem adevărata Chină și vom schimba China continentală, înainte ca ea să ne schimbe pe noi.*

*

Taiwanul începe și se termină cu moștenirea lui Chiang Kai-shek, cel care, împreună cu fiul său, Chiang Ching-kuo, a inițiat și orchestrat acest imens transfer de moștenire culturală materială. Chiang Kai-shek este la fel de important pentru Taiwan cum a fost Lee Kuan Yew pentru Singapore și chiar mai mult decât a fost Mahathir bin Mohamad pentru Malaysia.

Dar Chiang este o figură mult mai problematică decât Lee și mult mai hotărâtoare în ceea ce privește istoria secolului XX. În timp ce Lee a construit micul stat Singapore, Chiang a pierdut China în confruntarea cu Mao. Refugierea forțelor lui Chiang în Taiwan și construirea ulterioară a unei noi ordini politice pe insulă au decurs din această realitate indiscutabilă. Complexul memorial Chiang Kai-shek din Taipei, cu sala lui de aducere-aminte înaltă de șaptezeci de metri, construită din marmură albă și acoperită de o cupolă inversată, smălțuită cu albastru, în stilul tradițional chinezesc, având două scări de câte 89 de trepte care coboară către niște grădini vaste, cu porți ornamentale înalte și pavilioane de dimensiuni gargantuești – toate acestea țin de o măsură a vanității și grandorii, greu de asociat cu imaginea de corporatist și om de afaceri a lui Lee. Santinele din gărzile de onoare păzesc o statuie uriașă a lui Chiang, mare cât a lui Lincoln********, cu toate că moștenirea lui a cam pălit chiar și în Taiwan, pe măsură ce insula evoluează către ceva ce nu mai seamănă cu trecutul naționalist al Chinei continentale. Însuși fiul lui Chiang, Ching-kuo, a jucat un rol poate chiar mai important decât al tatălui său în transformarea Taiwanului într-o democrație prosperă.

Totuși, Chiang Kai-shek rămâne o figură totemică, atunci când vine vorba de Marea Chinei de Sud. Pentru că Marea Chinei de Sud înseamnă mai mult decât simpla concurență pentru porțiunile albastre de pe hartă, care poate că au, poate că nu au foarte mult țiței și multe gaze naturale pentru extracție. Marea Chinei de Sud are de-a face, în primul rând, cu destinul Chinei, fiind balamaua în jurul căreia pivotează războiul sau pacea din regiune. Nu a existat o figură, în afară de Mao Zedong însuși, care să fi fost în egală măsură determinantă pentru destinul Chinei în secolul XX, cum a fost Chiang Kai-shek. Mao capătă o imagine din ce în ce mai proastă din perspectiva celui de-al doilea deceniu al secolului XXI, date fiind zecile de milioane de morți care au rezultat în urma politicilor sale (ca și datorită conștientizării, după Războiul Rece, a faptului că un rău la fel de mare ca fascismul a fost și comunismul). Dar, în ultimii ani, reputația lui Chiang în rândurile istoricilor s-a îmbunătățit întru câtva. Iar această abordare de tip revizionist a figurii lui Chiang este semnificativă în legătură cu viitorul Chinei.

Chiang Kai-shek și felul în care am devenit interesat de el constituie și o lecție despre surprizele apărute în urma călătoriilor. Surprinderea izvorăște nu numai din ceea ce vezi, ci și din ceea ce-ți trezește interesul de moment, intelectual vorbind, și te face, după aceea, să citești și să recitești cărți la care nici nu te-ai fi gândit să te întorci. Așa mi s-a întâmplat și mie cu cărțile despre Chiang Kai-shek, urmare a fascinației cu care m-am întors din Taiwan și care m-a făcut să mă îndrept către niște istorici cutezători.

*

În 2003, Jonathan Fenby, fost redactor la ziarul londonez *The Observer* și la cel din Hong Kong, *South China Morning Post*, a publicat o biografie mai curând revizionistă, intitulată *Chiang Kai-shek. Generalisimul Chinei și națiunea pe care a pierdut-o*. Fenby pune la îndoială, oarecum, ceea ce se știa despre Chiang, și anume c-ar fi fost un conducător corupt și incapabil, care abia s-a mișcat în lupta împotriva japonezilor, cu tot ajutorul pe care l-a primit din partea Statelor Unite în al Doilea Război Mondial, și care a pierdut China în fața lui Mao, pentru că era un lider mai slab. Fenby notează în trecere că, dacă n-ar fi fost răpit pentru câteva zile în 1936, Chiang s-ar fi aflat în situația politică de a lansa un atac împotriva comuniștilor acolo unde și atunci când erau încă slabi, și poate că istoria întregului secol XX chinezesc ar fi fost diferită.********

Pe urmă, în 2009, Jay Taylor, fost expert al zonei China la Departamentul de Stat al Statelor Unite și apoi cercetător-asociat la Centrul Fairbank de Studii Chineze?ti de la Universitatea Harvard, a venit cu o și mai puternică biografie revizionistă a lui Chiang: *Generalisimul. Chiang Kai-shek și lupta pentru China modernă*, care, și mai mult decât cartea lui Fenby, spulberă multe dintre ideile preconcepute legate de fondatorul Taiwanului. Ambii autori, dar Taylor în mod special, pun imaginea nemeritat-negativă a lui Chiang pe seama jurnaliștilor și funcționarilor din serviciile externe ale Departamentului de Stat care s-au ocupat de China în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Personajul-cheie, în această poveste, a fost comandantul militar american din China, de pe vremea războiului, generalul-locotenent de infanterie Joseph W. Stilwell. Acesta, pur și simplu, îl detesta pe Chiank, îi spunea pe la spate „Cap-sec“ și i-a molipsit de fierea lui și pe jurnaliștii și funcționarii serviciilor externe, care, curtați de Stilwell, sigur că s-au poziționat de partea generalului american. Taylor îi menționează, în această privință, pe Theodore H. White de la *Time*, Harold Isaacs de la *Newsweek* și Brooks Atkinson de la *New York Times*. Aceștia trei, mai ales, au creat o legendă care i-a otrăvit reputația lui Chiang pentru generațiile următoare.

De exemplu, Theodore White scria, în memoriile sale, că Stilwell „insista să știm că, din ziua aceea de la Pearl Harbor********, «nenorocitul ăsta ignorant n-a vrut niciodată să lupte cu Japonia […] Fiecare greșeală majoră din acest război duce direct la Chiang Kai-shek»“. De fapt, ceea ce l-a întors pe White împotriva lui Chiang a fost faptul că a documentat foametea din provincia Honan, din 1943, când a văzut cum soldații lui Chiang colectau grâne pe post de taxe, condamnând, practic, masele de țărani să moară de foame. Un alt factor l-au constituit rapoartele fulminante pe care le înaintau jurnaliștii, precum White, despre comuniști, inclusiv despre Mao și despre numărul său doi, „suavul, minunatul“ Ciu En-lai, cu care White însuși recunoștea că „se împrietenise“. „Vinul prieteniei a curs în valuri“, își amintea White despre relațiile dintre el și Ciu En-lai. White admitea, din perspectiva anului 1978 – la trei decenii și jumătate după război –, că, în prezența lui Ciu En-lai, „aproape totalmente mi se suspenda neîncrederea sau judecata precaută […] Îl văd acum pe Ciu, așa cum a fost: un om cu mult mai strălucit și nemilos decât toți cei pe care i-a scos în față mișcarea comunistă în acest secol“. A mai fost și experiența îmbătătoare de a-l întâlni pe însuși Mao în bârlogul său din nordul Chinei, de la Yan'an, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. „Ceea ce mi-a rămas întipărit în minte a fost calmul său [al lui Mao]“, scria White. „Nu-și bâțâia genunchiul, precum Chiang Kai-shek […] Impresia de neșters a fost […] a unui om al cugetului, capabil să folosească armele, a cărui minte ar fi putut obliga istoria să se muleze pe ideile sale.“ Despre Chiang, White scria că avea „o moralitate rigidă […] o perfidie de animal, o cruzime de tiran războinic și o inefabilă ignoranță în privința necesităților unui stat modern“. Ar fi fost mai bine dacă Chiang era înlăturat din conducerea chineză încă din prima parte a războiului, afirma White.********

Istoricii Jay Taylor și Jonathan Fenby fac pași importanți pe calea demontării viziunii lui White și a colegilor săi.

Cartea lui Taylor, publicată de Harvard University Press, e tranşantă cu asupra de măsură, date fiind cele ştiute de noi, în Occident, despre Chiang. Tocmai fiindcă Taylor (la fel ca şi Fenby) nu se angajează într-o albire a personajului, după ce termini de citit cartea lui (şi pe a lui Fenby), simţi că-l *cunoşti* pe Chiang dinăuntru, mai degrabă decât printr-o prismă jurnalistică nemeritat influenţată de Stilwell.

Taylor admite că, spre deosebire de Mao, Chiang „avea puţină charismă şi, în general, nu le era plăcut apropiaţilor săi […] Era un om inhibat […] un individ serios, aparent fără umor, care avea un temperament cumplit". Cel mai important era însă că din fragedă tinereţe, ca rezultat al studiilor sale, Chiang a fost în mod conştient un confucianist, cu o viziune asupra lumii care punea preţ pe ordine, pe respectul pentru familie şi ierarhie şi pe o stabilitate conservatoare. Acest sistem de credinţe a triumfat, în cele din urmă – indiferent dacă se recunoaşte sau nu –, în cea mai mare parte a Asiei de Est şi în China însăşi, justificând prosperitatea regiunii din ultimele decenii, comunismul profeţit de Mao Zedong şi Ciu En-lai fiind, în acelaşi timp, absolut discreditat.********

Pe lângă o gândire confucianistă, Chiang a mai fost profund influenţat, în tinereţea sa, de cultura Japoniei, care pentru el întruchipa „eficienţa disciplinată", de la sistemul de căi ferate, trecând prin educaţie şi ajungând până la industria prelucrătoare. Modernismul feroce al Japoniei l-a molipsit pe Chiang de nevoia de a combate corupţia. Dar aici s-a lovit de o rezistenţă acerbă, de exemplu atunci când comandanţii militari naţionalişti au respins apelurile lui Chiang de a centraliza finanţarea sectorului militar. După Taylor, Chiang „şi-a dat seama curând că trebuia să dea luptei împotriva corupţiei mult mai puţină prioritate decât aceleia de menţinere a coeziunii şi loialităţii în rândurile diferiţilor săi sprijinitori […] atât civili, cât şi militari. Nu avea ce face". Chiang a fost acuzat adeseori că a tolerat corupţia, dar varianta alternativă, în lumea despoţilor militari în care a lucrat el, ar fi fost să devină un ideolog extremist, la fel ca Mao. Chiang n-a fost nici pe departe perfect; dar nici atât de plin de cusururi n-a fost, cum îl arătau detractorii săi, aplicând standardele Occidentului unei Chine haotice, de la începutul secolului XX. „Viclenia şi suspiciunea sunt mărcile tipice ale conducătorilor politici de succes, în condiţiile în care a acţionat Chiang", explică Taylor. Fără îndoială, numeroşii ani de război din deceniul 1920 şi de la începutul deceniului 1930 i-au conferit lui Chiang statutul de comandant militar excepţional, care a manevrat mai multe corpuri de armată pe fronturi de mii de kilometri, fără tancuri, hărţi şi camioane, numai cu câteva căi ferate, adeseori demonstrându-şi bravura personală. S-a folosit de mite şi de tactici de genul dezbină-şi-cucereşte împotriva adversarilor, în acelaşi timp, „ca o expresie a cultivării de sine tipic neoconfucianiste", Chiang plângându-se în jurnalul său de propriile defecte personale.********

O hartă a Chinei din această perioadă stabileşte circumstanţele ieşite din comun cu care s-a confruntat Chiang, la fel şi realizările sale considerabile: tot ce însemna China centrală şi de coastă era împărţit în fiefuri masive, controlate de o mulţime de tirani războinici, printre care Chiang şi-a stabilit încet, cu mari eforturi, un primat de o tenacitate absolută. Şi a făcut asta fără ajutor străin, spre deosebire de comuniştii lui Mao. Plătea pentru armele şi consultanţa furnizate din Germania, chiar dacă nu există probe, nici în afirmaţiile, nici în jurnalul său, c-ar fi subscris vreodată la ideologia fascistă a lui Hitler – este concluzia lui Taylor. Sub conducerea lui Chiang, spune acesta, puterea şi autoritatea guvernului central erau mai mari decât în oricare alt moment, de la mijlocul secolului al XIX-lea până atunci, iar procentul de analfabeţi din rândurile trupelor guvernamentale a scăzut, în timpul conducerii sale, de la 70 la 30%. Fenby confirmă, arătând că ascendentul naţionalist al lui Chiang, în unele părţi ale ţării, „a fost o vreme a modernizării, aşa cum nu mai văzuse niciodată China […] a fost o înflorire a gândirii, a literaturii, artelor şi cinematografului", iar nivelul de represiune la care s-a ridicat regimul nici nu s-a comparat cu ceea ce aveau să dezlănţuie comuniştii mai târziu. Fără Chiang, scrie Fenby, „tiranii războinici şi-

ar fi continuat, mai mult ca sigur, dominația și China ar fi rămas fragmentată în fiefuri aflate într-un etern conflict unele cu altele". Chiang a fost cel care a ținut sub observație elementele projaponeze din administrația sa, care, lăsate în legea lor, ar fi putut alia China cu Japonia, declanșând un atac împotriva Uniunii Sovietice dinspre est, în timp ce Hitler o ataca dinspre vest. După căderea Nanjingului în mâinile japonezilor, în 1937, scrie Taylor, „Chiang Kai-shek a lansat o proclamație la fel de entuziasmantă precum cea pe care Churchill******** avea s-o rostească după un an și nouă luni și cu niște metafore destul de asemănătoare"********.

Stilwell ignora toate acestea. „În mintea lui Stilwell – scrie Taylor –, Chiang nu avea calități deloc: nu se pricepea să guverneze, nici să comande trupele; nu era interesat cu adevărat de modernizarea și bunăstarea Chinei […] nu avea nici măcar vreo calitate umană demnă de a fi menționată […] Pentru Stilwell, viața era categorizată, iar nuanțe nu existau." În timp ce oficialitățile americane, influențate de Stilwell, credeau despre Chiang că evita să lupte cu japonezii ca să-și pună armele la adăpost pentru o viitoare luptă împotriva comuniștilor, în campania din Birmania, din anii 1941–1942, trupele lui Chiang au suferit pierderi care s-au ridicat la 80 000 de morți și răniți, pe când pierderile americane totale, de peste tot în lume, se ridicau, în acel moment la 3 000. La sfârșitul a 14 ani de război cu Japonia, China urma să contabilizeze trei milioane de pierderi în personal militar, dintre care 90% erau trupe ale lui Chiang Kai-shek. Între timp, comuniștii lui Mao se foloseau de aceeași strategie de care era acuzat Chiang: evitau ciocnirile militare majore cu japonezii, ca să-și conserve puterile pentru lupta de mai târziu cu naționaliștii. Dar asta nu i-a împiedicat pe funcționarii din serviciile externe, precum John Paton Davies și John Stewart Service, care lucrau pentru Stilwell, să-i descrie pe comuniștii lui Mao ca fiind niște „democrați agrarieni" și „mai mult americani decât ruși, în forma și spiritul lor". Mao avea să omoare, în continuare, zeci de milioane de oameni – poate chiar șaizeci de milioane –, prin înfometarea indusă de guvernanți și prin alte atrocități care, în termeni absoluți – și făcând referire la cuceririle mongole din secolul al XIII-lea –, trec drept al doilea mare carnagiu făcut de mâna omului de-a lungul istoriei, după al Doilea Război Mondial.******** Ce omiteau acești funcționari din serviciile externe și jurnaliști era faptul că talentul lui Mao de a crea organizații de masă – exact lucrul în care Chiang nu avea încredere, potrivit lui Fenby – făcea ca mișcarea lui Mao să le pară mai dinamică și mai impresionantă vizitatorilor occidentali, dar și mai periculoasă, în eventualitatea că respectiva mișcare de masă ar fi pivotat într-o direcție totalitară.*********

Afirmația lui Chiang, făcută spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a dovedit corectă, și anume că, mai degrabă decât niște democrați agrarieni, adepții lui Mao aveau să fie „mai comuniști decât comuniștii ruși". Într-adevăr, atât Marele Salt Înainte, cât și Marea Revoluție Culturală Proletară aveau să se producă la mai puțin de un sfert de secol de când a fost făcută afirmația respectivă. Și totuși, armata Guomindang-ului condus de Chiang a eșuat lamentabil în a răspunde așteptărilor lui Stilwell și a rămas o forță coruptă, ineficientă, până la urmă învinsă de forțele lui Mao. Barbara Tuchman, biografa cea înțelegătoare a lui Stilwell, a prins poate cel mai bine imperfecțiunile lui Chiang, etichetându-l drept un maestru al „comploturilor", care „a guvernat pentru supraviețuire", și nu pentru o schimbare socială, chiar dacă nu era, în rândurile naționaliștilor – după cum s-a exprimat un universitar chinez –, nimeni mai breaz decât el". Aparenta „scandaloasă lipsă de conștiință" a lui Chiang din ochii americanilor a fost, în parte – afirmă Tuchman –, o consecință a resentimentelor lui Chiang față de felul cum era tratată China, ca un teatru minor de război, cea mai mare parte a sprijinului și atenției fiind îndreptate către Europa.*********

Tuchman surprinde ceea ce Stilwell n-a observat: „Structura militară a Guomindang-ului nu putea fi reformată, fără să fi fost reformat în prealabil sistemul din care ea izvora", dar China nu era „un lut în mâinile Occidentului". Sau, cum spune Fenby, Stilwell „se comporta ca și cum s-ar

fi aflat într-o democrație stabilă, unde o armată profesionistă răspunde în fața unui guvern ales și este oprită să se amestece în politică". Nimeni n-a înțeles tragedia Chinei lui Chiang, așa cum a înțeles-o Chiang însuși. În ceea ce Taylor numește afirmația sa „remarcabil de candidă", notată în ianuarie 1949, după ce comuniștii preluaseră controlul asupra părții continentale a Chinei, Chiang scria că „suntem într-o perioadă de tranziție, în care vechiul sistem a fost abolit, dar noul sistem încă n-a fost edificat". Implică faptul că vina trebuie căutată în sistemul incoerent și fragmentat, pe care-l condusese el însuși, la rându-i un produs al epocii tiranilor războinici.********

*

Ajungând în sud-vestul Taiwanului în iulie 1949, Chiang Kai-shek a proclamat o reorganizare a partidului său, punând accent pe un autoritarism luminat, adică pe o dictatură dublată de o guvernare bună, simțitoare. Fostele sale servicii naționaliste chineze de securitate, pe care le avusese în partea continentală, au arestat zece mii de indigeni taiwanezi și au executat peste o mie, în cadrul unei ample represiuni, care a caracterizat primii ani ai regimului său. În același timp, toate chestiunile financiare au fost centralizate în mâinile militarilor, eliminându-se astfel multe forme de mituire. Pentru a descuraja corupția și mai mult, Chiang a ordonat ca băncile să le furnizeze autorităților fiscale informații despre toate conturile individuale și corporatiste. Chiang a promulgat și legislația aferentă unui amplu program de reforme agrare, axat pe o reducere drastică a rentelor din agricultură, ceea ce a venit imediat în beneficiul taiwanezilor. Aceasta era doar o parte din trecerea către niște politici progresiste, care includeau și numiri politice reformiste. Politicile lui Chiang au fost adeseori crude și dure, însă, combinate cu multele exemple de guvernare progresistă, și-au câștigat sprijinul politic al Statelor Unite, care au protejat Taiwanul de o invazie comunistă dinspre China continentală, mai ales în situația în care programul de reforme agrare al lui Chiang contrasta clar cu confiscările revoluționare de pământuri, practicate de Mao, care au provocat peste un milion de morți numai la începutul anilor 1950 – înainte chiar și de Marele Salt Înainte. În această perioadă, s-a văzut cu adevărat uriașa prăpastie dintre teoriile marxist-leniniste utopice ale lui Mao și preceptele confucianiste ale lui Chiang – rar s-a dovedit mai largă prăpastia dintre o formă de dictatură și alta.********

Chiang a avut un motiv pentru această combinație de disciplină, guvernare cu mână de fier și politici sociale și economice luminate, și anume să pregătească Taiwanul pentru o posibilă invazie a comuniștilor din China continentală, pe de-o parte, și să mențină sprijinul american pentru Taiwan, pe de altă parte. Chiang a răsuflat ușurat în momentul în care a primit vestea din iunie 1950, că trupele nord-coreene trecuseră peste paralela 38° și invadaseră Coreea de Sud, decizia fiind sprijinită de China continentală. Chiang știa că, de vreme ce Mao își îndreptase atenția către peninsula Coreea, Taiwanul era, probabil, în afara pericolului. Avea dreptate. Războiul din Coreea l-a convins pe președintele american Harry Truman să considere că apărarea Taiwanului reprezenta un interes de căpătâi al Statelor Unite în Pacific.

Calea urmată de Taiwan de atunci înainte a fost una către prosperitate și, în cele din urmă, spre democrație. Între timp, China de astăzi devine din ce în ce mai puțin autocrată și mai puțin centralizată, marxism-leninismul maoist nemaifiind continuat astăzi decât cu numele. Mao a supraviețuit numai ca o icoană a naționalismului. Dacă și China continuă să meargă în aceeași direcție liberală și stabilește legături economice și culturale și mai strânse cu Taiwanul, Chiang Kai-shek s-ar putea dovedi o figură istorică mai importantă decât Mao Zedong.

Mă aflu pe malul unui lac înghețat și în depărtare, prin smogul Beijingului, se zăresc pagode cenușii, cu acoperișurile parcă răsturnate cu josul în sus. Miroase greţos şi dulceag, a foc de cărbuni. Intru într-o ceainărie tradiţională, ticsită de porţelanuri, picturi pe hârtie de orez, mobilă din lemn de tei, cu un imens covor turcesc roşu. Cu alte cuvinte, mă aflu într-o lume elegantă prin estetica ei tradiţională, o lume în care se simt bine elitele globale rafinate. Iată China văzută prin paginile unui album scump. Îmi ţin companie membri ai unui institut de politică externă din Beijing, de renume internaţional. Atmosfera este una convivială. Vorbim unii cu alţii peste o linie de demarcaţie geopolitică, dar nu şi peste una culturală, de vreme ce suntem cu toţii asemănător educaţi, ne vizităm frecvent unii altora ţările şi cu toţii, în consecinţă, căutăm să ajungem la compromisuri. Toată lumea de faţă este în egală măsură îngrijorată de stabilitatea regimului din Coreea de Nord şi de direcţia în care se îndreaptă economiile americană şi chineză. Se încinge o discuţie despre cum ar putea fi făcute să coopereze mai bine între ele flotele militare ale celor două ţări. Întrevederea îmi reaminteşte cât de bogate şi dezvoltate sunt relaţiile dintre Statele Unite şi China. Milioane de americani şi chinezi au vizitat deja unii ţara celorlalţi, zeci de mii de oameni de afaceri americani au trecut prin Beijing şi Shanghai. Elitele politice chineze şti îşi trimit copiii să studieze la universităţi americane. Nu mai e ca pe vremea Războiului Rece dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică – pe-atunci, eram un american singuratic prin capitalele est-europene. Îmi spun că „restricţionare“******** era un cuvânt dintr-o epocă revolută, care a devenit, pur şi simplu, inaplicabil în abordarea de astăzi a Chinei de către Statele Unite.

Dar, în aceeaşi seară, sunt în altă parte, în capitala chineză. Nu mai sunt pe un tărâm al eleganţei liniştite, ci într-un hotel nou, zgomotos şi viu colorat, sub lumini puternice, orbitoare. În jurul meu, sunt o mulţime de lucruri din plastic sau din imitaţie de aur. Iau cina cu doi membri ai unui grup consultativ de politică externă al Partidului Comunist. Sunt îmbrăcaţi prost şi vorbesc printr-un interpret. Caracterul naţional japonez, îmi spun ei, nu s-a schimbat cu nimic de la Pearl Harbor încoace. Iau apărarea liniei punctate cu nouă liniuţe care afirmă pretenţiile Chinei asupra întregii Mări a Chinei de Sud, practic. Afirmă şi ei dreptul flotei militare chineze de a-şi proteja liniile de comunicaţie maritime, care traversează Oceanul Indian, către Orientul Mijlociu. Îmi spun că vietnamezii nu sunt rezonabili. Se mai deschid puţin către mine, dar numai după ce le servesc un expozeu despre cât de conştient sunt de încălcările teritoriale impuse Chinei de Occident şi de Japonia la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. Aici, da, parcă m-aş fi întors în Europa Răsăriteană, pe vremea Războiului Rece.

Oricât de diferită ar fi relaţia de acum dintre America şi China, faţă de cea dintre America şi Uniunea Sovietică din vremea Războiului Rece, rămâne faptul că Statele Unite şi China sunt două mari puteri cu interese concurente în zona Pacificului de Vest şi, cu toate că specialiştii cu care te întâlneşti la universităţile şi institutele din Beijing par liniştitor de flexibili – ca nişte membri ai elitei globale ce sunt –, nu aceştia sunt la putere; iar cei de la putere nu sunt atât de flexibili. Sigur că situaţia este însă mult mai complicată decât atât. Chiar şi în rândurile Marinei Militare chineze, există voci importante care susţin moderaţia, în paralel cu anumite afirmaţii mai dure.******** Beijingul abundă, ce-i drept, în diferenţe de opinie. Dar peste tot, la Beijing, oamenii sunt obsedaţi de reţeta: *China doar apără, Statele Unite cuceresc*. Marea Chinei de Sud este nuca tare a chestiunii. Atât adepţii liniei hard, cât şi cei ai liniei mai soft de la Beijing – profund afectaţi, în sinea lor, de cât a suferit China, în trecutul recent, din cauza puterilor occidentale – văd Marea Chinei de Sud ca pe o problemă internă, o extindere în largul mării a teritorialităţii Chinei. Într-o seară, la un seminar pe care l-am ţinut pentru studenţi chinezi, un tânăr timid şi care tremura tot a răbufnit: „De ce răspund Statele Unite armoniei şi bunăvoinţei

noastre cu hegemonie? Hegemonia Statelor Unite va duce la haos, în condiţiile ascensiunii Chinei!“

Este o mentalitate vag asemănătoare cu cea din Regatul de Mijloc, din vremea în care China trebuia să se apere de barbari. Ba chiar, Marea Chinei de Sud şi împrejurimile ei sunt proximităţi ale Chinei, care-şi reafirmă statu-quoul în aceste regiuni, într-un chip armonios, după ce a supravieţuit asaltului îndreptat împotriva ei de puterile occidentale. Dar, de vreme ce Statele Unite au venit acolo tocmai de pe partea cealaltă a planetei, ca să-şi exercite mai departe influenţa în Marea Chinei de Sud, cum ar putea fi altfel decât hegemonice? La fel şi în Oceanul Indian, unde China îşi exercită interesele comerciale şi geopolitice legitime, în schimb interesele americane sunt, o dată în plus, numai şi numai hegemonice. Statele Unite, acesta-i raţionamentul la Beijing, „caută să menţină Asia la degetul lor mic şi-şi proiectează cu aroganţă puterea militară masivă în această parte a lumii“. Fiindcă Washingtonul este văzut ca fiind „agitatorul“ din toate disputele cu privire la Marea Chinei de Sud, Statele Unite, şi nu China trebuie „descurajate“*******. La urma urmelor, China a patronat un sistem tributar bazat pe valori confucianiste, care a definit relaţiile internaţionale din Asia de Est multe secole, rezultatele fiind mai multă armonie şi mai puţine războaie decât a reuşit să asigure sistemul echilibrului de putere din Europa. Drept care Occidentul şi Statele Unite nu au lecţii de dat Chinei în legătură cu păstrarea păcii.********

Acestea sunt concepţii despre lume diferite, pe care le generează puncte de referinţă geografice diferite. Se poate foarte bine ca ele să fie veşnic ireconciliabile.

Aşa încât ne întoarcem la restricţionare, acel cuvânt greşit, care, din păcate, ascunde un mare adevăr: China ocupând o poziţie fundamentală din punct de vedere geografic în Asia, puterea ei militară şi economică trebuie încorsetată, pentru a putea menţine independenţa unor state mai mici din Asia, care sunt aliaţii Statelor Unite. Iar aceasta, mai simplu spus, este o formă de restricţionare. Un oficial cu alură de om de afaceri, foarte încrezător în sine, de la Ministerul de Externe de la Beijing înţelegea perfect dilema, fiindcă mi-a spus pe un ton de avertisment: „Nu vă lăsaţi manipulaţi de ţărişoarele astea [Vietnamul, Filipinele…]“. China înţelege puterea, prin urmare, înţelege puterea Statelor Unite. Dar nu tolerează o coaliţie de puteri mai mici, aliate cu Statele Unite împotriva ei: aşa ceva este inacceptabil, dată fiind experienţa istorică a chinezilor din ultimii două sute de ani. Cât despre linia punctată formată din nouă liniuţe, un profesor universitar de la Beijing mi-a spus: oamenii cu o gândire complexă din guvern şi de la institutele de politici externe şi de apărare de aici recunosc nevoia unui compromis undeva, pe parcurs, dar au nevoie de o strategie politică prin care să prezinte un asemenea compromis opiniei publice interne, care mai este încă deţinătoarea unor imense rezerve de naţionalism. Între timp, chinezii şi-au trasat şi mai apăsat linia punctată, constituind o prefectură care cuprinde două sute de insuliţe de pe o suprafaţă totală de două milioane de kilometri pătraţi din întinderea Mării Chinei de Sud, prefectură administrată de 45 de legiuitori.

S-ar putea, de fapt, ca naţionalismul manifestat de cei doi membri ai Partidului Comunist cu care m-am întâlnit la hotel să fi fost o variantă săracă în calorii, a ceea ce e de aşteptat să se întâmple în China, dacă partidul în întregime ar slăbi ori s-ar fractura în faţa unui proces nestăpânit de democratizare şi prefacere socio-economică, agravat de o economie internă supraîncălzită şi măcinată de datorii. Nu poate nimeni să prezică viitorul, dar fazele timpurii ale tranziţiei la democraţie aduc de multe ori la suprafaţă naţionalismul, excepţie făcând situaţia în care democratizarea vine după consolidarea premergătoare a tradiţiilor burgheze, cum s-a întâmplat în ţările Tratatului de la Varşovia, din Europa Centrală; sau după înfrângerea definitivă şi ocuparea, în consecinţă, a unei ţări – şi delegitimarea naţionalismului extremist –, cum s-a întâmplat după al Doilea Război Mondial cu Germania şi Japonia. Ideea potrivit căreia China, dintr-odată, ar putea deveni mai puţin naţionalistă, cu condiţia să devină şi mai puţin autocrată,

cunoaște prea puține precedente istorice. Actuala recoltă de lideri de partid de la Beijing, mărginiți, tehnocrați și care nu sunt capabili să lucreze decât în echipă, ar putea constitui cel mai rezonabil regim, în privința politicii externe, pe care China să-l aibă o vreme însemnată de aici înainte.

Bineînțeles, China se va afla într-o stare de permanentă prefacere, fie și numai pentru că marea expansiune economică supravegheată a Partidului Comunist, din ultimele trei decenii și jumătate, a creat o societate mai complexă, care necesită atât reforme urgente, cât și noi instituții, pe care statul monopartit nu le mai poate oferi. Dar nu trebuie pus neapărat semnul de egalitate între lipsa de armonie din interior și necazurile economice severe, pe de-o parte, și o poziție mai slabă a Chinei în proximitatea maritimă, pe de altă parte. Jurnalistul Gideon Rachman, de la ziarul *Financial Times*, scria că atât optimiștii, cât și pesimiștii chinezi ar putea să aibă dreptate și prefacerile interne din China să conducă, în cele din urmă, la întărirea puterii chinezești, aproximativ la fel cum Războiul Civil american a produs acele condiții necesare pentru ca Statele Unite să ajungă să conducă lumea industrializată.******** Mari schimbări se prevăd, cu siguranță, în China. Icoanele ar putea fi distruse și înlocuite. Portretul gigantic al lui Mao care tronează în fața acoperișurilor galbene răsturnate ale Orașului Interzis a rămas acolo, pentru că, în ciuda celor aproape șaizeci de milioane de chinezi pe care i-a omorât, Mao a și unificat China, după un secol de decrepitudine imperială și război civil. Așa încât el ciupește coarda sensibilă a elementului naționalist din China. Dezbaterea internă legată de Mao rămâne să fie făcută. Dar, indiferent la ce concluzie ar putea duce o asemenea dezbatere în ultimă instanță, mai mult ca sigur ea va face parte integrantă din evoluția politică a Chinei pe calea devenirii ca mare putere. Și, chiar dacă se va integra din ce în ce mai mult în civilizația globală a secolului XXI – în mare măsură, ancorată de norme legale –, China nu trebuie să renunțe definitiv la viziunea istorică asupra stăpânirii ei atât de vaste din punct de vedere geografic.

Dovadă: în 1754, regele Javei, aflată cu mult dincolo de extremitatea sudică a Mării Chinei de Sud, a cerut ca pământurile să-i fie înglobate în cele ale Chinei și populația trăitoare pe ele să fie luată în evidențele dinastiei Qing. Dar Qianlong, împăratul dinastiei Qing, i-a răspuns că nu era necesar, pentru că – „în ochii lui, cel puțin" – pământurile și oamenii Javei se aflau „deja în atenția luminatei noastre guvernări"********. Astfel, din perspectiva istorică a chinezilor, dominația Beijingului asupra Mării Chinei de Sud, și chiar asupra Mării Java, e ceva firesc.

*

Aristotel scrie despre conflicte, într-o manieră care-l evocă pe Shakespeare, că apar „nu *pentru* lucruri mărunte, ci *din* lucruri mărunte". Incidentele și pretențiile, oricât de neînsemnate li s-ar putea părea celor din afară, dacă sunt conectate la interesele profunde ale celor aflați în poziții de autoritate, pot să ducă la război. Faptul că și arhivele dinastiei chineze Sung din secolul al XII-lea, și cele ale dinastiei vietnameze Nguyen din secolul al XVII-lea menționează insulele Spratly alimentează pretențiile atât ale chinezilor, cât și ale vietnamezilor asupra unor insulițe pustii, dintre care cele mai multe nici măcar nu au apă dulce – pretenții pe care, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, cele două națiuni ar putea fi gata să și le impună cu forța. „Războiul e normal", psalmodiază realistul universitar numărul unu al Americii, regretatul Kenneth N. Waltz de la Universitatea Columbia. Interdependența, care e sinonimă cu globalizarea, poate însemna și mai mult război, crede Waltz, pentru că popoarele foarte asemănătoare, cu interese care se întrepătrund strâns, intră în conflict din când în când. Mai mult decât atât, „în stare naturală, nu există ceva numit război nedrept"********. Marea Chinei de Sud reflectă o stare naturală, în sensul că pretențiile de ordin legal sunt în contradicție unele cu altele și, deci, există prea puține baze de cooperare, calculele de putere, legate parțial de mișcările

navelor de război, oferind baza felului în care multe state interacţionează. Ceea ce nu înseamnă că războiul va izbucni în Marea Chinei de Sud, nici măcar că este probabil ca el să izbucnească. Dar înseamnă că războiul rămâne o posibilitate în această zonă şi că toate puterile regionale trebuie să fie în gardă, în orice moment.

Pentru a îndulci starea naturală, e nevoie de o nouă ordine de securitate. Un mesaj care se desprinde atât din *Principele*, cât şi din *Discursurile asupra primelor zece cărţi ale lui Titus Liviu* ale lui Machiavelli este că întemeierea unei noi ordini este cel mai greu lucru de realizat în politică.******** Adevărul este că vechea ordine a unipolarităţii militare americane, în apele din zona Pacificului de Vest, se află într-o lentă pierdere de teren. Între timp, Statele Unite cer o nouă ordine, construită pe norme de drept internaţional, pe care navele lor de război să continue s-o impună, chiar dacă Washingtonul nu a semnat Convenţia Naţiunilor Unite asupra Dreptului Mării, din 1982. Dar acum, China, în locul unei ordini internaţionale dominate de navele de război americane, cere o altă ordine, regională, pe care ea însăşi, ca putere indigenă dominantă, va face tot ce trebuie pentru a o menţine. Cum puterea navală chineză este în continuă creştere, situaţia este într-o gravă primejdie.

*

Desigur, harta Mării Chinei de Sud este un document clasic de geopolitică, în sensul în care geopolitica se referă la influenţa geografiei asupra divizărilor omeneşti.******** Este o mare destul de puţin adâncă, în care dificultăţile exploatării surselor de energie sunt mai degrabă politice şi mai puţin tehnologice. Dar faptul că reprezintă un simbol cartografic al conflictului nu o împiedică să fie captivantă. Această hartă clarifică un spaţiu dens, cu nave şi căi de navigaţie; şaizeci de mii de vase trec anual prin strâmtoarea Malacca, inclusiv tancuri petroliere care transportă peste 13 miliarde de barili de ţiţei.******** Denumirile date multora dintre locurile disputate derivă de la denumirile unor corăbii naufragiate pe insuliţele, recifele şi bancurile de nisip respective. Cu toate *elementele* ei – insule şi stânci, dintre care pe multe le acoperă apele la nivelul maxim de flux – şi cu toate liniile ei punctate sau neîntrerupte, care denotă tot felul de pretenţii legate de suveranitate, harta Mării Chinei de Sud este ameţitoare prin complexitatea ei. Insulele Spratly, numai ele, reprezintă 150 de elemente, dintre care doar 48 rămân tot timpul deasupra apei.******** Şi este adevărat că pretenţiile sunt atât de numeroase şi atât de frecvent se suprapun cu alte pretenţii, încât perspectiva unei soluţionări a tuturor pălește în faţa speranţei mai realiste de a menţine statu-quoul existent, în avantajul tuturor, pentru ca toţi să poată presta exploatări de petrol şi gaze naturale, în condiţiile unor creşteri demografice absolute, care ar putea duce la majorarea preţurilor energiei. Dar acest lucru va fi greu de făcut. De exemplu, câmpurile de gaze naturale şi de condensate Malampaya şi Camago, ale Filipinelor, se află în ape revendicate de chinezi. Vietnamului şi Chinei li se suprapun pretenţiile asupra blocurilor energetice nedezvoltate din largul coastelor vietnameze. China a făcut anunţul că o nouă sursă potenţială de gaze naturale – metan îngheţat – a fost descoperită în fundul de mare de lângă insulele Paracel, într-o zonă pe care China o dispută cu Vietnamul. Şi pretenţiile o ţin tot aşa.********

Desigur, importanţa hidrocarburilor din Marea Chinei de Sud nu trebuie supraestimată. Rezervele de acolo, mai mult ca sigur, nu vor afecta discrepanţa continuă dintre cererea şi producţia internă ale Chinei şi nici nu-i vor îngădui Taiwanului să devină un exportator net. Vietnamul, Malaysia şi Filipinele vor fi şi mai departe importatori de energie, indiferent de cât de mult ţiţei sau ce gaze naturale vor putea extrage din fundul mării. Bruneiul, în schimb, este deja, în mare măsură, un exportator net de ţiţei. Aşa că, în termenii unei dinamici mai ample a energiei în regiune, prea puţin e susceptibil să se schimbe. Marea Chinei de Sud va creşte ca importanţă, dar mai puţin datorită resurselor de hidrocarburi pe care le deţine şi mai mult

datorită cantităţilor din ce în ce mai mari de ţiţei şi gaze naturale importate şi transportate pe căile ei maritime.********

Dar nu numai ţiţeiul şi gazele naturale contează. Stocurile de peşte din Marea Chinei de Sud echivalează cu o zecime din cantităţile pescuite şi aduse la ţărm la nivel global.******** Vasele de pescuit chinezeşti care operează în apele disputate sunt însoţite de vase ale Biroului Chinez al Administraţiei pentru Pescuit, ca să întărească jurisdicţia chineză în Marea Chinei de Sud.********

Chiar şi aşa, cu toate aceste complicaţii şi provocări, situaţia juridică a respectivelor ape se poate simplifica, măcar într-o anumită măsură: dacă ne uităm la hartă suficient de mult, se conturează câteva realităţi fundamentale.

Miezul întregii drame se învârte în jurul pretenţiilor istorice asupra celor trei arhipelaguri: la nord, Pratas; la nord-vest, Paracel; la sud-est, Spratly. Insulele Pratas sunt revendicate de China, dar controlate de Taiwan. În tot cazul, nimeni nu contrazice faptul că sunt insule chinezeşti. China şi Taiwanul sunt de acord, în realitate, asupra unei părţi semnificative din Marea Chinei de Sud, cu o precizare: China nu consideră Taiwanul o parte a ecuaţiei, pentru că, din perspectiva Beijingului, Taiwanul nu este un stat aparte; drept care controversa mai puţin are de-a face cu Marea Chinei de Sud, şi mai mult cu viitorul independenţei de facto a taiwanezilor faţă de China.

Vietnamezii ridică pretenţii ferme asupra insulelor Paracel, însă partea vestică din arhipelag este ocupată de China, de când Beijingul a preluat controlul asupra ei din mâinile guvernului ca şi prăbuşit de la Saigon în 1974, aproape de finalul Războiului din Vietnam. Chinezii şi vietnamezii şi-au rezolvat, în realitate, disputele în golful Tonkin, ca un tribut parţial adus solidarităţii dintre partidele comuniste ale celor două ţări şi pragmatismului lor. Dar disputa legată de insulele Paracel şi de alte asemenea locuri face din competiţia chino-vietnameză piesa centrală a întregii zone conflictuale care este Marea Chinei de Sud.

Apoi, mai sunt insulele Spratly, care sunt revendicate de Filipine doar din anii 1950 încoace, în interiorul unei linii de formă poligonală, zise Grupul de Insule Kalayaan. În apropiere, se află bancul Reed, complet acoperit de apă, dar zgomotos revendicat de filipinezi, care sunt convinşi că în zonă se află rezerve mari de ţiţei şi gaze naturale. Pretenţiile vietnamezilor asupra insulelor Paracel, în particular, chinezii le respectă şi-şi fac griji pentru ele; în schimb, nu respectă câtuşi de puţin ce afirmă filipinezii despre insulele Spratly. Dacă Vietnamul este un stat războinic dur şi încercat în bătălii, Filipinele, cum spuneam, constituie o entitate semifalimentară, cu instituţii slabe şi nişte forţe militare extrem de slabe – iar chinezii le ştiu, toate acestea. Chiar şi aşa, China trebuie să-şi amâne agresiunea împotriva Filipinelor, care au un tratat de alianţă încheiat cu Statele Unite.

Vietnamul, Malaysia şi Bruneiul ridică şi ele pretenţii în arhipelagul Spratly, deşi Malaysia nu şi-a publicat hărţile decât în 1979. Până în 2009, toată drama se referea la cine stăpânea insulele. Apoi, Vietnamul şi Malaysia, în comun, au înaintat o propunere către organismele internaţionale, în care-şi fundamentau pretenţiile de dincolo de propriile zone economice exclusive, care, în conformitate cu Convenţia Naţiunilor Unite asupra Dreptului Mării, din 1982, se întind până la o distanţă de două sute de mile marine în largul coastelor. Pentru că tratatul asupra Dreptului Mării se referă, de fapt, la uscat, nu la apă, de vreme ce pretenţiile fiecărui stat, formulate în termenii tratatului, se bazează pe amplasarea liniei de coastă a fiecăruia. Uscatul domină marea – acesta e principiul subiacent dreptului mării. Linia de coastă te scoate la două sute de mile marine în largul oceanului, plus alte câteva, dacă mai este la mijloc şi o platformă continentală, dar o pretenţie teritorială bazată pe proprietatea asupra unei insule te scoate numai până la douăsprezece mile marine în larg. Bruneiul, de exemplu, având o linie de coastă în partea de nord-vest a insulei Borneo, de mai puţin de optzeci de kilometri lungime, revendică reciful Louisa şi bancul Rifleman, aflate aproape la jumătatea distanţei dintre Brunei şi Vietnam, în Marea Chinei de Sud. Vietnamul şi Malaysia au făcut şi ele revendicări bazate pe dreptul mării şi,

ce să vezi: au dat China la o parte din arhipelagul Spratly, insule situate în interiorul zonelor economice exclusive ale Vietnamului, respectiv Malaysiei; ca să nu mai vorbim de zonele economice exclusive ale Filipinelor și Bruneiului. Dreptul mării nu-i îngăduie Chinei să ajungă decât până la arhipelagurile Pratas și Paracel, nu și la insulele Spratly, unde se consideră că se află cele mai mari rezerve de energie. Iar în ceea ce privește insulele Paracel, China s-ar putea pricopsi acolo cu o luptă ca din zona crepusculară cu un Vietnam agresiv, care nu este imposibil să aibă o revendicare mai puternică din punct de vedere juridic.

Cu alte cuvinte, odată intrat în joc dreptul mării, „limba-vacii" chinezească – sau linia punctată istorică a Chinei, formată din nouă liniuțe – rămânea dintr-odată cu prea puțină semnificație legală sau rațiune de a fi. Din cauza configurației geografice a statelor litorale, zonele economice exclusive ale fiecăruia îi asigură posesia unor zone arhipelagice de mică adâncime, în apropierea unor coaste despre care se crede că ar conține rezerve de energie, în timp ce zona economică exclusivă a Chinei, care se întinde spre sud față de linia ei de coastă, îi asigură prea puțin altceva decât largul frumos și albastru al oceanului, cu câteva excepții, printre care insula Pratas, bancul Macclesfield și reciful Scarborough.

Ei bine, chinezii afirmă că pretențiile lor teritoriale sunt autentic istorice, în timp ce dreptul mării n-a intrat în vigoare decât în 1982 și, deci, este numai o parte a întregii povești. (Deși China însăși a ratificat tratatul asupra dreptului mării în 1996, nu și aderă la el propriu-zis; pe când Statele Unite aderă la el, dar nu l-au ratificat.) În 2009, pentru prima dată, oficialitățile chineze au făcut publică o hartă cu linia punctată formată din nouă liniuțe și au început să interfereze cu navele de patrulare ale altor state. În 2011, chinezii au făcut o întâmpinare la Organizația Națiunilor Unite, prin care, de fapt, revendicau o suprafață de nici mai mult, nici mai puțin de două sute de mile marine în jurul fiecăreia dintre insulele Spratly.******** Dintr-odată, asemenea pretenții, combinate cu expansiunea militară chineză aflată în plină desfășurare, au făcut ca toată lumea să se teamă de puterea în ascensiune a Chinei.

Statele Unite s-au implicat, după toate aparențele, pentru că au vrut să apere ordinea de drept, bazată pe reguli, care consfințește libertatea de navigație și pe care linia punctată formată din cele nouă liniuțe părea s-o amenințe. De fapt, adevărata problemă pe care o aveau și o au americanii cu China era baza ei de submarine, în continuă extindere, de pe insula Hainan, din extremitatea de nord-vest a Mării Chinei de Sud, unde sunt găzduite atât cele mai moderne submarine diesel-electrice, cât și submarinele cu propulsie nucleară, purtătoare de rachete balistice. În mare măsură din cauza bazei respective și pentru că tot mai multele submarine desfășurate de China constituiau o amenințare pentru proiecția de putere americană din regiune, Statele Unite au contraatacat sub forma consolidării legăturilor cu statele litorale mai mici, propunându-le, în 2010, să medieze toate acele dispute maritime încâlcite. În 2011, Statele Unite au anunțat o „pivotare" către Pacific din Orientul Mijlociu.******** Temerile americanilor nu se refereau la achizițiile navale chinezești *per se,* nici la punerea în discuție, de către chinezi, a ordinii de drept *per se,* ci la combinația dintre cele două.

Mergând puțin înapoi, un expert juridic din regiune mi-a spus că este posibil de făcut cele mai diverse compromisuri pentru a descâlci puțin toate acele dispute, dacă nu pentru a le rezolva definitiv. De exemplu, s-ar putea să i se acorde Chinei privilegii extinse în privința pescuitului în largul adânc al Mării Chinei de Sud, în schimbul unei toleranțe mai mari în chestiunea liniei punctate istorice formate din nouă liniuțe și, deci, al pretențiilor legate de zona economică exclusivă. Adevărata problemă este că toate părțile implicate, cu excepția parțială a Malaysiei, se fac vinovate de manipularea politicii interne prin aceste pretenții teritoriale. Iar alimentând elementele naționaliste din fiecare țară, ajungerea la un compromis devine mai dificilă. Dacă problema legată de Marea Chinei de Sud ar fi lăsată în seama experților și a elitelor din regiune,

diversele dispute ar avea şanse mai bune de rezolvare decât dacă sunt implicate în ele, într-un proces democratic, mase largi de populaţie, care sunt mânate de emoţii. Citându-l iarăşi pe Aristotel: „Legea este intelect fără apetit". De vreme ce masele au „apetit", pacea este mai susceptibilă să domnească, dacă ele sunt excluse din ecuaţie.

*

Chiar şi cu legislaţia, chiar dacă s-ar instala pacea între China şi Convenţia asupra Dreptului Mării, chiar dacă Statele Unite ar semna şi ele tratatul, aceeaşi pace trebuie menţinută, în ultimă instanţă, printr-un echilibru de putere.

Ar fi mai sănătos pentru relaţia dintre americani şi chinezi – cea mai importantă relaţie bilaterală din lume – dacă statele asiatice însele ar ajuta la echilibrarea balanţei cu puterea militară în ascensiune a Chinei, decât să se bazeze copleşitor de mult pe Statele Unite. Cel mai la îndemână mecanism pentru aşa ceva este o Asociaţie a Naţiunilor din Asia de Sud-Est întărită. ASEAN se află şi ea în ascensiune. ASEAN, cu siguranţă, nu a ajuns la nivelul de integrare al Uniunii Europene, care este unită printr-o formă comună de guvernare – democraţia –, care-i conferă o *raison d'être*******[8] filosofică şi, de aici, politică. Mai mult decât atât, China îşi păstrează abilitatea de a exploata divizările din interiorul Asociaţiei. Şi totuşi, ASEAN – democraţiile şi cvasi-democraţiile care o formează – s-a coalizat din ce în ce mai mult, pe parcursul deceniilor, din cauza provocării pe care o reprezintă China tot mai puternică, dar şi pentru că statele ei membre luate individual au devenit, încetul cu încetul, nişte instrumente birocratice mai capabile în sine şi capabile să-şi proiecteze puterea pentru prima dată în istoria fiecăruia dintre ele. Cei şase sute de milioane de locuitori ai statelor membre ASEAN produc împreună un PIB combinat de 1 700 de miliarde de dolari, adică mai mare decât cel al Indiei (care în mai puţin de două decenii va deveni naţiunea cu cea mai mare populaţie din lume).********[9]

ASEAN, mai mult ca sigur, nu va fi niciodată la fel de sudată cum era Uniunea Europeană în perioada ei de vârf în materie de armonie internă şi capacităţi de proiectare a puterii, adică în primele două decenii de după Războiul Rece. Dar nici relaţia dintre Statele Unite şi China nu va fi la fel de tensionată şi de încărcată cu animozităţi ideologice, cum a fost relaţia dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Orientările strategice ale Chinei şi Statelor Unite sunt radical diferite, bineînţeles. Iar faptul că pare a fi în continuare o putere militară în ascensiune poate face din China un partener cu precădere lipsit de scrupule. Chiar şi aşa, putem spera că Asia maritimă, şi mai ales Marea Chinei de Sud, vor demonstra, în secolul XXI, un sistem al echilibrului de putere mult mai nuanţat decât cel din Europa continentală a secolului XX. Şi pentru că, repet, cu excepţia diminuării contingentelor de trupe terestre americane din Japonia şi Coreea de Sud, teatrul de operaţiuni va fi mai curând pe apă decât pe uscat, şansele apariţiei unui conflict armat vor fi oarecum diminuate.

Chiar şi aşa, nu trebuie uitat că o atitudine de forţă sporită a flotelor militare din regiune înseamnă mai multă activitate pe mare, sporind astfel şi riscul unor incidente care ar putea declanşa un război.

Statele Unite şi ASEAN însă nu vor constitui singurele piedici în calea afirmării militare a Chinei: lor li se va adăuga o întreagă nouă încrengătură de relaţii bilaterale emergente între ţările asiatice însele, de-a lungul zonei de coastă navigabile a Asiei, din Pacificul de Vest şi Oceanul Indian. Cel puţin nouăsprezece noi acorduri de apărare au fost încheiate în regiune între 2009 şi 2011. Vietnamul, mai ales, a devenit numitorul comun al unui întreg nou set de parteneriate care acum leagă Hanoiul de India, Coreea de Sud, Japonia, Filipine, Malaysia, Singapore, Indonezia şi Australia.********[10] Şi multe dintre aceste ţări au încheiat acorduri similare unele cu altele. Cu cât starea de lucruri din prezent avansează mai mult, cu atât le va fi Statelor Unite mai uşoară povara de a furniza securitate în toată regiunea.

Dar Washingtonul nu trebuie să-şi facă iluzii. Tuturor acestor state, în afară de Coreea de Sud, Japonia şi Australia, le lipseşte capacitatea operaţională de a reprezenta o provocare serioasă pentru forţele armate în creştere şi îmbunătăţire ale Chinei. Şi chiar şi cele trei ţări nu demonstrează nici pe departe o capacitate militară similară celei americane, plus că numai Australia şi Vietnamul au, din ultimele decenii, o experienţă de luptă cât de cât folositoare. Mai mult decât atât, pe măsură ce-şi întăreşte capacitatea militară în aer, pe mare şi în domeniul ciberneticii, China va căuta să-şi „impună mai concret" drepturile afirmate ostentativ, în faţa statelor ei vecine din domeniul maritim.********

Astfel, ideea că Statele Unite îşi pot reduce nivelul de implicare în zona Pacificului de Vest, ţinându-se deoparte şi lăsând statele indigene să poarte ele însele o povară mai mare în privinţa echilibrului de putere din regiune, ar putea deveni fezabilă pe termen lung, dar nu pe termen scurt. În viitorul apropiat, o implicare americană mai slabă în regiune ar putea provoca o pierdere de avânt din partea statelor periferice Chinei şi alinierea lor în siajul acesteia. Cum ar fi vorba de o evoluţie insidioasă, şi nu de una clar definită şi demonstrabilă, ea s-ar dovedi peste măsură de primejdioasă şi un risc de neasumat. Ţinând cont de faptul că nu numai internaţionaliştii liberali şi neoconservatorii, dar şi realiştii tradiţionali, cum sunt jucătorii la două capete, cred că este important ca Statele Unite să menţină echilibrul de putere în emisfera estică, acceptarea unui *imperium* – putere supremă – asumat de China asupra unei mari părţi din emisferă ar fi de-a dreptul iresponsabilă.

Şi mai este ceva. Presupunând că statul chinez nu face implozie, fie şi parţială, din cauza vreunei crize economice interne, reducerea consistentă a puterii aeriene şi navale americane – cu efectul ei de stabilizare a regiunii – ar putea determina ţări precum China şi India sau China şi Rusia să devină mult mai agresive una faţă de cealaltă. Acest lucru s-ar întâmpla chiar şi dacă ţări precum Japonia, Coreea de Sud şi Vietnamul se vor alinia în siajul Chinei: o situaţie periculoasă oricum ai prezenta-o, care, chiar dacă n-ar conduce în mod nemijlocit la ostilităţi, tot ar avea un impact negativ asupra pieţelor financiare globale. Într-un asemenea scenariu, *lumea creată de America*********, pentru a pirata o formulă a istoricului Robert Kagan, ar avea toate şansele să se dezmembreze.

De fapt, aşa cum îşi doreşte şi Kagan, opusul este în continuare valabil. Aproximativ jumătate din grupurile de luptă ale portavioanelor americane – care totalizează cam o duzină – sunt cantonate, nominal, în zona Pacificului, deşi, în ultima vreme, două dintre ele patrulează în mod regulat în Golful Persic. Iar dominaţia navală a Chinei de către Statele Unite rămâne uriaşă. Să ne gândim numai: faţă de cele şase grupuri nominale de luptă ale portavioanelor americane din zona Pacificului, China, eventual, are unul. Statele Unite desfăşoară în regiune douăsprezece crucişătoare purtătoare de rachete de croazieră; China, în schimb, nu are nici unul. Statele Unite au acolo 29 de distrugătoare cu sisteme de ghidare a rachetelor, China, doar opt mai avansate. Dar, aşa cum am arătat mai sus în această carte, China vine tare din urmă. Până în a doua jumătate a deceniului următor, va deţine mai multe nave de luptă decât Marina Militară a Statelor Unite în zona Pacificului de Vest. Şi recuperează decalajul acolo unde contează: în pregătirea de război subacvatică, viitorul din ce în ce mai bine conturat al activităţilor navale. Inevitabila paritate dintre China şi Statele Unite la capitolul dimensiuni ale flotei militare submarine comportă două aspecte. Primul, că le va mai trebui chinezilor cel puţin încă o generaţie ca să fie capabili să opereze platforme de luptă subacvatice cu dexteritatea necesară pentru a provoca echipajele americane. Al doilea, venind în contradicţie cu cel dintâi, este „familiaritatea" chinezilor cu apele foarte puţin adânci ale mărilor Chinei de Sud şi Chinei de Est. Jonathan Holslag, un expert de la Bruxelles în această chestiune, scrie: „Straturile termale complexe, zgomotul fluxului şi aportul de apă al râurilor fac foarte dificilă detectarea submarinelor prepoziţionate. Submarinele diesel-electrice convenţionale – de genul celor pe care

le are China, precizează el – sunt ideale pentru navigarea în asemenea medii și, cu excepția celor din clasa nouă *Virginia,* submarinele mai vechi americane sau japoneze sunt lipsite de capacități de detecție sofisticată, care sunt necesare pentru a putea opera în aceste zone". Mai mult decât atât, China este susceptibilă să desfășoare submarine în combinație cu folosirea pe scară largă a minelor marine, complicând astfel eforturile Marinei Militare a Statelor Unite.******** (Toate acestea, în plus față de flota civilă chineză, care acționează, în realitate, ca un auxiliar al flotei militare. De exemplu, Beijingul va fi adăugat 36 de noi nave serviciului său de supraveghere maritimă numai în anul 2013.********)

Scopul tactic suprem al Chinei este acela de a descuraja Marina Militară americană să pătrundă în strâmtoarea Taiwan în vremuri de război, compromițând astfel capacitatea Statelor Unite de a apăra Taiwanul. Acest lucru va fi realizat prin desfășurarea de submarine convenționale silențioase în apele puțin adânci din apropierea Taiwanului, precum și a unei vaste flote de mici vase combatante de suprafață.******** Întrebarea care trebuie pusă nu este: va fi China vreodată capabilă să învingă Statele Unite într-un război naval-aerian? Răspunsul este în mod clar că nu într-un viitor previzibil. Mai degrabă, întrebarea este: va fi China vreodată capabilă să desfășoare asimetric o putere naval-aeriană, care să submineze aura de dominație absolută a Statelor Unite în Pacificul de Vest? Răspunsul la această a doua întrebare este: foarte posibil.

Dar nu va fi doar o chestiune de subtilă asimetrie de înaltă tehnologie pe mare, ci și de ambiție destul de convențională pentru o flotă oceanică de larg. Mai precis, în șase momente, până la sfârșitul anului 2010, flota chineză a trecut de Primul Lanț de Insule din largul coastelor Asiei și a pătruns în Oceanul Pacific propriu-zis.******** Într-adevăr, în 2001, când expertul în științe politice de la Universitatea din Chicago, John Mearsheimer, publica *Tragedia politicii de forță*, în care afirma, despre China, că urmărește statutul de mare putere în domeniile politic și militar, așa cum au procedat puterile emergente de-a lungul întregii istorii, capacitatea aeriană și navală a Chinei era doar o fracțiune a ceea ce a devenit de atunci. O dată în plus, s-ar părea că numai o transformare economică (și, deci, socială) majoră în China însăși – de genul celor care stopează creșterea cheltuielilor de apărare – ar putea să mai contrazică viziunea lui Mearsheimer.********

Și totuși, acest lucru nu va duce neapărat la război. Așa cum explică M. Taylor Fravel, expert în științe politice de la Institutul de Tehnologie din Massachusetts: însăși creșterea puterii militare a Chinei înseamnă că, paradoxal, China poate să aștepte și să nu folosească forța.******** Cu fiecare an care trece, poziția navală a Chinei se întărește. Scopul Beijingului nu este războiul, ci o ajustare în corelația de forțe, care-i consolidează puterea și prestigiul geopolitic.

*

Dar dacă o criză economică severă chiar va da naștere unei tendințe descendente a programului de achiziții militare chineze, sau măcar va mai nivela puțin curba creșterii abrupte din prezent? Acest lucru merită avut în vedere la modul foarte serios!

Firește, pentru a stăvili mânia populară față de sărăcia continuă și de lipsa locurilor de muncă, liderii chinezi le-ar putea cere militarilor, de dragul efectului politic, să facă și ei sacrificii. În timp, o asemenea atitudine ar putea zdruncina fundațiile ordinii maritime eurasiatice, deși nu atât de mult cum a zdruncinat prăbușirea Zidului Berlinului fundațiile ordinii continentale europene.

O gripare a bugetelor apărării ale Chinei ar avea darul de a revigora o *Pax Americana* de la Marea Japoniei până la Golful Persic, în ciuda calamităților care au fost războaiele din Irak și Afghanistan și în ciuda tăierilor bugetare din Statele Unite. Marina Militară americană ar domina mările, ca și cum al Doilea Război Mondial abia s-ar fi încheiat. Japonia, care continuă să-și modernizeze flotele aeriană și navală (aceasta din urmă, de câteva ori mai mare decât

Marina Regală britanică), s-ar afirma și ea ca o putere aeriană și navală consolidată în Asia. La fel se poate spune și despre o viitoare Coree unificată și guvernată de la Seul, care, în eventualitatea unei pierderi de viteză a Chinei, ar avea drept principal rival Japonia, Statelor Unite revenindu-le rolul de a menține pacea între cele două state.

Dacă în China s-ar declanșa dezordine, integrarea economică dintre Taiwan și China continentală ar fi frânată. Cu atâtea rachete balistice îndreptate spre Taiwan de China continentală și atâtea zboruri comerciale pe săptămână între cele două Chine, ajutorul militar american oferit guvernului de la Taipei este din ce în ce mai puțin menit să apere Taiwanul, cât să amâne o inevitabilă unificare de cine știe ce fel. Dar inevitabila unificare de cine știe ce fel ar putea să nu se producă, în cazul unei crize economice și politice prelungite la Beijing. Un scenariu mai probabil ar fi, într-un asemenea caz, ca diferite Chine regionale, democratice într-o mai mare sau mai mică măsură, mai puțin strâns legate de Beijing, să iasă la suprafață. Și aceasta s-ar traduce într-o *Pax Americana* reînnoită, cu condiția ca tăierile bugetare din domeniul apărării ale Statelor Unite să nu meargă prea departe.

Dar dacă eventuala criză economică nu-i afectează Chinei cu adevărat achizițiile pentru apărare? Atunci, Marea Chinei de Sud s-ar afla unde se simt cel mai acut efectele declinului treptat al Americii, în sens geopolitic. Poziția centrală din punct de vedere geografic a Chinei, ponderea ei economică și forțele ei navale și aeriene înfloritoare s-ar traduce, într-o oarecare măsură, în finlandizare pentru Vietnam, Malaysia, Filipine și Singapore, în situația unor tăieri zdravene ale bugetelor de apărare ale Statelor Unite. Dar o tulburare internă a Chinei, combinată cu tăieri modeste ale bugetelor de apărare americane, care nu ar afecta fundamental forțele americane din Pacific, ar putea declanșa efectul advers. Încurajate de o prezență continuă a Statelor Unite și cu o forță militară nu atât de dominantă a Chinei, țări precum Singapore și Australia, care deja cheltuie din plin pe armament relativ la dimensiunile populațiilor fiecăreia dintre ele, s-ar putea transforma în mici Israeluri ale Asiei. Vietnamul, în schimb, având o populație mai mare decât a Turciei sau Iranului și dominând Marea Chinei de Sud în partea platoului ei apusean, ar putea deveni, de unul singur, o putere de nivel mediu în cel mai strict sens al termenului, dacă Beijingul și-ar pierde influența regională, iar Vietnamul însuși ar fi capabil să-și pună ordine economică în propria casă.

India, la fel ca Vietnamul și Taiwanul, ar avea de câștigat foarte mult dintr-o criză economică și politică profundă în China, de o asemenea amploare încât să dezlănțuie minoritățile etnice ale Chinei. Dintr-odată, China s-ar dovedi mai vulnerabilă în fața tulburărilor etnice de pe platoul tibetan, care se învecinează cu subcontinentul indian. Astfel s-ar atenua presiunea chineză asupra zonelor de frontieră nordice ale Indiei, dându-i, totodată, acesteia din urmă o mai mare plajă de manevră diplomatică în relațiile ei bilaterale cu Nepalul, Bangladeshul, Sri Lanka și Birmania, toate, foste pretexte pentru marele joc liniștit pe care India l-a jucat cu China. Birmania s-a aflat, de-a lungul istoriei, acolo unde s-au suprapus influențele culturale și politice indiene și chineze. Deși China s-a dovedit a reprezenta influența economică externă dominantă din Birmania ultimelor decenii, înainte de Primul Război Mondial, intermediarii economici indieni reprezentau o forță majoră în capitala Rangoon. E de prevăzut că rolul Indiei în Birmania se va intensifica dramatic în eventualitatea unei prăbușiri politice fie și parțiale a Chinei. Date fiind rezervele masive de gaze naturale, cărbune, cupru, zinc, pietre prețioase, cherestea și energie hidroelectrică ale Birmaniei, o asemenea evoluție geopolitică n-ar fi deloc nesemnificativă. I-ar facilita Indiei pătrunderea navală în Marea Chinei de Sud. Zilele glorioase ale civilizației indianizate *champa* din Vietnam și-ar găsi ecou într-o realitate strategică de secol XXI.

Toate acestea sunt posibile în teorie, cu condiția ca o formă oarecare de prăbușire economică să se petreacă în China. Totuși, acum va trebui să revin la situația valabilă în momentul în care scriu această carte.

*

Tucidide scrie că „adevărata cauză“ a Războiului Peloponesiac a constituit-o ascensiunea puterii ma-ritime ateniene și „îngrijorarea pe care a stârnit-o aceasta în Sparta“********. Într-adevăr, adeseori izbucnesc războaie în legătură cu probleme aparent neimportante – de exemplu, pentru niște insule nelocuite –, deși cauzele lor subiacente sunt oricum, numai neimportante nu. Astfel, ascensiunea puterii maritime chinezești nu trebuie privită cu superficialitate. Atena poate foarte bine să fi fost democratică, iar China poate foarte bine să nu aibă motive de cucerire. Și totuși, tulburarea de statu-quo provocată de ascensiunea unei noi puteri a sporit în orice perioadă istorică riscul ostilităților. Faptul că întărirea militară a Chinei este întru totul legitimă (China nefiind un stat distructiv, precum Iranul clerical) nu contează foarte mult, dat fiind că achizițiile aeriene și navale chinezești modifică echilibrul regional de putere, ceea ce în sine și prin sine are darul să destabilizeze. Desigur, un statu-quo nu este sacrosanct. Istoria, știm foarte bine, e dinamică. Și un statu-quo poate fi nedrept și să merite să fie schimbat. Dar este o realitate faptul că războiul adeseori izbucnește atunci când se produce o schimbare semnificativă de statu-quo.

Pe măsură ce poziția navală a Chinei din Pacificul de Vest se întărește, modificând statu-quoul din ce în ce mai mult, între Statele Unite și China se va desfășura „un proces de târguire grandios și prelungit“, pentru soarta geopolitică a Pacificului de Vest și a Oceanului Indian vecin, scrie James Kurth, expert în științe politice la Colegiul Swarthmore. „În cele din urmă, s-ar putea edifica un sistem explicit și eficient de reciprocă descurajare, bazat pe concepte precum liniile roșii, pragurile clar delimitate și acțiunea și reacțiunea de tip «dă ca să-ți dau».“********

În ultimii ani, se vede începutul acestui proces. În 2011, secretarul de Stat Hillary Clinton a declarat o „pivotare“ către Asia. În același timp, Leon Panetta, Secretarul Apărării, a declarat că tăierile bugetare de la Pentagon nu vor impieta deloc poziția de forță a Statelor Unite în Pacific. Aceste două mesaje au reprezentat indicatori puternici ai hotărârii Statelor Unite de a menține și poate chiar de a consolida forțele aeriene și navale americane în fața ascensiunii militare chineze. Între timp, anunțul președintelui Obama, tot din 2011, că Statele Unite aveau să rotească 2 500 de pușcași marini prin bazele din nordul și vestul Australiei, în apropiere de confluența Pacificului de Vest cu Oceanul Indian – dublat de staționarea unor noi nave de luptă de coastă în apropiere, în Singapore – a demonstrat că americanii preferă să-și distribuie forțele în apele ambelor oceane, și nu numai în cele ale unuia singur, în așa fel, încât sistemele de securitate maritimă din Orientul Mijlociu lărgit și din Asia de Est să înceapă să se contopească într-o unică și măreață geografie unificatoare a zonei de coastă a sudului Eurasiei. Rezultatul imediat al unui asemenea proces ar fi acela de atragere a Asiei de Sud în sistemul conflictual al cărei centru este Marea Chinei de Sud. Să nu uităm: tehnologia de război din ce în ce mai avansată comprimă distanțele. Prin urmare, termenul *indo-pacific* ar începe să fie folosit din ce în ce mai mult. Istoricul Michael Auslin, de la Institutul American de Inițiativă, scrie: „Conceptual, acest nou aranjament strategic poate fi înțeles ca un set de «triunghiuri concentrice», având, în linii mari, o acoperire geografică. Triunghiul exterior leagă între ele Japonia, Coreea de Sud, India și Australia; triunghiul interior leagă între ele Indonezia, Malaysia, statul Singapore și Vietnamul“.******** Între timp, o rețea de putere asiatică emergentă, menită să restabilească echilibrul cu China, leagă între ele țări precum India și Vietnamul într-un „parteneriat strategic robust“********.

Așadar, să ne imaginăm acum o hartă mai vastă. În 2050, aproape șapte dintre cele nouă miliarde de locuitori ai planetei vor trăi, în general, în Asia de Est, Asia de Sud-Est, Asia de Sud, Orientul Mijlociu și Africa de Est. Principiul de organizare maritim al acestui nucleu demografic global va fi Oceanul Indian lărgit, dublat de Pacificul de Vest. Va fi o hartă care va uni Eurasia pe mare, presupunând că linia nordică a coastei eurasiatice, aparținând mai ales Rusiei, va rămâne

integral sau parțial blocată de ghețuri cea mai mare parte dintr-un an. De la Cornul Africii peste tot Oceanul Indian, înconjurând arhipelagurile indoneziene până la Marea Japoniei în partea de sus – totul va constitui o singură lume în această viziune. Și, în timp ce subcontinentul indian, Japonia și Australia vor constitui zone exterioare pe această hartă, țările din Marea Chinei de Sud vor constitui zone interioare, ba chiar miezul ei strategic. Marea Chinei de Sud va fi *Mitteleuropa* din secolul XXI.

Marea Chinei de Sud, indiferent dacă pe timp de pace sau de război, îngăduie o viziune asupra lumii așa cum este sau așa cum va deveni ea. O lume nervoasă, pe care se aglomerează navele de război sau tancurile petroliere, o lume de jocuri interminabile de-a războiul, fără să se ajungă neapărat la încleștări autentice, o lume în care acțiunile întreprinse de țări precum Vietnamul, corifeul politic al regiunii Mării Chinei de Sud, pot afecta cele mai înalte decizii de stat luate la Beijing sau la Washington. O lume în care este mai simplu și mai puțin costisitor să împiedici accesul pe apele mării, decât să ții marea sub control, astfel încât puteri maritime mai slabe, precum China și India, sunt în stare să țină la respect ambițiile unei puteri mai tari, precum Statele Unite, iar submarinele, minele și bateriile de rachete amplasate pe uscat se pot combina pentru a opri desfășurarea de portavioane și alte nave de război de mare capacitate, de suprafață.******** Este o lume în care, pur și simplu, nu e suficient ca oficialitățile americane să planifice o dominație continuă a unor ape. Ele ar trebui să fie pregătite să permită, într-o oarecare măsură, ca o flotă militară chineză în ascensiune să-și asume poziția la care este îndreptățită, în calitatea ei de reprezentantă a celei mai mari puteri indigene din regiune. Ce-i drept, America trebuie să salvgardeze un sistem maritim de norme ale dreptului internațional, sprijinit pe un regim favorabil al echilibrului de putere. Dar epoca simplei dominații americane, așa cum a fost ea de-a lungul deceniilor de Război Rece și în perioada imediat următoare, are toate șansele să fi trecut. Ne așteaptă o lume mai complicată, mai nerăbdătoare.

Epilog. Mahalalele din Borneo

Păduri de un verde uleios, traversate de râuri mâloase și sinuoase; creste muntoase cu liziere ghemuite sub norii de ploaie; o mare de un verde sticlos, ca de mucegai, oferind o reflexie tulbure a cerului chinuit de deasupra; un întreg peisaj care semnalează apăsarea. Orașul Kota Kinabalu, din apropierea vârfului nordic al insulei Borneo – Jesselton, pe vremea colonialismului britanic –, dădea senzația că fusese uite-acum decupat din junglă, în ciuda prelungirilor mizere și-a pasajelor rutiere. Buruienile înghițeau mai toate trotuarele; pereții de piatră erau înnegriți de-atâtea decenii de ploi; balcoanele ruginite gemeau de butoaie de apă, scaune din plastic turnat și frânghii de atârnat rufe, care atârnau chiar ele. După postmodernismul sclipitor de la Kuala Lumpur, din Malaysia peninsulară, această capitală a statului Malaysian Sabah, cu fațadele ei de prost-gust, din beton vopsit în roz și crem, răspândea totuși o aură veștejită, de alb-negru. În timp ce statul Malaysia din peninsula Malaya, cu amestecul lui de grupuri etnice, părea subtil și dinamic, acolo, hăt-departe, în Malaysia de Est, despărțită de peninsulă de apele teritoriale indoneziene, ideea însăși de *Malaysia* părea diluată sau disperată.

Mă dusesem în statul malaez Sabah, ca să vizitez o bază navală unde erau acostate două submarine diesel-electrice din clasa *Scorpène*. Cele două se aflau acolo pentru a face cunoscută intenția Malaysiei de a proteja extremitatea de sud-est a Mării Chinei de Sud împotriva incursiunilor pe mare ale chinezilor, vietnamezilor și filipinezilor. Cu toate acestea, mi-a fost

refuzată permisiunea de a vizita baza.

În loc de asta, cu ajutorul unui prieten malaez, i-am plătit unui tânăr care avea o bărcuţă de lemn cu motor extern echivalentul a 45 de dolari, ca să mă ajute să traversez golful de la Kota Kinabalu până la un *kampung air,* adică sat acvatic, o prelungire a insulei Gaya. Satul era o vastă mahala pe stâlpi, care se întindea de la ţărmul insulei până departe în largul mării.

Labirinturi de poteci şi cocioabe construite din lemn ieftin şi foi de tablă ondulată stăteau cocoţate pe stâlpi de lemn răsuciţi, înfipţi vertical în apă. Copii pe jumătate despuiaţi erau peste tot şi s-ar fi zis că fiecare era pe punctul de a cădea peste marginea scândurilor înguste şi uzate, care legau între ele cocioabele. O cupolă de moschee vopsită auriu, făcută din tablă modelată la ciocan, marca focarul acelei tabere marine în care trăiau cu miile. Oamenii aceia erau, cea mai mare parte, imigranţi musulmani filipinezi ilegali, din arhipelagul Sulu, extremitatea sudică a Filipinelor, sfâşiată de insurgenţele islamice – insurgenţe provocate, în ultimă instanţă, de incapacitatea unei puteri slabe şi corupte, romano-catolice, din capitala Manila, de a guverna eficient propriile regiuni etnice de la periferie.

Oamenii aceştia îşi câştigă existenţa ca pescari, ca lucrători în construcţii şi ca o multitudine de alte meserii pe care, onest vorbind, nu şi le doreşte nici ultimul malaez. Taifunurile şi incendiile au măturat-o şi pe aceasta, şi alte asemenea tabere marine, chiar mai mari. Dar imigranţii şi le reconstruiesc repede, ca să mai vină alţi şi alţi filipinezi săraci lipiţi. Aproape un sfert din populaţia statului Sabah e formată din ilegali. Geografia le creează posibilitatea. Numai şapte minute se fac cu barca cu motor – mi-a spus mai târziu un amiral malaez de la paza de coastă – de la cea mai sudică dintre insulele filipineze până la cea mai nordică dintre cele malaeze.

Amiralul mi-a vorbit apoi despre cealaltă realitate din Marea Chinei de Sud, cea în care satul acvatic e o fereastră către o lume de boli, piraterie şi contrabandă. În timp ce flotele militare din regiune se ocupă cu tabla lor de şah strategic, al unor state puternice de secol XXI, şi cu pretenţiile lor teritoriale suprapuse, asupra unor întinderi de larg de mare, pazele de coastă din aceeaşi regiune au de-a face cu o lume de secol al XIX-lea, dinainte să fi luat fiinţă statele moderne, ca din filmul *Înapoi în viitor* – o lume în care sudul Filipinelor, Malaysia şi Indonezia formează o masă unitară, insulară, de populaţii musulmane, atât malaeze, cât şi javaneze, care se fâţâie de colo colo între fostele imperii coloniale, britanic şi olandez, ale Indiilor de Est. (Dată fiind insurgenţa etnicilor săi malaezi, şi sudul Thailandei face parte din această lume musulmană.)

Ajutat de o geografie convenabilă, islamul global – o formă irefutabilă de globalizare – anulează statul naţional malaez în acea parte nordică a insulei Borneo, chiar în timp ce Malaysia peninsulară, cu instituţiile ei puternice (rezultate ale guvernării autoritare a lui Mahathir bin Mohamad) şi-l edifică. Desigur, Mahathir însuşi reprezenta şi islamul global, în forma sa politică şi ideologică. Întrebarea e cum are să se desfăşoare islamul acolo, până la urmă: ca o forţă edificatoare a statului modern sau ca o forţă a mişcărilor transnaţionale de refugiaţi, care subminează statul modern?

Sabahul e un loc din regiunea Mării Chinei de Sud unde nimeni nu vorbeşte despre ameninţarea navală chineză – în schimb, despre imigranţii ilegali, da. „Ei sunt tata şi mama tuturor necazurilor noastre", spunea un bumiputra (autohton) creştin, ai cărui strămoşi au fost botezaţi de misionarii romano-catolici, referindu-se la respectivul *kampung air* musulman de peste golf. Omul acela, un politician local de prim rang, stătea la o masă lungă de lemn cu câţiva dintre colegii lui, toţi membri ai triburilor Kadazan şi Dusun, care, deşi originare din Sabah, de-acum reprezintă un procent mai mic din populaţia totală decât ilegalii. În loc să fie o lume de malluri cu pretenţii şi de vitrine cu protecţie solară, ca în Malaysia peninsulară şi într-o mare

parte din regiunea Mării Chinei de Sud, acolo vedeam în jurul meu statui banale, reprezentându-i pe Isus și pe Fecioara Maria, și auzeam voci mânioase care strigau prin jungla încălcită. M-au ținut la masa de lemn ore întregi, cu încrâncenarea lor, cu amărăciunea obsesivă legată de filipinezii musulmani ilegali și de peninsularii colonizatori care, în mintea lor, nu au făcut decât să preia ștafeta de la britanici și să nu mai știe ce să facă după aceea cu ea.

La fel s-a întâmplat și la celelalte întâlniri pe care le-am avut la Kota Kinabalu. „Ah, unde-i Jesselton – păreau să strige toți într-un glas, aproape nostalgici după Compania Britanică a Insulei Borneo de Nord –, unde chinezii dominau orașele, malaezii și bumiputras dominau kampung-urile, iar indienii, plantațiile? Cu toții se înțelegeau bine, pentru că fiecare-și cunoștea locul sub un drapel european. Așa că pacea domnea, mai mult sau mai puțin." Dar acum, în ciuda nivelurilor impresionante de căsătorii mixte dintre bumiputras, malaezi, chinezi și indieni, ca și dintre creștini, musulmani și animiști – creându-se astfel identități cu mult mai subtile decât cele din peninsulă –, amenințarea islamizării politice dinspre Malaysia peninsulară și a islamizării demografice dinspre sudul Filipinelor invită la tot felul de tensiuni etnice și religioase de sumă nulă – și la gândire.

*

Se dovedește că provocările din Marea Chinei de Sud sunt, cel puțin în parte, provocările postcolonialismului, în care structuri politice nou-formate, care iau naștere din fostele imperii mondiale, trebuie să decidă acum care grup sau facțiune controlează ce anume la nivel intern și care stat controlează ce anume la nivel extern, în apele din afara lui.

Și nu-i vorba numai de apele de dincolo de ele, din moment ce, de exemplu, Filipinele au o revendicare latentă asupra statului Sabah însuși, izvorâtă dintr-o controversă pe marginea subiectului dacă sultanul din Sulu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, le-a cedat sau numai le-a dat în concesiune britanicilor nordul insulei Borneo. Astfel, aceste *kampung*-uri care proliferează ca o spuzeală pe coastele statului Sabah reprezintă o dilemă mai profundă decât problemele sociale specifice aduse cu ei de înșiși imigranții ilegali: reprezintă problema – sau temerea – că Malaysia n-ar fi întru totul legitimă, ci, mai degrabă, o făcătură legalistă, moștenită de la partea britanică din arhipelagul malaez, deci teoretic deschisă oricând revendicării. Pentru că, dacă statul Singapore n-ar fi fost adus în Federația Malaeză în 1963, dereglând astfel echilibrul demografic în favoarea chinezilor, Kuala Lumpur n-ar mai fi avut nevoie de la bun început să-i coopteze în federație pe malaezii și alți bumiputras din partea de nord a insulei Borneo. Crearea Malaysiei a fost făcută absolut ad-hoc – un produs al relației complicate dintre *Tunku* Abdul Rahman și Lee Kuan Yew, în aceeași măsură ca și un produs al geografiei și al delimitărilor teritoriale din Borneo, dintre Marea Britanie și Regatul Țărilor de Jos.

„Noi suntem și acum doar grupuri etnice și rase, nu suntem încă un stat alcătuit din cetățeni", mi-a spus politicianul șef de trib, rezumând esența lucrurilor. „Statul islamic al lui Mahathir, din peninsulă, ne oprimă. Imigranții ilegali filipinezi le convin structurilor de putere musulmane de la Kuala Lumpur, pentru că acești ilegali din Sulu modifică echilibrul demografic în favoarea musulmanilor. Sabahul este răspunzător de 60% din țițeiul din Malaysia și primește înapoi numai 5% din venitul obținut în schimb", mi-a explicat el. „Nu se va întâmpla cât mai trăiesc eu, dar federația malaeză, până la urmă, s-ar putea dezmembra."

Aceste lucruri, le spunea ca pe o speranță a lui. Pentru că de-acum vorbea despre Sabah pe același ton pe care ar fi vorbit despre Sudanul de Sud sau fostul Pakistan de Est. Dacă disputele maritime dintre statele nou-încrâncenate din regiune domină prezentul – și, deci, reprezintă pentru mine ceva despre care am fost nevoit să scriu –, el părea să-mi sugereze că fenomenul însuși de globalizare ar fi putut încuraja formarea unor microregiuni distincte în Asia, la fel cum s-a întâmplat deja în Europa.

*

Borneo era, cu adevărat, un atavism: era un loc, precum Champa din Vietnam, care-mi punea mie sub semnul întrebării teoriile despre timpul prezent – despre cum este China realitatea principală; despre cum totul se învârte în jurul navelor de război, al tancurilor petroliere și al autocraților modernizatori. Pentru că doar alături, tot în partea de nord a insulei Borneo, în statul malaez Sarawak, era un ministru-șef, pe nume Abdul Taib Mahmud, membru al tribului minoritar Melanau de bumiputras, aflat la putere din 1981, care guverna ca un despot mărunt, într-o manieră paternalistă premodernă, chiar dacă era democratic ales. Ce vedeam acolo era o lume de nepotisme și mituiri, care controla totul, de la contractele de exploatare până la gazetele locale. Domnia de treizeci de ani a ministrului-șef lubrifia rotițele dezvoltării, dar și menținea triburile indigene de pe teritoriul său într-o stare de pauperitate și împiedica nașterea unor instituții reale. Kuching, capitala somnolentă a statului Sarawak, e copleșit de structurile fanteziste care constituie trofeele domniei lui, cum e clădirea adunării de stat în formă de umbrelă, care a costat 300 de milioane de dolari și e folosită numai șaisprezece zile pe an, când au sesiune legiuitorii locali.

Sarawak a fost guvernat, în realitate, de o serie de „rajahi albi" britanici, de la mijlocul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului XX. Primul a fost James Brooke, cel care, după ce crescuse în India britanică și călătorise prin Madras, Penang, Malacca și Singapore, adică în toată regiunea de confluență a oceanelor Indian și Pacific, își cumpărase o goeletă dintr-o moștenire și navigase pe fluviul Sarawak în amonte, sosind la Kuching în 1839. Brooke s-a autoproclamat *Tuan Besar* („Mare Stăpân") al acelui teritoriu, implicându-se în războaiele locale, suprimând pirateria, manipulând câte un trib împotriva unui alt trib, toate acestea în timp ce stabilea o administrație și un sistem juridic emergente, ca într-un fel de dramă despre care ar fi scris Joseph Conrad. Lui James Brooke i-a urmat nepotul său de frate, Charles Brooke, la rându-i urmat de fiul său, Charles Vyner Brooke, care a domnit până la cel de-al Doilea Război Mondial.******** Stilul paternalist al ministrului-șef Taib era suficient de asemănător celui al dinastiei Brooke, încât să i se spună „rajahul cafeniu". La Kuching, în 2013, temerile nu se refereau la China, ci la haosul care ar fi putut urma dispariției ministrului-șef și, eventual, să conducă la o consolidare a implicării Peninsulei în treburile locale.

*

Borneo – chiar și cele două state malaeze relativ dezvoltate, Sabah și Sarawak, din partea de nord a insulei – reprezintă o fereastră către o lume mai săracă și mai haotică, marcată de imensitatea revărsată a Indoneziei aflate imediat spre sud.******** Flotele navale și aeriene, care dețin poziții proeminente în competiția legată de Marea Chinei de Sud și în această carte, sunt ele însele manifestări ale dezvoltării moderne reușite și ale instituțiilor puternice rezultate din ea. Dar această parte a Mării Chinei de Sud – arhipelagul care se întinde între Filipine și Indonezia – dezvăluie o realitate cu totul diferită.

Iată-mă, deci, la finalul călătoriei mele, cu și mai multe întrebări. Dar dacă, așa cum presupuneam în capitolul precedent, în China s-ar petrece, până la urmă, o descentralizare dezordonată de cine știe ce fel, rezultat al vreunei crize politice și economice grave potențiale? Cum ar afecta ea capacitatea Chinei de a-și spori în continuare forțele aeriene și navale și de a purta război, intimidându-și astfel vecinii? Dar dacă, în regiunea Mării Chinei de Sud, viitorul nu se va reduce la niște state de curând întărite, care să-și afirme pretențiile teritoriale, ci se va caracteriza și printr-un medievalism de tip nou, provocat de o guvernare centrală slăbită și de islamul globalizat? Bineînțeles, ar putea fi vorba și de o combinație între cele două situații: o Chină relativ slăbită, dublată de niște state precum Malaysia, Filipine și Indonezia mai

descentralizate, care ar putea readuce în actualitate probleme precum pirateria și fluxurile de refugiați, chiar dacă Marina Militară și Forțele Aeriene ale Statelor Unite își mențin deocamdată dominația regională. Să nu ne gândim, vreau să spun, că regiunea respectivă ar putea merge neapărat într-o singură direcție.

Dat fiind că diverse evoluții viitoare sunt posibile, tot ce am scris în această carte este ca un articol efemer: m-am concentrat pe drama centrală a începutului celui de-al doilea deceniu al secolului XXI – ascensiunea militară a Chinei în zona de confluență a Oceanului Indian și a Pacificului de Vest. Și totuși, oricât aș fi auzit vorbindu-mi-se despre submarine peste tot în călătoriile mele, tot nu-mi pot desprinde mintea de taberele mizere pe picioroange înfipte în apă.

Mulțumiri

Revistele *Foreign Policy*, *The Atlantic* și *The National Interest* au publicat, fiecare, părți ale acestei cărți aflate în curs de definitivare, pentru care lucru le mulțumesc editorilor și redactorilor de la publicațiile respective. O secțiune de o mie de cuvinte din capitolul despre Filipine este reluată din cartea mea *Imperial Grunts* [*Mârâieli imperiale*], din 2005, așa cum este menționat pe pagina de copyright.

Ca la toate cărțile mele anterioare, sunt îndatorat Agenției Literare Brandt & Hochman din Manhattan, mai ales regretatului Carl D. Brandt și Mariannei Merola. Ba chiar Carl Brandt, al cărui deces tragic a survenit chiar în timp ce definitivam această carte, mi-a fost cel mai necesar prieten în ultimul sfert de secol. Trebuie să le mulțumesc, de asemenea, lui Gail Hochman și Henry Thayer. De la editorul Random House, numeroase mulțumiri le datorez editorului meu, Jonathan Jao, și asistentei lui, Molly Turpin.

Colegii mei de la Stratfor, prea mulți pentru a fi enumerați, m-au ajutat mult cu tot ce înseamnă conținutul cărții, dându-mi, în plus, și libertatea de a o termina. Cu toate acestea, vreau să-i menționez în mod special pe doi dintre analiștii de la Stratfor pe domeniul Asia, Matt Gertken și John Minnich, și pe fondatorul Stratfor-ului, George Friedman, care m-au ajutat cu anumite amănunte din faza manuscrisului. Colegii mei de la Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, iarăși prea numeroși pentru a fi numiți, m-au încurajat să demarez acest proiect și m-au sprijinit în toate fazele lui. Patrick Cronin, Richard Fontaine și Robert Work se remarcă printre cei care lucrează acum la CNAS și care, de-a lungul anilor, m-au învățat o mulțime de lucruri despre Asia și despre tot ce ține de domeniul naval. Fundația Smith Richardson s-a dovedit generoasă, o dată în plus, când a fost de acord să mă sprijine în munca mea – pentru care lucru îi mulțumesc Nadiei Schadlow, printre alții.

La Beijing, Paul Haenle și colegii săi de la Centrul Carnegie-Tsinghua de Politici Globale m-au găzduit minunat din toate punctele de vedere. La Kuala Lumpur, Sean Foley și Tang Siew Mun mi-au prezentat Malaysia pentru prima oară, în timp ce Shahriman Lockman mi-a furnizat contactele de acolo, mi-a făcut rost de logistică și, mai presus de toate, mi-a oferit darul prieteniei sale peste măsură de plăcute și strălucite. La Singapore, Peter Beckman, Ian Storey și regretatul Barry Wain mi-au oferit cu generozitate din experiența lor. În Filipine, Dante Francis Ang și echipa lui de la ziarul *The Manila Times* mi-au făcut un program foarte potrivit. La fel mi-a făcut și Academia Diplomatică de la Hanoi. Guvernul taiwanez mi-a finanțat o călătorie la Taipei și a furnizat logistica necesară pentru a mă duce într-una dintre insulele disputate din Marea Chinei de Sud. Elizabeth Lockyer, asistenta mea, s-a ocupat de hărți (cu sprijinul Stratforului) și de

multe alte amănunte ale acestui proiect. Soţia mea, Maria Cabral, a făcut o dată în plus ca totul să fie posibil, suportându-mi îndelungatele absenţe.

Referințe bibliografice

Andaya, Leonard Y. – *Leaves of the Same Tree: Trade and Ethnicity in the Straits of Melaka* (*Frunze ale aceluiași arbore. Comerț și etnicitate în strâmtoarea Melaka*), University of Hawai'i Press, Honolulu, 2008.

Auslin, Michael – *Security in the Indo-Pacific Commons: Towards a Regional Strategy* (*Securitatea în domeniul indo-pacific. Către o strategie regională*), Institutul American de Inițiativă pentru Cercetări de Politici Publice, Washington, D.C., decembrie 2010.

Axe, David – „Relax: China's first aircraft carrier is a piece of junk" („Staţi liniştiţi: Primul portavion chinez este o cutie de conserve"), Wired.com, 1 iunie 2011.

Baker, John C. și David C. Wiencek (editori) – *Cooperative Monitoring in the South China Sea: Satellite Imagery, Confidence-Building Measures, and the Spratly Islands Dispute* (*Cooperare în monitorizarea Mării Chinei de Sud. Imagini din satelit, măsuri de construire a încrederii și disputa legată de insulele Spratly*), Praeger, Westport (Connecticut), 2002.

Ball, Desmond – „Asia's naval arms race: Myth or reality?" („Cursa înarmărilor navale în Asia. Mit sau realitate?"), la Masa Rotundă Asia-Pacific, desfășurată la Kuala Lumpur, 30 mai 2011.

Banlaoi, Rommel C. – „Renewed tensions and the continuing maritime security dilemma in the South China Sea" („Tensiuni reînnoite și continuarea dilemei siguranţei maritime în Marea Chinei de Sud"), articol prezentat la Forumul Internaţional asupra Siguranţei Maritime, de la Keelung, Taiwan, aprilie 2010.

Banyan – „The haze and the malaise: Ethnic politics makes Malaysia's transition to a contested democracy fraught and ugly" („Negura și stagnarea. Politica etnică face ca tranziţia Malaysiei către o democraţie contestată să fie agitată și urâtă"), în *The Economist*, Londra, 10 septembrie 2011.

Baring-Gould, S. și C.A. Bampflyde – *A History of Sarawak: Under Its Two White Rajahs, 1839-1908* (*O istorie a regiunii Sarawak. Sub cei doi rajahi albi, 1839–1908*), Synergy, Kuala Lumpur, (1909) 2007.

Barley, Nigel – *White Rajah: A Biography of Sir James Brooke* (*Rajahul alb. O biografie a lui Sir James Brooke*), Little, Brown, Londra, 2002.

Bateman, W.S.G. – *Strategic and Political Aspects of the Law of the Sea in East Asian Seas* (*Aspecte strategice și politice ale Legii Mării în mările Asiei de Est*), Academia Forţelor Defensive Australiene, Canberra, 2001.

Bateman, Sam și Ralf Emmers (editori) – *Security and International Politics in the South China Sea: Towards a Cooperative Management Regime* (*Securitate și politică internațională în Marea Chinei de Sud. Către un regim de exploatare în cooperare*), Routledge, New York, 2009.

Berlin, Isaiah – *Four Essays on Liberty* (*Patru eseuri despre libertate*), Oxford University Press, New York, 1969.

Bitzinger, Richard A. și Paul T. Mitchell – „China's new aircraft carrier: Shape of things to come?" („Noul portavion chinezesc. Se conturează și alte asemenea lucruri?"), în *RSIS Commentaries*, Singapore, 6 mai 2011.

Boot, Max – *The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power* (*Sălbaticele*

războaie pentru pace. Războaiele mici și creșterea puterii americane), Basic Books, New York, 2002. „China starts to claim the seas: The U.S. sends a signal of weakness over the Scarborough Shoal" („China începe să ridice pretenții asupra mărilor. Statele Unite trimit un mesaj de slăbiciune în problema bancului Scarborough"), în *The Wall Street Journal*, New York, 25 iunie 2012.

Bracken, Paul – *The Second Nuclear Age: Strategy, Danger, and the New Power Politics* (*A doua eră nucleară. Strategia, pericolul și noua politică de putere*), Time Books, New York, 2012.

Brendon, Piers – „China also rises" („China se ridică și ea"), în *The National Interest*, Washington, D.C., noiembrie/decembrie 2010.

Bussert James C. și Bruce A. Elleman – *People's Liberation Army Navy: Combat Systems Technology, 1949-2010* (*Marina Militară a Armatei Populare de Eliberare. Tehnologia sistemelor de luptă*), Naval Institute Press, Annapolis (Maryland), 2011.

Chang, Felix K. – „China's naval rise and the South China Sea: An operational assessment" („Ascensiunea navală a Chinei și Marea Chinei de Sud. O afirmare operativă"), în *Orbis*, Philadelphia, iarna 2012.

„China enhances its maritime capabilities" („China își sporește capacitățile maritime"), www.stratfor.com, Austin (Texas), 12 mai 2012.

„China expanding fleet of warships at a fast clip: Stepped-up construction of amphibious vessels part of drive to be maritime power" („China își extinde flota de nave de război într-un ritm alert. Construcția accelerată de vase amfibii, parte a nevoii de a deveni o putere maritimă"), Reuters, 16 februarie 2012.

„China's new naval base triggers US concerns" („Noua bază navală chineză provoacă preocupări în Statele Unite"), Space.War.com, 12 mai 2008.

Clinton, Hillary – „Asia-s Pacific century" („Secolul pacific al Asiei"), în *Foreign Policy*, Washington, D.C., septembrie–octombrie 2011.

Collin, Richard H. – *Theodore Roosevelt's Caribbean: The Panama Canal, the Monroe Doctrina, and the Latin American Context* (*Marea Caraibelor pe vremea lui Theodore Roosevelt. Canalul Panama, Doctrina Monroe și contextul latinoamerican*), Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1990.

Collins, Gabriel, Michael McGauvran și Timothy White – *Trends in Chinese Aerial Refueling Capacity for Maritime Purposes* (*Tendințe în capacitatea chinezilor de realimentare în aer în scopuri navale*), în Erickson și Goldstein (editori), 2011.

Conrad, Joseph – *Taifun*, în *Typhoon and Other Stories* (*Taifun și alte povestiri*), G.P. Putnam's Sons, New York, 1902.

Crouch, Harold – *Government and Society in Malaysia* (*Guvernare și societate în Malaysia*), Cornell University Press, Ithaca, New York, 1996.

Current Activities in GEF-UNDP-IMO-PEMSEA Programme Relating to Maritime Safety and Security (*Activități curente în cadrul programului GEF-UNDP-IMO-PEMSEA, referitor la siguranța și securitatea maritime*), Regional Program on Partnerships in Environmental Management for the Seas of East Asia (Programul Regional de Parteneriate în Administrarea Mediului Înconjurător pentru Mările din Asia de Est).

deLisle, Jacques – „China's claims and the South China Sea" („Pretențiile Chinei și Marea Chinei de Sud"), în *Orbis*, Philadelphia, toamna 2012.

Denmark, Abraham M. și Brian M. Burton – „The Future of US alliances in Asia" („Viitorul alianțelor Statelor Unite în Asia"), în *Global Asia*, Seul, decembrie 2010.

Ding, Ying – „FTA Driving ASEAN Growth" („FTA [*Free Trade Agreement* – Acordul de Liber Schimb] determină creșterea economică a țărilor membre ASEAN"), în *Beijing Review*, 22

ianuarie 2011.

Dreyer, June Teufel – „The growing Chinese naval capacity" („Capacitatea navală în creştere a Chinei"), în *Topics*, American Chamber of Commerce (Camera de Comerţ Americană), Taipei, 1 august 2011.

Dutton, Peter A. – *Cracks in the Global Foundation. International Law and Instability in the South China Sea* (*Fisuri în fundația globală. Dreptul internațional și instabilitatea din Marea Chinei de Sud*), Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., 2012.

East Asia and Pacific Economy Update (*Asia de Est și modernizarea economiei din zona Pacificului*), Banca Mondială, Washington, D.C., 2010.

Elleman, Bruce A. – *Maritime Territorial Disputes and Their Impact on Maritime Strategy: A Historical Perspective* (*Disputele teritoriale maritime și impactul lor asupra strategiei maritime. O perspectivă istorică*), în Bateman și Emmers (editori), 2009.

Elliott, Mark C. – *Emperor Qianlong: Son of Heaven, Man of the World* (*Împăratul Qianlong. Fiu al Cerului, om al lumii*), Longman, New York, 2009.

Emmott, Bill – *Rivals: How the Power Struggle Between China, India, and Japan Will Shape Our Next Decade* (*Rivali. Cum va modela lupta pentru putere dintre China, India și Japonia viitorul nostru deceniu*), Allen Lane, Londra, 2008.

Erickson, Andrew S. – *Beijing's Aerospace Revolution: Short-Range Opportunities, Long-Range Challenges* (*Revoluția aerospațială a Beijingului. Oportunități pe termen scurt, provocări pe termen lung*), în Erickson și Goldstein (editori), 2011.

Erickson, Andrew S., Lyle J. Goldstein și William S. Murray, „Chinese mine warfare" („Războiul minelor chineze"), în *China Maritime Study* (*Studiu despre China maritimă*), Colegiul de Război Naval din Statele Unite, Newport (Rhode Island), iunie 2009.

Erickson, Andrew S. și David D. Yang – *Chinese Analysts Assess the Potential for Antiship Ballistic Missiles* (*Analiștii chinezi evaluează potențialul rachetelor balistice antinavă*), în Erickson și Goldstein (editori), 2011.

Erickson, Andrew S. și Lyle J. Goldstein (editori) – *Chinese Aerospace Power: Evolving Maritime Roles* (*Puterea aerospațială chineză. Evoluția rolurilor maritime*), Naval Institute Press, Annapolis (Maryland), 2011.

Fenby, Jonathan – *Chiang Kai-shek: China's Generalissimo and the Nation He Lost* (*Chiang Kai-shek. Generalisimul Chinei și națiunea pe care a pierdut-o*), Carroll & Graf, New York, 2003.

Fravel, M. Taylor – *Maritime Security in the South China Sea and the Competition over Maritime Rights* (*Securitatea maritimă în Marea Chinei de Sud și concurența în domeniul drepturilor maritime*), Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., 2012.

Friedberg, Aaron L. – *A Contest for Supremacy: China, America, and the Struggle for Mastery in Asia* (*O competiție pentru supremație. China, America și lupta pentru dominație în Asia*), W.W. Norton, New York, 2011.

Ganguly, Sumit și Manjeet S. Pardesi – „Can China and India rise peacefully?" („Pot să aibă China și India o ascensiune pașnică?"), în *Orbis*, Philadelphia, vara 2012.

Geertz, Clifford – *The Interpretation of Cultures* (*Interpretarea culturilor*), Basic Books, New York, 1973.

Gellner, Ernest – *Muslim Society* (*Societatea musulmană*), Cambridge University Press, New York, 1981.

Goldstein, Lyle – „Chinese naval strategy in the South China Sea: An abundance of noise and smoke, but little fire" („Strategia navală chineză în Marea Chinei de Sud. O mulţime de zgomot și fum, dar puțin foc"), în *Contemporary Southeast Asia* (*Asia de Sud-Est contemporană*), Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 2011.

Harries, Owen – „Harry Lee's Story" („Povestea lui Harry Lee"), în *The National Interest*, Washington, D.C., iunie 1999.

Healy, David – *Drive to Hegemony: The United States in the Caribbean, 1898–1917* (*Calea către hegemonie. Statele Unite în zona Caraibelor, 1898–1917*), University of Wisconsin Press, Madison, 1988.

Helprin, Mark – „Farewell to America's China station" („Rămas-bun poziției Statelor Unite în China"), în *The Wall Street Journal*, New York, 17 mai 2010.

Higgins, Andrew – „In South China Sea, a dispute over energy" („În Marea Chinei de Sud, o dispută în legătură cu energia"), în *The Washington Post*, 17 septembrie 2011.

Higman, B.W. – *A Concise History of the Caribbean* (*O istorie concisă a Mării Caraibilor*), Cambridge University Press, New York, 2011.

Holmes, James R. – *Maritime Outreach in the South China Sea* (*Rază maritimă de acțiune în Marea Chinei de Sud*), Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., 2011 (a). James R. Holmes, „Monroe Doctrine in Asia?" („Doctrina Monroe în Asia?"), în *The Diplomat*, Tokio, 15 iunie 2011 (b). „Taiwan's navy gets stealthy" („Flota militară a Taiwanului trece la modul nedectabil"), în *The Diplomat*, Tokio, 30 aprilie 2012.

Holmes, James și Toshi Yoshihara – „Small-stick diplomacy in the South China Sea" („Diplomația bățului mic în Marea Chinei de Sud"), www.nationalinterest.org, Washington, D.C., 23 aprilie 2012.

Holslag, Jonathan – *Seas of Troubles: China and the New Contest for the Western Pacific* (*Mările necazurilor. China și noua competiție pentru Pacificul de Vest*), Institutul de Studii Chineze Contemporane, Bruxelles, 2011 (a). *Trapped Giant: China's Military Rise* (*Uriașul prins în capcană. Ascensiunea militară a Chinei*), Routledge Journals, Oxfordshire, 2011 (b).

Hooker, Virginia Matheson – *A Short History of Malaysia: Linking East and West* (*O scurtă istorie a Malaysiei. Legătura dintre Est și Vest*), Allen & Unwin, Crow's Nest, Australia, 2003.

Hubert, Jean-François – *The Art of Champa* (*Arta din Champa*), Parkstone Press, Ho-Și-Min, 2005.

Huntington, Samuel P. – „The clash of civilizations?" („Ciocnirea civilizațiilor?"), în *Foreign Affairs*, New York, iulie–august 1993. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* (*Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*), Simon & Schuster, New York, 1996.

Jamieson, Neil L. – *Understanding Vietnam*, (*Înțelegerea Vietnamului*), University of California Press, Berkeley, 1993.

Kahn, Joel S. – *Other Malays: Nationalism and Cosmopolitanism in the Modern Malay World* (*Ceilalți malai. Naționalism și cosmopolitism în lumea modernă malaeză*), University of Hawai'i Press, Honolulu, 2006.

Kagan, Robert – *The World America Made* (*Lumea clădită de America*), Alfred A. Knopf, New York, 2012.

Kang, David C. – *East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute* (*Asia de Est în fața Occidentului. Cinci secole de comerț și tribut*), Columbia University Press, New York, 2010.

Kaplan, Robert D. – *Imperial Grunts: On the Ground with the American Military, from Mongolia to the Philippines to Iraq and Beyond* (*Trupeți imperiali. La sol cu militarii americani, din Mongolia până în Filipine, în Irak și mai departe*), Random House, New York, 2005. *Hog Pilots, Blue Water Grunts: The American Military in the Air, at Sea, and on the Ground* (*Piloți căpcăuni, mârâituri în largul mării. Militarii americani în aer, pe mare și pe uscat*), Random House, New York, 2007. „China's Caribbean" („Marea Caraibelor a Chinei"), în *The*

Washington Post, 26 septembrie 2010 (a). *Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power* (*Musonul. Oceanul Indian și viitorul puterii americane*), Random House, New York, 2010 (b).

Karnow, Stanley – *In Our Image: America's Empire in the Philippines* (*După chipul nostru. Imperiul American din Filipine*), Random House, New York, 1989.

Keenan, Jillian – „The grim reality behind the Philippines' economic growth" („Realitatea sumbră din spatele creșterii economice a Filipinelor"), www.theatlantic.com, Washington, D.C., 7 mai 2013.

Kennedy, Paul – „The pivot of history: The U.S. needs to blend democracy ideals with geopolitical wisdom" („Pivotul istoriei. Statele Unite trebuie să amestece idealurile democrației și înțelepciunea geopolitică"), în *The Guardian*, Londra, 19 iunie 2004.

Kissinger, Henry – *On China* (*Despre China*), Penguin, New York, 2011.

Kleine-Ahlbrandt, Stephanie – „A dangerous escalation in the East China Sea" („O escaladare periculoasă în Marea Chinei de Est"), în *The Wall Street Journal*, New York, 5 ianuarie 2013.

Krepinevich, Andrew F. – „China's 'Finlandization' strategy in the Pacific" („Strategia de «finlandizare» a Chinei în Pacific"), în *The Wall Street Journal*, New York, 11 septembrie 2010.

Kreuzer, P. – „Philippine governance: Merging politics and crime" („Guvernarea filipineză. Contopirea politicii cu criminalitatea"), Peace Research Institute (Institutul de Cercetări pentru Pace), Frankfurt am Main, 2009.

Kurth, James – „Confronting a powerful China with western characteristics" („Confruntarea cu o Chină puternică uzând de caracteristici occidentale"), în *Orbis*, Philadelphia, iarna 2012.

Kwong, Robin și David Pilling – „Taiwan's trade link with China set to grow" („Legătura comercială a Taiwanului cu China începe să crească"), în *The Financial Times*, Londra, 7 martie 2011.

Lague, David – „Firepower bristles in the South China Sea" („Puterea de foc abundă în Marea Chinei de Sud"), Reuters, 11 iunie 2012.

Lamb, David – *Vietnam, Now: A Reporter Returns* (*Vietnamul acum. Un reporter se întoarce*), PublicAffairs, New York, 2002.

Lee Kuan Yew – *The Singapore Story*, Times Editions, Singapore, 1998. *From Third World to First: Singapore and the Asian Economic Boom* (*De la Lumea a Treia la lumea Întâi. Singapore și explozia economică din Asia*), HarperCollins, New York, 2000.

Liow, Joseph Chinyong – *Piety and Politics: Islamism in Contemporary Malaysia* (*Pioșenie și politică. Islamismul în Malaysia contemporană*), Oxford University Press, New York, 2009.

Mahathir Mohamad – *The Malay Dilemma* (*Malaezii și dilema lor*), Marshall Cavendish, Tarrytown (New York), 1970/2008.

Mansfield, Harvey și Nathan Tarcov – introducere la *Discursuri asupra primelor zece cărți ale lui Titus Livius*, de Niccolò Machiavelli, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

Manthorpe, Jonathan – *Forbidden Nation: A History of Taiwan* (*Națiunea interzisă. O istorie a Taiwanului*), Palgrave Macmillan, New York, 2005.

„Map of nineteenth-century China and conflicts" („Harta Chinei în secolul al XIX-lea și conflictele"), www.fordham.edu/halsall, articol reluat în *Reshaping Economic Geography*, p. 195.

Marshall, Andrew – „Military maneuvers" („Manevre militare"), în *Time*, New York, 27 septembrie 2010.

Mearsheimer, John J. – *The Tragedy of Great Power Politics* (*Tragedia politicii de forță*), W.W. Norton, New York, 2001.

Mill, John Stuart – *On Liberty* (*Despre libertate*), introducere de Gertrude Himmelfarb, Penguin, New York, 1859/1974. *Considerations on Representative Government* (*Considerații asupra guvernării reprezentative*), digireads.com, Lawrence (Kansas), 1861.

Milner, Anthony – *The Malays* (*Malaezii*), Wiley-Blackwell, Malden (Massachusetts), 2008.

Mingjiang, Li – „Reconciling assertiveness and cooperation? China's changing approach to the South China Sea dispute" („Reconciliere între presiune și cooperare? Abordarea schimbătoare a Chinei a disputei asupra Mării Chinei de Sud"), în *Security Challenges*, Kingston, Australia, iarna 2010.

Minnich, John – „The Philippines' imperatives in a competitive region" („Imperativele Filipinelor într-o regiune competitivă"), www.Stratfor.com, Austin (Texas), 18 iunie 2012.

Naipaul, V.S. – *Among the Believers: An Islamic Journey* (*Printre credincioși. O călătorie în islam*), André Deutsch, Londra, 1981. *Beyond Belief: Islamic Excursions Among the Converted Peoples* (*Dincolo de credință. Excursii în islam, printre popoarele convertite*), Random House, New York, 1998.

Norton, Leslie P. – „Dragon fire" („Focul dragonului"), în *Barron's*, New York, 27 iunie 2011.

Nye Jr., Joseph S. – *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (*Puterea soft. Mijloacele obținerii succesului în politica mondială*), PublicAffairs, New York, 2004.

Ota, Fumio – „The Carrier of Asia-Pacific troubles" („Port-necazul din Asia-Pacific"), în *The Wall Street Journal*, ediția Asia, Hong Kong, 11 august 2011.

Owen, Nick A. și Clive H. Schofield – „Disputed South China Sea hydrocarbons in perspective" („Hidrocarburile disputate din Marea Chinei de Sud în perspectivă"), în *Marine Policy*, 36 (3), mai 2011.

Pinker, Steven – *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (*Îngerii mai buni ai firii noastre. De ce a scăzut violența*), Viking, New York, 2011.

Pomfret, John – „US takes a tougher tone with China" („Statele Unite înăspresc tonul cu China"), în *The Washington Post*, 30 iunie 2010.

Rachman, Gideon – „Political crises or civil war will not stop China" („Crizele politice sau războiul civil nu va opri China"), în *Financial Times*, Londra, 20 martie 2012.

Reshaping Economic Geography (*Remodelarea geografiei economice*), Banca Mondială, Washington, D.C., 2009.

Ricklefs, M.C., Bruce Lockhart, Albert Lau, Portia Reyes și Maitrii Aung-Thwin – *A New History of South-East Asia* (*O nouă istorie a Asiei de Sud-Est*), Palgrave Macmillan, New York, 2010.

Schofield, Clive și Ian Storey – *The South China Sea Dispute: Increasing Stakes and Rising Tensions* (*Dispute din Marea Chinei de Sud. Sporirea mizelor și creșterea tensiunilor*), Fundația Jamestown, Washington, D.C., noiembrie 2009.

Sharma, Amol, Jeremy Page, James Hookway și Rachel Pannett, „Asia's new arms race" („Noua cursă a înarmărilor din Asia"), în *The Wall Street Journal*, New York, 12-13 februarie 2011.

Statistical Review of World Energy (*Trecere statistică în revistă a energiei mondiale*), British Petroleum, Londra, 2011.

South China Sea: Country Analysis Briefs (*Marea Chinei de Sud. Compendiu de analize de țară*), Energy Information Administration (Administrația pentru Informații în domeniul Energiei).

South China Sea (The): The First Testing Ground of a Multipolar Age (*Marea Chinei de Sud. Primul teren de testare a unei epoci multipolare*), Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., septembrie 2010.

South China Sea: Oil and Natural Gas (*Marea Chinei de Sud. Petrol și gaze naturale*), Administrația Statelor Unite pentru Informare în Domeniul Energiei, martie 2008.

Spence, Jonathan D. – *In Search of Modern China* (*În căutarea Chinei moderne*), W.W. Norton, New York, 1990.

Storey, Ian – *China's Diplomatic Engagement in the South China Sea* (*Angajamentul diplomatic al Chinei în Marea Chinei de Sud*), Institutul de Studii Sud-Est-Asiatice, Singapore, 2011.

Strassler, Robert B. (editor) – *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War* (*Jalonul Tucidide. Un ghid cuprinzător al Războiului Peloponesiac*), Free Press, New York, 1998.

Strauss, Leo – *On Tyranny: Including the Strauss Kojeve Correspondence* (*Despre tiranie. Inclusiv corespondența dintre Strauss și Kojeve*), University of Chicago Press, Chicago, 1961.

Sung-hyea, Park și Peter Chu – „Thermal and haline fronts in the Yellow/East China Sea" („Fronturi termale și saline în Marea Galbenă/a Chinei de Est"), în *Journal of Oceanography* (*Revista de oceanografie*), 62 (2006), pp. 617–638.

Swaine, Michael D. – *America's Challenge: Engaging a Rising China in the Twenty-First Century* (*Provocarea Americii. Înfruntarea unei Chine în ascensiune în secolul XXI*), Fundația Carnegie pentru Pacea Internațională, Washington, D.C., 2011.

Tan, Samuel K. – *The Filipino-American War, 1899–1913* (*Războiul filipino-american, 1899-1913*), University of the Philippines Press, Quezon City, 2002.

Taylor, Jay – *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China* (*Generalisimul. Chiang Kai-shek și lupta pentru China modernă*), Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 2009.

Taylor, Keith Weller – *The Birth of Vietnam*, University of California Press, Berkeley, 1983.

Templer, Robert – *Shadows and Wind: A View of Modern Vietnam*, Penguin, New York, 1998.

Thayer, Carlyle A. – „Vietnam's defensive diplomacy" („Diplomația defensivă a Vietnamului"), în *The Wall Street Journal*, ediția Asia, Hong Kong, 19 august 2010.

Tuchman, Barbara W. – *Stilwell and the American Experience in China, 1911-1945* (*Stilwell și experiența americană în China, 1911-1945*), MacMillan, New York, 1970.

Ulman, Wayne A. – *China's Military Aviation Forces* (*Forțele aeriene militare ale Chinei*), în Erickson și Goldstein (editori), 2011.

Ungerer, Carl, Ian Storey și Sam Bateman, *Making Mischiefs: The Return of the South China Sea Dispute* (*Producerea de daune. Revenirea disputei asupra Mării Chinei de Sud*), Australian Strategic Policy Institute (Institutul Australian de Politici Strategice), Barton, Australia, decembrie 2010.

US Energy Information Agency (Agenția Statelor Unite pentru Informații în Domeniul Energiei) și Scott Snyder – *The South China Sea Dispute: Prospects for Preventive Diplomacy* (*Disputa în jurul Mării Chinei de Sud. Perspectivele unei diplomații preventive*), Institutul pentru Pace al Statelor Unite, august 1996.

Valencia, Mark J. – „The South China Sea: Back to the Future?" („Marea Chinei de Sud. Înapoi în viitor?"), în *Global Asia*, Seul, decembrie 2010.

Veblen, Thorstein – *The Theory of the Leisure Class* (*Teoria clasei tihnite*), Oxford University Press, New York, 1899/2007.

Wain, Barry – *Malaysian Maverick: Mahathir Mohamad in Turbulent Times* (*Rebelul malaez. Mahathir Mohamad în vremuri tulburi*), Palgrave Macmillan, New York, 2009.

Waltz, Kenneth N. – *Realism and International Politics* (*Realismul și politica internațională*), Routledge, New York, 2008.

Wang, Kuan-Hsiung – *The ROC's* [Republic of China's] *Maritime Claims and Practices with Special Reference to the South China Sea* (*Pretențiile și practicile maritime ale Republicii China*

[Taiwan], *cu referire specială la Marea Chinei de Sud*), în *Ocean Development and International Law* (*Dezvoltarea oceanică și legislația internațională*), Routledge, Londra, 2010.

Weiss, Stanley A. – „Imagining «Eastphalia»“ („Să ne imaginăm «Estfalia»“), în *Strategic Review*, Jakarta, ianuarie–martie 2012.

White, Hugh – *Power Shift: Australia's Future Between Washington and Beijing* (*Mutarea puterii. Viitorul Australiei între Washington și Beijing*), în *Quarterly Essay*, Collingwood, Australia, 2010. *The China Choice: Why America Should Share Power* (*Opțiunea chinezească. De ce ar trebui America să împartă puterea*), Black, Inc., Collingwood (Australia), 2012.

White, Theodore H. – *In Search of History: A Personal Adventure* (*În căutarea istoriei. O aventură personală*), Harper & Row, New York, 1978.

Will, George – „The «Blue national soil» of China's navy“ („«Teritoriul albastru național» al Marinei Militare chineze“), în *The Washington Post*, 18 martie 2011.

Unitate de măsură pentru viteza de deplasare a navelor, echivalentă cu parcurgerea unei mile marine (1 852 de metri) pe oră. În cazul de față, 35 de noduri înseamnă circa 65 km pe oră. (n.trad.)

Denumire dată recâștigării, în 1868, de către împăratul Meiji (1867–1912), a puterii concrete imperiale în Japonia, după o lungă perioadă în care puterea a fost deținută de șoguni. (n.trad.)

Denumire dată statului chinez, care traduce termenul *Zhongguo*, cel mai frecvent folosit în documentele istorice chinezești. (n.trad.)

Mearsheimer, 2001, p. 114

South China Sea…, 2008; Kaplan, 2010 (a)

Current Activities in GEF-UNDP-IMO-PEMSEA Programme…; The South China Sea: The First Testing Ground…, 2010

US EIA și Snyder, 1996; *South China Sea (The): The First Testing Ground…*, 2010. Rezervele de țiței din arhipelagul Spratly ar putea fi supraestimate, gazele naturale fiind hidrocarburile mai abundente. Vezi și Bateman și Emmers (editori), 2009, p. 17; Baker și Wiencek, 2002, p. 6.

Într-o discuție cu contraamiralul (în retragere) Michael A. McDevitt, la o conferință desfășurată la Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., 29 septembrie 2011

Statistical Review of World Energy, 2011; Higgins, 2011

Ungerer, Storey și Bateman, 2010

South China Sea: Country Analysis Briefs

Geoffrey Till și J.N. Mak, articole în Bateman și Emmers (editori), 2009, pp. 38–39, 117–118; Kaplan, 2010 (b), p. 7

Baker și Wiencek, 2002, p. 7

Banlaoi, 2010

Kaplan, 2010 (a)

La 26 decembrie 2004, s-a produs un cutremur de 9 grade pe scara de magnitudine Richter, în largul insulei indoneziene

Sumatra; cutremurul a declanşat un val tsunami care s-a deplasat concentric pe toată suprafaţa Oceanului Indian şi a lăsat în urmă 230 000 de morţi în 14 ţări. (n.trad.)

Strassler, 1998, p. 352. De fapt, există o zicere similară *chengyu*: „Cei slabi le cad pradă celor puternici".

„Război murdar" a fost un termen aplicat iniţial unei forme de terorism de stat pe care au practicat-o regimurile militare din Argentina împotriva propriei populaţii, între 1974 şi 1983: forţele militare şi de securitate şi escadroane ale morţii de extremă-dreapta au redus la tăcere, mai ales prin asasinate, orice formă de protest sau adversitate faţă de autorităţi. (n.trad.)

Marshall, 2010; „China's New Naval Base…", 2008

„Omul bolnav al Europei", formulă aplicată, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Imperiului Otoman aflat într-un declin accelerat. (n.trad.)

„Map of nineteenth-century China…"

„Partidul Naţionalist Chinez", înfiinţat de Sun Yat-sen (1866–1925) şi condus apoi de Chiang Kai-shek (1887–1975), a fost învins de comuniştii conduşi de Mao Zedong (1893–1976) şi s-a retras în 1949 în Taiwan, unde este partid de guvernământ şi în prezent. (n.trad.)

Spence, 1990, pp. 300, 450–451

Brendon, 2010

Mearsheimer, 2001, pp. 2, 168

Valencia, 2010

Krepinevich, 2010

Helprin, 2010

Denmark şi Burton, 2010

H. White, 2010, pp. 1, 2, 48

H. White, 2010, pp. 4–5

H. White, 2010, p. 12

H. White, 2010, pp. 22–26

H. White, 2010, p. 65

Emmott, 2008, p. 16

Ball, 2011

Norton, 2011

Sharma, Page, Hookway şi Pannett, 2011

Ball, 2011

Ball, 2011; W.S.G. Bateman, 2001, p. 85

Bussert și Elleman, 2011, p. 183

Sharma, Page, Hookway și Pannett, 2011; Ungerer, Storey și Bateman, 2010

Holslag, 2011 (b), p. 103; Holslag, 2011 (a)

Axe, 2011

Ota, 2011

„China expanding fleet of warships…“, 2012; Lague, 2012

Kleine-Ahlbrandt, 2013

H. White, 2012, p. 69

Norton, 2011

Wayne A. Ulman, 2011, p. 45

Biroul Secretarului Apărării, 16 august 2010; Erickson, 2011, p. 7

Bracken, 2012, pp. 207–209, 211

Ball, 2011; Bitzinger și Mitchell, 2011

Friedberg, 2011, p. 201

Swaine, 2011, p. 53

Erickson, 2011, p. 14

Ying, 2011 (citat în Swaine, 2011, p. 4)

Mingjiang Li, 2010, pp. 51–52

Friedberg, 2011, p. 7

Holmes, 2011 (a); Pomfret, 2010; Dreyer, 2011; Will, 2011

Mingjiang Li, 2010, p. 53

Mingjiang Li, 2010, pp. 63–65

Bussert și Elleman, 2011, p. 186; Elleman, 2009, p. 51

Elleman, 2009, p. 42

Bussert și Elleman, 2011, pp. 141, 180

Erickson și Yang, 2011, p. 340

Collins, McGauvran și White, 2011, pp. 193, 196–197

Chang, 2012

Mearsheimer, 2001, p. 401 și într-o conversație

Higman, 2011, pp. 98, 109, 189–190, 197–198

Holmes, 2011 (b)

Healy, 1988, pp. 3–4, 9

Collin, 1990, p. x

Collin, 1990, pp. 56–57

Denumire dată Regimentului 1 de Cavalerie de Voluntari al Statelor Unite, primul dintre cele trei asemenea regimente constituite în 1898 pentru războiul hispano-american și singurul care a luptat concret. (n.trad.)

Collin, 1990, p. 308

Collin, 1990, pp. 410, xiii

Healy, 1988, p. 261

Higman, 2011, p. 230

Collin, 1990, p. 561

Kissinger, 2011, pp. 342–343

Schofield și Storey, 2009

Saloth Sar, zis Pol Pot (1925–1998), revoluționar cambodgian, lider al grupării Khmerii Roșii în perioada 1963–1997. Secretar general al Partidului Comunist cambodgian (1963–1981) și prim-ministru al Cambodgiei (1976–1979), este creditat cu asasinarea a cel puțin două milioane de cambodgieni. (n.trad.)

Lee, 2000, pp. 309–30, 314

În ziua de Crăciun 1991, președintele Uniunii Sovietice, Mihail Sergheievici Gorbaciov, al optulea și ultimul conducător sovietic, și-a anunțat demisia din funcție, ceea ce a echivalat cu desființarea statului unional. (n.trad.)

Baby-boom (textual: „explozia de copii"), denumire dată fenomenului de după al Doilea Război Mondial, aproximativ dintre anii 1945 și 1965, când s-au născut mult mai mulți copii față de o perioadă normală, compensând astfel pierderile foarte mari de vieți omenești din timpul războiului. (n.trad.)

Textual: „pace chineză“ (lat.), după modelul termenului *Pax Romana*, care desemna stăpânirea impusă de romani teritoriilor pe care le ocupau și le pacificau. (n.trad.)

Thayer, 2010

Lamb, 2002, p. 43

Ricklefs, Lockhart, Lau, Reyes și Aung-Thwin, 2010, pp. 33–34

Templer, 1998, p. 294

Kang, 2010, p. 166

Jamieson, 1993, pp. 8–10

K.W. Taylor, 1983, pp. 298, xix–xxi

Ricklefs, Lockhart, Lau, Reyes și Aung-Thwin, 2010, pp. 7, 34

Templer, 1998, p. 297

Lee, 2000, p. 314

Thayer, 2010

Iosip Broz, supranumit Tito (1892–1980), conducător al partizanilor iugoslavi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apoi prim-ministru (1944–1963) și președinte (1963–1980) al Republicii Socialiste Federative Iugoslavia. (n.trad.)

Enver Halil Hoxha (Hogea, 1908–1985), liderul absolut al Albaniei din 1944 până la moartea sa, timp în care a îndeplinit mai multe funcții concomitent sau succesiv. (n.trad.)

Jamieson, 1993, p. 235

Veblen, 1899/2007, pp. xix–xx, 24, 59, 60–61, 75

Naipaul, 1981, pp. 270, 272

Naipaul, 1998, p. 365

Gellner, 1981, pp. 1–2, 4

Geertz, 1973, p. 36

Geertz, 1973, p. 283

Huntington, 1996

Crouch, 1996, pp. 20–21, 23

Hooker, 2003, pp. 27–28

Ricklefs, Lockhart, Lau, Reyes și Aung-Thwin, 2010, p. 110

Huntington, 1996, p. 82

„Îmburghezire“ (fr., n.trad.)

Huntington, 1993

Kahn, 2006, p. 55

Milner, 2008, pp. 49, 238

Malaezii și indonezienii vorbeau, în esență, aceeași limbă, deși cultura din Java era mai bogat înzestrată, din punct de vedere material.

Andaya, 2008, pp. 18–19, 80–81

Andaya, 2008, pp. 108, 124

Liow, 2009, pp. xi, 192

Textual: „Pacea fie cu tine“ (ar.), formulă de salut folosită la întâlnire și la despărțire, echivalentă cu „bună ziua“ din limbile europene. (n.trad.)

Milner, 2008, pp. 14, 216, 219

În prezent (2016), Ahmet Davutoğlu este prim-ministru al Turciei, sub președinția lui Recep Tayyip Erdoğan. (n.trad.)

Denumire dată unei mișcări socio-politice de epurare ideologică dură, care a funcționat în China comunistă din 1966 până la moartea lui Mao Zedong, în 1976, având ca scop declarat păstrarea ideologiei comuniste „adevărate“. (n.trad.)

Banyan, 2011

Mill, 1859/1974, p. 34; Mill, 1861, p. 162

Wain, 2009, pp. 3–4, 8, 10–11, 25–26, 29; Crouch, 1996, pp. 156–157; Mahathir, 1970/2008

Wain, 2009, pp. 86–87, 217, 219-220, 227, 236–237, 243

Wain, 2009, pp. 54, 85, 341; Hooker, 2003, p. 272

Crouch, 1996, pp. vii, 4–7, 56, 75, 150–151, 189, 192

Crouch, 1996, p. 246

Celelalte insulițe pe care se menține prezența militară malaeză sunt recifele Mariveles, Ardasier, Erica și Investigator.

Singaporezii și-au redus, între timp, considerabil dependența de Malaysia pentru apa de băut, prin proiecte de desalinizare, de reciclare a apei menajere și de colectare a apei de ploaie.

Kaplan, 2007, pp. 96, 98

Harries, 1999

Lee, 1998, pp. 74, 77, 131

Lee, 2000

Lee, 1998, p. 23

Tratatul de Prietenie, Cooperare și Asistență Mutuală, încheiat la Varșovia, în 1955, între Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Polonia, România, Ungaria și Uniunea Sovietică și desființat în 1991, după dezmembrarea blocului comunist est-european. (n.trad.)

Lee, 1998, pp. 202–203; Harries, 1999; Kaplan, 2007, p. 97

Denumire dată campaniei socio-economice declanșate de comuniștii chinezi, sub conducerea lui Mao Zedong, în anii 1958–1961, sub pretextul transformării economiei agrare chineze, printr-o industrializare și cooperativizare accelerate, ceea ce a declanșat o Mare Foamete în China, la începutul anilor 1960, în urma căreia au murit între 18 și 42 de milioane de oameni. (n.trad.)

Lee, 1998, pp. 207, 211, 228, 322, 324, 427

Ricklefs, Lockhart, Lau, Reyes și Aung-Thwin, 2010, p. 337

Lee, 1998, p. 539

Lee, 1998, pp. 474, 558, 608, 610–611

Lee, 1998, p. 640

Lee, 1998, p. 649

Lee, 2000, p. 47

Lee, 2000, pp. 53, 106

Lee, 2000, pp. 57–58, 159

Lee, 2000, pp. 166, 173–174, 182–183, 185, 213

Pandit („Învățatul") Jawaharlal Nehru (1889–1964), cel dintâi prim-ministru al Indiei independente, din 1947 până la moartea sa, considerat creatorul Indiei moderne ca stat-națiune. (n.trad.)

Gamal Abdel Nasser Hussein (1918–1970), al doilea președinte al Egiptului independent, din 1956 până la moartea sa (n.trad.)

Mișcarea de Nealiniere este un grup de state care nu sunt în mod oficial nici alături de oricare dintre blocurile militare existente, nici împotriva vreunuia dintre ele. A fost întemeiată la Belgrad, în 1961, de șase lideri mondiali și cuprinde astăzi 120 de state și 17 țări cu statut de observator. (n.trad.)

Lee, 2000, p. 452

Lee, 2000, p. 467

H. White, 2012, p. 12

Mill, 1859/1974, p. 68

Mill, 1859/1974, pp. 86–87

Mill, 1859/1974, pp. 86–87

Akbar („Cel Mare“) I, împărat al Indiei (1556–1605) din dinastia Mogulilor (n.trad.)

Carol cel Mare sau Carol I, rege al francilor (din 768 d.Hr.), rege al Italiei (din 774 d.Hr.) și primul Sfânt Împărat Roman (800–814 d.Hr.) recunoscut în Europa Occidentală după căderea Imperiului Roman în secolul al V-lea d.Hr. (n.trad.)

Mill, 1859/1974, p. 69

Mill, 1861, p. 121

Berlin, 1969, p. xlii

Berlin, 1969, pp. 124, 129–130

Mill, 1861, pp. 116, 118

Mill, 1861, pp. 143, 161

Trimitere la regele Abdullah, care domnea în Arabia Saudită la data scrierii acestui text. Între timp, acesta a murit în ianuarie 2015, la vârsta de 90 de ani. (n.trad.)

Este vorba de Muhammad Hosni Mubarak (n. 1928), președintele Egiptului timp de treizeci de ani (1981–2011), alungat de la putere în urma demonstrațiilor din timpul așa-numitei „Primăveri Arabe“. (n.trad.)

Mill, 1861, p. 124

Strauss, 1961, pp. 45, 55, 57

E vorba de un tip de vehicule construite chiar în Filipine și utilizate numai acolo, de fapt niște foste vehicule militare adaptate uzului civil, un fel de microbuze care servesc la transportul în comun. Cuvântul *jeepney* este un termen-valiză, format din cuvintele *jeep* și *jitney*, acestea din urmă fiind un fel de autobuze mici. (n.trad.)

Keenan, 2013

Tiger economy, termen aplicat recent economiilor cu un ritm de creștere accentuat, în primul rând unor țări sau orașe cu statut special: Coreea de Sud, Taiwan, Hong Kong și Singapore, unde tigrul prezintă o simbolistică aparte. Ulterior, termenul a fost aplicat și în alte cazuri de economii cu o creștere viguroasă. (n.trad.)

Keenan, 2013

Karnow, 1989, pp. 12, 119

Kaplan, 2005, pp. 136–137

Boot, 2002, p. 125

Karnow, 1989, p. 140

Kaplan, 2005, p. 139

Karnow, 1989, p. 197

Tan, 2002, p. 256

Tan, 2002, p. 256

Douglas MacArthur (1880–1964), General de Armată (cu 5 stele) american și feldmareșal al armatei filipineze, comandant suprem al Forțelor Aliate din Japonia, după capitularea japonezilor, care a pus capăt celui de-al Doilea Război Mondial. (n.trad.)

Kaplan, 2005, p. 140

Kaplan, 2005, pp. 140–141

Kreuzer, 2009

Karnow, 1989, p. 366

Minnich, 2012

Minnich, 2012

Aluzie la diplomația „bâtei" (*big stick*) a președintelui american Theodore Roosevelt (1901–1909): „Vorbește-le blând și ai grijă să ai la tine o bâtă". (n.trad.)

Bancul sau bancurile Scarborough, figurând pe unele hărți ca reciful Scarborough, își iau denumirea de la corabia *Scarborough* a companiei britanice a Indiilor de Est, care transporta ceai și a naufragiat pe una dintre stâncile recifului la 12 septembrie 1784, toți cei aflați la bord pierzându-și viața.

Holmes și Yoshihara, 2012; Boot, 2012 (b); Gregorio del Pilar y Sempio (1875–1899) a fost un foarte tânăr general (24 de ani) al forțelor revoluționare filipineze din perioada Revoluției Filipineze și a Războiului Americano-Filipinez. (n.trad.)

Echivalentul Șefului Marelui Stat-Major din alte armate: acest comitet reunește șefii de Stat-Major ai diferitelor componente ale forțelor armate americane. (n.trad.)

Sau *barong tagalog*, denumire dată unor bluzoane bărbătești lungi, cu broderie pe piept, care se poartă încheiate la gât și peste pantaloni, considerate veșmântul național filipinez. (n.trad.)

Reciful Mischief a fost descoperit în 1791 de Henry Spratly și numit astfel după unul dintre marinarii săi, germanul Herbert Mischief [probabil datorită rimei din limba engleză: *Mischief Reef*, ceea ce s-ar traduce prin *Reciful nebuniilor* – n.trad.]. Curios lucru, Henry Spratly nu era deloc înrudit cu navigatorul britanic din secolul al XIX-lea Richard Spratly, după care au fost denumite insulele de la vest de Filipine.

Conrad, 1902

Taiwanul nu numai că ridică aceleași pretenții teritoriale pe care le ridică și China continentală, dar emite pretenții și asupra Mongoliei, cu care țara continentală are încheiat un tratat de pace.

Wang, 2010

Taiwanezii și-au impus jurisdicția și asupra recifului coralier Sand, apropiat de insula lor, care ține tot de arhipelagul Spratly.

Îmi spunea James R. Holmes, profesor asociat de strategie la Colegiul Naval de Război din Statele Unite, într-o conversație purtată în 2011 la Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, din Washington, D.C.

Manthorpe, 2005, pp. xi, 21–22, 25

Manthorpe, 2005, pp. 80, 83–96

Manthorpe, 2005, pp. 111–112

Manthorpe, 2005, p. 225

Denumire dată orașelor-port din China, Japonia, Taiwan și Coreea, deschise comerțului liber prin așa-numitele „tratate inegale“ (n.trad.)

Emmott, 2008, p. 236

Friedberg, 2011, pp. 218–219

Mearsheimer, 2001

Nye Jr., 2004

Holmes, 2012

Kwong și Pilling, 2011

J. Taylor, 2009, p. 399

Statuia lui Abraham Lincoln de la Memorialul Lincoln din Washington, D.C., inaugurat în 1922. Fostul președinte american are, stând așezat, o înălțime de 5,8 metri. (n.trad.)

Fenby, 2003, pp. 12–13

7 decembrie 1941, când avioane japoneze au atacat portul hawaiian american, practic fără declarație de război, determinând intrarea Statelor Unite în al Doilea Război Mondial. (n.trad.)

Th. White, 1978, pp. 116, 118, 150, 159, 176–177, 179, 182, 195–197; J. Taylor, 2009, p. 31

J. Taylor, 2009, pp. 2, 12, 14

J. Taylor, 2009, pp. 21–22, 51–52, 89–90

Trimitere la apelul făcut de Winston Churchill din Camera Comunelor a Parlamentului de la Londra, în august 1939, către societatea americană, de a se ridica împotriva fascismului germano-italian, care amenința să declanșeze un al doilea război de anvergură. (n.trad.)

Fenby, 2003, pp. 501, 503; J. Taylor, 2009, p. 152

Pinker, 2011, p. 195

J. Taylor, 2009, pp. 7, 192, 213–214, 220, 297; Pinker, 2011, p. 195; Fenby, 2003, p. 253

Tuchman, 1970, pp. 93, 322, 379, 412, 464

Tuchman, 1970, p. 531; Fenby, 2003, p. 380; J. Taylor, 2009, p. 400

J. Taylor, 2009, pp. 411–412, 414, 419, 485, 487–488, 589

Containment, în limbajul politic. Se referea la faptul de a „conține“ fostul bloc răsăritean comunist, ca să nu se răspândească și mai mult. (n.trad.)

Goldstein, 2011

Holslag, 2011 (a)

Kang, 2010, pp. 2, 4, 8, 10, 11

Rachman, 2012

Elliott, 2009, p. 126

Waltz, 2008, pp. 59, 152, 200

Mansfield și Tarcov, 1996

Kennedy, 2004

East Asia and Pacific Economy Update, 2010

Schofield și Storey, 2009

Baker și Wiencek (editori), 2002

Owen și Schofield, 2011

Storey, 2011

Fravel, 2012

Dutton, 2012

Clinton, 2011

„Rațiune de-a fi“ (fr. – n.trad.)

Weiss, 2012

Holslag, 2011 (a)

DeLisle, 2012

Kagan, 2012

Holslag, 2011 (b), pp. 31–35, 44–45, 48. Sursele lui Holslag sunt: Sung-hyea și Chu, 2006, și Erickson, Goldstein și Murray, 2009.

„China enhances its maritime capabilities“, 2012

Holslag, 2011 (b)

Holslag, 2011 (b), p. 64, hartă și comentariu

Mearsheimer, 2001, p. 401

M. Taylor Fravel, într-o discuție despre Marea Chinei de Sud, la Centrul pentru o Nouă Securitate Americană, Washington, D.C., 2011

Strassler, 1996, p. 16

Kurth, 2012

Auslin, 2010

Ganguly și Pardesi, 2012

H. White, 2012, p. 71

Barley, 2002; Baring-Gould și Bampflyde, (1909) 2007

Am scris pe larg despre Indonezia în Kaplan, 2010 (cap. 13).

„Carte Pentru Toți“

1. Mihai Eminescu, *Poezii*

2. I.L. Caragiale, *Momente și schițe*
3. Ion Creangă, *Amintiri din copilărie. Povești, povestiri*
4. Ioan Slavici, *Moara cu noroc*
5. I.S. Turgheniev, *Părinți și copii*
6. Cella Serghi, *Cartea Mironei*
7. A.P. Cehov, *Doamna cu cățelul*
8. Mircea Eliade, *La țigănci. Pe strada Mântuleasa*
9. Mark Twain, *Jurnalul lui Adam și al Evei*
10. Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*

11. Ion Marin Sadoveanu, *Sfârșit de veac în București*
12. Jerome K. Jerome,*Gândurile trândave ale unui pierde-vară*
13. G.M. Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*
14. F.M. Dostoievski, *Oameni sărmani*

15. Zaharia Stancu, *Șatra*

16. James Joyce, *Portret al artistului la tinerețe*

17. Cezar Petrescu, *Dumineca Orbului*

18. Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*

19. Fănuș Neagu, *Frumoșii nebuni ai marilor orașe*

20. F.M. Dostoievski, *Amintiri din Casa morților*

21. Zaharia Stancu, *Ce mult te-am iubit*

22. Oscar Wilde, *Portretul lui Dorian Gray*

23. Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*

24. Mihai Eminescu, *Proză*

25. Franz Kafka, *America*

26. George Bacovia, *Plumb*

27. Alice Munro, *Dragă viață*

28. James Joyes, *Oameni din Dublin*

29. Lev Tolstoi, *Învierea*

30. Graham Greene, *Al zecelea om*

31. Stendhal, *Mănăstirea din Parma*

32. Alice Munro, *Ură, prietenie, dragoste, căsătorie*

33. Edith Wharton, *Casa veseliei*

34. Joseph Conrad, *Lord Jim*

35. Graham Greene, *Americanul liniștit*

36. Iris Murdoch, *Clopotul*

37. Gustave Flaubert, *Doamna Bovary*

38. Lev Tolstoi, *Sonata Kreutzer și alte povestiri*

39. Jane Austen, *Mândrie și prejudecată*

40. Cella Serghi, *Pânza de păianjen*

41. Robert D. Kaplan, *Răzbunarea geografiei*

42. Michael Bar-Zohar, Nissim Mishal, *Mossad. Istoria sângeroasă a spionajului israelian*

43. Michael Neiberg, *Potsdam. Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și refacerea Europei*

44. Dr. Gayatri Devi, *Calm.Cum să-ți găsești liniștea într-o lume stresantă și agitată*

45. Edith Wharton, *Rivalitate*

46. Alice Munro, *Fugara*

47. Charlotte Brontë, *Jane Eyre*

48. Svetlana Aleksievici, *Războiul nu are chip de femeie*